

องค์ประกอบภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ เพื่อการอนุรักษ์เมืองเก่า จังหวัดเชียงใหม่

นางสาวสุปิยา ปัญญาทอง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาภูมิสถาปัตยกรรมการสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภูมิสถาปัตยกรรมการ ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรมการ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2555

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)

are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

ELEMENTS OF HISTORIC LANDSCAPE FOR CONSERVATION OF OLD TOWN
CHIANGMAI

Miss Supiya Punyathong

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Landscape Architecture Program in Landscape Architecture
Department of Landscape Architecture
Faculty of Architecture
Chulalongkorn University
Academic Year 2012
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

องค์ประกอบภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์เมืองเก่า
จังหวัดเชียงใหม่

โดย

นางสาวสุปิยา ปัญญาทอง

สาขาวิชา

ภูมิสถาปัตยกรรม

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ จามรี อาระยานิมิตสกุล

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

..... คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อังสนา บุญโยภาส)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ จามรี อาระยานิมิตสกุล)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ นิลุบล คล่องเวสสะ)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร. ฉมาวงศ์ สุริยจันทร์)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ดร.วิภากร ธรรมวิมล)

สุปิยา ปัญญาทอง : องค์ประกอบภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์เมืองเก่า
จังหวัดเชียงใหม่. (ELEMENTS OF HISTORIC LANDSCAPE FOR
CONSERVATION OF OLD TOWN CHIANGMAI)

อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : รศ. จามรี อาระยานิมิตสกุล, 185 หน้า.

เมืองเก่าเชียงใหม่เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์สืบทอดมา 716 ปี (สร้างเมื่อปี พ.ศ.
1839) เป็นแหล่งมรดกวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติในปัจจุบันที่ยังคงหลงเหลือร่องรอยของ
แหล่งอารยธรรม ที่มีคุณค่าทางด้านภูมิทัศน์ทางธรรมชาติ ด้านภูมิทัศน์ชุมชนเมือง ด้าน
สถาปัตยกรรม ด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณีล้านนา และมีองค์ประกอบที่สำคัญของ
เมือง ได้แก่ กำแพงเมือง คูเมือง โบราณสถานต่างๆที่สำคัญ ที่กระจายตัวอยู่ทั้งภายในและ
ภายนอกเขตพื้นที่เมืองเก่า ซึ่งสิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิต และ
พัฒนาการความเจริญของเมืองเก่าเชียงใหม่ ในช่วงสมัยต่างๆที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

งานวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาองค์ประกอบภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ เพื่อการ
อนุรักษ์เมืองเก่า เชียงใหม่ โดยเริ่มจากการศึกษาข้อมูลทางการด้านประวัติศาสตร์ ภาพถ่าย
เก่า เพื่อนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงเมืองจากองค์ประกอบทางกายภาพของ
เมือง ได้แก่ ระบบเส้นทางน้ำ โครงข่ายคมนาคม การตั้งถิ่นฐาน พื้นที่ว่าง และโครงสร้าง
สถาปัตยกรรมของเมือง โดยสามารถวิเคราะห์องค์ประกอบของเมืองจากช่วงสมัยการ
ปกครองเมืองได้ 8 ช่วงสมัย เพื่อทราบถึงสิ่งที่หลงเหลืออยู่ สิ่งที่หมดคุณค่าลงแต่ยังคงรูปแบบ
ไว้ และสิ่งที่สูญหายไป

ผลจากการวิจัยพบว่าพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของเมืองตั้งแต่ปี พ.ศ. 1839
ถึงปัจจุบันปี พ.ศ. 2555 บนพื้นฐานการเปลี่ยนแปลงจากองค์ประกอบทางกายภาพของเมือง
สามารถแบ่งพื้นที่เสนอแนวทางในการอนุรักษ์ออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับเมือง ระดับย่าน
และระดับองค์ประกอบของเมือง ซึ่งการอนุรักษ์นั้นควรยอมรับการพัฒนาของเมืองในยุค
ปัจจุบัน โดยไม่การปฏิเสธสิ่งใหม่อย่างสิ้นเชิง แต่จะอนุรักษ์โดยการคงหลักฐานทาง
ประวัติศาสตร์ และบทบาทของเมืองเก่าไว้ เพื่อรักษาองค์ประกอบทางกายภาพให้คนสามารถ
ได้รับรู้ถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ และคงคุณค่าเอกลักษณ์ของความเป็นเมืองเก่าสืบเนื่อง
ต่อไป

ภาควิชา ภูมิสถาปัตยกรรม..... ลายมือชื่อ.....
สาขาวิชาภูมิสถาปัตยกรรม..... ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์.....
ปีการศึกษา 2555

5473368825 : MAJOR LANDSCAPE ARCHITECTURE

KEYWORDS : HISTORIC LANDSCAPE / CONSERVATION / OLD TOWN

SUPIYA PUNYATHONG : ELEMENTS OF HISTORIC LANDSCAPE FOR CONSERVATION OF OLD TOWN CHIANGMAI. ADVISOR : ASSOC. PROF. CHAMREE ARAYANIMITSKUL, 185 pp.

The Old Town of Chiang Mai is the section of the city that has had an important role in Chiang Mai's history for the past 716 years (first built in 1296), and it is considered to be an important national cultural heritage. At present, the remains of the Old Town show traces of Chiang Mai's history, which are valuable to the natural landscape, the urban landscape, the cultural beliefs of the people, and Lanna cultural traditions. Furthermore, key elements of the city consist of the outer city wall, the inner city wall, the city canal, and many other important historical sites spread out all over the outer and inner areas of the old city. These artifacts reflect the livelihood, way of life, and the growth of the Old Town over the many generations until now.

This thesis aims to study the historical landscape to conserve the Old Town in Chiang Mai. It began with the study of history through old photographs in order to bring a comparative analysis of the changes of the physical components of the city; including water routes, transportation networks, settlement patterns, the amount of free space, and the architecture of the city. The thesis analyzed the city's compositions from the eight eras of the city's regime to know what is still of significance, what is culturally insignificant but still standing, and what has been lost.

According to the study of the old city's development from 1296 to the present (2012), the changes of the physical components of the city in the proposed area can be divided into three levels: the district level, the city level and the component level of the city. The Conservation of Chiang Mai's Old Town should accept the modern development of city without entirely rejecting modernization, but still preserve the historical landmarks and the role of the old city in order to maintain the physical elements so that people can be made aware of the history, the uniqueness and the values of the old city.

Faculty of Landscape Structure Student's Signature.....

Department of Landscape Structure....Advisor's Signature.....

Academic Year 2012

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้เสร็จสมบูรณ์ได้ด้วยดีจากความอนุเคราะห์ ดูแลเอาใจใส่จากรองศาสตราจารย์จามรี อาระยานิมิตสกุล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ให้ข้อมูล สละเวลาร่วมฟัง การเสนอความคิดเห็นในการทำวิทยานิพนธ์และคอยให้คำปรึกษา ตลอดจนให้คำแนะนำที่เป็น ประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้เสร็จสมบูรณ์

ขอขอบพระคุณประธานการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ดร.อังสนา บุญโยภาส และกรรมการผู้ร่วมสอบวิทยานิพนธ์ทั้ง 3 ท่าน ได้แก่ รองศาสตราจารย์ นิรุบล คล่องเวสสะ, อาจารย์ ดร. ฌมาวงศ์ สุริยจันทร์ และอาจารย์ ดร.วิภากร ธรรมวิมล ที่กรุณาร่วมฟังการนำเสนอ วิทยานิพนธ์และคอยให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณอาจารย์ทุกท่านในภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่สอนวิชาความรู้และประสบการณ์ตลอดหลักสูตร และสุดท้าย ขอขอบพระคุณครอบครัวโดยเฉพาะบิดา มารดา ป้า พี่สาวที่คอยสนับสนุนในทุกๆด้าน และเป็น กำลังใจที่สำคัญตลอดระยะเวลาในการศึกษา

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
สารบัญแผนผัง.....	ด

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	2
1.3 ขอบเขตของการศึกษา.....	2
1.4 กรอบแนวความคิดและทฤษฎี.....	4
1.5 ประโยชน์ของการศึกษา.....	4
1.6 คำถามในการศึกษา.....	5
1.7 ระเบียบวิธีการดำเนินการศึกษา.....	5
1.8 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	7
1.9 กระบวนการและขั้นตอนในการศึกษา.....	8

บทที่ 2 แนวความคิด ทฤษฎี และการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 เมืองประวัติศาสตร์ (Historic Town)	9
2.2 องค์ประกอบของเมืองเก่า.....	10
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์เมือง.....	14
2.4 แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์.....	16
2.5 กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ (Washington Charter 1987).....	23
2.6 แนวทางในการพัฒนาด้านภูมิสถาปัตยกรรม (Landscape Development Concept).....	25
2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	29

	หน้า
2.8 ตัวอย่างกรณีศึกษาเพื่อการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์.....	31
2.9 กฎหมายที่เกี่ยวข้อง.....	37
2.10 สรุปการทบทวนวรรณกรรม.....	40
บทที่ 3 ประวัติศาสตร์ พัฒนาการทางกายภาพ ของเมืองเก่า เชียงใหม่	
3.1 พัฒนาการทางด้านประวัติศาสตร์.....	42
1. ช่วงราชวงศ์มังรายตอนต้น (พ.ศ. 1839-1898).....	44
2. ช่วงราชวงศ์มังรายรุ่งเรือง(พ.ศ. 1898-2068).....	44
3. ช่วงราชวงศ์มังรายเสื่อม (พ.ศ.2068-2101).....	45
4. ช่วงพม่าปกครองล้านนาถึง 200 ปี เศษ (พ.ศ. 2101-2316).....	46
5. ช่วงเมืองประเทศราช (พ.ศ. 2317-2425).....	46
6. ช่วงปฏิรูปการปกครอง (พ.ศ. 2427-2476).....	47
3.2 คติความเชื่อที่ส่งผลต่อการสร้างเมืองเชียงใหม่.....	48
3.2.1 คติเมืองโบราณเป็นสิ่งมีชีวิต.....	48
3.2.2 คติความเชื่อศูนย์กลางจักรวาลที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเมือง เชียงใหม่.....	51
3.3 พัฒนาการทางด้านกายภาพ.....	52
1. ช่วงราชวงศ์มังรายตอนต้น (พ.ศ. 1839-1898).....	52
2. ช่วงราชวงศ์มังรายรุ่งเรือง(พ.ศ. 1898-2068).....	55
3. ช่วงราชวงศ์มังรายเสื่อม (พ.ศ.2068-2101)	57
4. ช่วงพม่าปกครองล้านนาถึง 200 ปี เศษ (พ.ศ. 2101-2316).....	58
5. ช่วงเมืองประเทศราช (พ.ศ. 2316-2427).....	59
6. ช่วงปฏิรูปการปกครอง (พ.ศ. 2427-2476).....	62
7. พัฒนาการทางด้านกายภาพช่วงปี พ.ศ. 2476-2530.....	71
8. พัฒนาการทางด้านกายภาพช่วงปี พ.ศ. 2530-ปัจจุบัน.....	78
3.4 ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น.....	82
3.5 งานเทศกาลและประเพณีในเมืองเชียงใหม่.....	85
บทที่ 4 วิเคราะห์กายภาพและองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองเก่า เชียงใหม่	
4.1 วิเคราะห์องค์ประกอบของเมือง.....	87

4.1.1 พัฒนาการทางด้านระบบเส้นทางน้ำ.....	90
4.1.2 พัฒนาการทางด้านโครงข่ายคมนาคม.....	100
4.1.3 พัฒนาการทางด้านการตั้งถิ่นฐาน.....	109
4.1.4 พัฒนาการทางด้านพื้นที่ว่าง.....	119
4.1.5 พัฒนาการทางด้านโครงสร้างเมือง	127
4.1.6 พัฒนาการทางด้านสิ่งปลูกสร้าง.....	138
4.2 สรุปจากการศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง.....	148
4.3 คุณค่าโดยรวมของพื้นที่เขตเมืองชั้นใน.....	150
4.4 คุณค่าโดยรวมของพื้นที่เขตเมืองชั้นนอก.....	153
4.5 การวิเคราะห์องค์ประกอบทางจินตภาพของเมือง.....	155
4.5.1 จินตภาพของเมืองในอดีต	155
4.5.2 จินตภาพของเมืองในปัจจุบัน	157
4.6 สรุปการวิเคราะห์องค์ประกอบทางจินตภาพของเมือง.....	161
บทที่ 5 แนวทางในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์เมืองเก่า จังหวัดเชียงใหม่	
5.1 กรอบความคิดในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์เมืองเก่า เชียงใหม่.....	163
5.2 การวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่เมืองเก่าเชียงใหม่.....	164
5.3 ข้อเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์เมืองเก่า.....	166
1. แนวทางในการอนุรักษ์ระดับเมือง.....	166
1.1 ระบบเส้นทางน้ำ.....	167
1.2 โครงข่ายคมนาคมและทางเดินเท้า.....	168
1.3 พื้นที่โล่งว่าง.....	173
2. แนวทางในการอนุรักษ์ระดับย่าน.....	176
3. แนวทางในการอนุรักษ์ระดับโครงสร้าง และองค์ประกอบของเมือง.....	177
5.4 สรุปแนวทางการอนุรักษ์เมืองเก่า เชียงใหม่.....	180
5.5 บทสรุปการวิจัย.....	181
รายการอ้างอิง.....	182
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	185

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 3.1	แสดงสถานที่ใช้จัดงานและเส้นทางขบวนแห่สำหรับเทศกาล ต่างๆ.....	85
ตารางที่ 4.1	สรุปจากการศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของ เมือง.....	146
ตารางที่ 4.2	สรุปจากการศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของเมือง (ต่อ).....	147
ตารางที่ 5.1	การวิเคราะห์ด้วย SWOT ANALYSIS ในการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่า เชียงใหม่.....	165

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1.1	ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า จังหวัดเชียงใหม่..... 3
ภาพที่ 2.1	องค์ประกอบทางภูมิทัศน์เมือง ตามแนวคิดทางจินตภาพเมืองของ เควิน ลินซ์ 15
ภาพที่ 2.2	ควบคุมมวลของอาคารไม่ให้มีขนาดใหญ่บริเวณใกล้เคียงโบราณสถานหรือองค์ประกอบที่สำคัญของเมือง..... 27
ภาพที่ 2.3	ควบคุมรูปร่าง วัสดุและสีของอาคารไม่ให้ใช้วัสดุก่อสร้างที่ผิดแปลกจากอาคารทั่วไปหรือมีสีสันทันที่แปลกไปจากพื้นที่อาคารที่คุณค่าทางประวัติศาสตร์ ควรเป็นอาคารที่มีความเรียบง่ายแบบท้องถิ่น..... 27
ภาพที่ 2.4	ควบคุมการติดตั้ง ระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ประกอบด้วย ป้าย สายไฟ ไม่ให้บังหรือผ่านแนวคูน้ำ – คันดินของชุมชนโบราณ..... 27
ภาพที่ 2.5	จัดที่จอดรถให้เป็นระเบียบห่างจากโบราณสถานพอสมควร และจัดทางเดินเท้าที่สะอาด ร่มรื่น 28
ภาพที่ 2.6	ในพื้นที่ประวัติศาสตร์ ไม่ควรนำไม้ต่างถิ่นมาปลูก ควรใช้ไม้พื้นถิ่นเพื่อภาพรวมที่เป็นธรรมชาติ..... 28
ภาพที่ 2.7	ถนน Boulevards ที่สำคัญของเมืองมหานครปารีส..... 34
ภาพที่ 2.8	แนวแกนเมืองมหานครปารีส..... 34
ภาพที่ 2.9	สภาพภูมิทัศน์เมืองปารีส รวมทั้งพื้นที่สีเขียวของเมือง..... 35
ภาพที่ 2.10	ผังสีเมืองเชียงใหม่ แสดงเขตการควบคุมของพื้นที่..... 37
ภาพที่ 3.1	แสดง“นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” หรือนครเชียงใหม่ เป็นศูนย์กลางการเมือง การปกครองและศูนย์กลางความเจริญของล้านนา..... 43
ภาพที่ 3.2	แสดงรูปตัวตนของเมืองเชียงใหม่ตามคติความเชื่อโบราณ..... 48
ภาพที่ 3.3	ตำแหน่งความเชื่อจากคติทักขาในองค์ประกอบเมืองเชียงใหม่..... 49
ภาพที่ 3.4	แสดงรูปผังเมืองเชียงใหม่ตามคติความเชื่อโบราณโบราณ..... 49
ภาพที่ 3.5	แสดงการเขียนลักษณะเมืองเชียงใหม่ สมัยพญามังราย เมื่อปีพ.ศ. 1839 ซึ่งลักษณะกำแพงนั้นสร้างด้วยดิน 3 ชั้น เหมือนกำแพงเมืองสุโขทัย..... 52

ภาพที่ 3.6	แสดงการเขียนลักษณะเมืองเชียงใหม่ สมัยพญาผายู เมื่อปีพ.ศ. 1885 มีการสร้างกำแพงอิฐ และขุดคูเวียงรอบกำแพงอิฐ กว้างประมาณ 15 เมตร มีการสันนิษฐานว่าได้มีการรื้อกำแพงดิน 3 ชั้นในสมัยพญามังรายออก 2 ชั้น ให้เหลือเพียงชั้นเดียว แล้วจำทำการก่ออิฐเพื่อหุ้มกำแพงดินนั้น.....	54
ภาพที่ 3.7	โครงสร้างทางกายภาพของเมืองเชียงใหม่ ช่วงสมัย พ.ศ. 1839-2068.....	55
ภาพที่ 3.8	แสดงการเขียนลักษณะเมืองเชียงใหม่ เมื่อปีพ.ศ. 2008 สมัยพญาติโลกราช....	56
ภาพที่ 3.9	แสดงการเขียนลักษณะเมืองเชียงใหม่ เมื่อปีพ.ศ. 2059 สมัยพญาแก้ว.....	57
ภาพที่ 3.10	แสดงการเขียนลักษณะเมืองเชียงใหม่ เมื่อปีพ.ศ. 2000-2100.....	58
ภาพที่ 3.11	แสดงแนวกำแพงเมืองชั้นนอก ที่ก่อสร้างด้วยอิฐ.....	59
ภาพที่ 3.12	แสดงการเขียนลักษณะเมืองเชียงใหม่ เมื่อปีพ.ศ. 2345.....	61
ภาพที่ 3.13	แสดงการย้ายตำแหน่งเสาอินทขิลไปไว้ที่วัดเจดีย์หลวง.....	61
ภาพที่ 3.14	แสดงตำแหน่งประตูเมืองด้านนอกและด้านในเป็นลำดับ 2 ชั้น.....	65
ภาพที่ 3.15	เป็นภาพที่ได้ทำการเขียนไว้เพื่อถ่ายถอดออกมาจากภาพถ่ายของประตูเชียงใหม่.....	66
ภาพที่ 3.16	ประตูเมืองเชียงใหม่ในอดีต ถ่ายไว้เมื่อ พ.ศ. 2442 โดยมีการอ้างอิงจากต้นยางนา 3 ต้นทางด้านขวามือ และมีลักษณะเป็นประตูสองชั้น และได้มีการจำลองแบบสร้างขึ้นใหม่ที่ประตูท่าแพ.....	66
ภาพที่ 3.17	เรือนจำกลางจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2453.....	67
ภาพที่ 3.18	การค้าที่ตลาดวโรรสในอดีต.....	68
ภาพที่ 3.19	แม่ค้าขายของหน้าวัดพระสิงห์.....	68
ภาพที่ 3.20	ย่านการค้า บริเวณถนนท่าแพ เมื่อปี พ.ศ. 2470-2475.....	68
ภาพที่ 3.21	แสดงแนวกำแพงเมืองทางด้านทิศใต้ ตามแนวกำแพงถนนราชเชียงใหม่ เนื่องจากมองเห็นแนวคอคดสูงชันได้อย่างชัดเจน.....	69
ภาพที่ 3.22	ถนนช่างหล่อเลียบคูเมืองด้านใต้ เมื่อปี พ.ศ. 2470.....	77
ภาพที่ 3.23	จากภาพถ่ายบริเวณหน้าวัดมหายาน พ.ศ. 2475 ถนนท่าแพ มีต้นไม้ใหญ่ข้างทางตลอดแนว ซึ่งสามารถยืนยันว่าในอดีตถนนกับต้นไม้ใหญ่นั้นสามารถอยู่ร่วมกันได้.....	70

ภาพที่ 3.24	แสดงการรื้อถอนกำแพงเมืองบริเวณประตูท่าแพและประตูแจ่งกุ้เฮือง.....	70
ภาพที่ 3.25	ภาพถ่ายทางอากาศเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 2486.....	72
ภาพที่ 3.26	แสดงกลุ่มต้นยางนาบริเวณประตูเชียงใหม่ ถ่ายไว้เมื่อ พ.ศ.2510 ขณะที่ประตู อื่นๆ ได้ทำการรื้อถอนและสร้างขึ้นใหม่แล้ว และจะสังเกตเห็นได้ว่าบริเวณ ประตูเชียงใหม่มีต้นยางนาถึง 3 ต้น.....	73
ภาพที่ 3.27	ประตูท่าแพ เมื่อปีพ.ศ. 2449 หลังจากตัดถนนผ่านเข้า-ออกเมือง.....	74
ภาพที่ 3.28	แสดงการภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองเชียงใหม่ แสดงการตั้งถิ่นฐาน ภายในเมืองปี พ.ศ. 2497.....	75
ภาพที่ 3.29	ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองเชียงใหม่ แสดงการตั้งถิ่นฐานภายในเมือง ปี พ.ศ. 2511.....	76
ภาพที่ 3.30	แสดงภาพถ่ายทางอากาศบริเวณย่านวัวลาย เมื่อพ.ศ. 2512 ถ่ายโดย บุญเสริม สาตราภัย.....	76
ภาพที่ 3.31	แสดงภาพถ่ายบริเวณหน้าวัดพระสิงห์.....	76
ภาพที่ 3.32	ภาพถ่ายเก่าบริเวณแจ่งกุ้เฮือง	76
ภาพที่ 3.33	ภาพถ่ายเก่าแนวกำแพงเมือง (ไม่ทราบปี พ.ศ.).....	76
ภาพที่ 3.34	ภาพถ่ายเก่าแนวกำแพงเมืองช่วงตลาดสมเพชร (ไม่ทราบปี พ.ศ.).....	77
ภาพที่ 3.35	แสดงแนวกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันออก ใกล้แจ่งชะต้ำ สะพานไม้ที่เห็นใน ภาพเป็นสะพานข้ามไปวัดกองทราย.....	77
ภาพที่ 3.36	ประตูท่าแพ เมื่อปีพ.ศ. 2528.....	77
ภาพที่ 3.37	ป้อมประตูท่าแพทางด้านทิศเหนือ ขณะรื้อทิ้ง เมื่อปี พ.ศ. 2528.....	78
ภาพที่ 3.38	ประตูท่าแพ เมื่อปี พ.ศ. 2529 สร้างเสร็จสมบูรณ์ ส่วนบริเวณลานหน้าประตู และกำแพงบางส่วนมีการจัดแต่งปูแผ่นซีเมนต์และปลูกไม้ดอกไม้พุ่ม.....	78
ภาพที่ 3.39	ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองเชียงใหม่ แสดงการเปลี่ยนแปลงเมือง ปี พ.ศ. 2538.....	80
ภาพที่ 3.40	ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองเชียงใหม่ แสดงการเปลี่ยนแปลงเมือง ปี พ.ศ. 2554.....	80
ภาพที่ 3.41	แสดงภาพถ่ายบริเวณคูเมือง เชียงใหม่ในอดีตและปัจจุบัน.....	81
ภาพที่ 3.42	แสดงความขัดแย้งทั้งทางรูปแบบของสถาปัตยกรรมและด้านภูมิทัศน์.....	81

ภาพที่ 3.43	แสดงบริเวณตลาดประตูเชียงใหม่.....	81
ภาพที่ 3.44	แสดงสภาพประตูท่าแพในปัจจุบัน.....	82
ภาพที่ 3.45	ประเพณีล่องกระทง ปล่อยโคมล้านนา.....	83
ภาพที่ 3.46	ประเพณีสงกรานต์.....	84
ภาพที่ 3.47	ประเพณีบูชาอินทขิล.....	84
ภาพที่ 3.48	ประเพณีสืบชะตาเมือง.....	84
ภาพที่ 4.1	ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพื้นที่.....	87
ภาพที่ 4.2	แสดงตำแหน่งหนองบัว หนองน้ำในอดีต ถูกเปลี่ยนไปเป็นย่านการค้า อาคารพาณิชย์.....	98
ภาพที่ 4.3	สภาพคลองแม่ข่า ซึ่งเป็นคลองระบายน้ำออกจากเมืองเชียงใหม่ลงสู่แม่น้ำปิง 1 ในชัยมงคล 7 ประการ ปัจจุบันเป็นคลองปล่อยน้ำเสีย มีวัชพืชขึ้นปกคลุมและมีสภาพตื้นเขิน ในช่วงชุมชนระเกงทางด้านทิศใต้.....	99
ภาพที่ 4.4	แสดงการเปลี่ยนแปลงสภาพคลองแม่ข่าระหว่างปี พ.ศ. 2510 และ ปีพ.ศ. 2554 ในบริเวณย่านข้างม่อยทางทิศตะวันตก โดยโครงสร้างในช่วงนี้เป็นมีการคาดคองกริดอย่างชัดเจน และอาคารหันหลังให้กับน้ำโดยขาดการรับรู้ต่อพื้นที่.....	99
ภาพที่ 4.5	แสดงเส้นทาง และมุมมองจากเส้นทางถนนราชดำเนิน ไปยังวัดพระสิงห์ โดยขาดมุมมองที่ดีเนื่องจากถูกบดบังจากอาคารสูง และองค์ประกอบทางภูมิทัศน์.....	106
ภาพที่ 4.6	ถนนราชดำเนิน มุ่งหน้าไปยังวัดพระสิงห์ (ไม่ทราบปี พ.ศ.).....	107
ภาพที่ 4.7	แสดงภาพบริเวณหน้าวัดพระสิงห์ ซึ่งเกิดปัญหาจากองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ ถนน และอุปสรรคในการเดินทางเท้า.....	107
ภาพที่ 4.8	ปัญหาในด้านการเดินเท้าในเมือง เชียงใหม่.....	108
ภาพที่ 4.9	รถทัศนจรและรถโดยสารขนาดใหญ่เข้ามายังเขตพื้นที่โบราณสถาน ก่อให้เกิดการสิ้นชะเทือนและทำลายโบราณสถานของเมืองเชียงใหม่.....	109
ภาพที่ 4.10	แสดงตำแหน่งต้นยางนาบริเวณประตูสวนปรุงในอดีต(ไม่ทราบปี พ.ศ.) จำนวน 4 ต้น และต้นยางนาที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน พ.ศ.2555 เพียง 1 ต้น.....	116
ภาพที่ 4.11	แสดงตำแหน่งต้นนิโครธ บริเวณแจ่งศรีภูมิ ซึ่งเป็นที่มาของความเป็นศรีเมืองเป็นสิริมงคล.....	116

ภาพที่ 4.12	แสดงการเปรียบเทียบการค้าลานกลางแจ้งในช่วงสมัยพญามังราย ถึงช่วงสมัยพระเจ้ากาวิละ และการค้าในร่ม มีลักษณะการค้าถาวรในปัจจุบัน พ.ศ.2555..	117
ภาพที่ 4.13	แสดงตลาดในอดีตหน้าวัดพระสิงห์ และสภาพพื้นที่หน้าวัดพระสิงห์ในปัจจุบัน	126
ภาพที่ 4.14	แสดงตำแหน่งป้อมมุมเมือง (แจ้งศรีภูมิ).....	134
ภาพที่ 4.15	แสดงตำแหน่งป้อมมุมเมือง (แจ้งกุ้เฮือง).....	134
ภาพที่ 4.16	แสดงตำแหน่งป้อมมุมเมือง (แจ้งหัวริน).....	134
ภาพที่ 4.17	แสดงตำแหน่งป้อมมุมเมือง (แจ้งชะต้ำ).....	134
ภาพที่ 4.18	ภาพถ่ายบริเวณประตูสวนดอก.....	134
ภาพที่ 4.19	ภาพถ่ายบริเวณประตูท่าแพ.....	134
ภาพที่ 4.20	ภาพถ่ายบริเวณประตูช้างเผือก.....	134
ภาพที่ 4.21	ภาพถ่ายบริเวณประตูเชียงใหม่.....	135
ภาพที่ 4.22	ภาพถ่ายบริเวณประตูสวนปรุง.....	135
ภาพที่ 4.23	สภาพบ้านเรือนที่บุกรุกแนวกำแพงเมืองชั้นนอก.....	136
ภาพที่ 4.24	อาคารที่สูงประดับตัวโบราณสถาน ทำลายมุมมอง บดบังความสำคัญของโบราณสถาน.....	145
ภาพที่ 4.25	ความขัดแย้งทางรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่ทำลายคุณค่าของพื้นที่เมืองเก่า..	145
ภาพที่ 4.26	แสดงองค์ประกอบทางพื้นที่ว่างลานอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ ถ่ายเมื่อพ.ศ. 2555.	151
ภาพที่ 4.27	แสดงองค์ประกอบทางกายภาพบริเวณประตูเมืองท่าแพและประตูเชียงใหม่....	151
ภาพที่ 4.28	แสดงองค์ประกอบทางกายภาพบริเวณคูเมือง.....	151
ภาพที่ 4.29	แสดงองค์ประกอบทางกายภาพในด้านโบราณสถานของเมืองเชียงใหม่.....	152
ภาพที่ 4.30	อาคารศาลแขวงเชียงใหม่ในอดีต ปัจจุบันเป็นพิพิธภัณฑสถาน.....	152
ภาพที่ 4.31	แสดงรูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรม.....	152
ภาพที่ 4.32	แสดงองค์ประกอบทางกายภาพบริเวณกำแพงเมืองชั้นนอก.....	154
ภาพที่ 4.33	แสดงองค์ประกอบทางกายภาพพื้นที่คลองแม่ข่า ตามหลักชัยมงคล 7 ประการ	
ภาพที่ 4.34	แสดงคุณค่าทางสถาปัตยกรรม วัดศรีสุพรรณ.....	154
ภาพที่ 4.35	แสดงเอกลักษณ์ชุมชนดั้งเดิมที่อยู่ภายในพื้นที่เขตเมืองชั้นนอกเป็นพวกช่างฝีมือต่างๆ.....	155

ภาพที่ 4.36	ถนนพระปกเกล้า บริเวณหน้าโรงเรียนพุทธิโสภณ.....	157
ภาพที่ 4.37	ถนนราชดำเนิน บริเวณด้านหน้าประตูท่าแพ.....	157
ภาพที่ 4.38	ถนนท่าแพ.....	157
ภาพที่ 4.39	ถนนราชดำเนิน บริเวณด้านหน้าวัดพระสิงห์.....	157
ภาพที่ 4.40	แนวกำแพงเมืองชั้นใน.....	158
ภาพที่ 4.41	แนวกำแพงเมืองชั้นนอก (กำแพงดิน).....	158
ภาพที่ 4.42	คูเมืองชั้นใน.....	158
ภาพที่ 4.43	คูเมืองชั้นนอก (คลองแม่ข่า).....	158
ภาพที่ 4.44	วิถีชีวิต หัตถกรรมย่านกำแพงดิน.....	158
ภาพที่ 4.45	ย่านเครื่องเงินถนนวัวลาย.....	158
ภาพที่ 4.46	จุดหมายตา วัดเจ็ดยี่หลวง.....	159
ภาพที่ 4.47	จุดหมายตา วัดพระสิงห์.....	159
ภาพที่ 4.48	แจ่ง(มุมเมือง) แนวกำแพงเมือง.....	159
ภาพที่ 4.49	จุดหมายตา ประตูเมือง.....	159
ภาพที่ 4.50	แสดงพื้นที่ว่างบริเวณสวนสาธารณะหนองบวกหาด.....	160
ภาพที่ 4.51	แสดงพื้นที่ว่างบริเวณช่วงประตูท่าแพ.....	160
ภาพที่ 4.52	แสดงพื้นที่ว่างบริเวณช่วงประตูท่าแพ และพื้นที่ว่างรอบๆคูเมือง.....	160
ภาพที่ 5.1	กรอบความคิดในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์เมืองเก่า.....	163
ภาพที่ 5.2	แสดงลำดับความสำคัญของการเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์เมืองเก่า เชียงใหม่.....	166
ภาพที่ 5.3	แสดงการเชื่อมต่อพื้นที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โดยมีโครงข่ายถนนหลัก เป็นตัวเชื่อม และปรับปรุงภูมิทัศน์โดยการใส่วัสดุพื้น และองค์ประกอบที่ คล้ายคลึงเพื่อให้เกิดการรับรู้บริเวณเชื่อมโยงกัน	170
ภาพที่ 5.4	แสดงเส้นทางหลักเข้าสู่เมืองเก่า ก่อนการปรับปรุงอนุรักษ์.....	172
ภาพที่ 5.5	แสดงเส้นทางหลักเข้าสู่เมืองเก่า ควรสร้างเอกลักษณ์และจุดหมายตาที่ระบุนุการ มาถึง ย่านเมืองเก่า.....	173

สารบัญแผนผัง

	หน้า
แผนผังที่ 1.1	3
แผนผังที่ 2.1	23
แผนผังที่ 3.1	51
แผนผังที่ 3.2	62
แผนผังที่ 3.3	63
แผนผังที่ 3.4	64
แผนผังที่ 4.1	89
แผนผังที่ 4.2	90
แผนผังที่ 4.3	91
แผนผังที่ 4.4	92
แผนผังที่ 4.5	93
แผนผังที่ 4.6	94
แผนผังที่ 4.7	97
แผนผังที่ 4.8	100
แผนผังที่ 4.9	101
แผนผังที่ 4.10	102
แผนผังที่ 4.11	103
แผนผังที่ 4.12	104
แผนผังที่ 4.13	106
แผนผังที่ 4.14	109
แผนผังที่ 4.15	110

แผนผังที่ 4.16	แสดงพัฒนาการทางการด้านการตั้งถิ่นฐานช่วงปี พ.ศ. 2068-2316.....	111
แผนผังที่ 4.17	แสดงพัฒนาการทางการด้านการตั้งถิ่นฐานช่วงปี พ.ศ. 2316-2427.....	112
แผนผังที่ 4.18	แสดงพัฒนาการทางการด้านการตั้งถิ่นฐานช่วงปี พ.ศ. 2427-2476.....	113
แผนผังที่ 4.19	แสดงพัฒนาการทางการด้านการตั้งถิ่นฐานช่วงปี พ.ศ. 2476-2530.....	114
แผนผังที่ 4.20	แสดงพัฒนาการทางการด้านการตั้งถิ่นฐานช่วงปี พ.ศ. 2530-2555.....	115
แผนผังที่ 4.21	แสดงพัฒนาการทางด้านพื้นที่ว่างช่วงปี พ.ศ. 1839-2101.....	119
แผนผังที่ 4.22	แสดงพัฒนาการทางด้านพื้นที่ว่างช่วงปี พ.ศ. 2101-2316.....	120
แผนผังที่ 4.23	แสดงพัฒนาการทางด้านพื้นที่ว่างช่วงปี พ.ศ. 2316-2427.....	121
แผนผังที่ 4.24	แสดงพัฒนาการทางด้านพื้นที่ว่างช่วงปี พ.ศ. 2427-2476.....	122
แผนผังที่ 4.25	แสดงพัฒนาการทางด้านพื้นที่ว่างช่วงปี พ.ศ. 2476-2530.....	123
แผนผังที่ 4.26	แสดงพัฒนาการทางด้านพื้นที่ว่างช่วงปี พ.ศ. 2530-2555.....	124
แผนผังที่ 4.27	แสดงตำแหน่งพื้นที่ว่างในสมัยพญามังราย ที่เรียกว่า ช่วงหลวง ลานประกอบ พิธีกรรม และเปรียบเทียบกับพื้นที่ว่างในปัจจุบัน พ.ศ.2555.....	125
แผนผังที่ 4.28	แสดงพัฒนาการทางด้านโครงสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 1839-1898.....	127
แผนผังที่ 4.29	แสดงพัฒนาการทางด้านโครงสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 1898-2101.....	128
แผนผังที่ 4.30	แสดงพัฒนาการทางด้านโครงสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 2101-2476.....	129
แผนผังที่ 4.31	แสดงพัฒนาการทางด้านโครงสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 2476-2530.....	130
แผนผังที่ 4.32	แสดงพัฒนาการทางด้านโครงสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 2530-2555.....	131
แผนผังที่ 4.33	แสดงตำแหน่งกำแพงเมือง ป้อม ประตูเมืองภายในพื้นที่เมืองเก่า เชียงใหม่..	133
แผนผังที่ 4.34	แสดงตำแหน่งแนวกำแพงเมืองชั้นนอก ที่ยังคงเหลือสภาพของแนวกำแพง ดิน.....	136
แผนผังที่ 4.35	แสดงตำแหน่งประตูเมืองชั้นนอก.....	137
แผนผังที่ 4.36	แสดงพัฒนาการทางด้านสิ่งปลูกสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 1839-1898.....	138
แผนผังที่ 4.37	แสดงพัฒนาการทางด้านสิ่งปลูกสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 1898-2101.....	139
แผนผังที่ 4.38	แสดงพัฒนาการทางด้านสิ่งปลูกสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 2068-2316.....	140
แผนผังที่ 4.39	แสดงพัฒนาการทางด้านสิ่งปลูกสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 2316-2427.....	141
แผนผังที่ 4.40	แสดงพัฒนาการทางด้านสิ่งปลูกสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. พ.ศ. 2427-2476	142
แผนผังที่ 4.41	แสดงพัฒนาการทางด้านสิ่งปลูกสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. พ.ศ. 2476-2555	143

แผนผังที่ 4.42	แสดงจินตภาพของเมืองในอดีต ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ.1839 – 2425.....	156
แผนผังที่ 4.43	แสดงจินตภาพของเมืองในปัจจุบัน พ.ศ. 2555.....	161
แผนผังที่ 5.1	แสดงการเชื่อมโยงความต่อเนื่องของเมือง เพื่อเป็นตัวเชื่อมให้คนสามารถรับรู้ถึงประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม ซึ่งหมายถึงการรื้อฟื้นคุณค่าของเมืองให้คนได้รับรู้.....	169
แผนผังที่ 5.2	แสดงตำแหน่งพื้นที่ว่างเพื่อสันตนาการในปัจจุบัน และพื้นที่พัฒนาให้เป็นพื้นที่ว่างในอนาคต.....	175
แผนผังที่ 5.3	แสดงแนวทางการเสนอแนะการอนุรักษ์ภูมิทัศน์เมืองเก่า เชียงใหม่.....	179

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมืองเชียงใหม่จัดได้ว่าเป็นเมืองเก่าแก่ที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ซึ่งเสน่ห์ของเมืองเชียงใหม่อยู่ที่เขตพื้นที่เมืองเก่า เป็นเมืองที่ยังหลงเหลือเอกลักษณ์ของความเป็นล้านนา และภายในคูเมืองเชียงใหม่ยังได้มีการสั่งสมมรดกทางศิลปวัฒนธรรมจำนวนมาก ได้แก่ โบราณสถาน สถาปัตยกรรม ศิลปกรรมต่างๆ และเป็นที่ตั้งของวัดสำคัญหลายแห่ง ภายในเขตเมืองเก่าเชียงใหม่ ซึ่งปัจจุบันนี้เมืองเก่าเชียงใหม่ ยังเป็นเมืองที่เติบโตอยู่ตลอด มีประชากรจำนวนมากอยู่อาศัย ประกอบกิจกรรมประเภทต่างๆ เป็นที่ตั้งของแหล่งสถานศึกษาและสถาบันราชการ อีกทั้งยังเป็นแหล่งศึกษาความรู้ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญแห่งหนึ่ง

ปัจจุบันเมืองเชียงใหม่ถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางความเจริญของภาคเหนือ มีศักยภาพในการเจริญเติบโตเป็นเมืองที่สำคัญทางเศรษฐกิจและมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว มีการพัฒนาสร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับลักษณะทางกายภาพ สังคมและวัฒนธรรมของเมือง ซึ่งการพัฒนาสร้างความเปลี่ยนแปลงนี้เองกลับสร้างความเสียหายที่เกิดขึ้นกับลักษณะภูมิทัศน์เมืองและภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยขาดการคำนึงถึงความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของเมืองซึ่งเป็นผลให้เกิดความทรุดโทรม ทำลายเอกลักษณ์ ทำลายความงามของภูมิทัศน์ในเขตเมืองเก่า รวมทั้งความเสียหายต่อโบราณสถานอันเก่าแก่ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบในทางลบต่อเอกลักษณ์ของเมือง

จากปัญหาดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงเห็นความสำคัญในการศึกษาองค์ประกอบภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ เพื่อการอนุรักษ์เมืองเก่า เชียงใหม่ เพื่อให้เมืองเชียงใหม่เป็นเมืองที่ยังคงเอกลักษณ์ทางประวัติศาสตร์และทางวัฒนธรรม และส่งเสริมให้เกิดจินตภาพของเมืองที่สวยงาม และมุ่งหวังให้จังหวัดเชียงใหม่เป็นเมืองน่าอยู่ อีกทั้งยังช่วยให้นักในพื้นที่และนักท่องเที่ยวมีความเข้าใจถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สร้างจิตสำนึกให้เกิดความหวงแหน ส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถาน สงวนรักษาย่าน และยังช่วยส่งเสริมให้เกิดภูมิทัศน์เมืองที่ดี และคงเอกลักษณ์ของความเป็นเมืองเก่าเอาไว้

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

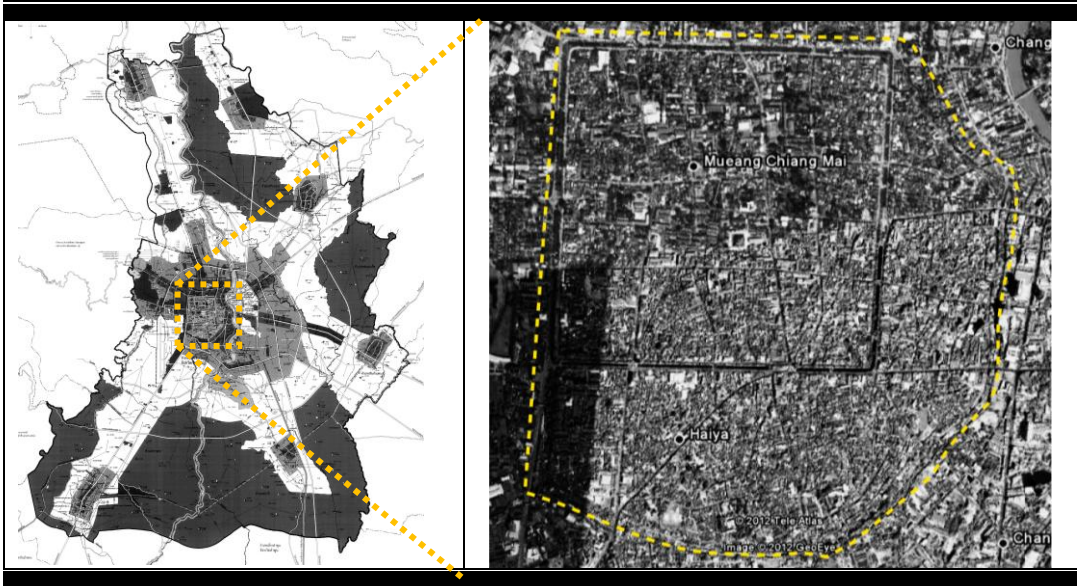
1. ศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบทางกายภาพและทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของเมืองเก่า เชียงใหม่
2. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและข้อมูลทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม โบราณสถาน วัด อาคาร ย่านและสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ภายในพื้นที่เมืองเก่าเชียงใหม่
3. ศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน เพื่อทราบถึงปัญหา และผลกระทบที่มีต่อเมืองเก่า เชียงใหม่
4. เสนอแนะแนวทางการปรับปรุงภูมิทัศน์เมือง เพื่อการอนุรักษ์เมืองเก่า

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

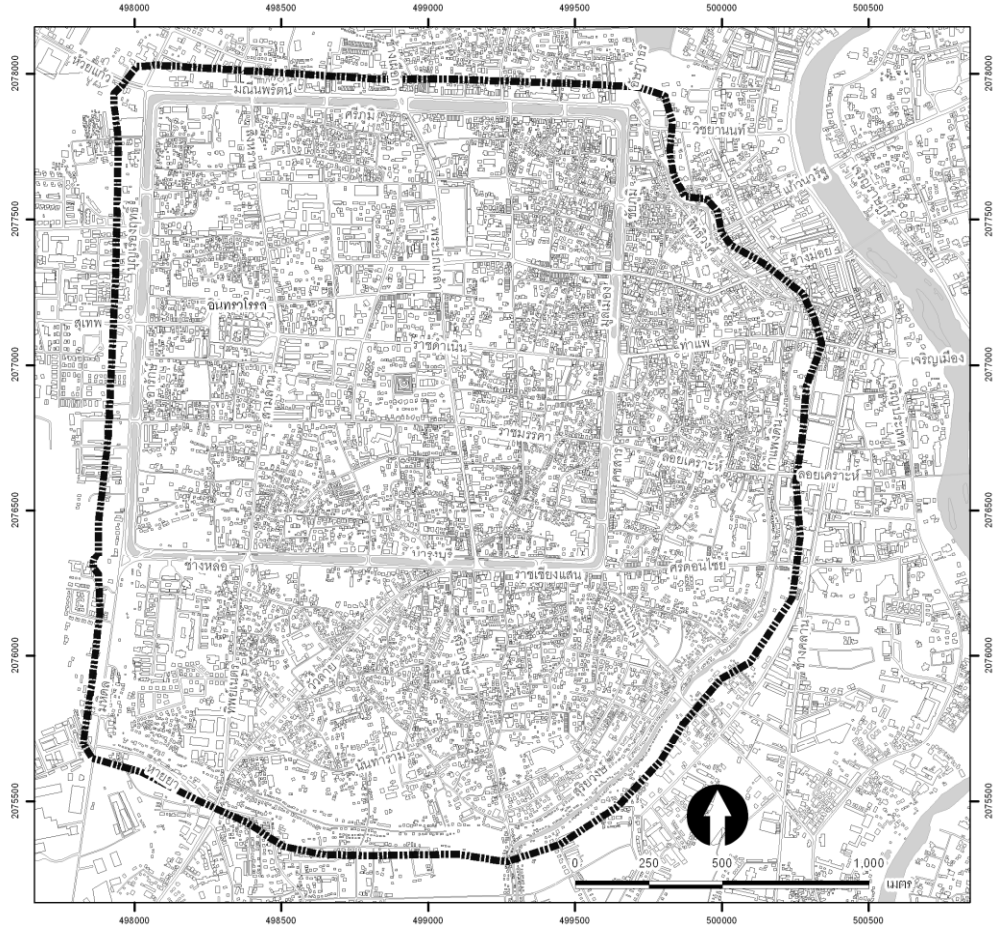
1. ขอบเขตด้านพื้นที่

กำหนดขอบเขตศึกษาไว้ในพื้นที่เมืองเก่า จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากเป็นพื้นที่สำคัญทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โดยมีพื้นที่การศึกษา 5.505 ตารางกิโลเมตร ประกอบไปโครงสร้างของและหลักฐานทางโบราณสถานของเมือง เช่น พื้นที่คูเมือง ประตูเมือง ชวง(พื้นที่ว่าง) และกำแพงเมืองชั้นนอก กำแพงเมืองชั้นใน ย่านประวัติศาสตร์ อาทิเช่น ย่านวัวลาย ย่านท่าแพ อีกทั้งยังมีวัดที่มีความสำคัญของเมืองจำนวน 91 วัด ที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถานแล้ว จำนวน 40 วัด(รวมวัดร้าง)¹ เป็นต้น ซึ่งเป็นข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์สำคัญที่ควรค่าแก่การรักษาและอนุรักษ์ไว้ให้สืบเนื่องต่อไป

¹ ศิลปากร. กรม.รายงานการสำรวจโบราณสถานเมืองเชียงใหม่.โครงการอนุรักษ์และบูรณะเมืองประวัติศาสตร์ งานผังรูปแบบฯ ฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถาน.2547

ภาพที่ 1.1 ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า จังหวัดเชียงใหม่ ที่มา : ปรับปรุงจากแผนที่ Google Earth ปีพ.ศ.2555

แผนผังที่ 1.1 ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา : สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2553

1.4 กรอบแนวความคิดและทฤษฎี

1. แนวความคิดเกี่ยวกับเมืองประวัติศาสตร์ เพื่อเป็นสิ่งที่สามารถบ่งบอกถึงประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม การปกครอง และศิลปวัฒนธรรม ที่มีคุณค่าให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาและเกิดความรู้สึกภูมิใจในสิ่งที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้
2. การศึกษาองค์ประกอบของเมืองเก่า เพื่อเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงประวัติศาสตร์ สังคม การปกครอง และวัฒนธรรม ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา และเกิดความรู้สึกภูมิใจในสิ่งที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้
3. แนวความคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์เมือง เพื่อทำให้เห็นคุณค่าของความงามของเมืองที่เกิดจากธรรมชาติ และการสร้างสรรค์ของมนุษย์ ทำให้เมืองแต่ละเมืองเกิดความสวยงามที่มีความแตกต่างกันไป
4. แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ เพื่อปกป้องสิ่งแวดล้อมภูมิทัศน์ และสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ไว้ โดยส่งผลกระทบต่อโบราณสถานและชุมชนที่อยู่อาศัยให้น้อยที่สุด
5. แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาด้านภูมิสถาปัตยกรรม เพื่อการอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างซึ่งเป็นโบราณสถานและพื้นที่ประวัติศาสตร์นั้นๆ และส่งเสริมทัศนียภาพ รักษาสภาพแวดล้อมให้ยั่งยืนต่อไป

1.5 ประโยชน์ของการศึกษา

1. เพื่อสร้างแนวทางการปรับปรุงสภาพแวดล้อมและองค์ประกอบทางกายภาพของเมืองให้สัมพันธ์กับการจัดองค์ประกอบของเมืองเก่าในอดีตและส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถาน สงวนรักษา คุณค่าความเป็นเมืองเก่า
2. เพื่อสามารถบอกเล่าเรื่องราวในอดีต และเชื่อมโยงในการอนุรักษ์เมืองเก่า ให้ความสนใจในเรื่องราว คุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของเมืองเก่าเชียงใหม่มากขึ้น
3. เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่เกิดความรู้สึกหวงแหนและนักท่องเที่ยวสามารถรับรู้และตระหนักถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่
4. เพื่อรักษาเอกลักษณ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของเมือง

1.6 คำถามในการศึกษา

เมืองเก่าเชียงใหม่ จากพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในปัจจุบัน ควรเป็นในรูปแบบใดเพื่อให้สอดคล้อง เชื่อมโยงความเป็นพื้นที่เมืองเก่าที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม

1.7 ระเบียบวิธีการดำเนินการศึกษา

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาเรื่องนี้ มีวิธีการดังต่อไปนี้คือ

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร และศึกษาแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1.1 เก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทางด้านประวัติศาสตร์ทั้งจากผังเมืองโบราณและภาพถ่ายเก่า รวมถึงการตั้งถิ่นฐานของเมืองเชียงใหม่ และข้อมูลเกี่ยวกับโบราณสถาน วัด อาคาร สิ่งก่อสร้าง ย่าน ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์โบราณคดี

1.2 ศึกษาข้อมูลทางภูมิศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดในการวางผังเมือง

1.3 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์หารูปแบบและแนวทางในการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองเก่า ได้แก่

- แนวความคิดเกี่ยวกับเมืองประวัติศาสตร์
- ศึกษาองค์ประกอบของเมืองเก่า
- แนวความคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์เมือง
- แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์
- แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาด้านภูมิสถาปัตยกรรม

1.4 ศึกษาจากกรณีศึกษาทั้งไทยและต่างประเทศ เพื่อนำมาประยุกต์กับการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองเก่า เช่น จัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิมาย จังหวัดนครราชสีมา และ มหานครปารีส ประเทศฝรั่งเศส เป็นต้น

1.5 ศึกษาข้อกำหนด ข้อบัญญัติหรือกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และสงวนรักษาพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณสถาน ย่าน และภูมิทัศน์ทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่เมืองเก่าเชียงใหม่

1.6 ศึกษานโยบายและแผนพัฒนาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเทศบาลนครเชียงใหม่และสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2. การสำรวจภาคสนาม

2.1 การสำรวจและสังเกตปัจจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ เพื่อระบุปัญหา โดยการประเมินพื้นที่ด้วยสายตา (Visualizing) ร่วมกับการจัดบันทึกลงบนแผนที่ (Mapping) เพื่อใช้ในการประกอบการวิเคราะห์ภูมิทัศน์เมืองและหาแนวทางการในการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองเก่า โดยพื้นที่การสำรวจจะแบ่งตามลักษณะภูมิศาสตร์และเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ โดยแบ่งพื้นที่จากการสำรวจ ดังนี้

ขอบเขตที่ 1 ภายในกำแพงเมืองชั้นใน เป็นพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ในยุคแรกจนถึงปัจจุบัน ซึ่งภายในเขตบริเวณกำแพงเมืองเก่าเชียงใหม่ประกอบไปด้วย โบราณสถาน วัด เวียง บ้าน คู่มุและสถานที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ที่มีจำนวนหนาแน่น พื้นที่บริเวณภายในกำแพงเมืองจึงเป็นพื้นที่ที่ต้องให้ความสำคัญสูงสุดในการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองเก่า

ขอบเขตที่ 2 ภายในกำแพงเมืองชั้นนอก ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ในราชวงศ์มังราย เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวพื้นเมือง ประกอบไปด้วย กำแพงเมืองชั้นนอก วัด วัดร้าง บ้านเรือน เป็นต้น

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจและเก็บข้อมูล จากการเก็บข้อมูลภาคสนามและการเก็บข้อมูลทางด้านเอกสาร เพื่อนำมาศึกษาถึงลำดับพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงจากองค์ประกอบของเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาว่ามีโครงสร้างและความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบที่ส่งผลต่อพัฒนาการของเมืองเก่าเชียงใหม่อย่างไร และองค์ประกอบใดเป็นองค์ประกอบหลักหรือองค์ประกอบรองที่ช่วยรักษาโครงสร้างพื้นฐานของเมืองเอาไว้ ซึ่งความเข้าใจดังกล่าวจะช่วยสร้างแนวทางที่เป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ภูมิทัศน์เมืองเก่าเชียงใหม่จากองค์ประกอบของเมืองที่ยังคงหลงเหลืออยู่ โดยยังสอดคล้องกับพัฒนาการของเมืองที่สืบเนื่องมาจากอดีต และศึกษาถึงเอกลักษณ์ทางคุณค่าประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อหาแนวทางในการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองเก่าต่อไป

4. สรุปผลการศึกษา

สรุปผลจากการวิเคราะห์และเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์ภูมิทัศน์เมืองเก่า เชียงใหม่

1.8 นิยามศัพท์เฉพาะ

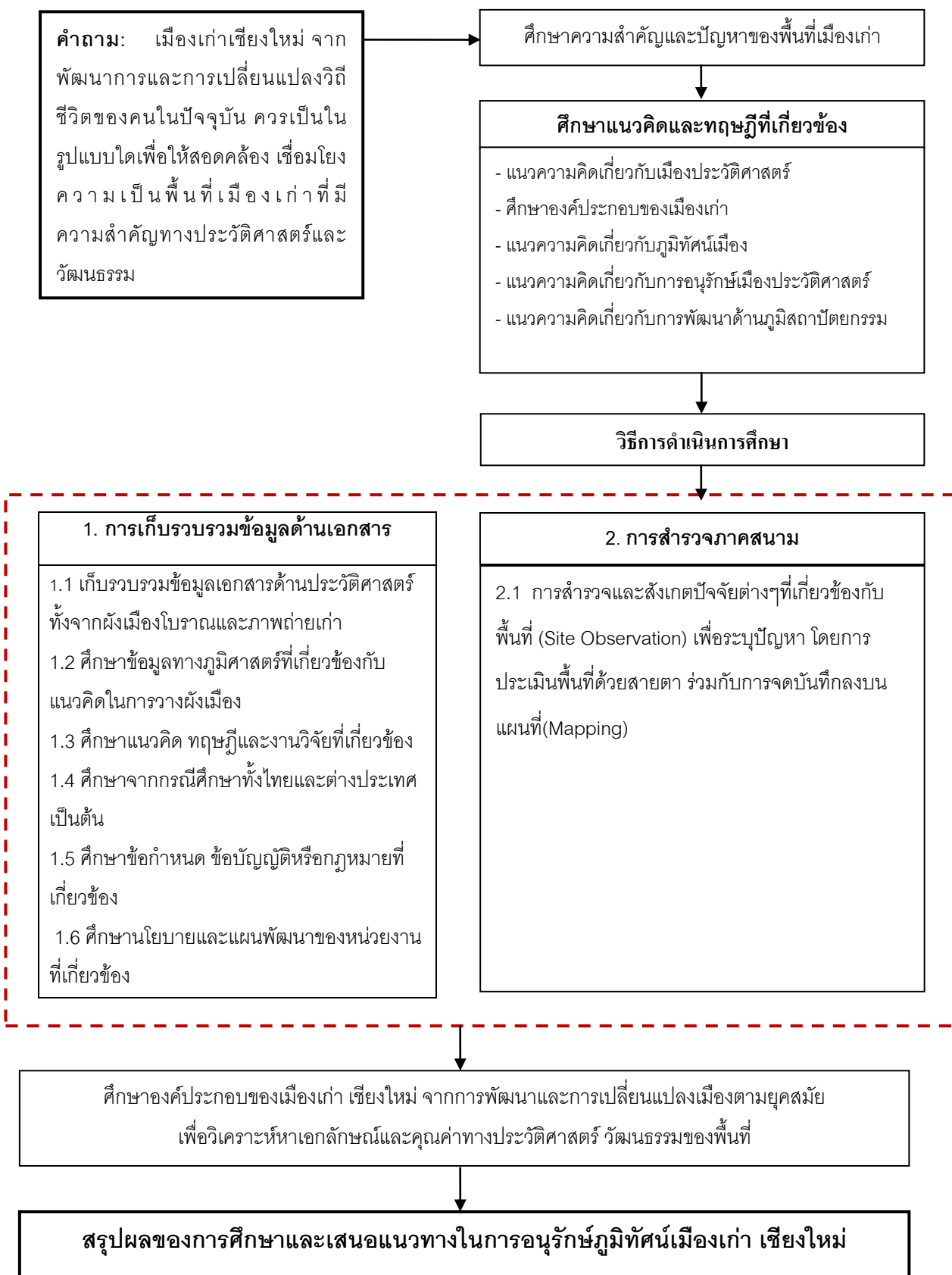
เมืองเก่า หมายถึง เมืองที่ประกอบไปด้วยโบราณสถาน ร่องรอยหลักฐานของเมือง เช่น พื้นที่คูเมือง กำแพงเมือง หรือพื้นที่ตั้งสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์กลมกลืนกัน มีความเก่าแก่ต่อเนื่องกันมาตั้งแต่อดีต และมีเรื่องราวสืบต่อกันมาเป็นรูปแบบต่างๆ

ภูมิทัศน์ หมายถึง ภาพรวมของพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ที่มนุษย์รับรู้ทางสายตาในระยะห่าง อาจเป็นพื้นที่ธรรมชาติที่ประกอบด้วยรูปทรงของแผ่นดิน น้ำ ต้นไม้ สัตว์และสรรพสิ่งมนุษย์สร้าง ในสภาพอากาศหนึ่งและช่วงเวลาหนึ่งซึ่งเรียกว่าภูมิทัศน์ธรรมชาติ หรือภาพรวมของเมืองหรือส่วนของเมือง

คุณค่าทางประวัติศาสตร์ หมายถึง การทำให้รู้ถึงความเป็นไปในอดีต จากหลักฐานที่ได้มีบันทึกเก็บไว้ หรือประสบการณ์จากผู้รู้โดยตรง

การอนุรักษ์ หมายถึง การสงวนรักษา เพื่อปกป้องสิ่งที่สำคัญไว้ไม่ให้สูญหายหรือถูกเปลี่ยนแปลงไป

1.9 กระบวนการและขั้นตอนในการศึกษา

บทที่ 2 แนวความคิด ทฤษฎี และการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เนื้อหาในบทที่ 2 เป็นการศึกษาเนื้อหาด้านแนวความคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เก่าที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ยังมีการศึกษาแนวนโยบาย กฎหมายและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเมืองเก่าเชียงใหม่ เพื่อเป็นพื้นฐานและเป็นแนวทางที่ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และสามารถนำไปใช้เป็นกรอบแนวความคิดในการศึกษารายละเอียดด้านเนื้อหาในบทต่อไป

2.1 เมืองประวัติศาสตร์ (Historic Town)

2.1.1 ความหมายและประเภทของเมืองประวัติศาสตร์

เมืองประวัติศาสตร์จัดว่าเป็นโบราณสถานแห่งหนึ่ง ทั้งในความหมายของสภากาชาดอนุสรณ์สถานระหว่างประเทศ (ICOMOS) และความหมายของกรมศิลปากร ซึ่งในประเทศไทยหน่วยงานหลักที่ได้รับการดูแลเรื่องการรักษาสภาพแวดล้อมเมืองที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ได้แก่ สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยเรียกเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์นี้ว่า "เมืองเก่า" โดยให้ความหมายว่าเมืองเก่าไว้ว่า

เมืองเก่า (Old Town)² ได้แก่เมืองที่มีการสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์มาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน อีกทั้งปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์และหลักฐานทางโบราณคดี ที่แสดงระยะเวลาการเติบโตของเมือง คือ

1. เมืองหรือบริเวณของเมืองที่มีลักษณะพิเศษสืบต่อกันมาแต่อดีต หรือมีลักษณะแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือมีลักษณะจำเพาะอย่างหนึ่งในประวัติศาสตร์
2. เมืองหรือลักษณะของเมืองที่มีการสืบสานวิวัฒนาการทางรูปแบบผสมผสานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจากยุคต่างๆ
3. เมืองหรือบริเวณเมืองที่เคยเป็นตัวเมืองดั้งเดิมในสมัยหนึ่งที่ยังคงเอกลักษณ์และมีลักษณะเด่นที่ประกอบด้วยโบราณสถานที่สำคัญ

² สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2554.ชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์ พัฒนา และบริหารจัดการเมืองเก่า เล่มที่ 1 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเมืองเก่าในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร.

4. เมืองหรือบริเวณเมือง ที่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์หรืออายุโดยสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางศิลปะ โบราณคดีหรือประวัติศาสตร์

ซึ่งจากความหมายของคำว่าเมืองเก่าหรือเมืองประวัติศาสตร์นั้น สามารถสรุปและแบ่งประเภทของเมืองเก่า³ โดยแบ่งตามรูปแบบการใช้ประโยชน์จากผู้อยู่อาศัยในเมืองได้ 3 ประเภท ได้แก่

1. เมืองร้าง (Abandon/ Dead Ancients) คือ พื้นที่ที่ปรากฏซากอาคารซึ่งบ่งชี้ได้ว่าบริเวณนี้เคยเป็นเมืองหรือชุมชนมาก่อน โดยที่ยังไม่มีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งในประเทศไทยไม่มีเมืองที่ปรากฏเมืองร้างในลักษณะนี้

2. เมืองโบราณที่ถูกทิ้งร้าง และนำกลับมาใช้ใหม่ในยุคปัจจุบัน (Historic city) คือ เมืองที่เคยเจริญในยุคสมัยหนึ่ง แต่ถูกทิ้งร้างไม่มีการอยู่อาศัยในช่วงเวลาหนึ่ง โดยยังมีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในการทำเกษตรกรรม ก่อนที่จะมีการพัฒนาเมืองได้อย่างสมบูรณ์ดังปัจจุบัน ซึ่งเมืองเก่าในประเทศไทยที่เป็นเมืองที่ได้กลับมาใช้อยู่อาศัยประเภทนี้ ได้แก่ เมืองเชียงใหม่ ศรีสัชชาลัย เป็นต้น

3. เมืองที่มีการพัฒนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (Living Ancient) ซึ่งเป็นเมืองที่เป็นที่อยู่อาศัย มีการใช้งานตั้งแต่ในอดีตสืบเนื่องถึงปัจจุบัน ซึ่งมีการแสดงถึงความตกต่ำ ความรุ่งเรือง ความฟื้นฟู และชีวิตของความเป็นเมืองซึ่งมีการพัฒนาตามกาลเวลาตั้งแต่ช่วงริเริ่มสร้างเมืองจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในประเทศไทยมีเมืองประเภทนี้ ได้แก่ กรุงรัตนโกสินทร์

A Dictionary of Landscape (Goultly, 1991) ได้ให้ความหมาย

ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ (Historic Landscape) หมายถึง พื้นที่ส่วนหนึ่งที่มีการใช้งานมาตั้งแต่ในอดีต เช่น คูน้ำสมัยยุคหิน ถนนสมัยโบราณ หมู่บ้านชนบทที่สร้างอยู่กลางทุ่งหญ้าหรือบนสันเขา เป็นต้น

2.2 องค์ประกอบของเมืองเก่า

องค์ประกอบของเมือง⁴ เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม การปกครอง และศิลปวัฒนธรรม มีคุณค่าให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาและทำให้เกิดความภูมิใจในสิ่งที่บรรพบุรุษ

³ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2554.ชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์ พัฒนาและบริหารจัดการเมืองเก่าเล่มที่ 1 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเมืองเก่าในประเทศไทย.กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม: กรุงเทพมหานคร.

⁴ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2554.ชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์ พัฒนาและบริหารจัดการเมืองเก่าเล่มที่ 1 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเมืองเก่าในประเทศไทย.กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม: กรุงเทพมหานคร.

ได้สร้างไว้ ดังนั้นองค์ประกอบของเมืองเก่า ได้แก่ กำแพงเมือง-คูเมือง ป้อม ประตู อาคาร สวนสาธารณะ กลุ่มอาคาร ถนน สะพาน และสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งองค์ประกอบเมืองเหล่านี้ทำให้ประชาชนได้ศึกษาวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชนชาติในเรื่องต่างๆ ได้อย่างถูกต้องและชัดเจนขึ้น

2.2.1 กำแพงเมือง-คูเมือง

กำแพงเมือง-คูเมือง เป็นองค์ประกอบเมืองเก่าที่กำหนดขอบเขตเมืองแต่ละชั้น เช่น กำแพงเมือง-คูเมืองชั้นนอก และกำแพงเมือง-คูเมืองชั้นใน นอกจากนี้ กำแพงเมือง-คูเมือง ยังมีส่วนช่วยป้องกันข้าศึกที่เข้ามารุกรานได้ ดังนั้นกำแพงเมือง-คูเมืองจึงมีความสำคัญยิ่ง กำแพงเมือง-คูเมือง มีลักษณะแตกต่างกันแต่ละเมือง บางเมืองมีกำแพงเมืองที่แข็งแรงมาก เช่น เมืองสุโขทัย มีกำแพงเมือง-คูเมือง 3 ชั้น เรียกว่าตรีบูรณแม้ว่ากำแพงเมืองเป็นดินแต่มีความสูงใหญ่มั่นคง กำแพงเมือง-คูเมือง ชั้นนอกของเมืองเก่าเชียงใหม่เป็นดิน ส่วนกำแพงเมืองชั้นในเป็นอิฐสูงใหญ่มั่นคงเช่นกัน ตามมุมกำแพงก่ออิฐพิเศษทำเป็นป้อมมุมเมืองเรียกว่า แจ่ง บางเมืองมีการป้องกันข้าศึกอย่างแข็งแรง จึงมีการสร้างกำแพงเมืองและคูเมืองหลายชั้นสำหรับการป้องกันรอบนอก

ปัจจุบันแม้ว่าการศึกสงครามมิได้ทำการรบพุ่งแบบตัวถึงตัวเช่นที่เกิดขึ้นในอดีต การคมนาคมทางน้ำลดน้อยลงโดยใช้การคมนาคมทางบกมากขึ้น และการเลิกใช้น้ำจากคลองเพื่ออุปโภคและบริโภค กำแพงเมือง-คูเมือง จึงหมดความสำคัญตามประโยชน์การใช้สอยในอดีต แต่กลับมีความสำคัญตามประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐานชุมชนมากยิ่งขึ้นเมื่อมีระยะเวลาผ่านไป ดังนั้นกำแพงเมือง-คูเมือง จึงเป็นองค์ประกอบเมืองที่สำคัญที่สามารถสื่อให้ประจักษ์ถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในอดีต

2.2.2 ป้อม

เป็นสิ่งที่มนุษย์ปลูกสร้างขึ้น เพื่อใช้เป็นสถานที่คอยระวังเหตุต่างๆ เช่น ป้อมยาม ป้อมปืน ป้อมตำรวจ ป้อมเมือง ป้อมที่ก่อสร้างขึ้นมาอาจทำเป็นกำแพงล้อมรอบพื้นที่ และอาจมีสิ่งปลูกสร้างอยู่ในพื้นที่หรือไม่ก็ได้ ขนาดของป้อมมีตั้งแต่ขนาดเล็กมีผู้ยืนได้คนเดียว หรืออาจมีขนาดใหญ่จนเป็นค่ายและใหญ่มากจนกลายเป็นเมืองก็ได้ ดังนั้นป้อมอาจเป็นได้ทั้งองค์ประกอบของเมืองอาจมีขนาดใหญ่จนเป็นเมืองเสียเองด้วย ในอดีต ป้อมประจำเมืองต่างๆ มีความสำคัญอย่างยิ่งทางยุทธศาสตร์ การทหารและการเมือง เนื่องจากป้อมเหล่านั้นเป็นสถานที่ตั้งหน่วยงานที่คอยระวังเหตุตามจุดต่างๆ ของเมือง ดังนั้นในการก่อสร้างป้อมต่างๆ จึงมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องทั้ง

รูปแบบเพื่อให้ได้ประโยชน์ใช้สอยที่เหมาะสมยิ่งขึ้น เช่น ทำให้เกิดมุมยื่นออกจากผนังให้มากเพื่อจะได้ระวางกำแพงเมืองได้ดีขึ้น ด้านวัสดุก่อสร้างก็มีการพัฒนาให้มั่นคงแข็งแรงขึ้น จากการก่อสร้างด้วยดินก็เปลี่ยนเป็นอิฐ หินและศิลาแลง เป็นต้น

2.2.3 แบบแผนโครงข่ายคมนาคมในเมืองเก่า

ในอดีตการสัญจรทางน้ำนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง แม่น้ำ ลำคลอง จึงเปรียบเสมือนเส้นโลหิตของเมือง ซึ่งการเดินทางทางบก เช่น ถนน ทางเดิน ก็ใช้ควบคู่กันไปด้วย ยวดยานที่ใช้ในการเดินทางยังมีความเร็วช้า จำนวนประชากรของเมืองก็น้อย เมืองจึงยังไม่มีความปลอดภัยด้านวินาศภัย ยังมีความสงบน่าอยู่บริเวณต่างๆ ของเมืองยังไม่มี ความหนาแน่น พื้นที่ระหว่างอาคารต่างๆ ช่องว่างทางสัญจรจึงเป็นที่โล่งว่างสลัดกับต้นไม้เขียวชอุ่ม ทำให้ดูร่มรื่น บางบริเวณมีอาคารสูงใหญ่ซึ่งอาจเป็นวิหารของวัดสำคัญ ตั้งอยู่ท่ามกลางกลุ่มที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นบ้านเรือนราษฎร ทำให้เป็นจุดเด่น เป็นที่หมายตาของแต่ละชุมชนอย่างเด่นชัด

โครงข่ายคมนาคมของเมืองในอดีตประกอบด้วย แม่น้ำ ลำคลอง ถนน ตรอก และซอย ซึ่งใช้เป็นเส้นทางสัญจรของชาวเมือง จุดเปลี่ยนเส้นทางคมนาคมจากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่งมีความซับซ้อนวินาศภัย มีผู้คนเปลี่ยนเส้นทางสัญจรจำนวนมาก ทำให้มีกิจกรรมที่ต่อเนื่องเกิดขึ้นอีกมาก ได้แก่ การค้าขาย การท่องเที่ยว การให้บริการต่างๆ ตามจุดเปลี่ยนเส้นทาง เช่น ท่าเรือ ท่ารถ และจุดจอดรถประจำทาง

ดังนั้น การพัฒนาเมืองเก่าจึงไม่ควรใช้วิธีขยายถนนหรือเปลี่ยนแปลงแนวถนน เพื่อเป็นการรักษาเนื้อเมืองเดิมไว้เป็นแหล่งประวัติศาสตร์และศิลปกรรมหากมีการพัฒนาให้พัฒนาตามความเหมาะสม โดยเน้นการรักษาสภาพแวดล้อมและบรรยากาศของความเป็นเมืองเดิมไว้

2.2.4 ที่หมายตาในบริเวณเมืองเก่า

เมืองมักมีที่หมายตาหลายแห่ง มีทั้งที่หมายตาที่เด่นมากและน้อย ส่วนที่เด่นมากมักถูกเรียกว่าเป็นที่หมายตาหลัก ส่วนที่เด่นรองลงมาก็เป็นที่หมายตารอง ที่หมายตาหลักส่วนมาก มักเป็นที่ที่มีความสำคัญของเมือง หากมีประโยชน์

ใช้สอยของเมืองเป็นหลักด้วย ยิ่งทำให้ที่หมายตานั้นมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เสาชิงช้า วิหารวัด สุทัศน อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย พระที่นั่งอนันตสมาคม เป็นต้น ความเด่นสง่าของที่หมายตาโดยทั่วไป มักขึ้นอยู่กับความสำคัญของพื้นที่และบริเวณ ขนาดของที่หมายตา และการจัดสภาพแวดล้อมว่าจะส่งเสริมให้ที่หมายตามีความเด่นสง่ามากเพียงใด ที่หมายตาที่ปรากฏอยู่ตาม

เมืองทั่วไปย่อมกลายเป็นสัญลักษณ์ของเมือง ผู้คนรู้จักเมืองเหล่านั้นเพราะมีที่หมายตาให้ประทับใจและสำนึกให้จดจำ ส่วนใหญ่จะเป็นที่หมายตาที่ดี

ดังนั้น การกำหนดตำแหน่ง ขนาด และความเด่นที่หมายตาระดับเมืองต้องถูกกำหนดโดยการออกแบบชุมชนเมือง ซึ่งการกำหนดโดยหลักแล้วต้องยึดถือการมองจากตำแหน่งมองและเส้นทางสัญจรต่างๆ เพื่อหาจุดปะทะสายตาแล้วกำหนดตำแหน่ง ขนาดและความเด่นของที่หมายตาแต่ละแห่ง เมื่อกำหนดตำแหน่ง ขนาด และความเด่นของที่หมายตาหลักได้แล้ว จึงกำหนดที่หมายตารองของเมือง ของย่าน และของบริเวณต่อไป ที่หมายตาของเมืองที่ถูกกำหนดไว้ มักกลายเป็นสัญลักษณ์ของเมือง จนกระทั่งบางครั้งเมื่อนึกถึงเมืองนั้นหรือบริเวณนั้น จะนึกถึงที่หมายตาของเมือง และของบริเวณแต่ละแห่งได้ทันที เช่นเมื่อพูดถึงจังหวัดนครปฐม จะนึกถึงองค์พระปฐมเจดีย์ เป็นต้น

2.2.5 ธรรมชาติในเมืองเก่า

ธรรมชาติเป็นสิ่งสำคัญสำหรับชีวิตมนุษย์ เพราะแท้จริงแล้วมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ดังนั้น เมืองซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์จึงควรมีการรักษาความเป็นธรรมชาติไว้ให้ได้มากที่สุด ธรรมชาติในเมืองจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองเก่า ทั้งนี้หากดำเนินการอนุรักษ์ศิลปกรรมในเมืองเป็นอย่างดี แต่ไม่ดูแลในส่วนของธรรมชาติในเมือง สภาพโดยรวมของเมืองเก่าก็จะดูเสื่อมโทรม และแข็งกระด้างตามไปด้วย ดังนั้น บริเวณที่โล่งกว้างของเมืองจุดต่างๆ ควรทำความสะอาด ปลูกต้นไม้ใหญ่บนลานพื้นที่แข็งเพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนของชาวเมือง หากมีที่โล่งกว้างขนาดใหญ่พอสมควร ควรจัดกิจกรรมสำหรับให้ชาวเมืองทำกิจกรรมเป็นที่สาธารณะและเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ หรืออาจเรียกว่า ลานคนเมือง แทนการจัดสวนหย่อมที่จัดไว้ใช้ดูเพื่อความสวยงามอย่างเดียว ซึ่งมีค่าดูแลรักษาสูง นอกจากนี้ธรรมชาติในเมืองยังรวมถึงการรักษาต้นไม้ใหญ่ในเมือง การรักษาแหล่งน้ำของเมือง ฯลฯ การจัดการที่ดินนอกจากจะให้สภาพแวดล้อมที่ดีแล้ว ยังช่วยเพิ่มความสง่างามแก่แหล่งศิลปกรรมในเมือง และช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในเมืองเก่าอีกด้วย

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าบริเวณที่จะถูกเรียกว่าเป็นย่านเก่า หรือเมืองเก่าได้นั้น จะต้องเป็นบริเวณที่มีความแตกต่างจากบริเวณอื่นในลักษณะที่ยังคงรักษาลักษณะที่เป็นอัตลักษณ์และคุณลักษณะเฉพาะ รวมทั้งมีบูรณภาพ และความเป็นของเดิมแท้ (Integrity and Authenticity) จนกลายเป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติ ทั้งในส่วนที่เป็นรูปธรรม (Tangible heritage) และส่วนที่เป็นนามธรรม (Intangible Heritage) จึงเห็นได้ว่าพื้นที่ซึ่งจะเป็นย่านเก่า

หรือเมืองเก่าได้นั้นเป็นพื้นที่ซึ่งมีความพิเศษ หาได้ยาก จึงควรได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างเหมาะสม เพื่อที่จะสามารถดำรงคุณค่าความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติไว้ได้ พร้อมไปกับการใช้ ประโยชน์อย่างยั่งยืน เพื่อคงไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศเมือง และประโยชน์สุขของประชาชน

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์เมือง

คำว่า “ภูมิทัศน์เมือง” เป็นคำที่แปลมาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “Urban Landscape” หรือ “Townscape” ซึ่งเป็นเครื่องหมายที่ใช้แสดงลักษณะพื้นที่เมืองที่ถูกล้อมรอบด้วยกำแพง หรือเป็นพื้นที่ในเขตรัศมีที่แยกตัวออกจากชนบทและมีแบบแผนของการจัดองค์ประกอบภายใน และคำว่า “Landscape” ที่แปลว่า “ภูมิทัศน์” หมายถึงการรับรู้สภาพแวดล้อมภูมิประเทศทั้งที่ปรากฏตามความเป็นจริงและภาพในจิตใจที่ได้รับและรู้สึก ซึ่งแนวความคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์เมืองนั้นจึงทำให้เห็นคุณค่าของความงามของเมืองที่เกิดจากธรรมชาติ และการสร้างสรรค์ของมนุษย์ ทำให้เมืองแต่ละเมืองเกิดความสวยงามที่มีความแตกต่างกันไป

เดชา บุญค้ำ, 2537⁵ ได้กล่าวถึง องค์ประกอบของเมืองที่มีส่วนทำให้เมืองสวยงาม มีชีวิต มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น และเกิดความประทับใจแก่ผู้พบเห็น โดยมีองค์ประกอบต่างๆ ดังนี้

- ธรรมชาติ ได้แก่ สิ่งที่เป็นธรรมชาติที่ยังปรากฏอยู่ในเมือง เช่น แม่น้ำ ลำคลอง ภูเขา ฯลฯ ซึ่งสิ่งที่ยังปรากฏอยู่นั้น นับว่าเป็นทรัพยากรทางธรรมชาติที่สำคัญและมีคุณค่า ทั้งประโยชน์ใช้สอยและมีทัศนียภาพที่สวยงามของเมือง

- โครงข่ายคมนาคม ได้แก่ ถนน ทางเดินเท้า รวมทั้งเส้นทางน้ำที่ใช้ในการสัญจร ซึ่งเป็นส่วนประกอบของเมืองที่เชื่อมโยงส่วนต่างๆ ของเมืองเข้าด้วยกัน เกิดการเข้าถึงซึ่งกันและกัน โดยอาศัยเส้นทางคมนาคมเหล่านี้

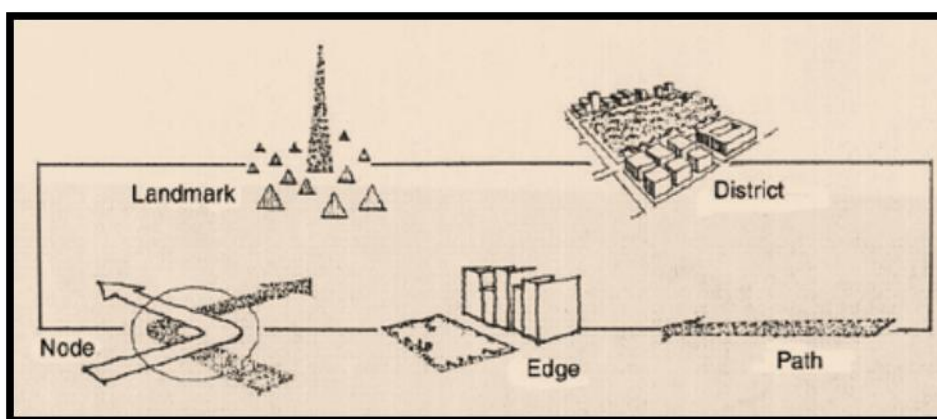
- วิถีชีวิต/กิจกรรม ได้แก่ การตั้งถิ่นฐานในการดำรงชีวิต มีการประกอบกิจกรรม ประเพณี ความเชื่อ ที่เป็นส่วนประกอบให้เมืองเกิดความเคลื่อนไหว มีชีวิต

- พื้นที่ว่าง ได้แก่ บริเวณพื้นที่โล่งว่างภายในเมือง เป็นพื้นที่ที่ใช้ในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เช่น สวนสาธารณะ สนามเด็กเล่น ลานกิจกรรมเอนกประสงค์ของเมือง เป็นต้น

- สิ่งก่อสร้าง ได้แก่ สถาปัตยกรรมต่างๆที่เกิดจากมนุษย์สร้างขึ้น เช่น กำแพงเมือง ประตูเมือง วัด อาคารที่พักอาศัย ตึกแถว รวมทั้งส่วนประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรม เป็นต้น

⁵ เดชา บุญค้ำ. การอนุรักษ์กับการพัฒนา. อาษา ปีที่31 เล่มที่59 (มีนาคม 2537) :68-73.

ศาสตราจารย์ เควิน ลินช์ (Kevin Lynch)⁶ ได้ให้คำนิยาม "ภูมิทัศน์เมือง" ว่าเป็นการรวมองค์ประกอบในการรับรู้ของเมืองจากผู้พบเห็น ซึ่งประกอบไปด้วย องค์ประกอบหลัก 5 อย่าง ได้แก่ เส้นทาง (Paths) ขอบเขตพื้นที่ (Edges) ย่าน (Districts) จุดรวมกิจกรรม (Nodes) จุดสังเกต (Landmark) โดยองค์ประกอบทั้ง 5 ประการนั้น จะสร้างมโนทัศน์ในการรับรู้เมืองของผู้สังเกต หากสภาพแวดล้อมของเมืองมีการจัดองค์ประกอบที่เหมาะสม ก็จะทำให้เกิดจินตภาพที่ชัดเจน ส่งผลให้เมืองนั้นๆ จะสร้างความน่าประทับใจต่อผู้พบเห็นได้เป็นอย่างดี ซึ่งองค์ประกอบของภูมิทัศน์เมือง 5 ประการ ได้แก่

ภาพที่ 2.1 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์เมือง ตามแนวคิดทางจินตภาพเมืองของ เควิน ลินช์
ที่มา : Lynch, Kevin. The Image of the City. USA: Cambridge, MIT Press, 1994.

1. เส้นทางสัญจร (Path) คือ เส้นทางทุกประเภทที่บุคคลใช้สัญจรไปมา เช่น ถนน ทางรถไฟ บาทวิถี ฯลฯ เส้นทางมักเป็นส่วนที่มีความสำคัญมาก เพราะขณะที่บุคคลได้เดินทางผ่านเส้นทาง ซึ่งจะได้มีโอกาสได้เห็นส่วนต่างๆ ของเมืองตามเส้นทางที่สัญจร
2. ขอบเขตพื้นที่ (Edge) คือ แนวต่างๆ ตามสภาพกายภาพ เป็นองค์ประกอบที่มีลักษณะเป็นเส้นที่กำหนดขอบเขต บริเวณ อาจปรากฏเป็นเส้นกั้นส่วนหนึ่งจากอีกส่วนหนึ่ง
3. ย่าน (District) คือ บริเวณที่มีลักษณะทางกายภาพชัดเจน โดยลักษณะทางกายภาพ รูปทรงของอาคาร รูปแบบการสัญจร และกิจกรรมหลักของพื้นที่มีเอกลักษณ์สามารถบ่งบอกถึงความเป็นย่านได้

⁶ Lynch, Kevin. The Image of the City. USA: Cambridge, MIT Press, 1994.

4. ศูนย์กิจกรรม (Node) คือ บริเวณที่มีกิจกรรมแต่ละประเภทเด่นชัด ที่มีการเคลื่อนไหวของกิจกรรมอยู่ตลอดเวลา มีความชัดเจนในการเป็นศูนย์กลางกิจกรรมของเมือง
5. ที่หมายตา (Landmark) คือ จุดสังเกตที่ดึงดูดความสนใจ เป็นจุดเด่น มองเห็นได้ชัด ทั้งในระยะใกล้และไกล

นอกจากองค์ประกอบพื้นฐานทั้ง 5 ที่ประกอบกันเข้าเป็นโครงสร้างของเมืองแล้ว ยังมีองค์ประกอบและปัจจัยย่อยๆอีกหลายประการ⁷ ซึ่งเป็นผลที่ก่อให้เกิดความเป็นเมือง ได้แก่ รูปทรงที่ดินและภูมิประเทศ (Landform) พืชพันธุ์ธรรมชาติ (Natural Verdure) ภูมิอากาศ (Climate) นอกจากนี้ยังรวมไปถึงเรื่องรูปร่าง ขนาดและความหนาแน่นของเมือง พื้นที่ว่างและที่เป็ดโล่งในเมือง (Urban Space)

2.4 แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์

ศิลปวัฒนธรรมเป็นที่นิยมอย่างมากในยุคปัจจุบัน จึงเห็นได้ว่าหน่วยงานต่างๆที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับทั้งทางภาครัฐและทางภาคเอกชน ได้หันมาให้ความสำคัญในประเด็นของการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานทางประวัติศาสตร์ อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ปรากฏเป็นหลักฐานทางกายภาพมากขึ้น ซึ่งจะชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมในยุคปัจจุบันเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมดั้งเดิมเป็นอย่างมาก ขณะเดียวกันกระแสความเปลี่ยนแปลงนี้ มีอิทธิพลต่อรูปแบบการพัฒนาของเมืองที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารสิ่งปลูกสร้าง ซึ่งเป็นหนึ่งในองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองจึงส่งผลกระทบต่อโบราณสถานที่ยากต่อการหลีกเลี่ยง แต่ถึงแม้ที่ผ่านมาจะได้มีการวางแผนในการอนุรักษ์ แต่แนวทางการสงวนรักษาในอดีตจะให้ความสำคัญ มุ่งเน้นเฉพาะการสงวนรักษาโบราณสถาน และอาคารสำคัญทางประวัติศาสตร์ให้คงอยู่ในสภาพเดิมที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องย้อนกลับไปพิจารณาถึงความหมายและแนวทางในการดำเนินการอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพ และสามารถนำมาใช้ในการอนุรักษ์โบราณสถานของเมืองเชียงใหม่ได้อย่างเหมาะสมในสถานการณ์ปัจจุบัน

ความหมายของการอนุรักษ์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2535⁸ ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ว่า การรักษาไว้ให้คงเดิม การอนุรักษ์ที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ คือ การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพให้ยาวนานมากที่สุด โดยให้คงอยู่ในสภาพเดิม

⁷ วรรณศิลป์ พีรพันธุ์. องค์ประกอบเมือง, 2538 .หน้า 4

⁸ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2535

กรมศิลปากรได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์⁹ ดังต่อไปนี้

การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน หมายถึง การดูแลรักษา การชะลอความเสื่อมสภาพ และความชำรุดทรุดโทรมของงานสถาปัตยกรรมประเภทต่างๆ ซึ่งรวมถึงชุมชนต่างๆ ด้วยการอนุรักษ์ โดยมีการดำเนินการอนุรักษ์ได้หลายระดับ ได้แก่ การป้องกันการเสื่อมสภาพ การรักษา สภาพ การบูรณะ การจำลองแบบ การสร้างขึ้นมาใหม่ และการประยุกต์ใช้สอย ซึ่งการอนุรักษ์เป็นเรื่องของความเข้าใจในการบำรุงรักษา สิ่งที่มีคุณค่า มีความสำคัญไม่ให้อายุสั้น หรือสูญสลายตามอายุของสิ่งนั้น

เดชา บุญค้ำ, 2537 ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ว่า อนุรักษ์มีความหมายที่หลากหลายระดับปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสม เป็นการเปิดโอกาสให้มนุษย์ได้มีการ "พัฒนา" อย่างถูกต้องเหมาะสม เพราะถ้าการอนุรักษ์หมายถึงเฉพาะเป็นเพียงการควบคุมเข้มงวด ห้ามแต่จะต้อง ห้ามเปลี่ยน ห้ามไปทุกอย่าง บ้านเมืองก็จะไม่เจริญ เมื่อมีอุปสรรคมีข้อห้ามมากแต่เกิดความต้องการสูง ก็จะทำให้เกิดการฝ่าฝืน ลักลอบ คอรัปชั่น และการทำลายขึ้น โดยยากที่จะควบคุมไว้ได้ ดังนั้นจึงได้มีวิวัฒนาการการอนุรักษ์ขึ้น¹⁰ ในรูปแบบที่มีความหมายและเข้มงวดในการปฏิบัติที่แตกต่างกัน ซึ่งจะเน้นการอนุรักษ์ทางด้านภูมิสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมดังต่อไปนี้

1. การอนุรักษ์ (Conservation) หมายถึง กระบวนการสงวนรักษาที่ไม่เข้มงวด และเป็นลักษณะผ่อนคลายเป็นเพื่อปกป้องสิ่งแวดล้อมภูมิทัศน์ หรือสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ไว้ไม่ให้สูญหายหรือถูกเปลี่ยนแปลงไปโดยการใช้สอยหรือการบริโภคที่ไม่เหมาะสมหรือกล่าวโดยหลักการคือ เป็นการพิทักษ์รักษาสภาพและเอกลักษณ์ไว้แต่ไม่หวงห้ามในการใช้

2. การพิทักษ์รักษา (Preservation) หมายถึง กระบวนการปกป้องโดย

2.1 สร้างเสริมความมั่นคงถาวร

2.2 สร้างใหม่ด้วยวิธีการและวัสดุดั้งเดิม

2.3 รักษาสภาพเดิม หรือ

2.4 ปรับปรุงสภาพและส่งเสริมคุณภาพเฉพาะของสิ่งแวดล้อม ภูมิทัศน์หรืออาคารสถานที่ให้คงอยู่ตลอดไปอย่างถาวร ซึ่งการอนุรักษ์แบบนี้อาจผ่านการฟื้นฟูบูรณะที่ถูกต้องมาก่อนแล้วก็ได้ เป็นการอนุรักษ์ขั้นสูงสุดและเข้มงวดที่สุดในเรื่องความแท้ดั้งเดิม

3. การบูรณะ (Restoration) หมายถึง บูรณะสิ่งแวดล้อมหรืออาคารสถานที่ที่เสื่อมโทรมหรือหมดสภาพขึ้นมาใหม่ให้มีรูปร่าง ลักษณะหน้าตาเหมือนเดิมโดยเลือกยุคที่เหมาะสม สภาพ

⁹ กรมศิลปากร พ.ศ. 2531

¹⁰ เดชา บุญค้ำ. การอนุรักษ์กับการพัฒนา. ภาษา ปีที่ 31 เล่มที่ 59 (มีนาคม 2537) : 68-73.

หรือรูปร่างลักษณะ รวมทั้งสไตล์ที่จะบูรณะให้เป็นไปนั้นจะต้องมีความถูกต้องอย่างเข้มงวดโดยการค้นคว้าวิจัยอย่างจริงจังและถูกต้องที่สุด

4. การฟื้นฟูการปฏิสังขรณ์ (Rehabilitation) หมายถึง การฟื้นฟูสภาพของภูมิทัศน์อาคารหรือสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ให้กลับอยู่ในสภาพที่ใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งปกติจะทำในระดับเพียงการซ่อมแซมให้มีสภาพดีและอาจรวมถึงการปรับสภาพเพียงเล็กน้อยเพื่อให้สะดวกในการใช้งาน ระดับของการรักษาความแท้ดั้งเดิมเป็นรอง

5. การสร้างของเก่าขึ้นมาใหม่ (Reconstruction) หมายถึง การสร้างภูมิทัศน์หรืออาคารแบบดั้งเดิมขึ้นมาใหม่ จากอาคารหรือสถานที่ที่เป็นประวัติศาสตร์เดิมที่เสื่อมสูญไปแล้วโดยสร้างขึ้น ณ ที่ใดก็ได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นที่เดิม แต่สร้างเหมือนเดิมทุกประการตั้งแต่ฐานตึกลงขึ้นไปรูปแบบที่สร้างจะต้องเก็บและค้นคว้า วิจัยจากเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ภาพถ่าย หรือภาพวาดเก่า ความแท้ขึ้นอยู่กับเอกสาร หลักฐานและทุนทรัพย์เอื้ออำนวย เช่น อาคารพระที่นั่งสรรเพชญปราสาทในเมืองโบราณ เป็นต้น

6. การแปลความหมาย (Interpretation) หมายถึง การรักษาลักษณะดั้งเดิมของสิ่งแวดล้อม ภูมิทัศน์และอาคาร สถานที่เก่าแก่ไว้บ้างโดยสอดใส่การใช้สอยอย่างใหม่ๆ ตามสภาวะเศรษฐกิจยุคใหม่ การค้นคว้าวิจัยถือเป็นองค์ประกอบหลักของการออกแบบซึ่งจะต้องนำลักษณะและที่ใช้สอยใหม่มาใช้

7. การสงวนไว้ใช้ (Reservation) หมายถึง การสงวนไว้ใช้ประโยชน์ในภายหน้าซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงไปจากสภาพเดิมเล็กน้อย หรือโดยสิ้นเชิงได้

จากการศึกษาความหมายของการอนุรักษ์สามารถสรุปได้ว่า เป็นการคงไว้และการฟื้นฟูลักษณะของพื้นที่ทั้งทางกายภาพ สภาพแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และมรดกวัฒนธรรม ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ

1. การอนุรักษ์ในระดับเมือง หรือย่าน ได้แก่ การอนุรักษ์องค์ประกอบต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ที่ทำการอนุรักษ์ เช่น เส้นทางน้ำ โครงข่ายคมนาคม ลานกิจกรรม พื้นที่ว่าง และย่านการตั้งถิ่นฐาน เป็นต้น

2. การอนุรักษ์ในระดับสถาปัตยกรรม ได้แก่ สิ่งปลูกสร้าง และโครงสร้างของเมือง เช่น กำแพงเมือง ประตูเมือง วัด อาคารต่างๆ เป็นต้น

2.4.1 แนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าและเอกลักษณ์

คุณค่าของสิ่งที่ควรอนุรักษ์เกิดจากความมีเอกลักษณ์ (Uniqueness) เป็นคุณสมบัติเฉพาะในการสร้างจิตวิญญาณแห่งสถานที่ (Spirit of place) โดยตั้งอยู่บนแนวคิดจาก

ลักษณะของเมืองที่เป็นการศึกษาสิ่งที่เป็นคุณค่าในพื้นที่ระดับเมือง และระดับความเป็นย่านทั้งในสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ในทางรูปธรรม และนามธรรม ซึ่งองค์ประกอบในด้านต่างๆ ที่ประกอบกันเป็นเมืองนั้น จะทำให้เมืองมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างออกไปจากพื้นที่อื่นๆ คุณค่าในการอนุรักษ์มี 4 ประเภท คือ

1. คุณค่าทางประวัติศาสตร์ และการศึกษา (Historical & Academic Value) เป็นคุณค่าที่เกิดจากความเข้าใจในความเป็นมา และเป็นไปของอาคาร สถานที่ หรือเมือง ซึ่งมีความสำคัญต่อการเรียนรู้ตัวตนของเมือง และชุมชน

2. คุณค่าทางศิลปะ (Aesthetic Value) เกิดจากความตระหนักถึงคุณค่าในงานศิลปะ โบราณวัตถุ และงานสถาปัตยกรรม

3. คุณค่าทางสังคม – วัฒนธรรม (Socio-Cultural Value) เป็นคุณค่าที่เกิดจากการคงอยู่ของลักษณะเฉพาะที่มีความต่อเนื่องของสังคม โดยถือว่าพัฒนาการทางสังคมเป็นบันทึกทางมรดกวัฒนธรรม เพื่อรักษาความสมดุลของความสัมพันธ์ระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

4. คุณค่าทางนิเวศวิทยา (Ecological Value) เป็นคุณค่าจากความสามารถในการใช้ หรือการจัดทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดทั้งในแง่กายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม

2.4.2 สิ่งที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์

การศึกษาเมืองนอกจากจะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับจินตภาพและองค์ประกอบทางกายภาพของเมือง ยังจะต้องคำนึงถึงสิ่งที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ซึ่งถือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอันดับแรกของการวางแผนเพื่อการอนุรักษ์เมือง เพื่อเป็นการกำหนดเป้าหมายและขอบเขตของสิ่งที่ควรอนุรักษ์

1. ลักษณะเฉพาะของเมือง (Character of town) คือ สิ่งที่สำคัญอันดับแรกที่ต้องแก่การอนุรักษ์ ซึ่งหมายถึงเอกลักษณ์เฉพาะ (Identify) ของเมืองที่เกิดจากภาพรวมที่ปรากฏในลักษณะทางกายภาพ ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของกลุ่มอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ที่ปรากฏอยู่ในเมือง หรือการใช้พื้นที่ในการทำกิจกรรมต่างๆ การแบ่งขอบเขตที่ดินด้วยถนนหรือลานโล่ง ซึ่งขนาดชุมชนหรือจำนวนประชากรถือเป็นส่วนหนึ่งของความสำคัญในเอกลักษณ์ชุมชนเมืองด้วย¹¹ โดยในการพิจารณาเอกลักษณ์ของเมืองจะอาศัยองค์ประกอบหลายๆอย่างมาประกอบกันที่จะทำให้เมืองนั้นมีลักษณะพิเศษแตกต่างออกไปจากเมืองอื่นๆ

¹¹ สุวิทย์ รัศมีภูมิ, "การอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ: ปัญหาและแนวทางแก้ปัญหา" ใน *การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย* (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท, 2535) หน้า 215

2. สถาปัตยกรรม เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ง่ายและสร้างความประทับใจเป็นอันดับแรกก่อนที่จะให้ความสนใจพื้นที่โดยรอบ ซึ่งได้แก่ อาคาร หรือสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ นับตั้งแต่ อนุสาวรีย์ สะพาน ประสาท พระราชวัง โบสถ์ วิหาร วัด หรือ ศาสนสถานอื่นๆ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้หากปล่อยให้สภาพแวดล้อมที่ไม่ดีจะทำให้คุณค่าสถาปัตยกรรมลดลง ซึ่งงานด้านสถาปัตยกรรมถือเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญต่อเอกลักษณ์ของเมือง โดยอาจจะเป็นตัวแทนเมืองหรือชุมชนก็ได้ อีกทั้งยังใช้เป็นตัวแทนของเมืองในยุคสมัยต่างๆที่สามารถบอกเล่าเรื่องราวและเหตุการณ์ ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม วัฒนธรรม ประเพณีของเมืองได้โดยในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมให้เกิดคุณค่าในระดับเมืองนั้นจะต้องพิจารณาองค์ประกอบเมืองและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม¹² ซึ่งถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะเป็นสิ่งที่ส่งเสริมและรักษาคุณค่าให้ดำรงอยู่และมีความหมายยิ่งขึ้น แต่ในทางกลับกันหากสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับศิลปกรรมถูกทำลายหรือเสื่อมโทรมลง ย่อมส่งผลกระทบต่อคุณภาพและคุณค่าของศิลปกรรมด้อยลงจนหมดความหมายและด้อยคุณค่าลง

นอกจากนั้นขอบเขตของการอนุรักษ์พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ ต้องให้เกิดความแน่ชัดเพื่อประโยชน์ในการบริหารพื้นที่ในการควบคุม การอนุรักษ์ การนำกลับมาใช้ประโยชน์ และการบำรุงรักษา ที่ตั้งของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์หรือองค์ประกอบของพื้นที่ที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัด แต่การกำหนดว่าพื้นที่นั้นจะครอบคลุมเพียงใดต้องอาศัยการตัดสินใจ จากลักษณะทางกายภาพของหลักฐาน ที่ปรากฏ ประกอบกับปัจจัยด้านอื่นๆ คือ ปัจจัยทางธรรมชาติ ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ และปัจจัยทางวัฒนธรรม ซึ่งการปฏิบัติการอนุรักษ์ นั้นเป็นการยากที่จะสามารถบ่งบอกได้ว่าจะมีขอบเขตของการอนุรักษ์ที่แน่นอน เนื่องจากจะไปจำกัดการโตของเมืองและประชากรที่อยู่ในเมือง ซึ่งเมืองแต่ละเมือง ล้วนมีข้อจำกัดที่แตกต่างกันไปทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ฯลฯ ซึ่งควบคู่ไปกับการพัฒนาและวิวัฒนาการของเมืองที่ไม่หยุดนิ่ง

ดังนั้นการกำหนดขอบเขตของการอนุรักษ์นั้น ควรศึกษาตามลักษณะเฉพาะของเมือง แต่อย่างไรก็ตามการกำหนดขอบเขตก็เป็นเรื่องสำคัญ Catanese(1979)¹³ ได้ให้แนวทางในการเลือกขอบเขตของการอนุรักษ์ให้เหมาะสมกับเมือง โดยสอดคล้องกับการพัฒนา โดยแบ่งกลุ่มไว้ 7 กลุ่มด้วยกัน

¹² สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม หมายถึง สิ่งแวดล้อมและบรรยากาศรอบๆ ตัวศิลปกรรมที่มีความเกี่ยวเนื่องและมีความสัมพันธ์กันทั้งทางตรงและทางอ้อม

¹³ Antony J. Catanese and James C. Snyder, Introduction to Urban Planning (New York: McGraw-Hill ; 1979), หน้า 304-309.

1. Fragment คือชิ้นส่วนซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของสถาปัตยกรรมที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในขณะที่องค์ประกอบใหญ่ได้เสื่อมสลายไปตามกาลเวลา หรือถูกทำลายเหลือเพียงสถาปัตยกรรมบางส่วน รวมทั้งประติมากรรม เช่น ชิ้นส่วนของอาคาร โบราณสถาน ประตูเมือง (City Gate) กำแพงเมือง (City Wall)
2. Building คืออาคารทั้งหลาย เช่น บ้าน โบสถ์ วัด โรงละคร
3. Street Space เป็นการเก็บรักษาถนนทั้งสาย เพื่อรักษา Side Walk แต่ภายในอาคารจะเปลี่ยนหน้าที่ใช้สอยเพื่อรักษาภูมิทัศน์ของถนนทั้งสาย ให้มีความต่อเนื่องกัน ของรูปแบบอาคารที่อาจจะร่วมสมัยกัน ใช้วัสดุคล้ายกันมีรูปแบบอาคารเหมือนกัน เป็นต้น
4. Neighborhoods คือชุมชนที่มีกิจกรรม มีวิถีชีวิตดำเนินอยู่ร่วมกับชุมชนนั้นมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ในอดีต ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน
5. District คือย่านที่มีเอกลักษณ์ของตัวเอง หรือย่านที่มีกิจกรรมแตกต่างไปจากย่านอื่น เช่น ย่านท่าพระจันทร์ ย่านเยาวราช
6. Skyline การรักษาสันขอบฟ้า ในกรณีที่ไม่สามารถรักษาย่านทั้งย่านได้ เหลือเพียงอาคารเดี่ยวโดดๆ จึงต้องรักษาแนวเส้นขอบฟ้าเดิมได้โดยรอบ ไม่ให้เกิดอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างอื่นมาบดบังอาคารเดิม ทำให้เสียแนวเส้นขอบฟ้าของอาคารนั้น
7. Village & town เป็นการรักษาเมืองทั้งเมือง เช่น เกาะรัตนโกสินทร์ ออยุธยา
ยุทธวิธีที่นิยมในการกำหนดเขตอนุรักษ์ โดยเฉพาะเมืองเก่าที่มีอยู่ในปัจจุบันมักจะเริ่มประกาศเขตอนุรักษ์ในใจกลาง และบริเวณโดยรอบส่วนของเมืองที่มีค่าสูงสุด มีแนวโน้มที่ผู้คนส่วนใหญ่จะเห็นความสำคัญที่ต้องอนุรักษ์ได้แล้วจึงค่อยๆขยาย พื้นที่ไปยังรอบนอก เพิ่มออกไปเรื่อยๆ จนสุดขอบเขตที่สมควรอนุรักษ์ในวงกว้างออกไปถึงเขตรอบนอกคูเมือง หรือกว้างกว่านั้นก็ได้ ถ้าหากพื้นที่นั้นมีคุณค่าต่อการอนุรักษ์¹⁴

2.4.3 หลักการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ (Conservation of Historic Town)

หลักการของการอนุรักษ์ไว้ว่าการอนุรักษ์กับการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินไปควบคู่กัน เราไม่สามารถที่จะปฏิเสธการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคสมัยต่างๆได้ ต้องผสมผสานระหว่างการเปลี่ยนแปลงใหม่กับโครงสร้างเก่าของเมือง ดังนั้นจะต้องสร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่ที่ไม่ทำลายคุณค่าของเมืองเก่า ตลอดจนเอกลักษณ์ของเมืองประวัติศาสตร์ที่ต้องอนุรักษ์ไว้

¹⁴ อัจฉรี ชาญประโคน, (2538), อ้างถึงในฉนวนวรรณีย์ สายเชื้อ, “แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษาเมืองสงขลา,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 45.

นอกจากนั้นการอนุรักษ์จะต้องมีความสัมพันธ์กับชีวิตในสังคมด้วย กล่าวคือ การอนุรักษ์ไม่ใช่การปรับปรุงดัดแปลงอาคารขึ้นมา ดังนั้นการอนุรักษ์จะต้องมองถึงการรักษาสภาพแวดล้อมความมีชีวิตชีวาของเมือง ซึ่งหลักการสำคัญของการอนุรักษ์เมือง¹⁵ มีดังนี้

- ความเป็นของแท้ (Authenticity)

แนวคิดเรื่องความเป็นของแท้ เป็นคุณสมบัติของมรดกทางวัฒนธรรมที่ปรากฏให้เห็นถึงความเป็นของแท้ดั้งเดิมตั้งแต่แรกสร้าง ที่ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และแสดงถึงความเปลี่ยนแปลงของช่วงอายุ ซึ่งการพิจารณาความเป็นของแท้ นั้น แบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ ความเป็นแท้ที่เกี่ยวข้องกับรูปทรง การออกแบบ (ซึ่งรวมไปถึงฝีมือช่างและวัสดุ) ประโยชน์ใช้สอยและที่ตั้ง ดังนั้นการดำเนินการอนุรักษ์นั้นจะต้องคำนึงถึงความเป็นของแท้ในทุกๆด้าน เพื่อให้คุณค่าทางมรดกสถาปัตยกรรมนั้นคงอยู่ต่อไป อย่างไรก็ตามคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะส่วนที่ปรากฏให้เห็นเป็นกายภาพเท่านั้น แต่รวมไปถึงองค์ประกอบที่จับต้องไม่ได้เป็นส่วนสำคัญซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายและความพิเศษของวัฒนธรรม การรักษาความแท้ของสิ่งที่ยังจับต้องไม่ได้จึงควรคำนึงถึง ที่เกิดจากคติความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณีที่ประสานการออกแบบและการใช้สอยของสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ความเป็นของแท้ทางนามธรรม ได้แก่ คุณค่าด้านจิตวิญญาณ ความเชื่อทางด้านศาสนา ความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และกระบวนการสร้างสรรค์ของช่างโบราณ ซึ่งจำเป็นต้องทำความเข้าใจเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์ทางกายภาพต่อไป

- การเปลี่ยนแปลงที่น้อยที่สุด (Minimum Intervention)

การเปลี่ยนแปลงนี้หมายถึงระดับของการอนุรักษ์ที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรมหรือสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ หลักฐานสำคัญที่สามารถเล่าประวัติศาสตร์ของสถาปัตยกรรมคือตัวอาคารนั่นเอง ดังนั้นการอนุรักษ์ไม่ควรไปทำลายหลักฐานที่สำคัญในการเล่าเรื่องจากอดีต Burra Charter, 1999 ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงไว้ว่า “การอนุรักษ์ควรกระทำให้มากที่สุดเท่าที่จำเป็น แต่ให้มีการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อคงคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของสถานที่นั้นไว้”

- กระบวนการจดบันทึกและการเก็บข้อมูล

การจดเก็บข้อมูลนั้นเป็นส่วนหนึ่งของขั้นตอนในการประเมินคุณค่าและจัดการดูแลรักษาสถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม Burra Charter, 1999 ได้ระบุไว้ว่า จะต้องมีการเก็บข้อมูลทางด้านกายภาพของอาคาร ประโยชน์ใช้สอย ความหมายและข้อมูลด้านอื่นๆ ของอาคารก่อนที่จะ

¹⁵ ปันรัชฎ์ กาญจนนัฐติ. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2552

จะทำการเปลี่ยนแปลงต่ออาคารนั้นๆ นอกจากนั้นการเก็บข้อมูลยังช่วยให้คนรุ่นหลังได้ทราบถึงเรื่องราวเกี่ยวกับสถานที่นั้น ดังนั้นการเก็บข้อมูลจึงเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง และควรเป็นข้อมูลที่วิเคราะห์การใช้สอยของอาคารและสภาพแวดล้อมที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม และวัฒนธรรม เศรษฐกิจในช่วงเวลาต่างๆ

- ประโยชน์ใช้สอยใหม่

หลักเกณฑ์ในการอนุรักษ์อาคารเพื่อให้มีการใช้สอยอย่างต่อเนื่อง คือการคงประโยชน์ใช้สอยเดิมของอาคารนั้นไว้ แต่บางครั้งการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม เป็นเหตุทำให้อาคารไม่สามารถคงประโยชน์ใช้สอยเดิมไว้ได้ ฉะนั้นการอนุรักษ์เพื่อประโยชน์ใช้สอยใหม่ เป็นทางเลือกเดียวที่ทำให้อาคาร “มีชีวิต” ต่อไปได้ แต่ประโยชน์ใช้สอยใหม่อาจต้องเปลี่ยนแปลงทางกายภาพไปบ้าง ดังนั้น หลักการของอนุรักษ์ที่ดี คือการหาประโยชน์ใช้สอยใหม่ที่เหมาะสมกับลักษณะทางกายภาพของอาคารเดิมและให้มีการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุด หรือหากว่าต้องมีการเปลี่ยนแปลง จะต้องไม่ทำลายคุณค่าเดิมในทุกๆด้าน และควรคำนึงถึงความเหมาะสมด้านรูปลักษณ์และความหมายของอาคารเดิมด้วย

- การปรับเปลี่ยนโดยไม่สูญเสียสภาพเดิม

การเปลี่ยนแปลงการใช้สอยอาคารเก่าอาจต้องมีโครงสร้างใหม่ต่อเติมเข้าไปในอาคารเดิม โครงสร้างใหม่นั้นควรจะไม่ใช่ทำลายหรือเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและรูปลักษณะของอาคารเดิม และเมื่อหรือโครงสร้างใหม่ออก (ในกรณีที่มีการปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยอีกครั้ง) อาคารเดิมจะไม่เสียหาย

- ความสัมพันธ์ระหว่างบริเวณอนุรักษ์และพื้นที่แวดล้อม

พื้นที่สภาพแวดล้อมของสถานที่ประวัติศาสตร์นั้นมีความสำคัญ ดังนั้นถ้าสภาพแวดล้อมโดยรอบมีการเปลี่ยนแปลงหรือสูญเสียไป ความสำคัญของพื้นที่อนุรักษ์อาจลดลงได้ ซึ่งกฎบัตรของเวนิส ได้ระบุไว้ว่าโบราณสถานไม่สามารถแยกออกจากพื้นที่ที่ตั้งได้ เพราะพื้นที่นั้นเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างสรรค์และประวัติศาสตร์ของโบราณสถาน นอกจากนี้พื้นที่ตั้งยังเป็นส่วนหนึ่งของทัศนียภาพของโบราณสถาน ซึ่งความสัมพันธ์นี้เป็นปัจจัยสำคัญที่มีคุณค่า ที่สร้างความประทับใจและเข้าใจในสถานที่นั้น

2.5 กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ (Washington Charter 1987)

สภาการอนุสรณ์สถานระหว่างประเทศ (ICOMOS) ได้กำหนดกฎบัตร (Charter) ว่าด้วยการอนุรักษ์แหล่งมรดกประเภทต่างๆ และตรากฎบัตรตามชื่อเมืองที่ใช้ในการประชุมสัมมนา

Washington Charter หรือกฎบัตรวอชิงตัน (กรมศิลปากร, 2535) เป็นกฎบัตรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ประวัติศาสตร์ และย่านประวัติศาสตร์ในเมือง (International Charter For the conservation of Historic Town and Urban Area) โดยมีหลักการและเหตุผลคือ เพื่อให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด การอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์และย่านประวัติศาสตร์จะต้องใช้ความร่วมมือด้านการเมือง และการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมประกอบกันในการวางแผนทุกระดับของการวางผังเมืองและการวางผังภาค

มีเนื้อหาเกี่ยวข้องครอบคลุมพื้นที่ชุมชนประวัติศาสตร์ทั้งใหญ่และเล็ก ทั้งเมืองและย่านใจกลางเมืองหรือย่านประวัติศาสตร์ รวมถึงสิ่งแวดล้อมของพื้นที่นั้นทั้งที่เป็นธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้น นอกเหนือจากบทบาทในฐานะที่เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์แล้ว พื้นที่เหล่านี้ยังเป็นแหล่งรวมคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีนิยมของชุมชนด้วย ทุกวันนี้พื้นที่เหล่านี้หลายแห่งกำลังถูกคุกคาม ทำให้เสื่อมลงทางกายภาพ ทำให้เสียหาย หรือแม้แต่ถูกทำลาย จากผลกระทบของการพัฒนาเมืองอันเนื่องมาจากการอุตสาหกรรมในสังคมทุกแห่ง ซึ่งคุณลักษณะที่ควรสงวนรักษาไว้ประกอบด้วย ลักษณะทางประวัติศาสตร์ของเมือง และชุมชนเมืองและองค์ประกอบทางวัตถุและทางจิตใจซึ่งแสดงถึงลักษณะทางประวัติศาสตร์นี้โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ซึ่งได้แก่

1. รูปแบบแผนผังของเมืองที่เห็นได้จากการแบ่งพื้นที่ดินและโครงข่ายถนน
2. ความสัมพันธ์ระหว่างอาคารและพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่ง
3. รูปลักษณ์ภายในและภายนอกของอาคารที่เห็นได้จากสัดส่วน ขนาด รูปแบบ การก่อสร้าง วัสดุสี และการตกแต่ง
4. ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองหรือชุมชนเมืองและแหล่งที่ตั้งที่แวดล้อมอยู่ทั้งที่เป็นธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้น
5. การใช้สอยที่หลากหลายที่มีอยู่ในเมือง หรือชุมชนเมือง ตามกาลเวลาการกระทำ ใดๆ ก็ตามต่อคุณลักษณะดังกล่าวมาแล้วนั้นจะต้องคำนึงถึงความเป็นของดั้งเดิมของเมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์

ดังนั้น การใช้สอยและกิจกรรมใหม่ควรจะเข้ากันได้กับลักษณะของเมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์การประยุกต์การใช้สอยพื้นที่เหล่านี้ให้เข้ากับวิถีชีวิตในปัจจุบันต้องมีการดำเนินการหรือการปรับปรุงสาธารณูปโภค สาธารณูปการด้วยความระมัดระวัง ซึ่งการปรับปรุงอาคารพักอาศัยควรเป็นวัตถุประสงค์พื้นฐานข้อหนึ่งของการอนุรักษ์ หรือหากมีความจำเป็นต้องก่อสร้างอาคารใหม่หรือต้องปรับปรุงอาคารที่มีอยู่แล้วควรเคารพต่อลักษณะขอบเขตที่วางเดิมของพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของสัดส่วนและขนาดที่ดิน อีกทั้งควรเพิ่มเติมองค์ประกอบต่าง ๆ ที่

สอดคล้องกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมเนื่องจากสิ่งเหล่านี้จะช่วยสร้างคุณค่าความสมบูรณ์ของพื้นที่ได้และต้องมีการควบคุมการจราจรภายในเมืองหรือชุมชนเมืองประวัติศาสตร์และวางผังกำหนดพื้นที่จอดรถเพื่อไม่ให้สิ่งเหล่านี้สร้างความเสียหายแก่สิ่งปลูกสร้างที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือแก่สภาพแวดล้อมโดยรอบ และควรมีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนจัดให้มีแผนงานเผยแพร่ข้อมูลแก่ผู้อยู่อาศัยในพื้นที่โดยเริ่มจากเด็กในวัยเรียนควรสนับสนุนการปฏิบัติการขององค์กรต่างๆ เพื่อปกป้องคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมและมีมาตรการช่วยเหลือทางการเงินเพื่อการอนุรักษ์และบูรณะ

2.6 แนวทางในการพัฒนาด้านภูมิสถาปัตยกรรม (Landscape Development Concept)

มีวัตถุประสงค์หลักอยู่ 2 ประการ คือ เพื่อการอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างซึ่งเป็นโบราณสถานและพื้นที่ประวัติศาสตร์นั้นๆ และรักษาสภาพแวดล้อม ให้เป็นไป

การศึกษาแนวคิดจาก ICOMOS ได้ให้ความหมายของการพัฒนาด้านภูมิสถาปัตยกรรม (Landscape Development) คือการพัฒนาสภาพแวดล้อมนั้นๆ เป็นการดำเนินการเพื่อจัดระบบระเบียบ สร้างความงาม และส่งเสริมความสำคัญของโบราณสถาน และ/หรือ พื้นที่ประวัติศาสตร์อันเป็นเนื้อหาหลัก ของพื้นที่นั้นๆ และกิจกรรมอื่นๆที่เกี่ยวข้อง จึงพอสรุปจุดประสงค์หลักของการพัฒนาด้านภูมิสถาปัตยกรรมออกเป็น 2 ข้อ ดังนี้

1. เพื่อแก้ปัญหา และส่งเสริมความสำคัญของโบราณสถาน หรือพื้นที่ทางประวัติศาสตร์
2. เพื่อส่งเสริมกิจกรรมใหม่ด้านต่างๆ ให้สอดคล้องกับนโยบายพื้นที่นั้นๆ

การพัฒนาในเขตโบราณสถานหรือพื้นที่ทางประวัติศาสตร์คือ โบราณสถาน หลักฐานสิ่งก่อสร้างและเนื้อหา เรื่องราวในประวัติศาสตร์ จะต้องได้รับการดำเนินการตามขบวนการอนุรักษ์ การพัฒนาที่เกิดขึ้นจะต้องไม่ก่อให้เกิดการบิดเบือนหรือทำลายให้มรดกเหล่านี้ต้องลดทอนคุณค่า ผู้รับผิดชอบโครงการอนุรักษ์หรือพัฒนา จะต้องตระหนักอยู่เสมอว่าลักษณะเฉพาะตน หรือเอกลักษณ์ของพื้นที่ (อาจจะเป็นลักษณะพิเศษทางด้านประวัติศาสตร์ของพื้นที่) จะต้องได้รับการพิจารณาและส่งเสริมให้เกิดประโยชน์ควบคู่ไปกับโครงการเสมอ เช่น ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ คูเมือง คูน้ำ สิ่งก่อสร้าง ลักษณะรูปแบบของอาคาร สภาพพื้นที่พันธุ์ไม้

แนวทางการพัฒนาที่ประสบผลสำเร็จจะต้องรักษาความสำคัญของโบราณสถาน ซึ่งผู้รับผิดชอบโครงการต้องทำความเข้าใจและระลึกถึงอยู่เสมอในทุกๆขั้นตอนของการพัฒนา คือ ลักษณะเฉพาะตัวหรือความโดดเด่นที่พิเศษ หรือเอกลักษณ์ของพื้นที่ ที่อาจจะเป็นลักษณะพิเศษ

ทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ธรรมชาติหรือกิจกรรม¹⁶ และนำมาดัดแปลงให้เกิดประโยชน์ สอดคล้องกับนโยบายมากที่สุด ซึ่งสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมได้กำหนดแนวทางการ พัฒนาด้านต่างๆดังต่อไปนี้

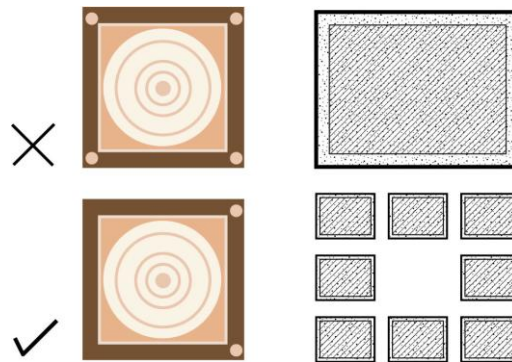
2.6.1 สิ่งก่อสร้างและองค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรม

หมายถึง การก่อสร้างอาคารใหม่ในพื้นที่ ซึ่งถือเป็นโครงการและกิจกรรมใหม่ที่ซ้อนทับอยู่ในพื้นที่ประวัติศาสตร์

1. กำหนดระยะควบคุมสภาพแวดล้อม โดยเว้นระยะออกจากแนวขอบโบราณสถาน 20 เมตร ตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ 2504 โดยอาจพิจารณากำหนดระยะควบคุมคุณภาพแวดล้อมเฉพาะพื้นที่หรือโครงการนั้น
2. สร้างหรือกำหนดแนวขอบพื้นที่ประวัติศาสตร์ให้ชัดเจน ตามการวิเคราะห์หรือสันนิษฐานเพื่อให้เห็นลักษณะการวางผัง หรือรูปแบบสิ่งก่อสร้างอย่างชัดเจน
3. ควรพิจารณาให้อาคารหรือสิ่งก่อสร้างใหม่ตั้งอยู่บนโครงสร้างใหม่ทั้งหมด โดยให้มีความสอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอยและให้สามารถเห็นถึงความแตกต่างระหว่างโครงสร้างทั้งใหม่และเก่า โดยจะต้องไม่ข่ม ดึงความสำคัญ หรือบดบังทัศนียภาพอาคารประวัติศาสตร์นั้น
4. รูปแบบได้แก่การพิจารณารูปทรง วัสดุและสี ให้ดูกลมกลืนต่อสภาพแวดล้อม พยายามเลือกใช้วัสดุท้องถิ่น และรูปแบบเทคนิคที่กลมกลืนกันกับพื้นที่ประวัติศาสตร์
5. ควบคุมการติดตั้ง ระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ประกอบด้วย ป้าย สายไฟ ไม่ให้บดบังหรือผ่านแนวคูน้ำ – คันดินของชุมชนโบราณ
6. จัดที่จอดรถให้เป็นระเบียบห่างจากโบราณสถาน 10 เมตร และจัดทางเดินเท้าที่สะอาดร่มรื่น

16

กรมศิลปากร, ทฤษฎีและการอนุรักษ์โบราณสถานและแหล่งโบราณคดี. กุมภาพันธุ์. 2533

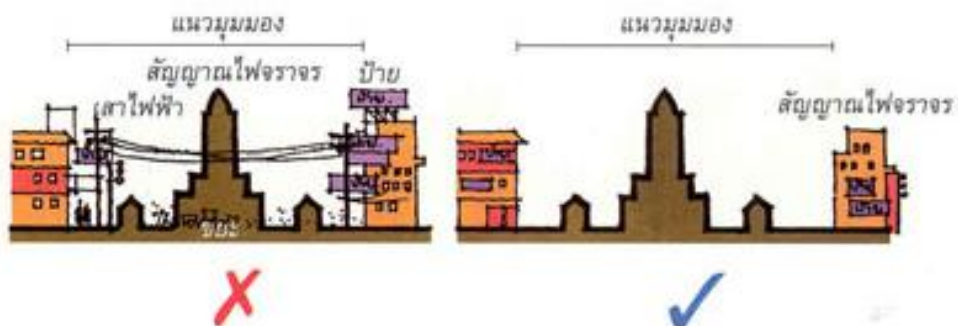
ภาพที่ 2.2 ควบคุมมวลของอาคารไม่ให้มีขนาดใหญ่บริเวณใกล้เคียงโบราณสถานหรือองค์ประกอบที่สำคัญของเมือง

ที่มา : ปรับปรุงจากโครงการจัดทำแบบการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงแหล่งชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.คณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เสนอต่อสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสิ่งแวดล้อม.กันยายน 2549.

ภาพที่ 2.3 ควบคุมรูปร่าง วัสดุและสีของอาคารไม่ให้ใช้วัสดุก่อสร้างที่ผิดแปลกจากอาคารทั่วไปหรือมีสีที่แปลกไปจากพื้นที่อาคารที่คุณค่าทางประวัติศาสตร์ ควรเป็นอาคารที่มีความเรียบง่ายแบบท้องถิ่น

ที่มา : ปรับปรุงจากโครงการจัดทำแบบการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงแหล่งชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.คณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เสนอต่อสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสิ่งแวดล้อม.กันยายน 2549.

ภาพที่ 2.4 ควบคุมการติดตั้ง ระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ประกอบด้วย ป้าย สายไฟ ไม่ให้บังหรือผ่านแนวคูน้ำ – คันดินของชุมชนโบราณ

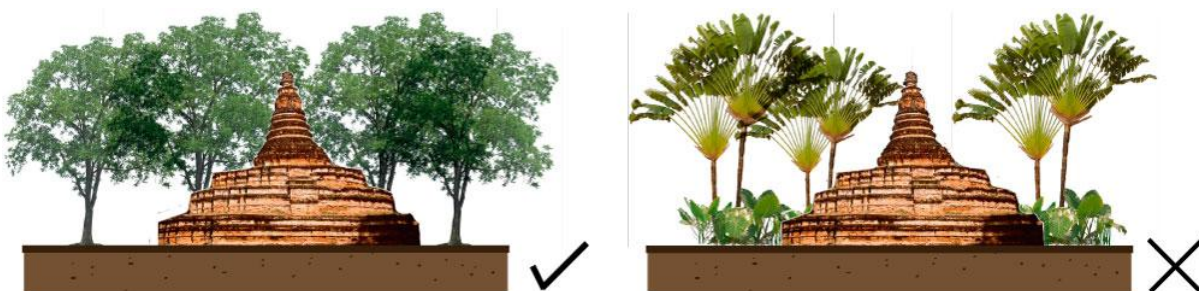
ที่มา : โครงการจัดทำแบบการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงแหล่งชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.คณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เสนอต่อสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสิ่งแวดล้อม.กันยายน 2549.

ภาพที่ 2.5 จัดที่จอดรถให้เป็นระเบียบห่างจากโบราณสถานพอสมควร และจัดทางเดินเท้าที่สะอาด ร่มรื่น
ที่มา : ปรับปรุงจากโครงการจัดทำแบบการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงแหล่งชุมชนโบราณในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ.คณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เสนอต่อสำนักงานนโยบายและแผน
สิ่งแวดล้อมกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสิ่งแวดล้อม.กันยายน 2549.

2.6.2 แนวทางการเลือกวัสดุพืชพันธุ์

เป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการพัฒนาภูมิทัศน์เมือง ซึ่งช่วยในการส่งเสริมทัศนียภาพ
และช่วยในการจัดแบ่งพื้นที่กิจกรรมต่างๆ ซึ่งการพิจารณาเลือกชนิด ขนาด และตำแหน่งในการ
ปลูกที่ไม่เหมาะสมย่อมทำให้เกิดผลเสียอย่างมาก

ภาพที่ 2.6 ในพื้นที่ประวัติศาสตร์ ไม่ควรนำไม้ต่างถิ่นมาปลูก ควรใช้ไม้พื้นถิ่นเพื่อภาพรวมที่เป็นธรรมชาติ
ที่มา : ปรับปรุงจากโครงการจัดทำแบบการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงแหล่งชุมชนโบราณในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ.คณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เสนอต่อสำนักงานนโยบายและแผน
สิ่งแวดล้อมกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสิ่งแวดล้อม.กันยายน 2549.

1. พิจารณาการปลูกตามลักษณะพันธุ์ไม้เดิมในสมัยโบราณ เช่น เกี่ยวกับอาคารหรือ
สิ่งก่อสร้าง แต่เนื่องจากการหาหลักฐานสภาพพันธุ์ไม้เดิมต้องอาศัยนักวิทยาศาสตร์ ผู้ชำนาญ
เฉพาะ และมีข้อจำกัดอยู่มากอาจจะไม่สามารถวิเคราะห์หาคำตอบได้ ในขณะดำเนินการ แต่ก็
ควรพิจารณาให้มีความสำคัญ

2. ตอบสนองต่อการใช้สอย และมุมมอง
3. ในพื้นที่รอบๆ โบราณสถานให้พยายามหลีกเลี่ยงไม้คลุมดิน และไม่พุ่มขนาดเล็ก-กลาง เพราะดูแลรักษายาก อีกทั้งไม่ควรปลูกไม้ดอกที่มีสีฉูดฉาดเพราะจะทำให้ดึงดูดความสำคัญ ของโบราณสถานไป
4. ลักษณะการปลูกควรปลูกเป็นกลุ่ม และให้ปลูกน้อยชนิดเพื่อง่ายในการดูแลรักษา

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. โครงการจัดทำแผนการจัดการและอนุรักษ์สภาพแวดล้อมเมืองเก่าเชียงใหม่¹⁷

แผนการจัดการและอนุรักษ์สภาพแวดล้อมเมืองเก่าเชียงใหม่จัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาเมืองเชียงใหม่ด้วยแนวความคิดของการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ ในลักษณะ ที่สนับสนุนและมีความสอดคล้องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน และแหล่งศิลปกรรมที่มีคุณค่าทาง ประวัติศาสตร์ของเมืองให้ดำรงต่อไปโดยไม่ให้เสื่อมสภาพ และเพื่อป้องกันการบุกรุกทำลายอัน เนื่องมาจากสาเหตุต่างๆ ซึ่งมีการแบ่งพื้นที่ของส่วนที่ศึกษาออกเป็น 4 ส่วน คือ

1. พื้นที่ภายในเมืองเก่าและพื้นที่คูเมืองจังหวัดเชียงใหม่
2. พื้นที่บริเวณสุเทพ - ห้วยแก้ว เป็นพื้นที่ต่อเนื่องจากพื้นที่ภายในกำแพงเมืองเก่าไปทาง ทิศตะวันตก เป็นที่ตั้งของชุมชนเก่าเวียงเจ็ดลินและเวียงสวนดอก

3. พื้นที่บริเวณสองฝั่งแม่น้ำปิง

4. พื้นที่เวียงกุมกาม ซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณก่อนที่ จะย้ายมาบริเวณแม่น้ำปิง

การจัดทำแผนนี้ เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์การใช้ประโยชน์ที่ดิน สถาปัตยกรรมท้องถิ่น ภูมิทัศน์ชุมชน การคมนาคมและการรักษาสีงแวดล้อมโดยมีแนวทางและมาตรการเพื่อการแก้ไข ป้องกันและการควบคุมต่างๆ ดังนี้

ด้านการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน จำแนกและแบ่งตามพื้นที่ทั้ง 4 บริเวณ โดยมีการ เสนอให้ประกาศนโยบายในการกำหนดรูปแบบและมีการดำเนินการให้เป็นไปตามแนวทางการ ส่งเสริมในการใช้ประโยชน์ที่ดินในลักษณะของการพัฒนาเชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและศิลปกรรม โบราณสถานต่างๆของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินต้องควบคุมในการห้ามมิ ให้ใช้ประกอบกิจกรรมที่อยู่ในข่ายการควบคุม คือ คู่มือมรยยนต์ทุกชนิด โรงฆ่าสัตว์และโรงงาน อื่นๆ หรืออุตสาหกรรมที่ก่อให้เกิดผลกระทบทางมลพิษสภาพแวดล้อมของเมือง ทั้งที่เป็น

¹⁷ คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. โครงการจัดทำแผนการจัดการการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมเมืองเก่าเชียงใหม่. ม.ป.ท.: ม.ป.ท., 2537"

ผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมในการอนุรักษ์ และการเติบโตของเมือง มีมาตรการควบคุมการเพิ่มและการขยายตัวของกิจการบางประเภท ที่มีอิทธิพลต่อการเติบโตของเมือง โดยการกำหนดประเภทกิจกรรมที่มีผลต่อการเร่งการเจริญเติบโตของเมืองให้มีความชัดเจนและมีระดับที่เหมาะสมสอดคล้องกับการอนุรักษ์พื้นที่

โดยสรุปการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ของแผนนี้ เป็นแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเชิงอนุรักษ์กล่าวคือ เป็นการพัฒนาโดยแบ่งพื้นที่เพื่อการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจออกจากพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ทั้งทางด้านธรรมชาติและศิลปกรรม ขณะเดียวกันพื้นที่ทั้งสองส่วนยังแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมต่อของการพัฒนาในลักษณะที่เกื้อกูลกัน เพื่อให้เชียงใหม่เป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่สะท้อนให้เห็นภาพของพัฒนาการการตั้งถิ่นฐาน วัฒนธรรม ประเพณี ความเจริญรุ่งเรืองได้อย่างชัดเจน พร้อมกับการเสริมสร้างสภาพแวดล้อมให้เกื้อกูลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนควบคู่ไป

2. โครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่¹⁸

การจัดทำแผนแม่บทอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ มีจุดประสงค์เพื่อให้เชียงใหม่เป็นเมืองประวัติศาสตร์ ซึ่งเริ่มตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 - 2534) เป็นต้นมา โดยกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานที่ดำเนินการศึกษาด้านพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เพื่อการอนุรักษ์ปรับปรุงสภาพพื้นที่ของโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีต่างๆ ในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ ประกอบด้วย พื้นที่ที่เป็นคูเมือง กำแพงเมือง ซึ่งอยู่ในบริเวณเขตเมืองเก่า ตลอดจนแหล่งศิลปกรรมในเขตพื้นที่เทศบาลและเมืองบริวาร เช่น เวียงกุมกาม เวียงท่ากาน รวมทั้งแหล่งโบราณคดีที่ตั้งของชุมชนโบราณอื่นๆ ซึ่งจากการสำรวจพื้นที่สภาพแวดล้อมทางกายภาพทั่วไปได้พบการตั้งถิ่นฐานชุมชนและบ้านเมือง ได้แก่

- พื้นที่ภายในกำแพงเมืองและคูเมืองเชียงใหม่ชั้นใน และในเขตกำแพงเมืองชั้นนอกหรือกำแพงดิน
- พื้นที่ต่อเนื่องจากเขตคูเมืองไปทางทิศตะวันตก ครอบคลุมพื้นที่เวียงสวนดอกและเวียงเจ็ดลิน หรือบริเวณถนนห้วยแก้ว ซึ่งเป็นพื้นที่เมืองเก่า
- พื้นที่ตลอดริมสองฝั่งแม่น้ำปิง
- พื้นที่บริเวณเวียงกุมกาม เวียงท่ากามและแหล่งชุมชนเมืองโบราณอื่นๆ

¹⁸ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่, กรมศิลปากร. แผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่. เชียงใหม่: ม.ป.พ., 2542

ด้านแผนงานอนุรักษ์โบราณสถาน ที่จะดำเนินการอนุรักษ์ประกอบด้วย 5 กลุ่ม โดยกลุ่มที่ 1 กลุ่มที่ 2 และกลุ่มที่ 3 เป็นโบราณสถานประเภทวัด ซึ่งตั้งอยู่ในเขตตัวเมืองเชียงใหม่และเขตชุมชนโบราณ ได้แก่ เวียงกุมกามและเวียงท่ากาน ส่วนกลุ่มที่ 4 เป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญด้านโครงสร้างและองค์ประกอบของเมืองเก่า ได้แก่ ประตูเมือง กำแพงเมือง ป้อม และแจ่ง ส่วนกลุ่มที่ 5 เป็นโบราณสถานที่ต่อเนื่องจากกลุ่มที่ 4 ได้แก่ กำแพงเมืองชั้นนอกหรือกำแพงดิน ลำน้ำแม่ข่า และลำคูไหว

ด้านแผนงานปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่ดินและพัฒนาชุมชน มีการเสนอแนวทางการจัดการวางประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณเขตเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน ดังนี้

- พื้นที่โบราณสถานรวมถึงเขตเมืองเก่า จัดให้เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญสูงสุด ประกอบไปด้วย กำแพงเมือง คูเมือง วัด และอนุสรณ์สถานหรืออาคารที่มีคุณค่า ซึ่งการใช้ประโยชน์ที่ดินควรมีมาตรการป้องกันและลงโทษสำหรับผู้บุกรุกทำลายในทุกกรณีอย่างเด็ดขาด

- บริเวณชุมชน กำหนดให้เป็นพื้นที่ควบคุมการก่อสร้างอาคารใกล้เคียงกับพื้นที่โบราณสถาน เพื่อป้องกันผลกระทบที่ส่งผลต่อโบราณสถานในทางลบ โดยการออกกฎหมายระเบียบข้อบังคับที่ชัดเจน

โดยสรุป แผนแม่บทอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นประการสำคัญ โดยสามารถนำไปเป็นฐานข้อมูลในการจัดสัดส่วนที่ดินเขตเมืองประวัติศาสตร์ให้เป็นสัดส่วนได้อย่างเหมาะสม และเป็นการควบคุมการขยายตัวของชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อในการก่อให้เกิดความเสียหายต่อโบราณสถาน โดยมีเป้าหมายเพื่อการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน

2.8 ตัวอย่างการศึกษาเพื่อการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์

2.8.1 กรณีศึกษาตัวอย่างการอนุรักษ์ในประเทศ

ตัวอย่างการศึกษาโครงการจัดทำแผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิมาย จังหวัดนครราชสีมา¹⁹

เมืองพิมายเป็นเมืองโบราณที่มีโบราณสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของประชาชนซ้อนทับอยู่ จึงเกิดปัญหาทางสภาพแวดล้อมขึ้นโดยเฉพาะปัญหาด้านองค์ประกอบและโครงสร้างทางกายภาพของเมืองถูกทำลายทั้งจากทางภาครัฐและภาคเอกชน ซึ่งเกิดขึ้นจากการถมคูเมืองและการก่อสร้างอาคารทับแนวคูเมืองและกำแพงเมือง จึง

¹⁹ สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. แผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิมาย.2541

ก่อให้เกิดสภาพโดยรอบเมืองโบราณมีชุมชนที่ค่อนข้างหนาแน่น ปัญหาโบราณสถานถูกรบกวนจากกิจกรรมที่ไม่เหมาะสม ดังนั้นเพื่อให้เมืองพิมายดำรงไว้ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์และรักษารักฐานทางประวัติศาสตร์ จึงมีการศึกษาโครงการจัดทำแผนการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิมาย ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เมืองเก่าพิมาย ได้รับการอนุรักษ์และปรับปรุงโดยการศึกษเพื่อจัดทำแผนการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิมาย ซึ่งมีขั้นตอนในการศึกษา ดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ จากข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องและข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม ได้แก่

- ประวัติศาสตร์และโบราณคดี
- ศึกษาสภาพทั่วไปของเมือง ได้แก่ ที่ตั้ง สภาพชุมชนโบราณ สภาพชุมชนปัจจุบัน ประชากร และสภาพความหนาแน่นของพื้นที่
- พื้นที่ที่เป็นเมืองโบราณพิมาย ตลอดจนแหล่งศิลปกรรมที่สำคัญ
- สภาพสังคม เช่น วัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรมต่าง
- สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ผลกระทบต่อพื้นที่ อันเนื่องมาจากการใช้ประโยชน์ที่ดินและการพัฒนาเมือง
- แผนการพัฒนา นโยบายต่างๆที่เกี่ยวข้อง

2. ศึกษามาตราด้านกฎหมาย และการบริหารการจัดการของเมือง

3. ศึกษาปัญหาของเมืองพิมาย

- ปัญหาการใช้ที่ดิน ที่มีกิจกรรมไม่เหมาะสม เช่น คู่ออมรถ โกดัง โรงเชื่อมโลหะ ป้ายโฆษณาและปัญหาที่จอดรถไม่เป็นระเบียบ
- ปัญหาทางด้านทัศนียภาพ รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ขนาด ความสูงของอาคาร วัสดุและสีที่มีผลต่อทัศนียภาพ
- ปัญหาการบุกรุกทำลายโบราณสถาน ด้วยการปลูกสร้างอาคารและระบบสาธารณูปโภค

4. กำหนดแนวทางการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมเมืองพิมายโดยพิจารณาอย่างเป็นระบบ โดยการกำหนดพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าพิมาย

4.1 แนวทางด้านผังเมือง ได้แก่

- ควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน เพื่อควบคุมความหนาแน่นของประชากรและความเข้มของการใช้ประโยชน์ที่ดิน ให้สอดคล้องและองค์ประกอบทางโครงสร้างของเมืองประวัติศาสตร์

- จัดระบบการสัญจรและการจราจร เพื่อลดปริมาณการจราจรโดยเฉพาะในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์

- การควบคุมรูปแบบสาธารณูปโภค เช่น การตัดถนน

4.2 แนวทางด้านสถาปัตยกรรม

- ควบคุมความสูงของอาคารรอบบริเวณเขตโบราณสถาน

- ควบคุมมวลของอาคาร (Mass) ให้มีขนาดที่เหมาะสม โดยไม่ข่มต่อโบราณสถาน

- ควบคุมรูปแบบลักษณะของสถาปัตยกรรม ไม่ให้แปลกแยกหรือขัดกับองค์ประกอบของเมืองประวัติศาสตร์

- ควบคุมระยะรั้วของอาคารจากโบราณสถาน

4.3 แนวทางด้านภูมิสถาปัตยกรรม

- ควบคุมการใช้วัสดุพืชพันธุ์ที่แสดงถึงความมีอายุยาวนาน โดยการใช้พืชพันธุ์พื้นถิ่น เพื่อสร้างความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว

- การเปิดมุมมองและดูแลพัฒนาแนวการมองเห็น โดยเฉพาะแนวแกนสำคัญ (Main Axis)

- ควบคุมการพัฒนาพื้นที่ ของโบราณสถาน โดยห้ามก่อสร้างหรือเปลี่ยนแปลงลักษณะของการมองเห็นหรือลดคุณภาพทางโบราณสถานลง

- กำหนดพื้นที่ว่างโบราณสถานกับชุมชน เพื่อเน้นให้เห็นถึงความแตกต่างและการรับรู้ถึงขอบเขต ตลอดจนป้องกันการลุกล้ำเข้ามาในเขตโบราณสถาน

- กำหนดวัสดุปูพื้น เช่น ทางเดิน ทางเท้า ลานกิจกรรม หรือเลือกใช้วัสดุพื้นถิ่นที่เหมาะสมกับการใช้สอย เพื่อให้มีพื้นที่ต่อเนื่อง กลมกลืนต่อพื้นที่โบราณสถาน อีกทั้งยังช่วยสร้างเอกลักษณ์และส่งเสริมภาพโบราณสถานให้เด่นชัดขึ้น

- เสริมสร้างกิจกรรมการรณรงค์และการประชาสัมพันธ์ให้แก่ประชาชนถึงองค์ประกอบที่สำคัญของเมือง เช่น กำแพงเมือง คูน้ำ ถนนโบราณ เป็นต้น เพื่อให้ประชาชน ผู้อยู่อาศัยได้ตระหนักถึงคุณค่าและช่วยกันดูแลรักษาให้คงอยู่ต่อไป

2.8.2 กรณีศึกษาตัวอย่างการอนุรักษ์ในต่างประเทศ

มหานครปารีส ประเทศฝรั่งเศส

มหานครปารีส เป็นเมืองเก่าที่มีความสำคัญ ที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานอันดับหนึ่งของโลก ที่ได้ชื่อว่าเป็นเมืองหลวงแห่งศตวรรษที่ 19 (Capital of 19th Century) นอกจากนี้เป็นเมืองที่มีภูมิทัศน์ที่สวยงามและมีเอกลักษณ์ด้วยศิลปะแบบเรอเนสซองส์ ที่ประกอบไปด้วยลักษณะและเนื้อหาทางประวัติศาสตร์อย่างชัดเจน

1. ลักษณะการวางผังเมือง และภูมิทัศน์เมือง

มีการออกแบบวางผังถนนเมื่อสมัยพระเจ้านโปเลียนที่ 3 ตั้งแต่ปี 1850-1870 ด้วยการก่อสร้างถนนขนาดใหญ่ Avenues และ Boulevards ที่เป็นแนวแกนเมือง (Axis of city) ขนาดใหญ่ อีกทั้งยังมีการตกแต่งเมืองตามศิลปะแบบ Baroque และส่งเสริมอาคารที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ให้เกิดความโดดเด่น ด้วยการก่อสร้างแนวแกนถนนซึ่งถือเป็นโครงสร้างที่สำคัญของเมือง คือ แนวแกนหลักที่เชื่อมต่อกับปิรามิดแก้วของพิพิธภัณฑ์ Louvre ต่อเนื่องไปจนถึงประตูชัย Grande Arch ขึ้นไปทางทิศเหนือ เป็นระยะทางประมาณ 7 กิโลเมตร

ภาพที่ 2.7 ถนน Boulevards ที่สำคัญของเมืองมหานครปารีส

ที่มา: <http://www.nyhabitat.com> สืบค้นเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2555 [ออนไลน์]

ภาพที่ 2.8 แนวแกนเมืองมหานครปารีส

ที่มา: <http://parisium.eu> สืบค้นเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2555 [ออนไลน์]

นอกจากนี้มหานครปารีส ยังมีแนวแกนอื่นๆที่สำคัญ ได้แก่ แนวแกนเมือง ซึ่งตัดผ่านเกาะ Ile de la Cite' กลางแม่น้ำ Seine ที่เชื่อมต่อกับเมืองปารีส 2 ฝั่งด้วยสะพาน และแนวแกนเมืองที่เป็นเอกลักษณ์ของปารีสยุคใหม่ ได้แก่ แนวแกนที่ตัดผ่าน Tour Montparnasse, หอ Eiffel และ Palais de Chaillot และไปสิ้นสุดที่ย่านอาคารสูงบริเวณ La Defense ซึ่งเป็นย่านธุรกิจ พาณิชยกรรมของปารีส

เมืองปารีส ที่ได้ชื่อว่าเป็นมหานครแห่งศิลปะ ซึ่งมีเอกลักษณ์ คือ สถาปัตยกรรมที่ผสมผสานศิลปะในยุคสมัยต่างๆ นับตั้งแต่ยุคสมัยโรมันเรืองอำนาจจนถึงยุคสมัยศิลปะแบบ Baroque เช่น พระราชวัง Louves รวมทั้งลักษณะการวางผังเมืองแบบแนวแกนที่มุ่งตรงไปยังจุดหมายที่ส่งเสริมให้เกิดจินตภาพ

2. การปรับปรุงภูมิทัศน์เมือง

เมืองปารีสได้มีโครงการพัฒนาและปรับปรุงภูมิทัศน์เมือง โดยมีจุดมุ่งหมายให้เป็นเมืองที่มีความสวยงามและมีสภาพแวดล้อมที่ดีเทียบเท่ากับเมืองอื่นๆ โดยพยายามเพิ่มพื้นที่สีเขียวของเมืองและอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้เดิม รวมถึงได้มีการจัดสร้างอุทยานระดับภาค ซึ่งเป็นการพัฒนาพื้นที่สีเขียวตามรูปแบบ Greenbelt และมีการพัฒนาพื้นที่เปิดโล่งของเมือง

ภาพที่ 2.9 สภาพภูมิทัศน์เมืองปารีส รวมทั้งพื้นที่สีเขียวของเมือง

ที่มา: <http://paris365days.com> สืบค้นเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2555 [ออนไลน์]

อริยา อรุณินท์, 2543 ได้กล่าวไว้ว่า โครงการ Viaduc des Arts / La Promenade Plantee²⁰ พื้นที่นี้เดิมเป็นทางส่งน้ำ (Viaduct) โบราณ มีลักษณะเป็นซุ้มกำแพงสูงพื้นที่เป็นแนวยาวกว่า 800 เมตร เป็นโครงสร้างขนาดใหญ่ที่ถูกละเลย ปัจจุบันพื้นที่นี้ถูกวางแผนพัฒนาการให้พื้นที่ใน 2 ระดับ ระดับบนสันของแนวเส้นทางส่งน้ำ ถูกพัฒนาเป็นพื้นที่สวนสาธารณะ ลักษณะสวนสาธารณะแนวยาว (Linear Park) เป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจให้กับชุมชน ส่วนระดับพื้นที่ได้แนวซุ้มกำแพงถูกพัฒนาเป็นร้านค้าระดับหรู โชว์รูมเฟอร์นิเจอร์ และออกแบบตกแต่งภายในให้

²⁰ อริยา อรุณินท์. แนวคิดในการพัฒนาโครงข่ายที่ว่างของเมืองและพื้นที่ที่ถูกละเลยอย่างมีประสิทธิภาพ กรณีศึกษาในกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส" วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ 2543

ความสวยงามมีชีวิตชีวา และนำผลประโยชน์เป็นรายได้สู่ย่านนี้ ส่วน La Promenade Plantee โดยยึดแนวคิดและรูปแบบการพัฒนาเช่นเดียวกับโครงการเดิม พื้นที่บริเวณถนน Boulevard D' Richard Lenoir ถึงบริเวณ Placede la Bastille กึ่งกลางของถนนริชาร์ดเลอโนยร์ (Boulevard D'Richard Lenoir) ส่วนที่ติดกับปาสติล (Place de la Bastille) นี้ เดิมเป็นคลองระบายน้ำและคลองขนส่ง (คลองแซงต์มาร์แตง - Saint Martin) เพื่อเชื่อมออกสู่แม่น้ำแซน เนื่องจากมีการประกวดแบบพัฒนาใช้พื้นที่คลองนี้ เพื่อเป็นพื้นที่สวนสาธารณะโดยยังคงประโยชน์ของการใช้สอย และกิจกรรมขนส่งของคลองเดิมอยู่รูปแบบการพัฒนาพื้นที่นี้มีลักษณะเป็นโครงสร้างคลุมคลองเดิมมีเปิดให้อากาศและแสงถ่ายเทเป็นจุดๆ พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้เป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจจัดกิจกรรมตลาดนัดเป็นภูมิทัศน์ถนน (Streetscape) ที่ส่งเสริมความสวยงามของถนนและย่านนี้

เมืองปารีส ได้ให้ความสำคัญในเรื่องของการออกแบบพื้นที่ว่างเพื่อการนันทนาการของเมืองและเป็นแบบแผนแม่บทในการออกแบบสวนสาธารณะแบบใหม่ โดยเป็นที่ตั้งของสวนสาธารณะที่สำคัญที่มีชื่อเสียง และยังได้จัดการพื้นที่ว่างในเมืองเพื่อใช้ในกิจกรรมนันทนาการหลายแห่ง สวนแอตแลนติก (Jardin Atlantique) ตั้งอยู่บนสถานีรถไฟแกร็มองปาร์นาสส์ (Gare Monparnasse) ซึ่งเป็นสถานีรถไฟหลักสำคัญทางด้านใต้ของกรุงปารีส พื้นที่รอบๆ เป็นย่านพาณิชยกรรมหนาแน่น มีพื้นที่สีเขียวอยู่ตามเครือข่าย แต่เมืองมีการขยายตัวขึ้น การขาดแคลนพื้นที่สีเขียวในบริเวณนี้ได้รับการแก้ปัญหาโดยการร่วมกันของภาครัฐและเอกชน (Public-PrivatePartnership-PPP) กำหนดให้การใช้พื้นที่เหนือสถานีเป็นสวนสาธารณะลอยฟ้าขนาดใหญ่ (พื้นที่ 22,000 ตารางเมตร หรือประมาณ 13 ไร่ 3 งาน) มีกิจกรรมทั้ง Active และ Passive ได้แก่ สวนสนามกีฬา ส่วนพักผ่อนหย่อนใจ ในแนวคิดแทนที่ความขาดพื้นที่ว่างของชุมชนบริเวณนั้น เช่น การนำทุ่งหญ้า น้ำตกจำลองรูปทรงของคลื่นและรูปทรงธรรมชาติ แนวคิดเหล่านี้ชัดเจนความต้องการของประชาชนที่ห่างไกลธรรมชาติ และช่วยเพิ่มพื้นที่สีเขียวในเมืองให้มีความสมบูรณ์เหมาะสมกับความหนาแน่นของจำนวนประชากรและการใช้ที่ดินมากขึ้น

โดยสรุปจากการศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ศึกษา เมืองปารีสเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ โดยเฉพาะในช่วงสมัยยุคปลายของราชวงศ์ เป็นชุมชนที่มีการอยู่อาศัยที่แออัด และเสื่อมโทรมไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย มีการพัฒนาพื้นที่โดยเน้นให้เกิดภูมิทัศน์เมืองที่สวยงาม เน้นการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ให้รองรับการใช้งานในปัจจุบัน โดยประสานแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยมีจุดมุ่งหมายในการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีแก่ประชาชน ซึ่งเมืองปารีสมีการพัฒนาภูมิทัศน์เมืองโดยมีการวางแผนการพัฒนาเมืองไว้ล่วงหน้า และมีการแบ่งพื้นที่สำหรับการพัฒนาสมัยใหม่และพื้นที่ย่านประวัติศาสตร์ไว้อย่างชัดเจน อีกทั้งยังมีการพัฒนาพื้นที่โล่งว่างอย่างมี

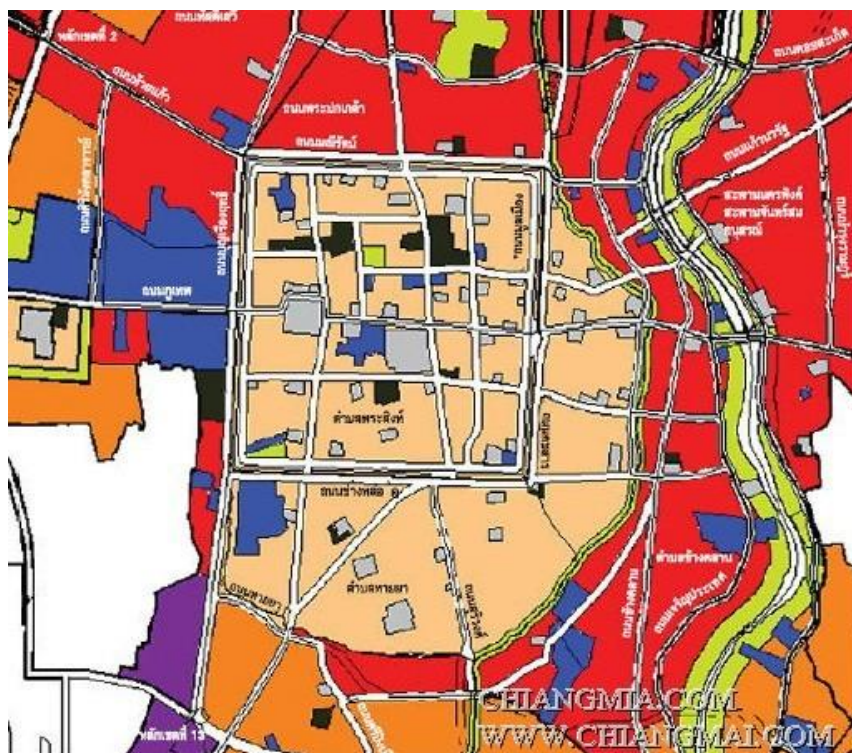
ระบบ และมีการพัฒนาพื้นที่ว่างริมน้ำให้เป็นพื้นที่เปิดโล่งของเมือง โดยเมืองปารีสมีแนวคิดในการอนุรักษ์พื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ในรูปแบบการประสานความเก่าและใหม่ไว้ด้วยกัน ซึ่งรูปแบบการพัฒนาเมืองเป็นการประสานแนวคิดในการอนุรักษ์อย่างชัดเจน

ซึ่งจากกรณีศึกษาทั้งหมดนี้ได้ทราบถึงแนวทางในการกำหนดรูปแบบที่การปรับปรุงภูมิทัศน์ที่เหมาะสม เพื่อนำไปปรับกับการนำเสนอแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์เมืองเก่า เชียงใหม่

2.9 กฎหมายที่เกี่ยวข้อง

2.9.1 ผังเมืองรวม เมืองเชียงใหม่

สำนักผังเมืองได้จัดทำผังเมืองรวมเมืองเชียงใหม่ถึงปี พ.ศ. 2540 ครอบคลุมพื้นที่ 106.3 ตารางกิโลเมตร การพัฒนาการใช้ที่ดินที่จัดทำโดยสำนักผังเมืองยังคงถือตามลักษณะการขยายตัวในปัจจุบัน กล่าวคือ ย่านพาณิชยกรรมจะคงขยายตัวอยู่ใจกลางเมืองและถนนสายหลัก สำหรับพื้นที่ในเขตเมืองเก่าซึ่งถือเป็นบริเวณที่ประกอบด้วยโบราณสถานมากมาย ได้ประกาศให้เป็นเขตอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย นอกจากผังแสดงการใช้ที่ดินแล้ว ยังมีข้อกำหนดประกอบและมีประเภทกิจกรรมที่ห้ามหรือสนับสนุนในแต่ละเขตการใช้ที่ดินด้วย

ภาพที่ 2.10 ผังสีเมืองเชียงใหม่ แสดงเขตการควบคุมของพื้นที่

ที่มา: www.chiangmai.com สืบค้นเมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน 2555 [ออนไลน์]

ข้อ 13 ที่ดินประเภทที่โล่งเพื่อนันทนาการและการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ให้ใช้ประโยชน์เพื่อนันทนาการหรือเกี่ยวข้องกับนันทนาการ การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือสาธารณะประโยชน์เท่านั้น

ข้อ 14 ที่ดินประเภทสถาบันการศึกษา ให้ใช้ประโยชน์เพื่อการศึกษาหรือเกี่ยวข้องกับการศึกษาหรือสาธารณะประโยชน์เท่านั้น

ข้อ 15 ที่ดินประเภทการอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ให้ใช้ประโยชน์เพื่อการส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทยและสถาปัตยกรรมท้องถิ่น อุตสาหกรรม ทัศนกรรม การท่องเที่ยว ที่อยู่อาศัย การสาธารณูปโภคและสาธารณูปการและห้ามใช้ประโยชน์ในที่ดินเพื่อกิจการตามที่กำหนด ดังต่อไปนี้

1. โรงงานทุกประเภท เว้นแต่โรงงานที่ประกอบกิจการโดยไม่ก่อเหตุรำคาญตามกฎหมายว่าด้วยการสาธารณสุข หรือไม่เป็นมลพิษต่อชุมชนหรือสิ่งแวดล้อม

2. อาคารที่สูงเกิน 12 เมตร ยกเว้นส่วนโครงสร้างของหลังคาที่ไม่ใช้รับน้ำหนักบรรทุกและอาคารศาสนกิจ

3. คลังเชื้อเพลิงเพื่อการขายส่ง

4. คลังวัตถุระเบิด

5. สถานที่บรรจุก๊าซ ตามกฎหมายว่าด้วยการบรรจุก๊าซปิโตรเลียมเหลว

6. สถานีบริการน้ำมันเชื้อเพลิง ตามกฎหมายว่าด้วยการเก็บรักษาน้ำมันเชื้อเพลิง

7. สถานบริการ

8. เลี้ยงม้า โค กระบือ สุกร แพะ แกะ ห่าน เป็ดหรือไก่เพื่อการค้า หรือโดยก่อเหตุรำคาญตามกฎหมายว่าด้วยการสาธารณสุข

9. ไซโลเก็บผลิตผลการเกษตร

10. สุสานหรือฌาปนสถาน

11. กำจัดมูลฝอย

12. ซ้ำขายเศษวัสดุ

ข้อ 16 ที่ดินประเภทสถาบันศาสนา ให้ใช้ประโยชน์เพื่อการศึกษาหรือเกี่ยวข้องกับการศาสนา การศึกษา หรือสาธารณะประโยชน์เท่านั้น

ข้อ 18 ให้ผู้มีอำนาจหน้าที่ในการอนุญาตก่อสร้างอาคารหรือประกอบกิจการในเขตผังเมืองรวมปฏิบัติการให้เป็นไปตามกฎกระทรวงนี้

2.9.2 เทศบัญญัติของเทศบาลนครเชียงใหม่

เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้างตัดแปลงรื้อถอน เคลื่อนย้าย ใช้หรือการเปลี่ยนการใช้ อาคารบางประเภทในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ (ภายในเขตโบราณสถานและเขตคูเมือง) เทศบาลนครเชียงใหม่ประกาศใช้ ณ วันที่ 11 มีนาคม 2531 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2533

เทศบัญญัติฉบับนี้เป็นร่างพระราชบัญญัติที่มีความสำคัญ เนื่องจากมีแนวความคิดและแนวปฏิบัติชัดเจนเกี่ยวกับการอนุรักษ์พื้นที่ในเขตโบราณสถานและเขตคูเมือง (กำแพงเมืองเดิม) เดิมตั้งระบุเหตุผลไว้ว่า "เนื่องจากจังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดสำคัญของภาคเหนือ มีโบราณสถานต่างๆเป็นจำนวนมาก และมีคูเมืองเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัด ปัจจุบันมีความเจริญมากขึ้นและมีอาคารบ้านเรือนก่อสร้างขึ้นเป็นจำนวนมาก เทศบาลนครเชียงใหม่จึงเห็นเป็นการสมควรที่จะกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้างตัดแปลงอาคารภายในเขตโบราณสถานและคูเมืองเดิม เพื่อประโยชน์ในการป้องกันและรักษาโบราณสถานและคูเมืองเดิม เพื่อรักษาไว้ให้เป็นอนุสรณ์ประวัติศาสตร์และเขตอนุรักษ์

หลักสำคัญในการร่างเทศบัญญัติฉบับนี้ประกอบด้วย

1. ห้ามก่อสร้างหรือตัดแปลงอาคารภายในเขตโบราณสถาน เว้นแต่แนวอาคารระยะห่างจากเขตโบราณสถานอย่างน้อย 20.00 เมตร
2. ห้ามก่อสร้างหรือตัดแปลงอาคารที่มีความสูงเกิน 12.00 เมตร วัดจากระดับถนนถึงยอดฝัา หรือยอดของกำแพง ของพื้นลาดฟ้า เว้นแต่อาคารที่ใช้เพื่อประกอบศาสนกิจสาธารณะ
3. อาคารที่มีรูปลักษณะโครงหลังคา หรือส่วนของหลังคาเป็นแบบอื่น เว้นแต่ก่อสร้างหรือตัดแปลงให้เป็นอาคารแบบล้านนาไทย หรือแบบพื้นเมืองภาคเหนือ หรืออาคารที่ใช้เพื่อการศาสนา ซึ่งมีกฎหมายควบคุมการก่อสร้างไว้แล้วโดยเฉพาะ
4. อาคารที่มีพื้นที่ของอาคารชั้นใหญ่ที่สุดเกินร้อยละ 70 ของเนื้อที่ดินแปลงนั้น และห่างสรรพสินค้าที่มีพื้นที่ใช้สอยรวมกันเกิน 1,000 ตารางเมตร
5. ห้ามก่อสร้างอาคารทุกชนิด
 - (ก) ในระยะ 6.00 เมตร จากเขตของโบราณสถาน ซึ่งได้ประกาศขึ้นทะเบียนไว้แล้วตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
 - (ข) ในระยะ 3.00 จากศูนย์กลางของสาธารณะ เว้นแต่ เขื่อน สะพาน อุโมงค์ ทางหรือท่อระบายน้ำ

6. ห้ามก่อสร้างตลาดที่มีพื้นที่ทุกชั้นของอาคารหลังเดียว หรือหลายหลังรวมกันเกิน 300 ตารางเมตร
7. ห้ามก่อสร้างอาคารประเภทโรงงานที่ก่อให้เกิดมลภาวะต่างๆ เช่น โรงงานต่างๆ นอกจากนี้ยังห้ามอาคารเพื่อการอุตสาหกรรมหรือพาณิชยกรรม ซึ่งต้องใช้เตาเผาเพื่อกิจการนั้น (เว้นแต่เพื่อประกอบอาหารในภัตตาคาร โรงแรมและร้านอาหาร) คลังเก็บวัตถุระเบิด ไซโลเก็บผลผลิตทางการเกษตร สุสาน-ฌาปนสถาน โรงพยาบาลโรคติดต่อ รวมทั้งที่กำจัดสิ่งปฏิกูลหรือขยะมูลฝอย
8. ป้ายหรือสิ่งก่อสร้างขึ้นสำหรับติดตั้งป้ายทุกชนิด เว้นแต่ป้ายที่ใช้บอกชื่อของสถานที่ และต้องมีความสูงไม่เกิน 12.00 เมตร วัดจากระดับถนนถึงยอดของป้าย

2.10 สรุปการทบทวนวรรณกรรม

โดยสรุปแล้ว เมืองเชียงใหม่เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ซึ่งถูกทิ้งร้างและนำกลับมาพัฒนาใช้อาศัยใหม่ในปัจจุบัน ดังนั้นการกลับไปตั้งถิ่นฐานมักไปทำลายหลักฐานและองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ซึ่งเกิดจากการขยายตัวของประชากรที่เพิ่มมากขึ้นและจากพื้นที่ที่มีการพัฒนา โดยจะเห็นได้จากการบุกรุกเมือง ซึ่งหากไม่คำนึงถึงแผนผังเมืองโบราณจะมีผลทำให้ สัดส่วน ขนาด รูปแบบการใช้สอย และบรรยากาศของเมืองเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างสิ้นเชิงฉะนั้นทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับเมืองประวัติศาสตร์ นั้นมีจุดมุ่งหมายเดียวกันอันได้แก่การอนุรักษ์และรักษาสภาพพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ให้คงสภาพอยู่ การนำทฤษฎีที่แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์เมือง และองค์ประกอบของเมืองเก่า ในการพิจารณาองค์ประกอบที่สำคัญของเมือง ทั้งทางรูปธรรม และนามธรรม เพื่อสามารถนำมาวิเคราะห์หาคคุณค่าและเอกลักษณ์ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ และสูญหายไป แล้ว เพื่ออนุรักษ์ พื้นฟู เมืองเก่า เชียงใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ให้คงเอกลักษณ์ และวัฒนธรรมที่มีคุณค่า โดยการศึกษาแนวคิดทฤษฎี หลักการ ขอบเขตและสิ่งที่ควรรักษาแก่การอนุรักษ์ รวมทั้งศึกษาถึงแนวคิดทฤษฎีของการพัฒนาภูมิสถาปัตยกรรม เพื่อการอนุรักษ์ พัฒนาพื้นที่เมืองเก่า เชียงใหม่ อย่างถูกวิธี โดยมีการเปลี่ยนแปลงความเป็นของแท้ดั้งเดิมให้น้อยที่สุด อีกทั้งพยายามส่งเสริมสภาพแวดล้อมของเมืองให้ดีขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้ที่

อาศัยในเมืองที่ดียิ่งขึ้นซึ่งเริ่มจากการสร้างความเข้าใจร่วมกันทั้งในความหมายและคุณค่าทางประวัติศาสตร์

หลักการและข้อเสนอแนะในการวางแผนการอนุรักษ์พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ และการวางแผนเพื่อป้องกันผลกระทบอันเนื่องมาจากการพัฒนาแบบภาพรวมและให้ผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่ที่ตนเองอยู่อาศัยอีกทั้งมุ่งเน้นใน การสร้างความความรู้สึกเป็นเจ้าของและสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ผู้แก่อยู่อาศัยนั้น ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นแนวทางการอนุรักษ์ปรับปรุงและพัฒนา พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่ยั่งยืนได้ต่อไป

บทที่ 3 ประวัติศาสตร์เมืองเก่า เชียงใหม่

3.1 พัฒนาการทางด้านประวัติศาสตร์

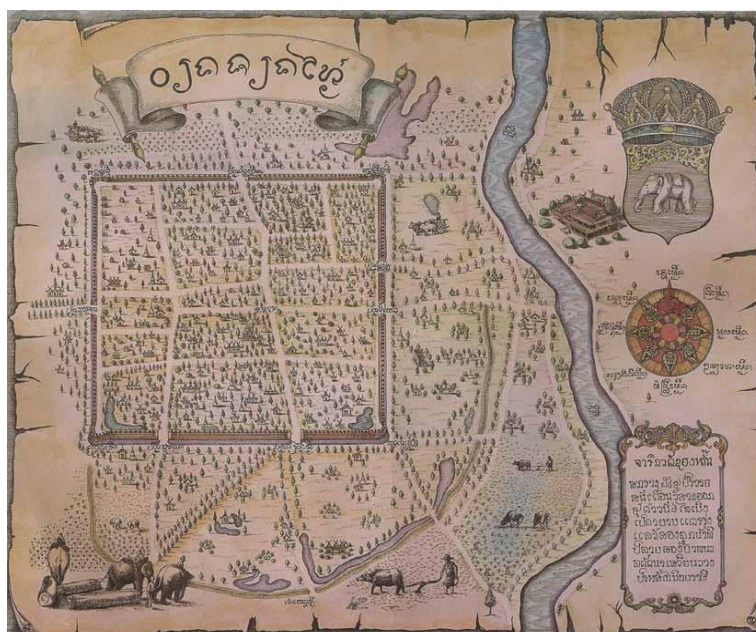
เชียงใหม่เป็นเมืองเก่าแก่ เริ่มต้นปรากฏเป็นหลักฐานครั้งแรกในพระนามกษัตริย์ผู้สร้างนครว่า “พญามังราย” ทรงเป็นปฐมกษัตริย์ของเมืองเชียงใหม่ ที่สืบเชื้อสายจากราชวงศ์ลัวะจักรราช ทรงรวบรวมบ้านเมืองบนแผ่นดินล้านนาไทย ทรงเห็นที่ราบอันอุดมสมบูรณ์ริมฝั่งแม่น้ำปิง บริเวณป่าเชิงดอยสุเทพ เป็นที่ราบกว้าง จึงดำริที่จะสร้างเมืองใหม่ ณ ที่แห่งนั้น โดยร่วมกับพญาเจ้าเมืองแห่งเมืองพะเยา และพญาร่วงแห่งกรุงสุโขทัย มาช่วยร่วมวางผัง ซึ่งเมืองเชียงใหม่มีชัยภูมิที่เป็นมงคลเหมาะที่จะสร้างเป็นเมืองหลวงอย่างยิ่ง โดยลักษณะภูมิศาสตร์การตั้งเมืองเชียงใหม่ประกอบไปด้วย²⁰

1. จุดศูนย์กลางของเวียงคือสะดือเมือง บริเวณหอเสื้อเมือง (หอเลี้ยงผี) และอินทขีล
2. สภาพพื้นที่ภูมิประเทศของที่ตั้งเวียง เชียงดอยสุเทพอยู่ห่างจากแนวสร้างเวียงด้านทิศตะวันตกประมาณ 3 กิโลเมตรลาดเทไปทางทิศตะวันออกสู่แม่น้ำปิง เหมาะสำหรับการควบคุมและจัดระบบชลประทาน
3. สภาพพื้นที่ภูมิประเทศของทางทิศเหนือ ที่ราบป่าละเมาะที่กว้างขวางใช้เป็นพื้นที่ตั้งมั่นป้องกันหัวเวียง
4. สภาพพื้นที่ภูมิประเทศของทางทิศใต้ ที่ราบป่าละเมาะที่กว้างขวางใช้เป็นพื้นที่ตั้งมั่นป้องกันท้ายเวียง
5. สภาพพื้นที่ภูมิประเทศทางทิศตะวันตก ห้วยเจ็ดลิน เป็นแหล่งน้ำจากดอยสุเทพที่สามารถหล่อเลี้ยงเป็นประโยชน์กับเวียงได้ตลอดทั้งปี
6. สภาพพื้นที่ภูมิประเทศทางทิศตะวันออก หนองบัวและลำน้ำแม่ข่า หนองบัว (อิสานราชบุรี หนองเขียวหรือหนองป่าแพ่ง) เป็นหนองน้ำใหญ่เป็นแหล่งน้ำรับน้ำทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ลำน้ำแม่ข่าไหลจากหนองบัวขนานกับแม่น้ำปิง
7. แม่น้ำปิง เป็นเส้นทางคมนาคม แหล่งข้าวปลาอาหารและแหล่งเพาะปลูกที่อุดมสมบูรณ์ การเลือกตั้งศูนย์กลางอาณาจักรล้านนาในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง นับว่าเหมาะสม เพราะเป็นบริเวณที่ราบลุ่มที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในเขตภาคเหนือตอนบน และเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพ

²⁰ สุรัสวดี อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (2539)

สูงต่อการเป็นศูนย์กลาง และการวางผังเมืองมีการสำรวจทางกายภาพของเมืองเชียงใหม่ พบทางด้านทิศเหนือคือ บริเวณข้างเขื่อนและช่วงสิงห์เป็นที่เนิน มีน้ำแม่ท่าช้างไหลผ่านมีความเหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐาน จึงเป็นเขตที่มีประชากรหนาแน่น ทางด้านทิศใต้มีลักษณะเป็นพื้นที่ลาดลุ่มต่ำ เป็นทางน้ำไหลลง ไม่เหมาะสำหรับการอยู่อาศัย ทางด้านทิศตะวันตกเป็นเขตของป่าเมืองเชียงใหม่ ถือเป็นพื้นที่ที่มีความสงบ เป็นทิศแห่งความตาย ส่วนทางด้านทิศตะวันออกติดกับแม่น้ำปิง เป็นส่วนหน้าของเมืองเชียงใหม่ที่เปิดสู่ภายนอก อีกทั้งยังเป็นย่านการค้าและการคมนาคมอีกด้วย²¹

ในที่สุดจึงได้มีการสร้างเมืองหลวงถาวรขึ้นในบริเวณดังกล่าวและก่อสร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 1839 จึงได้ขนานนามเมืองนี้ว่า “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่”²² หรือนครเชียงใหม่ เป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครองและศูนย์กลางความเจริญของล้านนา โดยสร้างกำแพงล้อมเมืองขึ้น 4 ทิศ กว้างด้านละ 800 วา ยาวด้านละ 1,000 วา บรรจบกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งยังคงทิ้งร่องรอยให้เห็นอยู่บ้านจนถึงทุกวันนี้ และเมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2439 ได้มีการจัดการสมโภชเชียงใหม่ครบรอบ 700 ปี (พ.ศ. 1838-2539) นับเป็นการยืนยันและแสดงให้เห็นว่า”เมืองเชียงใหม่” เป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่มีพัฒนาการมาอย่างยาวนานอย่างเป็นทางการ

ภาพที่ 3.1 แสดง”นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” หรือนครเชียงใหม่ เป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครองและศูนย์กลางความเจริญของล้านนา

ที่มา : เชียงใหม่ วันนี้ ณ ปีที่ 700, 2539

²¹ สวัสดิ์ อ่องสกุล. ชุมชนโบราณแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2543

²² เรื่องเดียวกัน.

ตลอดระยะเวลากว่า 716 ปีที่ผ่านมาของพัฒนาการเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ ได้ปรากฏเหตุการณ์สำคัญๆ ในหลายช่วงระยะเวลา ดังนั้นเกณฑ์การแบ่งช่วงระยะเวลาของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ แบ่งเป็น 6 ช่วงสมัยซึ่งในแต่ละช่วงสมัยสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ช่วงราชวงศ์มังรายตอนต้น (พ.ศ. 1839-1898) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ก่อสร้างอาณาจักรให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงโดยราชวงศ์ประกอบด้วยกษัตริย์ 5 พระองค์ เริ่มจากในปี พ.ศ. 1839 เมืองเชียงใหม่ก่อรูปขึ้น โดยพญามังราย ระหว่างปี พ.ศ. 1839-1854 เมืองเชียงใหม่มีฐานะเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรล้านนาตลอดสมัยที่พญามังรายปกครอง ในช่วงเวลานี้เมืองไม่ได้รับการสร้างสรรค์อะไรมากนัก เนื่องจากยังมีการสู้รบกับพม่า มงโกล และการรวบรวมหัวเมืองต่าง ๆ เพื่อสร้างความปึกแผ่นให้แก่อาณาจักร ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 1879-1898 เมืองเชียงใหม่ได้รับบทบาทเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรอีกครั้ง เมื่อพญาผายูย้ายกลับมาจากเมืองเชียงแสน เพราะอาณาจักรตอนบนมีความมั่นคงแล้วจึงเริ่มต้นทำนุบำรุงบ้านเมือง ลดบทบาทความสำคัญของเมืองหริภุญไชยที่เคยเป็นศูนย์กลางทางศาสนาของอาณาจักรลงโดยสร้างวัดลีเชียง หรือวัดพระสิงห์ขึ้น²³ พญาผายู เป็นช่วงเวลาที่เมืองเชียงใหม่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เพื่อสะสมความเจริญ และเข้าสู่ความเจริญสูงสุดในเวลาต่อมา

2. ช่วงราชวงศ์มังรายรุ่งเรือง(พ.ศ. 1898-2068)²⁴ มีการรับเอาพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์จากสุโขทัยเข้ามาในดินแดนล้านนาเป็นครั้งแรก และจุดเปลี่ยนแปลงทางศาสนาสำคัญที่มีผลต่อลักษณะทางกายภาพของเมืองเชียงใหม่ โดยเริ่มจากการสร้างวัดสวนดอก (พ.ศ.1914) ขึ้นในอุทยานป่าไม้พยอม เพื่อเป็นศูนย์กลางทางศาสนาในระดับอาณาจักรและดินแดนที่ใกล้เคียง ต่อมาในปี พ.ศ. 1926 ได้มีการสร้างพระธาตุดอยสุเทพขึ้น เพื่อนเป็นศูนย์รวมความศรัทธาและเป็นสัญลักษณ์ทางใจของเมือง ในสมัยพญาแสนเมืองมา (พ.ศ. 1928-1944) มีการก่อสร้างพระเจดีย์หลวงขึ้นในปี พ.ศ. 1934 เพื่อเป็นศูนย์กลางเมืองตามคติพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ การเปลี่ยนแปลงทางศาสนา แสดงให้เห็นว่า นอกจากความศูนย์กลางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมของอาณาจักรล้านนาแล้ว เมืองเชียงใหม่สร้างความเป็นศูนย์กลางทางด้าน

²³ อิศรา กันแดง. "การศึกษาลักษณะเฉพาะและพัฒนาการของโครงการสัญจรและพื้นที่ปลูกสร้างในบริเวณนครเชียงใหม่." วิทยานิพนธ์การศึกษาด้านศึกษาศาสตร์ภาควิชาการวางแผน ภาคและผังเมืองมหาวิทยาลัยศิลปากร. ภาควิชาการวางแผนภาคและผังเมืองบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

²⁴ สวัสดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2529

ศาสนาแทนหรือภูไทยซึ่งเคยมีบทบาทมาโดยตลอด ซึ่งความเป็นปึกแผ่นมั่นคง ส่งผลให้สภาพบ้านเมืองในสมัยต่อมา คือ สมัยพญาสามฝั่งแกน

(พ.ศ. 1945-1984) มีความสงบสุขและมีการทำนุบำรุงบ้านเมือง จนถึงสมัยพญาติโลกราช²⁵ (พ.ศ. 1984-2030) ถือเป็นช่วงเวลาในเมืองเชียงใหม่ที่มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นถึงขีดสูงสุดในทุกด้าน ต่อมาในสมัยพญาออดเชียงราย (พ.ศ. 2030-2038) มีการปกครองบ้านเมืองในช่วงระยะสั้นเพียง 8 ปี ได้มอบราชสมบัติให้กับโอรส คือ พญาแก้ว เป็นกษัตริย์ในช่วงปลายสมัยราชวงศ์มังราย รุ่งเรือง²⁶ (พ.ศ.2038-2068) แต่พระองค์ก็เป็นกษัตริย์ที่มีผลงานในการทำนุบำรุงบ้านเมืองอย่างเห็นได้ชัด คือ การก่อกำแพงเมืองเชียงใหม่ด้วยอิฐโดยเฉพาะกำแพงสี่เหลี่ยมชั้นใน นอกจากนี้เหตุผลทางด้านความแข็งแกร่งคงทนในการป้องกันภัยจากศึกสงครามแล้ว สะท้อนให้เห็นว่า สภาพบ้านในขณะนั้นมีความอุดมสมบูรณ์เป็นปึกแผ่นมั่นคงมาก เนื่องจากพระองค์ได้มีการส่งกองทัพไปรบไกลถึงเชียงตุง แต่สาเหตุสำคัญทำให้เมืองเริ่มเสื่อมจากภัยทางธรรมชาติ ซึ่งเกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ทำให้ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก และการไปรบในระยะทางไกลๆ ย่อมทำให้สูญเสียไพร่พลเป็นจำนวนมาก ซึ่งผลจากการสูญเสียทั้ง 2 เหตุการณ์ ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของบ้านเมืองอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

3. ช่วงราชวงศ์มังรายเสื่อม²⁷ (พ.ศ.2068-2101) ความเสื่อมถอยเกิดขึ้นในช่วงปลายสมัยพญาแก้ว ส่งผลให้บ้านเมืองอ่อนแอต่อเนื่องมาถึงสมัยพญาเกศเชษฐราชา (พ.ศ. 2068-2081) และบ้านเมืองยิ่งมีความอ่อนแอและวุ่นวายอย่างมากขึ้น เนื่องจากสถาบันกษัตริย์ขาดความเข้มแข็ง ทำให้กลุ่มขุนนางมีอำนาจมากจนถึงขั้นสามารถถอน และแต่งตั้งกษัตริย์ที่จะมาปกครองเมืองได้จากสภาพการณ์ที่กล่าวมา ย่อมส่งผลให้เมืองเชียงใหม่ต้องตกต่ำและกลายเป็นขึ้นของพม่าในที่สุด

²⁵ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. พระนคร: โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, 2514

²⁶ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. วัลลาจ. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, 2543.

²⁷ สวัสดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2529.

4. ช่วงพม่าปกครองล้านนาถึง 200 ปี²⁸ เศษ (พ.ศ. 2101-2316) นับเป็นยุคแห่งความอ่อนแอของล้านนาตามหัวเมืองต่างๆ เกิดความแตกแยกวุ่นวายทั่วไป ในช่วงเวลาดังกล่าวส่วนใหญ่มพม่าเป็นฝ่ายปกครอง แต่จะมีบางครั้งที่อยุธยาทัพขึ้นมามีชัยใหม่ได้ เช่น สมัยพระนเรศวรและสมัยพระนารายณ์ และยังมีบางช่วงที่เชียงใหม่เป็นอิสระ เช่น พ.ศ. 2279-2306 เนื่องจากเป็นเวลาที่มาประสบปัญหาการเมืองภายใน เมื่อพม่าสามารถจัดความยุ่งยากภายในได้เรียบร้อยก็จะกลับมาปราบล้านนา ล้านนาเป็นเมืองขึ้นของพม่าตั้งแต่สมัยพระเจ้าบุเรงนอง (พ.ศ. 2120) จนถึงปี พ.ศ. 2317 ในสมัยพระเจ้าตากสิน ล้านนาจึงเข้ามาสวามิภักดิ์ต่อไทยและร่วมกันขับไล่พม่าออกไปสำเร็จ ล้านนาจึงตกเป็นเมืองประเทศราชของไทยนับแต่นั้นมา การที่ล้านนาอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าย่อมได้รับเอาวัฒนธรรมประเพณีของพม่าเข้ามาหลายด้าน โดยเฉพาะอิทธิพลด้านศิลปกรรมที่มีการสร้างวัดตามแบบเจดีย์พม่าขึ้นหลายแห่งในเมืองเชียงใหม่

5. ช่วงเมืองประเทศราช (พ.ศ. 2317-2425) ประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ในฐานะเมืองประเทศราชอยู่ภายใต้การควบคุมของประเทศไทย เริ่มต้นจากพระเจ้ากาวิละ²⁹ (พ.ศ. 2325-2356) สามารถขับไล่พม่าออกไปจากเมืองเชียงใหม่ได้สำเร็จ ภายใต้การนำของพระเจ้ากาวิละมีการฟื้นฟูบูรณะสภาพเมืองเชียงใหม่ให้กลับมาเจริญรุ่งเรืองและมีบทบาทเช่นเดียวกับสมัยราชวงศ์มังราย ทำให้เชียงใหม่มีบทบาทของการเป็นเมืองศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาเดิมอีกครั้ง ต่อมาพระยาธรรมลังกา³⁰ (พ.ศ. 2358-2364) ได้ขึ้นเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ เป็นช่วงเวลาที่บ้านเมืองมีความสงบเรียบร้อยและการฟื้นฟูบูรณะบ้านเมืองที่สำคัญ คือ การขุดคูเมืองและก่อกำแพงชั้นนอก รวมทั้งการปฏิสังขรณ์วัดสำคัญอีกหลายแห่ง อาจกล่าวได้ว่า สภาพทางกายภาพของเมืองเชียงใหม่โดยเฉพาะกำแพงชั้นในและชั้นนอกที่เหลือปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ล้วนมาจากการฟื้นฟูบูรณะขึ้นใหม่ในสมัยของพระเจ้ากาวิละและพระยาธรรมลังกาแทบทั้งสิ้น เนื่องจากในสมัยพม่าปกครองเมืองเชียงใหม่ได้กลายสภาพเป็นเมืองร้าง เป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ชาวอังกฤษและคนในบังคับของอังกฤษ เริ่มเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายด้านกิจการไม้สัก ส่งผลให้เชียงใหม่

²⁸ ทศพร ใสดาบวรรณ, *คติการสร้างเมืองเชียงใหม่ในวัฒนธรรมล้านนา*, วิทยานิพนธ์การศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมศาสตร์ ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ,2546

²⁹ สวัสดิ์ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2529

³⁰ ทศพร ใสดาบวรรณ, *คติการสร้างเมืองเชียงใหม่ในวัฒนธรรมล้านนา*, วิทยานิพนธ์การศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมศาสตร์ ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ,2546.

เริ่มมีการค้าขายเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งในปี พ.ศ.2399-2413 พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เป็นช่วงที่มีเหตุการณ์ขัดแย้งขึ้น โดยชาวอังกฤษและคนในบังคับของอังกฤษได้เดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายและเช่าทำป่าไม้มากยิ่งขึ้น จนเกิดปัญหาเป็นกรณีพิพาทคดีความป่าไม้ ขณะเดียวกันที่มีมิชชันนารีชาวอเมริกันกลุ่มแรกเดินทางเข้ามาพักอาศัยอยู่ในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งตั้งอยู่บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง และในที่สุดได้เกิดเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญขึ้นในสมัยของ พระเจ้าอินทวิชยานนท์(พ.ศ. 2416-2439)³¹ โดยรัฐบาลกลางได้ดำเนินนโยบายรวมหัวเมืองประเทศราชล้านนาเข้าเป็นส่วนของไทย มีการส่งข้าหลวงขึ้นมาประจำการที่เชียงใหม่เป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2417 และนำไปสู่การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพในเวลาต่อมา

6. ช่วงปฏิรูปการปกครอง³² (พ.ศ. 2427-2476) หลังจากเชียงใหม่ถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของไทย รัฐบาลกลางเข้ามาควบคุมการบริหารเมืองเชียงใหม่โดยตรง ได้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าเมืองผู้ให้สัตนากับคนในบังคับของอังกฤษขึ้นบ่อยครั้ง ประกอบกับมีความวุ่นวายทางชายแดนล้านนา ในที่สุดรัฐบาลกลางต้องสูญเสียดินแดนเป็นหัวเมืองชายแดนของล้านนาให้กับอังกฤษไปมากถึง 13 หัวเมือง³³ จากเหตุการณ์ดังกล่าว มีส่วนสำคัญทำให้ รัฐบาลกลางถือโอกาสในการดำเนินการปฏิรูปการปกครองเมืองเชียงใหม่อย่างเต็มรูปแบบครั้งใหญ่ โดยเริ่มจากการเปลี่ยนระบบการจัดเก็บภาษีแบบใหม่ ให้เป็นแบบแผนเดียวกับส่วนกลางแทนวิธีการแบบเดิมส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจและประชาชนเป็นอย่างมาก เนื่องจากต้องจ่ายเงินภาษีในจำนวนที่มากขึ้น ทำให้เกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่มโดยการนำของพระยาปราบสงคราม เพื่อก่อการกบฏบุกเข้ายึดเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2432 แต่ไม่สำเร็จ เนื่องจากถูกทางการปราบปรามเสียก่อนต่อมาในช่วงปฏิรูปการปกครองเข้าสู่ระบบเทศาภิบาล (พ.ศ. 2442-2476) ทำให้เมืองเชียงใหม่กลายเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของประเทศไทยอย่างแท้จริง ทั้งนี้เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพร่วมกันของคนในชาติ รัฐบาลกลางจัดให้มีการพัฒนาบ้านเมือง รวมทั้งด้านการศึกษาและศาสนา ให้เจริญเช่นเดียวกับส่วนกลาง ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มของการนำเอาวัฒนธรรมจากส่วนกลางและชาติตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ในดินแดนล้านนาเดิม ส่งผลให้เอกลักษณ์ของความเป็นล้านนาในทุกด้านเริ่มอ่อนแอและแปรเปลี่ยนไปตามส่วนกลางมากขึ้น หลังจากทางรถไฟสายเหนือมาถึงปลายทางที่เชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2464และในปลายช่วงปฏิรูปการปกครอง ได้เกิดการเปลี่ยนแปลง

³¹ เรื่องเดียวกัน.

³² กรรณิการ์ พรมเสาร์. เชียงใหม่ วันนี้ ณ ปีที่ 700. เชียงใหม่: วิทอินบู้ค ร่วมกับหอการค้าจังหวัดเชียงใหม่. 2539.

³³ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักงานรัฐมนตรี. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. พระนคร: โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี. 2514.

ระบบการปกครองครั้งประวัติศาสตร์ของประเทศไทยขึ้น โดยคณะราษฎรเมื่อปี พ.ศ. 2475 และในปี พ.ศ. 2476 ได้ยกเลิกการปกครองแบบเทศาภิบาลลงรวมทั้งมณฑลพายัพด้วย ถือว่าสิ้นสุดสมัยการปฏิรูปการปกครอง หลังจากนั้นเป็นต้นมา บทบาทของเชียงใหม่ที่เคยเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาในอดีตเปลี่ยนฐานะมาเป็นเพียงจังหวัดหนึ่งของประเทศไทยเหมือนกับจังหวัดอื่นๆ จวบจนถึงทุกวันนี้

3.2 คติความเชื่อที่ส่งผลต่อการสร้างเมืองเชียงใหม่

ในการสร้างเมืองเชียงใหม่้น นอกจากการศึกษาชัยภูมิและตำแหน่งที่ตั้งที่ดีแล้ว ยังมีการสร้างเมืองให้สอดคล้องกับคติความเชื่อที่มีมาแต่โบราณ ซึ่งก็มีหลายคติความเชื่อ และแตกต่างกันไปตามช่วงเวลา ซึ่งมีผลทำให้เมืองเชียงใหม่มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยมีคติความเชื่อทั้ง 2 ประการ ดังนี้

3.2.1 คติเมืองโบราณเป็นสิ่งมีชีวิต

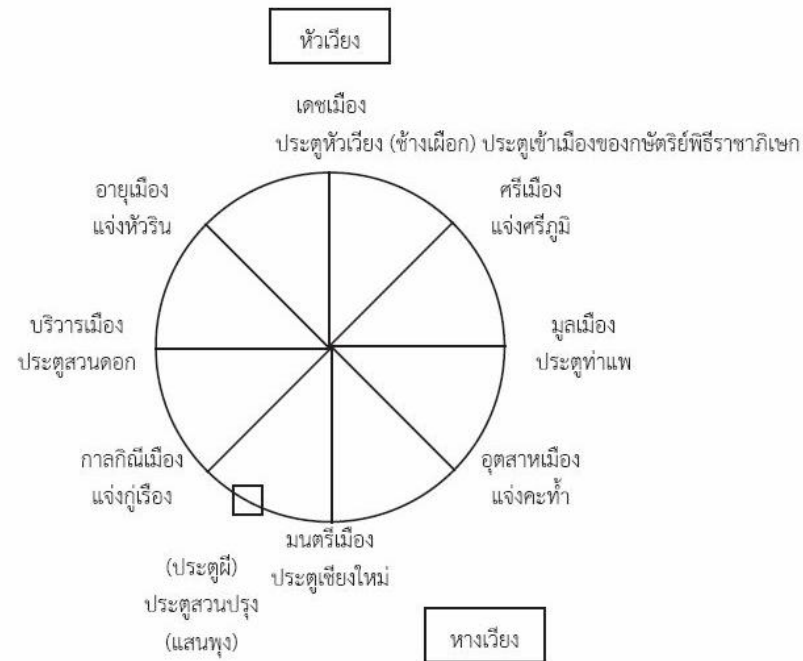
ในระบบความเชื่อที่ว่าบ้านและเมืองเป็นสิ่งมีชีวิตเหมือนเช่นคนนั้นเป็นความเชื่อที่มีมาแต่โบราณ โดยแนวคิด "การตัวตนของเมืองโบราณ" นั้น ได้กำหนดให้มีลักษณะต่างๆ ดังเช่นคน ซึ่งประกอบไปด้วยส่วนต่างๆ ดังนี้³⁴

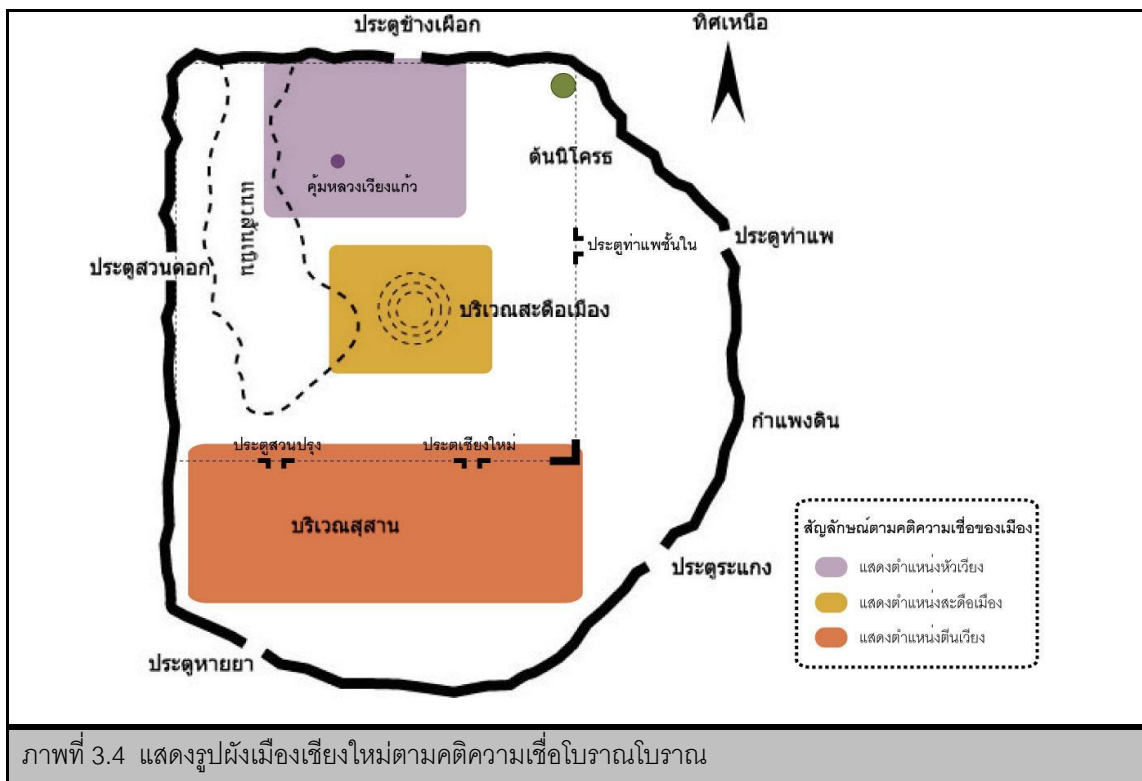
ภาพที่ 3.2 แสดงรูปตัวตนของเมืองเชียงใหม่ตามคติความเชื่อโบราณ

ที่มา: สวัสดิ์ อ่องสกุล. ชุมชนโบราณแห่งเชียงใหม่-ลำพูน: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2543

³⁴ สวัสดิ์ อ่องสกุล. ชุมชนโบราณแห่งเชียงใหม่-ลำพูน: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2543

ภาพที่ 3.3 ตำแหน่งความเชื่อจากคติศึกษาในองค์ประกอบเมืองเชียงใหม่
 ที่มา : ประวัติศาสตร์กับการปกครองท้องถิ่น: แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเมืองเชียงใหม่, ใน“เมืองยั่งยืนในเชียงใหม่ แนวคิดและประสบการณ์ของเมืองในหุบเขา”

ภาพที่ 3.4 แสดงรูปผังเมืองเชียงใหม่ตามคติความเชื่อโบราณโบราณ

1. หัวเวียง ตำแหน่งหัวเวียงเชียงใหม่อยู่ทางทิศเหนือ เปรียบเสมือนส่วนบนของร่างกาย ตั้งอยู่บริเวณที่เป็นมงคล ซึ่งการกำหนดนี้มาจากลักษณะทางกายภาพเนื่องจากทิศเหนือมีลักษณะภูมิประเทศเป็นเนิน ซึ่งมีความเหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐานจากบริเวณหัวเวียงนั้นมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณตั้งแต่ก่อนมีการสถาปนาเมือง เนื่องจากส่วนหัวเป็นอวัยวะสำคัญ ตามคติทักขานเมืองจำกำหนดให้หัวเมืองเป็น "เศขเมือง" คือเป็นอาณาบริเวณที่มาจากอำนาจ หรือความยิ่งใหญ่ ดังนั้น ทั้งภายในและภายนอกเวียงเชียงใหม่ ซึ่งอยู่ในตำแหน่งบริเวณทิศเหนือของเมืองล้วนมีแต่สถานที่สำคัญ ซึ่งจากความเชื่อทิศเหนือเป็นทิศมงคล ที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จเข้าเมืองทางด้านประตูทิศเหนือ ซึ่งเป็นประตูหัวเวียง (ต่อมาเรียกประตูข้างเผือก) เชื่อกันว่า ประตูนี้ทำให้เกิดเดชานุภาพ

2. สายดือเมือง หรือ สะดือเมือง เป็นตำแหน่งกลางเวียง เปรียบเสมือนส่วนกลางของร่างกาย ประกอบด้วยสถานที่สำคัญ คือ วัดสะดือเมืองหรือวัดอินทขิล ตามความคิดที่จะให้กลางเวียงเป็นสายดือเมืองมีมาตั้งแต่ก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่แล้ว จากหลักฐานตำนานพื้นบ้านกล่าวถึงขณะขุดคูเมืองได้ตั้งเครื่องบูชาเทพวดา 3 แห่ง คือ แห่งแรก บูชาหอนอนที่วัดเชียงมั่น แห่งที่สองคือบูชาไม้โคกหรือ เสือเมือง แห่งที่สาม บูชากลางเวียงและประตูทั้งห้า แต่ตามสันนิษฐานไว้ว่ากลางเมืองน่าจะบูชา อินทขิลเมืองที่มีบทบาทอย่างชัดเจนในฐานะเสื่อเมืองเชียงใหม่³⁵ ซึ่งตำนานเมืองเชียงใหม่ ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อกอินทขิลเท่าที่ควรเพราะในสมัยราชวงศ์มังรายในตำนานนั้นไม่ได้กล่าวถึงอินทขิลเลย อินทขิลเริ่มมีบทบาทอย่างชัดเจนในฐานะเสื่อเมืองเชียงใหม่ ในสมัยพระเจ้ากาวิละฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่³⁶ คือประมาณ พ.ศ. 2343 เป็นต้นมา ซึ่งจากตำนาน "อินทขิล" ที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวลัวะ ดังนั้นการสถาปนาเมืองใหม่จึงผนวกความเชื่อของชาวลัวะเข้ามาด้วย

3. ดินเวียง เปรียบเสมือนส่วนล่างของร่างกาย หมายถึงบริเวณริมเวียง ซึ่งเป็นส่วนชายของและเป็นทีราบลุ่มด้านทิศใต้ของเมือง ซึ่งไม่มีส่วนสำคัญมากนัก ประกอบไปด้วยเขตบ้านเรือนของขุนนางและไพร่พลเมืองที่ประกอบอาชีพต่างๆ ที่เปรียบเสมือนส่วนขาและเท้า และบริเวณด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้บริเวณแจ่งกุ้เฮืองตรงกับกาลกิติ์ของเมืองที่ไม่เหมาะสมกับการตั้งบ้านเรือนจึงเป็นที่ตั้งของป่าช้าของเมือง โดยมีประตูสวนปรงซึ่งชาวเมืองจะเอาศพออกจากทางประตูนี้เท่านั้น ดังนั้น วัดและอาคารบ้านเรือนที่อยู่ในตำแหน่งดินเวียงมักมีขนาดเล็ก

³⁵ รัตน์ เลิศล้อมใส. สะดือเมืองที่เสาดินอินทขิลหลักเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539.

³⁶ สวัสดิ์ อ่องสกุล. ชุมชนโบราณแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2543

3.2.2 คติความเชื่อศูนย์กลางจักรวาลที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเมืองเชียงใหม่

แนวความเชื่อเรื่องศูนย์กลางจักรวาล³⁷ เป็นความเชื่อที่แพร่หลายอยู่ในชนชั้นต่างๆ ความคิดนี้มีรากฐานดั้งเดิมที่นับถือผีบรรพบุรุษ ซึ่งคติศูนย์กลางจักรวาลในเวียงเชียงใหม่ นั้นมีทั้งความเชื่อเรื่องเสาอินทขิล ที่มีฐานะเป็นเส้าเมืองมีอิทธิฤทธิ์ในการคุ้มครองเมืองให้รอดพ้นจากภัยอันตรายและเชื่อว่าจะดลบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่บ้านเมือง จึงได้มีประเพณีบูชาเสาอินทขิล ในช่วงต้นฤดูการทำนาเป็นประจำทุกปี ความเชื่อนี้จึงมีความสัมพันธ์กับสังคมเกษตรในยุคแรก สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญในฐานะประธานของความเชื่อดั้งเดิม ต่อมาความเชื่อเรื่องศูนย์กลางจักรวาลได้มีการปรับเปลี่ยนตามยุค ช่วงสมัยหลังจากที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ตามความเชื่อเรื่องศูนย์กลางจักรวาลที่ใช้อองค์พระเจดีย์หลวงที่สูงใหญ่บริเวณกลางเวียง ซึ่งสามารถมองเห็นได้ชัดเจนในระยะไกล ซึ่งองค์พระเจดีย์หลวงหรือ "คูหลวง" ได้บรรจุพระธาตุและประดิษฐานพระแก้วมรกตไว้เพื่อย้ำความสำคัญของเจดีย์หลวงในฐานะเขาพระสุเมรุ "แกนกลางของจักรวาล" ซึ่งความเชื่อทั้ง 2 ความเชื่อเรื่องอินทขิลและความเชื่อเรื่องพระธาตุเจดีย์ในพระพุทธศาสนา³⁸ แต่ได้มีการนำมาใช้ต่างช่วงสมัยกัน

แผนผังที่ 3.1 แสดงตำแหน่งของเสาอินทขิลในช่วงเริ่มสร้างเมืองเชียงใหม่เมื่อปี พ.ศ. 1839 ตามคติการสร้างเมืองเชียงใหม่ และแสดงตำแหน่งของการย้ายอินทขิล (เส้าเมือง) มายังบริเวณวัดเจดีย์หลวงในสมัยพระเจ้ากาวิละปกครอง เมื่อปี พ.ศ. ช่วงเมืองประเทศราช เมื่อปีพ.ศ. 2343

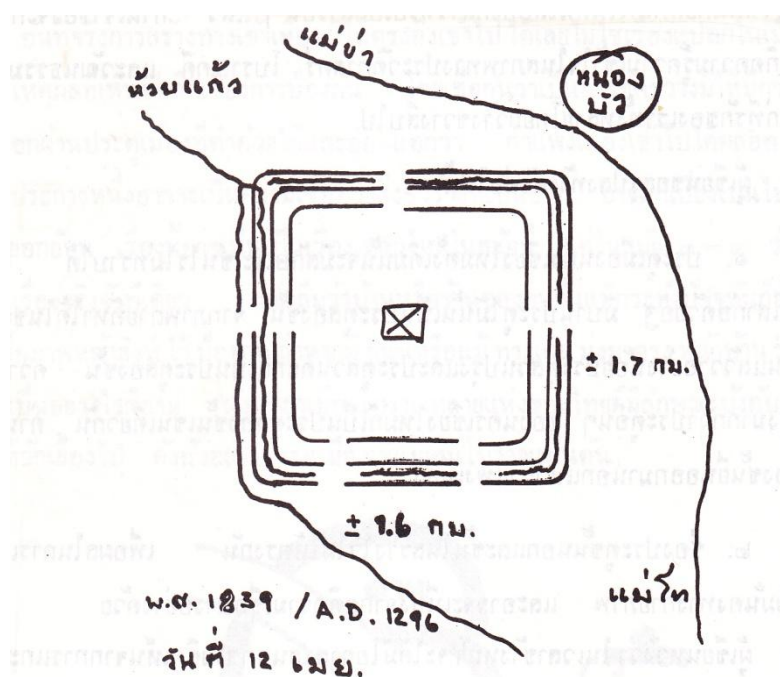
³⁷ สรัสวดี อ๋องสกุล. ชุมชนโบราณแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน. อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2543

³⁸ รพล ดำริห์กุล. 2549. ช่วงเมืองและวัดหัวช่วง องค์ประกอบสำคัญของเมืองดินแดนล้านนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

3.3 พัฒนาการทางด้านกายภาพ

1. ช่วงราชวงศ์มังรายตอนต้น (พ.ศ. 1839-1898)

ลักษณะที่ตั้งและระบบชุมชนของเมืองเชียงใหม่ในระยะแรก³⁹ เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเลือกทำเลที่ตั้งของเมือง ที่คำนึงถึงความสัมพันธ์ของตำแหน่งที่ตั้งเมืองกับสภาพแวดล้อมทางด้านธรรมชาติได้อย่างเหมาะสม กล่าวคือ กำหนดทำเลที่ตั้งของเมืองเชียงใหม่ให้ตั้งอยู่ในที่ราบระหว่างดอยสุเทพกับแม่น้ำปิง ซึ่งลักษณะทางกายภาพของเมืองมีส่วนสำคัญยิ่งต่อบทบาทของการเป็นศูนย์กลางอาณาจักรล้านนาในเวลาต่อมา⁴⁰ แต่เมื่อพิจารณาแผนผังเมืองเชียงใหม่พบว่า รูปแบบการวางผังเมืองมีลักษณะคล้ายคลึงกับผังเมืองสุโขทัย ระบุให้เห็นเด่นชัด เมืองสุโขทัยมีอิทธิพลต่อการสร้างเมืองเชียงใหม่ ทำให้เมืองมีการกำหนดรูปแบบของผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส และเป็นความโดดเด่นในด้านทำเลที่ตั้งของเมืองเชียงใหม่ที่มีมาตั้งแต่สมัยแรกสร้าง

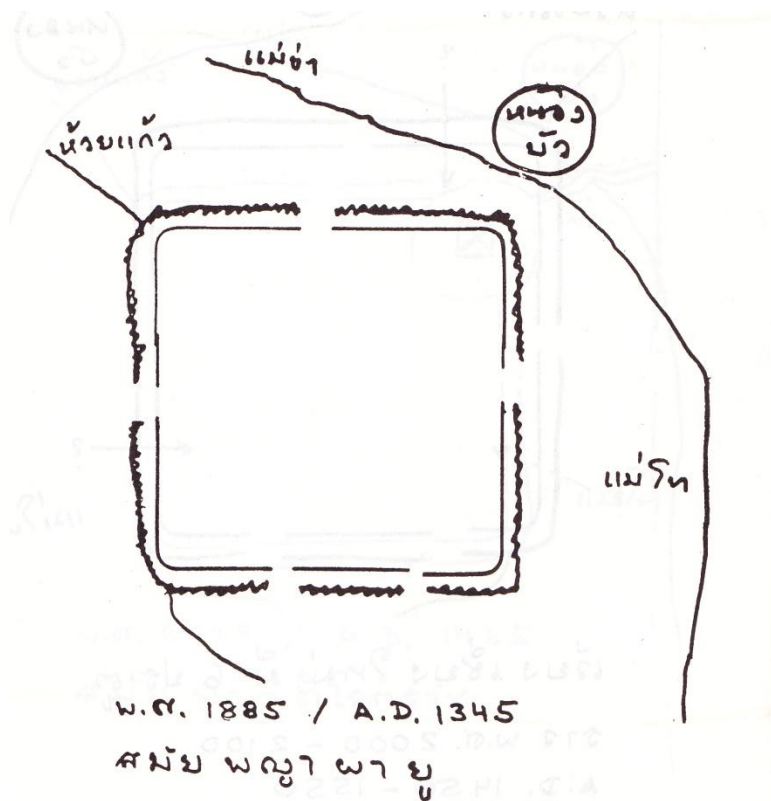
ภาพที่ 3.5 แสดงการเขียนลักษณะเมืองเชียงใหม่ สมัยพญามังราย เมื่อปีพ.ศ. 1839 ซึ่งลักษณะกำแพงนั้นสร้างด้วยดิน 3 ชั้น เหมือนกำแพงเมืองสุโขทัย ที่มา: ทิว วิชัยชัททะ และคณะ. กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เทศบาลนครเชียงใหม่, 2529 หน้า 10 (ภาคบทความ)

³⁹ สรัสวดี อ๋องสกุล. ชุมชนโบราณแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน. อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2543

⁴⁰ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. แนวความคิดเกี่ยวกับการสร้างเมืองเชียงใหม่. ราชบัณฑิตยสถาน ฉบับที่ 4 (กรกฎาคม-กันยายน 2539) หน้า 57-66

โดยปีพ.ศ. 1839 เริ่มมีการขุดดินที่ขุดจากคูเมืองมาถมเป็นแนวกำแพงเมืองและก่ออิฐชนาบทั้งสองข้างเพื่อป้องกันดินทลาย⁴¹ จึงกลายเป็นกำแพงอิฐล้อมรอบเมืองทุกด้าน หลักฐานนี้จึงปรากฏว่ากำแพงอิฐ เมืองเชียงใหม่มีความสูง 8 ศอก (16 เมตร) กว้าง 6 ศอก (12 เมตร) และหลังจากนั้นมีการก่อสร้างประตูเมืองที่ทำจากไม้ มีทั้งหมด 4 ประตู คือ ประตูหัวเวียง (ประตูช้างเผือกในปัจจุบัน) ประตูเชียงใหม่ ประตูเชียงเรือก(ประตูท่าแพ) และประตูสวนดอก ส่วนน้ำในคูเมืองไหลมาจากแจ่งหัวลิน ซึ่งมีต้นกำเนิดมาจากตอยสุเทพ ซึ่งคูเมืองนี้เป็นแบบอย่างมาจากการสร้างบ้านแปงเมือง แบบมีคูน้ำคันดินในสมัยโบราณ นอกจากนี้ใช้เป็นปราการในการป้องกันข้าศึกในยามสงครามแล้วนั้น ยังมีประโยชน์ในการนำน้ำในคูเมืองเข้ามาใช้ในยามวิกฤตอีกด้วย ซึ่งจุดเริ่มต้นของพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของเมืองเชียงใหม่ ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ระบุว่า เริ่มมีชุมชนมารวมตัวกันอยู่ในบริเวณคูเมืองโดยการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองเชียงใหม่ในระยะแรก อยู่ภายในเขตสี่เหลี่ยมกำแพงเมืองชั้นใน ซึ่งภายในกำแพงเมืองเป็นที่ประทับของกษัตริย์ ชุมนางชนชั้นปกครองต่างๆ ส่วนกลุ่มคนที่มีความสำคัญรองลงมาได้แก่ ช่างฝีมือ และไพร่ ทัวไป อยู่นอกเขตกำแพงเมืองชั้นในและกำแพงเมืองชั้นนอกตามลำดับ ในพื้นที่เมืองนั้น มีการจัดกิจกรรมต่างๆ และได้มีการกำหนดย่านที่อยู่อาศัยของกลุ่มคนต่างๆ เช่น ภายในเขตระหว่างกำแพงดินกับกำแพงเมืองเชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านของคนไทกลุ่มต่างๆ ที่มีความสามารถในเชิงช่าง และมีการตั้งชื่อสถานที่ที่สอดคล้องกับชื่อกลุ่มช่างฝีมือ เช่น บ้านช่างซ่อม บ้านช่างหล่อ ซึ่งแสดงว่าช่างเหล่านี้มีหน้าที่รับใช้เจ้านายที่อยู่อาศัยภายในกำแพงเมืองชั้นในอย่างใกล้ชิด จึงมีการตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้กำแพงเมืองอย่างใกล้ชิด อีกทั้งมีการก่อสร้างเจดีย์หอนอนบ้านเชียงมัน ซึ่งพญามังรายทรงสร้างเป็นที่ประทับชั่วคราว เพื่อควบคุมการก่อสร้างเมืองเชียงใหม่ ซึ่งนับว่าเป็นพระอารามหลวงแห่งแรกของประเทศไทย

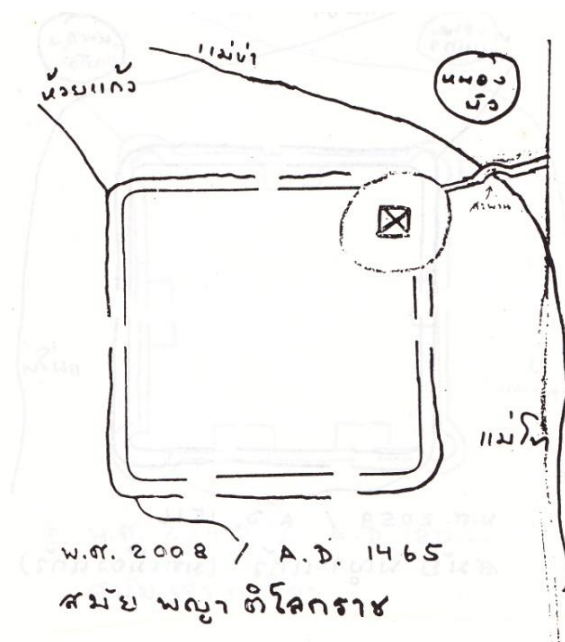
⁴¹ ทิว วิชัยชัทตะ และคณะ. กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เทศบาลนครเชียงใหม่, 2529

ภาพที่ 3.6 แสดงการเขียนลักษณะเมืองเชียงใหม่ สมัยพญาผายู เมื่อปีพ.ศ. 1885 มีการสร้างกำแพงอิฐ และชุดคูเวียงรอบกำแพงอิฐ กว้างประมาณ 15 เมตร มีการสันนิษฐานว่าได้มีการรื้อกำแพงดิน 3 ชั้นในสมัยพญามังราย ออก 2 ชั้น ให้เหลือเพียงชั้นเดียว แล้วจำทำการก่ออิฐเพื่อหุ้มกำแพงดินนั้น

ที่มา: ทิว วิชัยชัทตะ และคณะ. กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เทศบาลนครเชียงใหม่, 2529 หน้า 11(ภาคบทความ)

ตาราง (Grid System) เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะกำแพงเมือง ส่วนภายนอกเมืองยังมีกำแพงดินแนวโค้งอีกชั้น⁴⁴ สร้างขึ้นเพื่อการป้องกันให้แก่ไพร่และชุมชนที่มีอยู่นอกกำแพงเมืองมีความปลอดภัยจากการโจมตีของข้าศึกศัตรู ภายในเมืองมีสถานที่สำคัญ คือ “คู่มหหลวง” และ “คู่มเวียงแก้ว” เป็นสถานที่ที่ษัตริย์ใช้ประทับและบริหารราชการแผ่นดิน และมีพื้นที่โล่งว่างขนาดใหญ่ ที่เรียกว่า “ช่วงหลวง” เพื่อใช้ในการประกอบพิธีการต่างๆของเมือง⁴⁵ ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันมีการสร้างวัดเจติยหหลวงขึ้นโดยพญาแสนเมืองมา (พ.ศ. 1928-1944) แต่ยังคงอยู่ในบริเวณใจกลางเมืองเดิม นอกจากวัดสำคัญเหล่านี้ยังมีการสร้างวัดขึ้นในเวลาต่อมาอีกเป็นจำนวนมาก ส่วนพัฒนาการตลาดพบว่า ไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบหรือตำแหน่งที่ตั้งปรากฏเป็นหลักฐานชัดเจนแต่อย่างใด ซึ่งมีการค้าขายอยู่บริเวณหน้าวัดพระสิงห์แบบกลางแจ้ง และเมื่อปีพ.ศ. 2008 สมัยพญาติโลกราชได้มีการสั่งให้รื้อกำแพง⁴⁶ สร้างสะพานข้ามคูเมืองและถมคูเวียงบริเวณแจ้งศรีภูมิเพื่อการติดต่อกับภายนอกเมือง อีกทั้งยังได้ตัดถนนโคจร ที่เชื่อกันว่า เป็นไม้เสื่อเมือง เนื่องจากเชื่อถึงคำทำนายจากโหรท่านหนึ่ง แท้จริงนั้นเป็นคนของพม่าที่หวังทำลายบ้านเมืองเชียงใหม่ให้ล่มสลาย

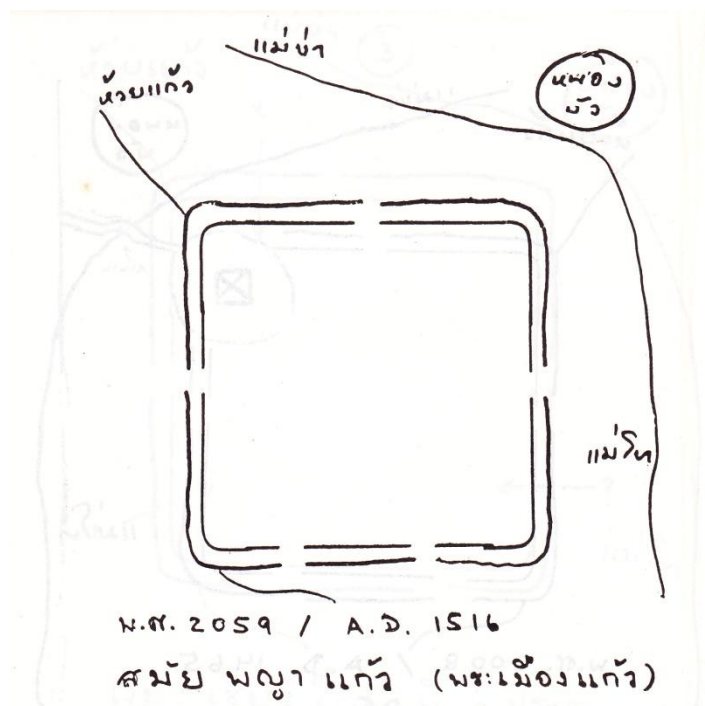
ภาพที่ 3.8 แสดงการเขียนลักษณะเมืองเชียงใหม่ เมื่อปีพ.ศ. 2008 สมัยพญาติโลกราช
ที่มา: ทิว วิชัยชัทตะ และคณะ. กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่

⁴⁴ วรชาติ มีชูบท. 2551. ย้อนอดีตล้านนา: รวมเรื่องน่ารู้จากแผนที่เมืองนครเชียงใหม่. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย

⁴⁵ รพล ดำริห์กุล. 2549. ช่วงเมืองและวัดหัวช่วง องค์ประกอบสำคัญของเมืองดินแดนล้านนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาฯ.

⁴⁶ ทิว วิชัยชัทตะ และคณะ. กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เทศบาลนครเชียงใหม่, 2529 หน้า 13 (ภาคบทความ)

ต่อมาเมื่อปีพ.ศ. 2059⁴⁷ สมัยพญาแก้ว ขึ้นครองราชย์นั้น ได้มีการปั้นอิฐเพื่อทำการบูรณะซ่อมแซมกำแพงเมืองครั้งใหญ่ และได้ทำการรื้อปราสาทที่ประทับของพญาติโลกราชที่บริเวณแจ้งศรีภูมิ และนำไปสร้างเป็นกุฏิเจ้าอาวาสที่วัดป่าแดง

ภาพที่ 3.9 แสดงการเขียนลักษณะเมืองเชียงใหม่ เมื่อปีพ.ศ. 2059 สมัยพญาแก้ว

ที่มา: ทิว วิชัยชัทคะ และคณะ. กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เทศบาลนครเชียงใหม่, 2529 หน้า 14(ภาคบทความ)

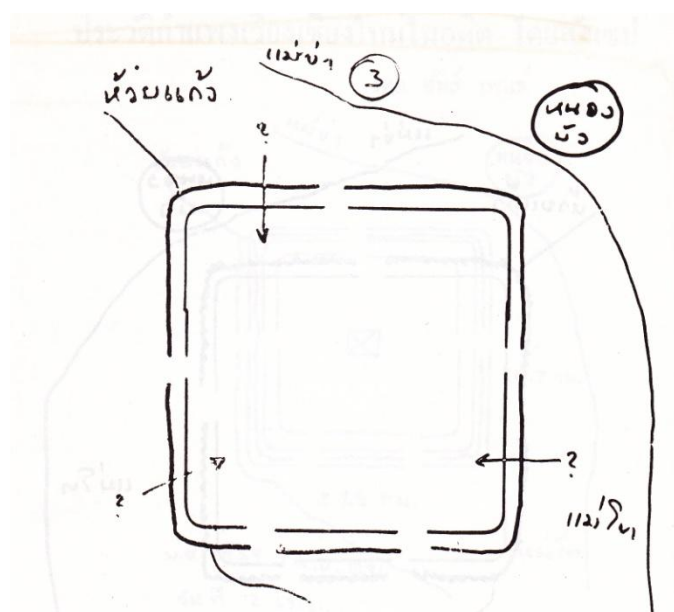
ซึ่งการตั้งถิ่นฐานบ้านและชุมชนนั้น ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ภายในกำแพงเมืองบริเวณด้านตะวันออกของพื้นที่เมือง เป็นที่อยู่ของชนชั้นปกครองและไพร่ชั้นดินนอกกำแพงเมืองเป็นที่อยู่ของไพร่ ชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ ชุมชนบ้านหัวเวียง (บ้านช้างเผือก) ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือของเมือง และชุมชนบ้านท่าแพอยู่ทางด้านทิศตะวันออก ต่อมาได้มีการขยายตัวของที่ตั้งถิ่นฐานมากขึ้น ทั้งภายในและภายนอกกำแพงเมือง

3. ช่วงราชวงศ์มังรายเสื่อม (พ.ศ.2068-2101)

ความเสื่อมถอยเกิดขึ้นในช่วงปลายสมัยพญาแก้ว พม่าได้เข้ายึดครองเมืองเชียงใหม่ บ้านเมืองยิ่งมีความอ่อนแอและวุ่นวายอย่างมากขึ้น เนื่องจากสถาบันกษัตริย์ขาดความเข้มแข็ง

⁴⁷ วรรชาติ มีชูบท. ย้อนอดีตล้านนา: รวมเรื่องนำรู้จากแผนที่เมืองนครเชียงใหม่. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2551.

ยอมส่งผลให้เมืองเชียงใหม่ต้องตกต่ำ จนถึงปลายช่วงที่พม่าปกครองเมืองเชียงใหม่ ทำให้กำแพงเมืองถูกละเลยให้ทรุดโทรมลงจนหมดสภาพไปในที่สุด

ภาพที่ 3.10 แสดงการเขียนลักษณะเมืองเชียงใหม่ เมื่อปีพ.ศ. 2000-2100

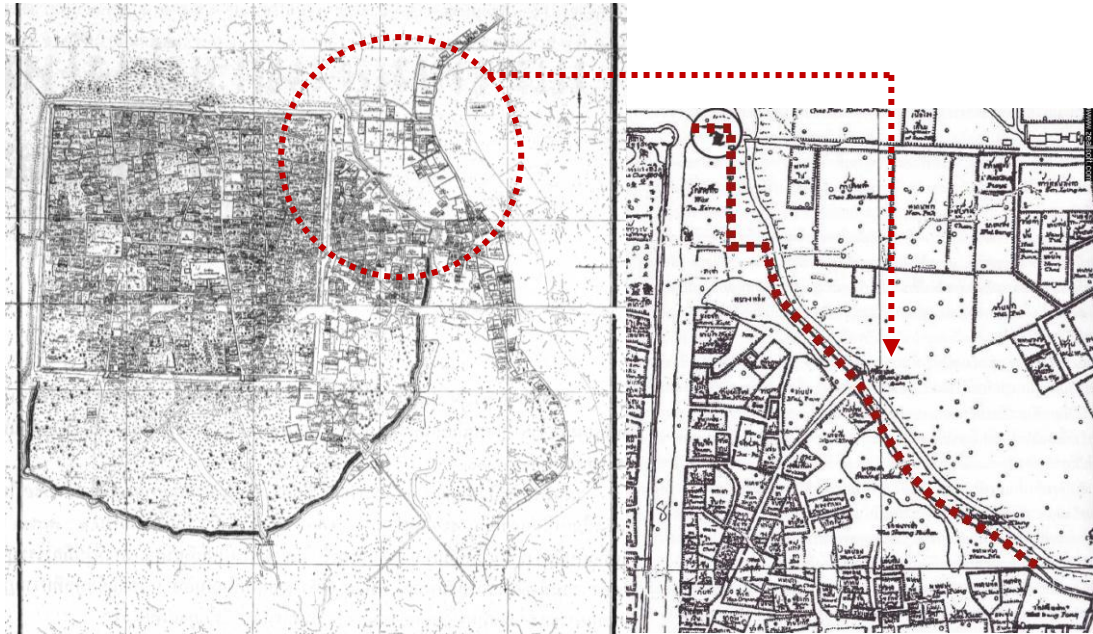
ที่มา: ทิว วิชัยชัทตะ และคณะ. กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เทศบาลนครเชียงใหม่, 2529 หน้า 12(ภาคบทความ)

4. ช่วงพม่าปกครองล้านนาถึง 200 ปี เศษ (พ.ศ. 2101-2316)

ช่วงสมัยนี้ล้านนาอยู่ภายใต้การปกครองของพม่ายอมได้รับเอาวัฒนธรรมประเพณีของพม่าเข้ามาหลายด้าน ปัจจัยทางการขยายตัวทางการค้าในภูมิภาคส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนชั้นปกครองล้านนามีความเข้มข้นขึ้น กษัตริย์ราชวงศ์มังราย เผชิญปัญหา ความขัดแย้งนี้จึงได้ลดทอนความมั่นคงของกษัตริย์ราชวงศ์มังรายลงตามลำดับ จนใน พ.ศ.2101 พระเจ้าบุเรงนองสามารถครองอำนาจได้สำเร็จ⁴⁸ และได้เผยแพร่วัฒนธรรมเข้ามาในเมืองเชียงใหม่ โดยเฉพาะอิทธิพลด้านศิลปกรรมที่มีการสร้างวัดตามแบบเจดีย์พม่าขึ้นหลายๆแห่งในเมืองเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2122 คู่มเวียงแก้วถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นพื้นที่ช่วงหลวง แทนช่วงหลวงเดิม

⁴⁸ ทศพร ไสดาบรรล. คติการสร้างเมืองเชียงใหม่ในวัฒนธรรมล้านนา. วิทยานิพนธ์การศึกษาศาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาบันพัฒนกรรมศาสตร์ ภาควิชาศิลปะสถาบันพัฒนกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2546.

แนวกำแพงเมืองชั้นนอกได้แบ่งออกเป็น 2 ช่วง⁴⁹ คือ ช่วงแรกตั้งแต่วัดตาเก็น (ปัจจุบันชื่อวัดชัยศรี ภูมิ) ที่มุมกำแพงเมืองชั้นในทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือยาวตามคลองแม่ข่าเรื่อยไปจนถึง ป้อมหัวหมูที่วัดแสนฝางแล้วไปจบที่วัดบุพพารามเป็นช่วงของกำแพงอิฐ

ภาพที่ 3.11 แสดงแนวกำแพงเมืองชั้นนอก ที่ก่อสร้างด้วยอิฐ

ที่มา: ปรับปรุงจาก วรชาติ มีชูบท. ย้อนอดีตล้านนา. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551

จากนั้นจึงเริ่มเปลี่ยนมาเป็นกำแพงดินพุ่งตรงไปขนานกับกำแพงเมืองแล้วอ้อมทางด้าน ทิศใต้เพื่อไปจบที่แจ่งกู๋เฮือง กำแพงเมืองชั้นใน อีกทั้งในช่วงปี พ.ศ. 2205⁵⁰ ได้มีการเสริมสร้างแนว กำแพงดินขึ้นสูงขึ้นอีกสองชั้น พร้อมกับการก่อลูกป้อมและไบเสมาตลอดแนวกำแพงดิน ต่อมาใน ปี พ.ศ. 2317 เมืองเชียงใหม่ได้รับความเสียหายจากศึกสงครามจนกลายเป็นเมืองร้าง ส่งผลให้วังและเวียงต่างๆ เสื่อมสลายตามไปด้วย รวมทั้งชุมชนได้มีการกระจายออกไปตามเวียง บริวารต่างๆ ที่เคยอยู่กันมาอย่างหนาแน่นเริ่มเบาบาง และถูกปล่อยให้ร้างไปพร้อมกับเมือง

5. ช่วงเมืองประเทศราช (พ.ศ. 2316-2427)

เมืองเชียงใหม่ถูกปล่อยให้เป็นเมืองร้างไป 20 ปี ภาพรวมของโครงสร้างเมืองในช่วงนี้ ยังคงความสำคัญในฐานะองค์ประกอบหลักของโครงสร้างเมืองเชียงใหม่ จะมีการเปลี่ยนแปลง

⁴⁹ วรชาติ มีชูบท. ย้อนอดีตล้านนา: รวมเรื่องนำรู้จากแผนที่เมืองนครเชียงใหม่. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวทิทยาลัย, 2551.

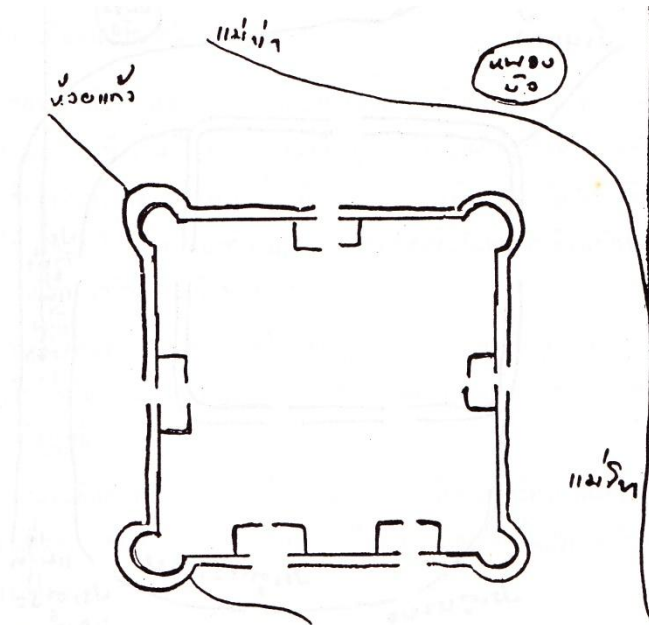
⁵⁰ สวัสดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2529

ลักษณะทางกายภาพไปจากเดิมเพียงเล็กน้อย กล่าวคือ พัฒนาการของกำแพงเมือง ประตูเมือง และคูเมืองชั้นใน ส่วนใหญ่ได้รับการฟื้นฟูบูรณะขึ้นใหม่ตามระเบียบแบบแผนเดิม อ้างได้จากหลักฐานการบันทึกโครงสร้างเมืองของชาวต่างประเทศ ที่เดินทางเข้ามาเมืองเชียงใหม่ในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2418 เป็นต้น ต่อมาในช่วงปีพ.ศ. 2325-2357 หลังจากเมืองเชียงใหม่กลายเป็นเมืองร้าง พระเจ้ากาวิละ ผู้ครองนครเมืองเชียงใหม่ ได้ยกเข้าตั้งเมืองอีกครั้ง และได้เริ่มบูรณปฏิสังขรณ์บ้านเมืองครั้งยิ่งใหญ่ ทำให้ “อินทขิล” นั้นเริ่มมีบทบาทอีกครั้งหลังในฐานะเป็น “เสื่อเมือง” หลังจากสมัยราชวงศ์มังรายนั้นไม่ได้กล่าวถึงตำนานอินทขิลไว้เลย รวมทั้งสมัยพระเจ้ากาวิละได้มีการขุดลอกคูคลอง⁵¹ เพื่อป้องกันศัตรู และให้กลับมามีความเจริญรุ่งเรืองเป็นศูนย์กลางของล้านนาอีกครั้ง หลังจากตกอยู่ในสภาพวัดร้างในช่วงการทำสงครามกอบกู้เอกราชกับพม่า ภายในเมืองนั้นมีตลาด 3 แห่ง คือ กาดหัวเวียงอยู่ประตูช้างเผือกด้านนอกเวียง กาดเชียงเรือก อยู่ที่ประตูเชียงเรือก(ประตูท่าแพ)ด้านนอกเวียง และกาดกลางเวียง ซึ่งเป็นกาดใหญ่ประจำเมือง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2319 ในขณะที่ชุมชนใหม่จะขยายตัวไปทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง จะเห็นได้ว่ามีกลุ่มคนจีนได้เริ่มทยอยย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในฝั่งริมแม่น้ำปิง ในช่วงวัดเกต และฝั่งตรงข้ามบริเวณตลาดวโรรส (กาดหลวง) และย่านท่าแพ เนื่องจากกลุ่มคนชาวจีนนิยมทำการค้าขาย และในช่วงสมัยนั้นน้ำแม่ปิงเป็นเส้นทางขนส่งสินค้าที่สำคัญมาจากกรุงเทพฯ และในปี พ.ศ. 2337 ได้ย้ายหอพระแก้วร้างไปสร้างขึ้นที่วัดเจดีย์หลวงเพื่อให้คู่กับพระมหาธาตุเจดีย์หลวง และได้มีการปลูกต้นยางนาคู่ไว้กับหลักเมืองนั้นเพื่อแสดงถึง "เสื่อหลักเมือง" ตามคติความเชื่อเดิม⁵² ซึ่งแรกสร้างเมืองสมัยพระยามังราย ได้ทรงสร้างเสื่ออินทขิลไว้ที่วัดสะดือเมือง ต่อมาสมัยพระเจ้ากาวิละผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 1 ได้ย้ายเสื่ออินทขิลสิ่งคู่บ้านคูเมืองมาไว้ที่ วัดเจดีย์หลวง เมื่อปีพ.ศ. 2343⁵³ มีสถานที่ราชการเป็นองค์ประกอบใหม่ของโครงสร้างเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ อีกทั้งยังคาดว่าบริเวณพื้นที่ช่วงหลวงนั้นสันสภาพลงเมื่อ พ.ศ. 2413 หลังจากพระเจ้าอินทวิชยานนท์ขึ้นครองนครเชียงใหม่ต่อจากพระเจ้ากาวิละ โดยในปี พ.ศ. 2416 เป็นการเริ่มต้นของพัฒนาการสถานที่ราชการมี “ศาลต่างประเทศ” เป็นสถานที่ราชการแห่งแรกของเมืองเชียงใหม่ แต่กำแพงเมืองเริ่มขาดการดูแล เนื่องจากอิทธิพลของสังคมตะวันตกแพร่หลายเข้ามากขึ้น

⁵¹ เรืองเดียวกัน.

⁵² รณิ เลิศเลื่อมใส. เสื่อเมืองที่เสื่ออินทขิลหลักเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539

⁵³ กวรรณิการ์ พรมเสาว์. เชียงใหม่ วันนั้น ณ ปีที่ 700. เชียงใหม่: วิถอินบู้ค ร่วมกับหอการค้าจังหวัดเชียงใหม่, 2539.

ภาพที่ 3.12 แสดงการเขียนลักษณะเมืองเชียงใหม่ เมื่อปีพ.ศ. 2345

ที่มา: ทิว วิชัยชัทตะ และคณะ. กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เทศบาลนครเชียงใหม่, 2529 หน้า 12(ภาคบทความ)

ภาพที่ 3.13 แสดงการย้ายตำแหน่งเสาอินทขิลไปไว้ที่วัดเจดีย์หลวง

ที่มา: วรชาติ มีชูบท. ย้อนอดีตล้านนา. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551

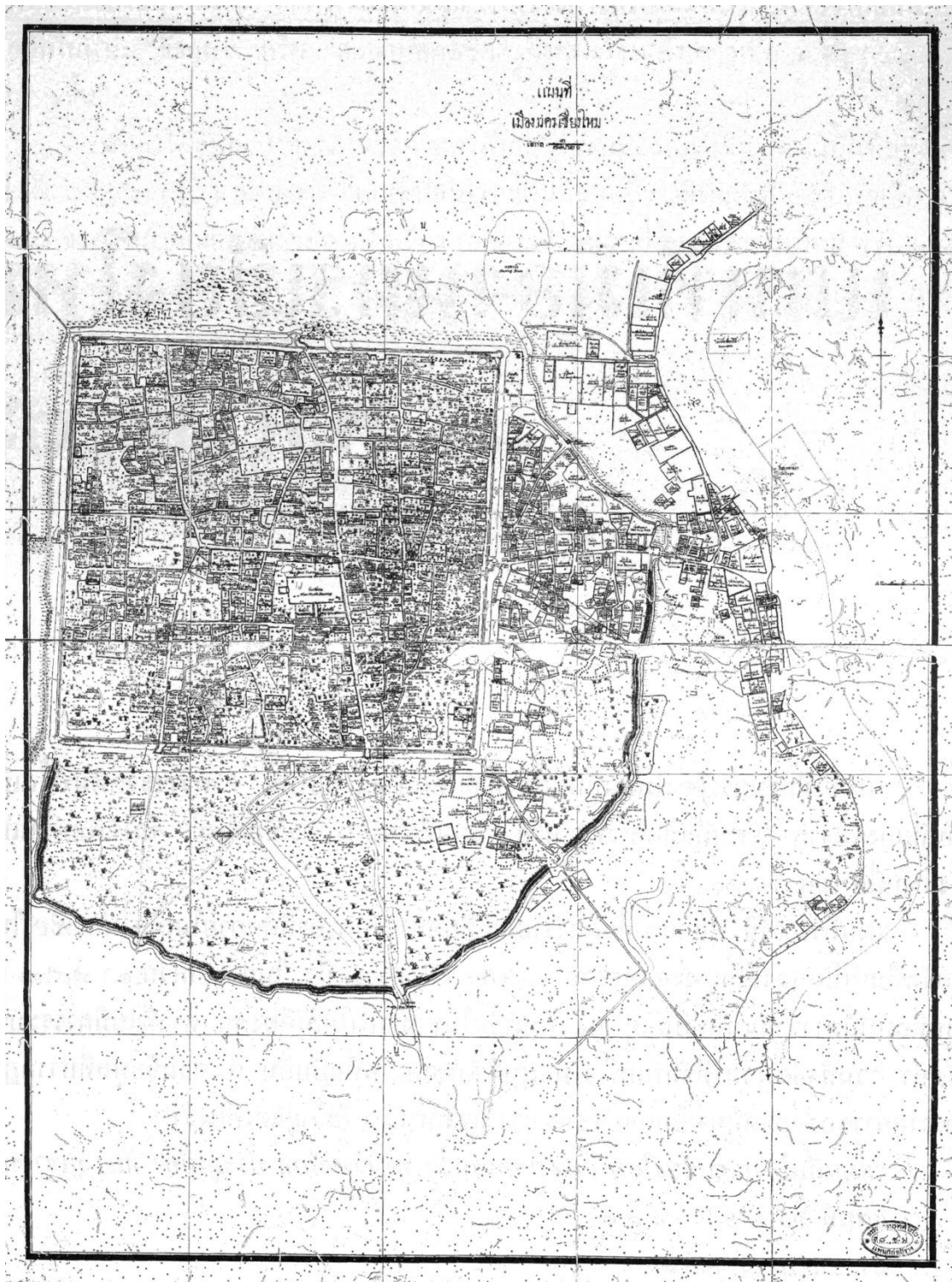
6. ช่วงปฏิรูปการปกครอง (พ.ศ. 2427-2476)

หลังจากเชียงใหม่ถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของไทย พัฒนาการทางกายภาพของเมืองเชียงใหม่ช่วงนี้ มีความชัดเจนมากขึ้นกว่าอดีตที่ผ่านมา โดยในปี พ.ศ. 2443 พระวิภาคภูวดล (James McCarthy) ได้บันทึกสภาพเมืองเชียงใหม่ลงในรูปแบบของแผนที่ขึ้นเป็นครั้งแรก จึงเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นองค์ประกอบและโครงสร้างทางกายภาพเมืองในขณะนั้นได้อย่างชัดเจน ภาพรวมของพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานเมืองเปลี่ยนไปจากเดิมที่อยู่หนาแน่นเฉพาะภายในกำแพงเมืองชั้นใน มีการขยายการตั้งถิ่นฐานมาทางทิศใต้บริเวณพื้นที่กำแพงเมืองชั้นนอกมากขึ้น

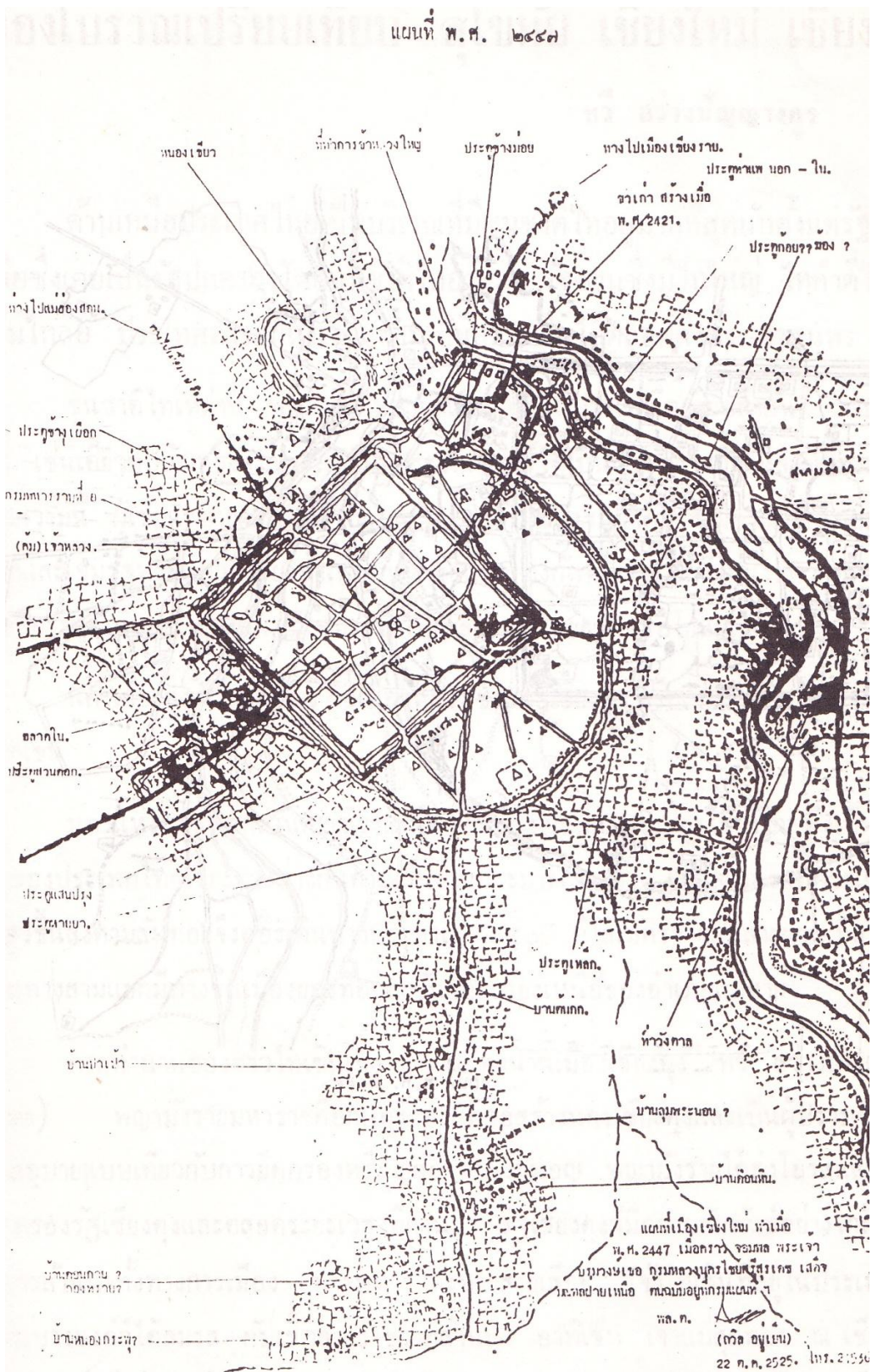

แผนผังที่ 3.2 แสดงแผนผังเมืองเชียงใหม่ สมัยพระเจ้ากาวิละ เมื่อปีพ.ศ. 2466

ที่มา: ทิว วิชัยชัทคะ และคณะ. กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เทศบาลนครเชียงใหม่, 2529 หน้า

แผนผังที่ 3.3 แสดงแผนผังเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 2436 รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่มีคูน้ำดินล้อมรอบ
ที่มา: วรชาติ มีชูบท. ย้อนอดีตล้านนา: รวมเรื่องน่ารู้จากแผนที่เมืองนครเชียงใหม่. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2551.

แผนผังที่ 3.4 แสดงแผนผังเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 2447

ที่มา: ทิว วิชัยชัชตะ และคณะ. กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เทศบาลนครเชียงใหม่, 2529.

แผนที่ที่เขียนไว้ ในปีพ.ศ. 2436 กล่าวว่ากำแพงเมืองเชียงใหม่ชั้นในเป็นที่อยู่อาศัยของเจ้าผู้ครองนคร ที่พำนักขุนนางและผู้มีฐานะมั่งคั่ง รวมทั้งศาสนสถาน ส่วนเมืองชั้นนอกนั้นเป็นที่อยู่อาศัยของลูกหลานชาวยุโรป ที่ถูกกวาดต้อนมา มีบ้านเรือนแออัดมากกว่าในบริเวณชั้นใน สนวนมีขนาดเล็กกว่า ศาสนสถานมีจำนวนน้อยกว่า แต่ประชาชนมีความหนาแน่นมากกว่า⁵⁴ ต่อมา มีการสร้างคุ่มต่างๆ ขึ้นอีกหลายแห่ง โดยเริ่มจากพระเจ้ากาวิละที่ทรงฟื้นฟูสภาพเมืองเชียงใหม่ที่ร้างไป ให้กลับมาเจริญรุ่งเรืองใหม่ ซึ่งตลอดระยะเวลาของการเปลี่ยนแปลง มีการแบ่งแยกพื้นที่วังเดิมให้เป็นมรดกสืบทอดของเจ้านายบุตรหลาน ในปีพ.ศ. 2439 ลักษณะเมืองเชียงใหม่ยังคงปรากฏร่องรอยโครงสร้างของเมืองอย่างชัดเจน⁵⁵ เนื่องจากยังไม่มีถูกลบหลู่หรือทำลาย จากภาพถ่ายเก่าและแผนที่ที่เขียนไว้เมื่อ พ.ศ. 2436 ได้ระบุว่า ประตูเมืองนั้นมี 2 ชั้น แต่แนวประตูสองชั้นนั้นจะยื่นเข้ามาหรือยื่นออกไปนั้นไม่สามารถหาข้อสรุปได้ ซึ่งการที่ประตูเมืองชั้นในมีการวางรูปแบบเป็น 2 ชั้น และวางตำแหน่งประตูเมืองด้านนอกและด้านในเป็นลับแล เป็นสาเหตุให้แนวถนนภายในกำแพงเมืองและด้านนอกกำแพงเมืองมีความเหลื่อมกันไปตามแนวประตูเมืองด้วย และเมื่อมีการร้อยประตูเมืองเพื่อเชื่อมถนนภายในเมืองและถนนภายนอกกำแพงเมือง ยิ่งทำให้เห็นถนนที่เหลื่อมกันชัดเจนขึ้น เช่น ถนนพระปกเกล้าต่อเชื่อมกับถนนช้างเผือก ที่ยังคงปรากฏแนวถนนที่เหลื่อมกันจนถึงทุกวันนี้

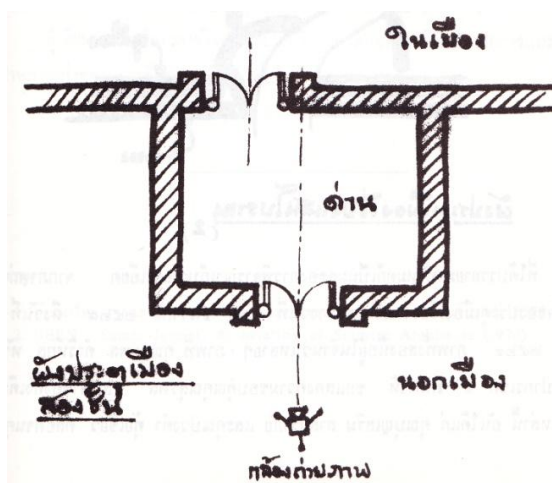

ภาพที่ 3.14 แสดงตำแหน่งประตูเมืองด้านนอกและด้านในเป็นลับแล 2 ชั้น

ที่มา: วรชาติ มีชูบท. ย้อนอดีตล้านนา: รวมเรื่องน่ารู้จากแผนที่เมืองนครเชียงใหม่. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

⁵⁴ สุเทพ สุนทรภัสส์. "ระบบความเชื่อกับพัฒนาการทางกายภาพของเมืองเชียงใหม่" กำแพงเมืองเชียงใหม่, หน้า 183.

⁵⁵ วรชาติ มีชูบท. ย้อนอดีตล้านนา: รวมเรื่องน่ารู้จากแผนที่เมืองนครเชียงใหม่. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2551.

ภาพที่ 3.15 เป็นภาพที่ได้ทำการเขียนไว้เพื่อถ่ายถอดออกมาจากภาพถ่ายของประตูเชียงใหม่
ที่มา: ทิว วิชัยชัทตะ และคณะ. กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เทศบาลนครเชียงใหม่, 2529 หน้า 3

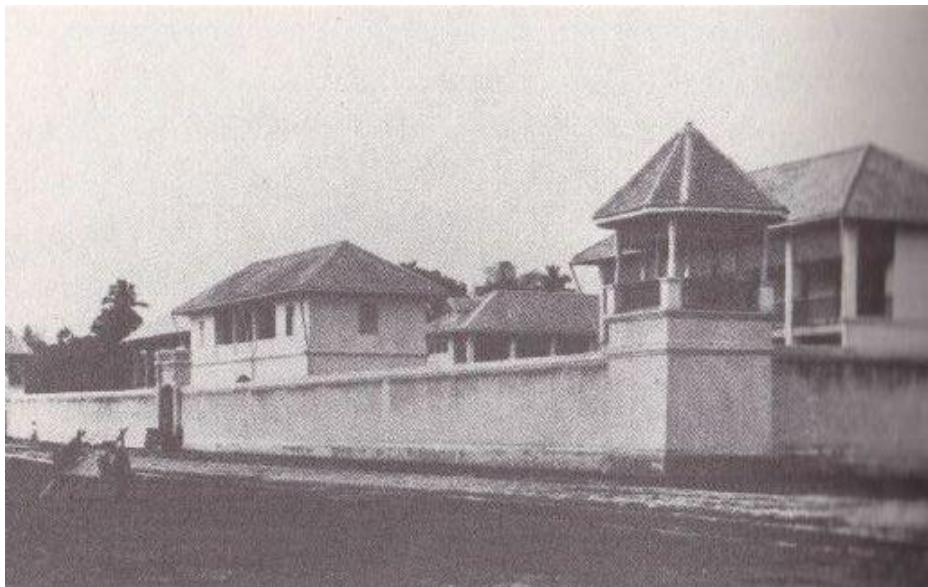
ซึ่งจะเห็นได้ว่าประตูเมืองนั้นมี 2 ชั้น⁵⁶ ที่ไม่ได้สร้างไว้ตรงกัน เป็นการสร้างประตูที่เชื่อมกัน โดยมีความเชื่อว่าเป็นการขัดขวางจากการใช้ปืนใหญ่ยิงผ่านประตูเมืองที่ทำด้วยไม้และมีความอ่อนแอ และเหตุผลอีกประการ คือ เป็นความเชื่อที่ว่าสิ่งชั่วร้ายอาจถูกเบี่ยงเบนไปด้วยประตูทางเข้าที่เหลื่อมล้ำกัน

ภาพที่ 3.16 ประตูเมืองเชียงใหม่ในอดีต ถ่ายไว้เมื่อ พ.ศ. 2442 โดยมีการอ้างอิงจากต้นยางนา 3 ต้นทางด้านขวามือ และมีลักษณะเป็นประตูสองชั้น และได้มีการจำลองแบบสร้างขึ้นใหม่ที่ประตูท่าแพ
ที่มา: สรัสวดี อ๋องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2529

⁵⁶ ทิว วิชัยชัทตะ และคณะ. กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เทศบาลนครเชียงใหม่, 2529 หน้า 3

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2440 คุ่มหลวงกลางเวียงได้ เปลี่ยนสภาพพื้นที่เป็นที่ตั้งของโรงเรียน ตัวอย่างประจําณฑลพายัพ "ยุพราชวิทยาลัย" ที่ได้ย้ายมาจากข้างวัดดวงดีซึ่งมีสภาพพื้นที่ที่คับแคบและรกรงร้าง จากนั้นปีพ.ศ. 2442 ได้มีการลงหินใช้รถบดถนนบดทับ เพื่อให้ผู้คนและรถสัญจรไปมาได้ ส่วนสมัยพระเจ้าอินทวโรสุริยวงศ์ เจ้าครองนครเชียงใหม่ที่ 8 ช่วงปีพ.ศ. 2444 ปรากฏป้องกันเมืองถูกทิ้งร้างให้ชำรุดและเสียหายปรักหักพังลง ขาดการดูแล⁵⁷ และได้นำพื้นที่เวียงแก้วเพื่อสร้างเรือนจําสำหรับเมืองเชียงใหม่ จากนั้นสภาพพื้นที่ของคุ่มเวียงแก้วได้กลายเป็น "เรือนจํากลางมณฑลพายัพ" ก่อนที่จะเปลี่ยนมาเป็น "เรือนจํากลางจังหวัดเชียงใหม่" และ "ทัศนสถานหญิง จังหวัดเชียงใหม่" มาตามลำดับ

ภาพที่ 3.17 เรือนจํากลางจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2453

ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ลักษณะการใช้พื้นที่ของวัดส่วนใหญ่คงสภาพต่อเนื่องจากยุคอดีต และวัดอีกหลายแห่งหมดสภาพของความเป็นวัดลงจนกลายเป็นวัดร้าง มีการจับจองและเปลี่ยนแปลงสภาพประโยชน์ใช้สอยที่ดินของวัดร้างมาเป็นสถานที่ราชการ โรงเรียนและบ้านพักอาศัยแทน และตลาดในขณะนี้เปลี่ยนไปจากเดิมซึ่งตั้งอยู่ใจกลางเมือง มีการโยกย้ายออกภายนอกกำแพงเมือง โดยเฉพาะทางด้านตะวันออกของเมือง เนื่องจากเป็นเส้นทางการสัญจรขนส่งสินค้า และเป็นเส้นทางหลักของเมืองที่มีผู้สัญจรผ่านจำนวนมาก ส่วนรูปแบบตลาดมีการพัฒนาจากเดิมที่ตลาดมีลักษณะเป็น “ลานโล่ง” มาเป็น “ร้านค้า” ที่เปิดค้าขายตลอดวันและ “ตลาดถาวร” ที่มีโรงเรียน

⁵⁷ สุรพล คำวิหิกุล. ช่วงเมืองและวัดหัวช่วง องค์ประกอบสำคัญของเมืองดินแดนล้านนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาฯ.

และเปิดค้าขายตลอดวันแทน ตลาดสำคัญในช่วงนี้ คือ “ตลาดวโรรส” เนื่องจากตำแหน่งที่ตั้งของตลาดสัมพันธ์กับการขนส่งสินค้าทางน้ำ

ภาพที่ 3.18 การค้าที่ตลาดวโรรสในอดีต

ภาพที่ 3.19 แม่ค้าขายของหน้าวัดพระสิงห์

ที่มา: www.lib.payap.ac.th สืบค้นเมื่อวันที่ 25 มกราคม 2556 [ออนไลน์]

ภาพที่ 3.20 ย่านการค้า บริเวณถนนท่าแพ เมื่อปี พ.ศ. 2470-2475

ที่มา: สวัสดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2529

ต่อมาในปีพ.ศ. 2454 มีการเรียกร้องให้ปูพื้นถนนด้วยอิฐ และเริ่มมีการสร้างถนนเชียงใหม่เพื่อเชื่อมต่อกับนอกเมืองเกือบทุกทิศทาง ชุมชนท่าแพเดิมเป็นชุมชนที่ขยายตัวที่ต่อเนื่องมาจาก

เขตเมืองเดิม และพัฒนาขึ้นมาจากการทำธุรกิจการค้า ตั้งแต่ที่อาศัยลำน้ำปิงเป็นเส้นทางคมนาคม แต่เมื่อปีพ.ศ. 2464 รถไฟมาถึงเมืองเชียงใหม่⁵⁸ ทำให้การคมนาคมขนส่งสะดวกเร็วมากขึ้น โดยเฉพาะการส่งออกผลผลิตทางการเกษตรเกิดย่านสถานีรถไฟ ย่านเจริญเมือง เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ เริ่มเปลี่ยนจากระบบการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองมาเป็นระบบการเพาะปลูกเพื่อการค้า แม้ว่าในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงมาใช้เส้นทางคมนาคมทางบก แต่ความสำคัญของย่านท่าแพในฐานะความสำคัญทางธุรกิจยังมีความสำคัญจนถึงทุกวันนี้

ภาพที่ 3.21 แสดงแนวทำแพงเมืองทางด้านทิศใต้ ตามแนวกำแพงถนนราชเชียงใหม่เนื่องจากมองเห็นแนวคดขยงสุดเทพได้อย่างชัดเจน

ที่มา: ทิว วิชัยชัทคะ และคณะ. กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เทศบาลนครเชียงใหม่, 2529 หน้า 66(ภาคบทความ)

⁵⁸ อิศรา กันแดง. “การศึกษาลักษณะเฉพาะและพัฒนาการของโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ปลูกสร้างในบริเวณนครเชียงใหม่.” วิทยานิพนธ์การศึกษาตามหลักสูตรภาควิชาการวางแผน ภาคและผังเมืองมหาบัณฑิต. ภาควิชาการวางแผนภาคและผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

ภาพที่ 3.22 ถนนช่างหล่อเสียบคูเมืองด้านใต้ เมื่อปี พ.ศ. 2470

ที่มา: สวัสดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา.กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง,2529

ภาพที่ 3.23 จากภาพถ่ายบริเวณหน้าวัดมหาวัน พ.ศ. 2475 ถนนท่าแพ มีต้นไม้ใหญ่ข้างทางตลอดแนว ซึ่งสามารถยืนยันว่าในอดีตถนนกับต้นไม้ใหญ่นั้นสามารถอยู่ร่วมกันได้

ที่มา: สวัสดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา.กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง,2529

การตั้งถิ่นฐานในช่วงเวลานี้มีการรวมกลุ่มของชุมชนต่างๆในเมืองอย่างชัดเจน โดยเฉพาะชุมชนเดิมที่ตั้งถิ่นฐานด้วยความหลากหลายของชาติพันธุ์ส่งผลให้แบบแผนของชุมชนเดิมมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด ทั้งในลักษณะของวัสดุที่ใช้ก่อสร้างอาคารทางสถาปัตยกรรม รวมทั้งรูปแบบการดำเนินชีวิตแตกต่างไปจากอดีตมากขึ้น ในช่วงนี้ลักษณะกำแพงเมืองคงเป็นรูปสี่เหลี่ยมที่มีขนาดพื้นที่ภายในกำแพงเมืองเท่าเดิม บริเวณมุมทั้ง 4 ด้านของกำแพงเมืองมีลักษณะเป็นป้อมครึ่งวงกลมหรือที่เรียกกันว่าแจ่งในปัจจุบัน และภายนอกเมืองคงมีกำแพงดินแนวโค้งอีกชั้นเหมือนในช่วงต้น ส่วนแนวคูเมืองยังคงปรากฏเหมือนเดิมทั้งคูเมืองชั้นในและคูเมืองชั้นนอก ไม่มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของคูเมืองแตกต่างไปจากเดิมแต่อย่างใด

7. พัฒนาการทางด้านกายภาพช่วงปี พ.ศ. 2476-2530

ในช่วงปลายของพัฒนาการเมืองเชียงใหม่ คือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2476 เมืองมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เมื่อเปรียบเทียบกับพัฒนาการในช่วงต่างๆที่ผ่านมา เหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองการปกครองของเมืองเชียงใหม่⁵⁹ และผลจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพของเมืองเชียงใหม่ในทุกๆด้าน โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพของเมือง ที่มีรูปแบบการพัฒนาที่หลากหลายและแตกต่างไปจากเดิม ซึ่งภาพรวมของพัฒนาการในช่วงนี้ มีรายละเอียดสำคัญสรุปได้ดังนี้

ในปีพ.ศ. 2479 ในช่วงนี้เริ่มมีการทำลายลักษณะที่เป็นตำแหน่งชัยมงคลของเมืองอย่างรุนแรง และได้มีการก่อตั้งศาล จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งในอดีตเคยเป็นที่ตั้งว่าการเค้านามหลวง นครเชียงใหม่ ป้อม ประตู กำแพงเมืองได้ชำรุดเสียหายมาก ควรที่จะมีการรื้อทิ้ง เพื่อการขยายถนนและปลูกต้นไม้ ช่วงเวลานั้นจึงมีการรื้อถอนกำแพงเมืองลง และได้มีการตัดถนนเลียบบคูเมืองชั้นใน⁶⁰ โดยมีแนวถนนบางส่วนทับไปบนแนวกำแพงที่ถูกรื้อถอนไปตามลำดับ ด้วยเหตุผลที่ว่าบ้านเมืองมีความเจริญขึ้น กำแพงเมืองจึงถูกมองเกะกะ โดยเริ่มตั้งแต่วัดดอกคำ ช่วงประตูท่าแพ และประตูช้างม่อย แล้วจึงมีการรื้อต่อไปเรื่อยๆ ภายหลังได้มีการนำต้นสนมาปลูกไว้แทน

⁵⁹ ดวงจันทร์ อาภาวัชรุทธิ์ เจริญเมือง. เมืองและการผังเมืองในประเทศไทย กรณีเมืองเชียงใหม่. ศูนย์ศึกษาปัญหาเมืองเชียงใหม่ และกลุ่มมั่งราย. 2541

⁶⁰ ทิว วิชัยชัชตะ และคณะ. กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เทศบาลนครเชียงใหม่, 2529 (ภาคบทความ)

ภาพที่ 3.24 แสดงการรื้อถอนกำแพงเมืองบริเวณประตูท่าแพและประตูแจ่งกุเอื่อง
ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (ไม่ปรากฏปีที่ถ่าย)

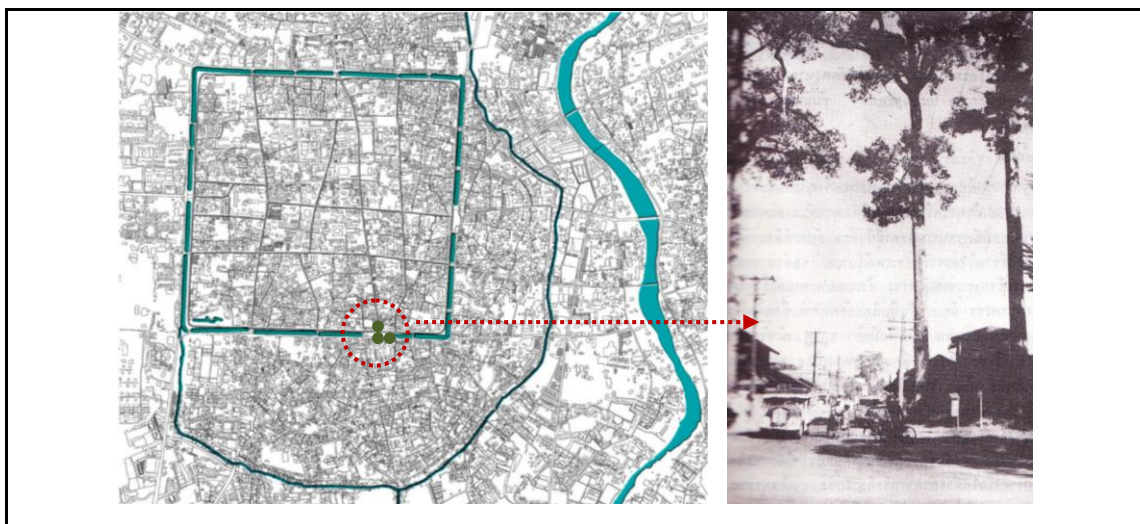
ภาพที่ 3.25 ภาพถ่ายทางอากาศเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 2486

ที่มา: สวัสดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา.กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2529

จากภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2486 ซึ่งเป็นหลักฐานทางกายภาพที่แสดงให้เห็นองค์ประกอบหลักของโครงสร้างเมือง ได้แก่แม่น้ำปิง คลองแม่ข่า กำแพงเมืองชั้นในและชั้นนอก เวียงสวนดอก และเวียงเจ็ดลิน ล้วนเป็นโครงสร้างเมืองที่มีอยู่ต่อเนื่องจากอดีต ลักษณะทาง

กายภาพ องค์ประกอบที่เป็นโครงสร้างหลักของเมืองเปลี่ยนไปจากเดิม และเป็นการสูญเสียภาพลักษณ์ของความเป็นเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่

ต่อมาในปีพ.ศ. 2504 ด้านหัวถนนช้างคลานที่เชื่อมต่อกับถนนท่าแพ เริ่มกลายเป็นพื้นที่เศรษฐกิจหรือย่านการค้าแห่งใหม่ และได้เกิดการขยายตัวเมืองสู่พื้นที่โดยรอบอย่างชัดเจน พ.ศ. 2507 เปิดใช้สนามบินเชียงใหม่ และก่อตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่⁶¹ ส่งผลให้เชียงใหม่กลายเป็นศูนย์กลางการศึกษา ส่งผลต่อการขยายตัวและเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างมาก เริ่มเกิดการขยายตัวของเมืองทั้งแนวตั้งและแนวนอน โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณทิศเหนือและทิศตะวันตก เนื่องจากมีการก่อสร้างมหาวิทยาลัย เชียงใหม่ขึ้นเพื่อตอบสนองการเข้ามาของประชาชนกลุ่มใหญ่ ทั้งนักศึกษาจากส่วนกลางและส่วนภูมิภาค พื้นที่จึงมีราคาสูงขึ้น และในปีพ.ศ. 2508 นายกเทศมนตรีนครเชียงใหม่ ได้สั่งรื้อกำแพงเมืองเชียงใหม่⁶² ซึ่งเป็นการรื้อต่อจากเมืองครั้งก่อนนั้น ซึ่งเป็นการรื้อกำแพงเมืองครั้งใหญ่ โดยเอาอิฐออกทั้งหมด และเหลือไว้เฉพาะมุมเมือง(แจ่ง) และประตู เพื่อขยายถนนริมคูเมืองให้ได้ผิวการจราจรที่เพิ่มขึ้น ซึ่งการกระทำนี้ได้รับอนุมัติจากกรมศิลปากร ส่วนกำแพงดินที่ได้ถูกบูรุกไปบางส่วนนั้น ยังคงเหลือส่วนสมบูรณ์อยู่เฉพาะด้านทิศตะวันตก เริ่มจากชุมชนทิพเนตรในย่านประตูหายยา ไปจนถึงฝั่งตรงข้ามกับแจ่งกู่เฮือง แต่ก็ยังถูกบดบังจากอาคารข้างเคียงๆ

ภาพที่ 3.26 แสดงกลุ่มต้นยางนาบริเวณประตูเชียงใหม่ ถ่ายไว้เมื่อ พ.ศ.2510 ขณะที่ประตูอื่นๆ ได้ทำการรื้อถอนและสร้างขึ้นใหม่แล้ว และจะสังเกตเห็นได้ว่าบริเวณประตูเชียงใหม่มีต้นยางนาถึง 3 ต้น ที่มา: ทิว วิชัยชัทตะ และคณะ.กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เทศบาลนครเชียงใหม่,2529 หน้า 5

⁶¹ ดวงจันทร์ อาภาวัชรุทธิ์ เจริญเมือง.เมืองและการผังเมืองในประเทศไทย กรณีเมืองเชียงใหม่.ศูนย์ศึกษาปัญหาเมืองเชียงใหม่ และกลุ่มม้งราย.2541

⁶² กรรณิการ์ พรมเสาร์.เชียงใหม่ วันนั้น ณ ปีที่ 700.เชียงใหม่: วิทอินบุ๊ก ร่วมกับหอการค้าจังหวัดเชียงใหม่,2539.

เมื่อปีพ.ศ. 2518 จึงเริ่มมีการก่อสร้างอาคารพาณิชย์ให้เช่าพื้นที่เพื่อจำหน่ายสินค้า จนกลายมาเป็นย่านธุรกิจที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ และพ.ศ. 2520 ประตูเมืองเชียงใหม่พังลงมา สาเหตุจากที่ทางเทศบาลไถดินที่ก่อฐานกำแพงออกเพื่อการขยายพื้นผิวจราจรให้กว้างขึ้น จากนั้นได้เริ่มมีการย้ายสถานที่ราชการที่สำคัญออกไปสู่นอกตัวเมือง และมีกระแสเรียกร้องให้มีการอนุรักษ์อาคารราชการเดิมไว้ เพื่อปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยเพื่อให้เกิดเป็นหอศิลป์วัฒนธรรม

ภาพที่ 3.27 ประตูท่าแพ เมื่อปีพ.ศ. 2449 หลังจากตัดถนนผ่านเข้า-ออกเมือง
ที่มา: สวัสดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา.กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2529

เมืองเชียงใหม่เริ่มประสบความเปลี่ยนแปลงมากขึ้น ตั้งแต่ช่วงที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) แผนพัฒนาฯ เน้นการกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค โดยเน้นที่การส่งเสริมเมืองหลักมากขึ้น ปีพ.ศ. 2526 เชียงใหม่ถูกกำหนดให้เป็นเมืองหลักของภาคเหนือตอนบน มีการลงทุนสร้างพื้นฐานต่างๆ เช่นการตัดโครงข่ายถนน การทำระบบระบายน้ำ และได้มีการสร้างประตูท่าแพขึ้นใหม่อีกครั้ง⁶³ อีกทั้งมีการขยายเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ จาก 17.5 ตารางกิโลเมตร เป็น 40 ตารางกิโลเมตร เพื่อเร่งส่งเสริมเมืองเชียงใหม่ในฐานะศูนย์กลางการเจริญเติบโต (Growth Center) ซึ่งทำให้เมืองเชียงใหม่มีการพัฒนาและเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว นับตั้งแต่นั้นมา พ.ศ. 2529 ถูกกำหนดให้เป็นปีแห่งการท่องเที่ยวไทย อีกทั้งเมืองเชียงใหม่ใน

⁶³ ทิว วิชัยชิตะ และคณะ. กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เทศบาลนครเชียงใหม่, 2529 หน้า 11

ฐานะที่เป็นศูนย์กลางของการท่องเที่ยวในภาคเหนือ จึงได้มีการชักนำคนต่างถิ่นเข้ามาท่องเที่ยวภายในตัวเมืองเป็นจำนวนมาก กระจุกกับได้มีการกำหนดนโยบายการเปลี่ยนแปลงสนามรบให้เป็นสนามการค้า ทำให้การค้าในชายแดนมีความคึกคัก ดังนั้นจึงเกิดการซื้อขายที่ดินจำนวนมากทั้งในตัวเมืองเชียงใหม่ และชานเมืองรวมทั้งพื้นที่จังหวัดใกล้เคียงช่วงสมัยนี้เป็นจุดเริ่มต้นของการก่อสร้างอาคารสูงชัน และปี พ.ศ. 2530 ได้มีการก่อสร้างศูนย์การค้ากาดสวนแก้วและคอนโดมิเนียมขึ้นหลายแห่ง พื้นที่ด้านตะวันตกในยุคสมัยการพัฒนา จึงเป็นพื้นที่ที่มีความหมายใหม่ซ้อนทับบนผังเมืองโบราณ ซึ่งเดิมกำหนดให้เป็นพื้นที่เขตป่าของเมืองเชียงใหม่ และพื้นที่ด้านใต้เป็นพื้นที่ลุ่มต่ำมีการอาศัยอยู่น้อยกว่าด้านอื่นๆ นอกจากนั้นได้ก่อสร้างถนนเพื่อเชื่อมโยงเมืองเชียงใหม่ออกสู่พื้นที่รอบนอกตัวเมือง

ภาพที่ 3.28 ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองเชียงใหม่ แสดงการตั้งถิ่นฐานภายในเมืองปี พ.ศ. 2497
ที่มา: กรมแผนที่ทหาร

ภาพที่ 3.29 ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองเชียงใหม่ แสดงการตั้งถิ่นฐานภายในเมือง ปี พ.ศ. 2511
ที่มา: กรมแผนที่ทหาร

ภาพที่ 3.30 แสดงภาพถ่ายทางอากาศบริเวณย่านวัวลาย เมื่อพ.ศ. 2512 ถ่ายโดย บุญเสริม สาดราภัย

ภาพที่ 3.31 แสดงภาพถ่ายบริเวณหน้าวัดพระสิงห์
ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (ไม่ปรากฏปีที่ถ่าย)

ภาพที่ 3.32 ภาพถ่ายเก่าบริเวณแจ่งกู่เฮือง

ภาพที่ 3.33 ภาพถ่ายเก่าแนวกำแพงเมือง (ไม่ทราบปี พ.ศ.)

ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (ไม่ปรากฏปีที่ถ่าย)

ภาพที่ 3.34 ภาพถ่ายเก่าแนวกำแพงเมืองช่วงตลาดสมเพชร (ไม่ทราบปี พ.ศ.)

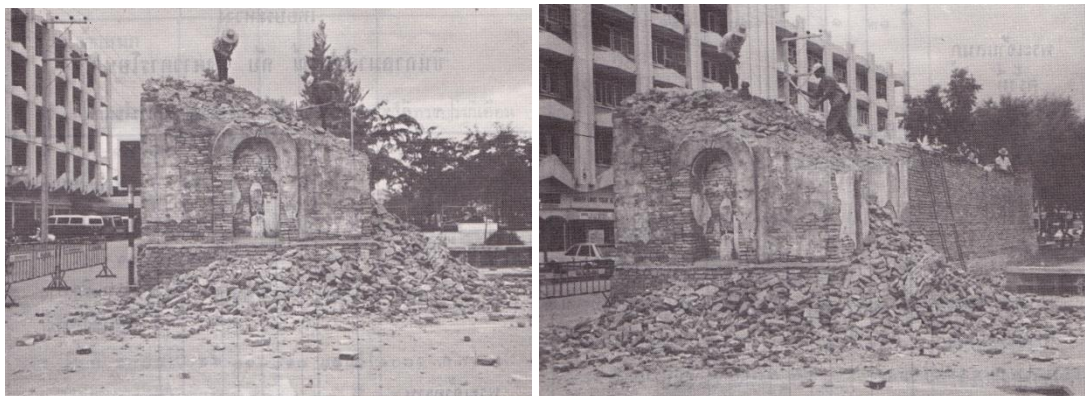
ภาพที่ 3.35 แสดงแนวกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันออก ใกล้แจ่งชะด้า สะพานไม้ที่เห็นในภาพเป็นสะพานข้ามไปวัดกองทราย

ที่มา: ทิว วิชัยชัทคะ และคณะ. กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เทศบาลนครเชียงใหม่, 2529 หน้า 65(ภาคบทความ)

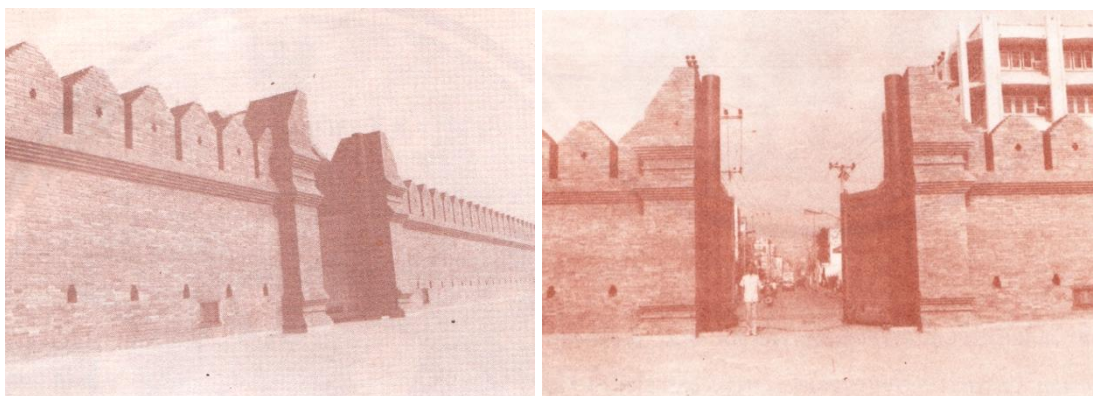
ภาพที่ 3.36 ประตูท่าแพ เมื่อปีพ.ศ. 2528

ที่มา: ทิว วิชัยชัทคะ และคณะ. กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เทศบาลนครเชียงใหม่, 2529 หน้า 43(ภาคบทความ)

ภาพที่ 3.37 ป้อมประตูท่าแพทางด้านทิศเหนือ ขณะรื้อทิ้ง เมื่อปี พ.ศ. 2528

ที่มา: ทิว วิชัยชัทคะ และคณะ. กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เทศบาลนครเชียงใหม่, 2529 หน้า 11

ภาพที่ 3.38 ประตูท่าแพ เมื่อปี พ.ศ. 2529 สร้างเสร็จสมบูรณ์ ส่วนบริเวณลานหน้าประตูและกำแพงบางส่วนมีการจัดแต่งปูแผ่นซีเมนต์และปลูกไม้ดอกไม้พุ่ม

ที่มา: ทิว วิชัยชัทคะ และคณะ. กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เทศบาลนครเชียงใหม่, 2529

8. พัฒนาการทางด้านกายภาพช่วงปี พ.ศ. 2530-ปัจจุบัน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 – 2534)⁶⁴ เมืองเชียงใหม่ ถูกกำหนดให้เป็นเมืองหลักอย่างต่อเนื่อง เป็นศูนย์กลางของธุรกิจการคมนาคม การบริการและการท่องเที่ยวของภาคเหนือ และขยายบทบาทเป็นแหล่งอุตสาหกรรมที่สำคัญมากขึ้น ซึ่งเป็นช่วงที่เมืองเชียงใหม่มีการขยายตัวออกไปทุกทิศทาง เหตุผลเนื่องจากมีการขยายถนนที่เชื่อมต่อกับอำเภอเมือง และอำเภออื่นๆรอบนอกเป็น 4 เส้นทาง เพื่อให้มีการติดต่อเมืองบริวารกับเมืองเชียงใหม่ ในฐานะเป็นเมืองศูนย์กลางที่สะดวกยิ่งขึ้น และเนื่องจากการเชื่อมโยงเส้นทางเหล่านั้น

⁶⁴ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 – 2534)

อาศัยถนนสายเดียวที่เป็นเส้นทางมุ่งมายังจุดศูนย์กลาง ก่อให้เกิดปัญหาการจราจรติดขัด และในช่วงปีพ.ศ. 2536-2539 เป็นช่วงที่เมืองเชียงใหม่มีการพัฒนา เพื่อการสมโภช 700 ปี จึงเป็นช่วงที่เมืองเชียงใหม่มีการก่อสร้างอย่างมากมายและรวดเร็ว อีกทั้งยังเริ่มมีการปรับเปลี่ยนประโยชน์ที่ดินอย่างมากขึ้น ซึ่งปี พ.ศ. 2530-2539 การเติบโตของเมืองสมัยใหม่มีประชากรเพิ่มมากขึ้น⁶⁵ ทำให้เกิดวัฒนธรรมใหม่ของเมือง คือ การเดินห้างสรรพสินค้า เพื่อตอบสนองการบริโภค ซึ่งสัญลักษณ์ของการเติบโตของเมือง คือ ปริมาณการสร้างห้างสรรพสินค้า ซูเปอร์มาเก็ตขายส่ง และขายปลีกเพิ่มมากขึ้น จากนั้นเมืองเชียงใหม่ได้มีการเจริญเติบโตเป็นเมืองที่สำคัญทางเศรษฐกิจและมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว มีการพัฒนาสร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับลักษณะทางกายภาพ ทั้งทางด้านองค์ประกอบของเมือง ทั้งกำแพงเมืองชั้นในและกำแพงเมืองชั้นนอก ประตูบ่อ มีความเสื่อมสภาพลงตามพัฒนาการของเมือง ส่วนกำแพงชั้นนอก(กำแพงดิน) ที่ยังคงหลงเหลืออยู่มีบางช่วงที่ยังคงอยู่แต่สภาพทรุดโทรม บางช่วงที่สูญหายไปแล้ว ซึ่งแนวกำแพงถูกทำลายจากผู้นุกรุกจากชาวบ้านกลายเป็นที่อยู่อาศัยตามแนวกำแพง อีกทั้งยังถูกขุดเจาะให้กลายเป็นทางเข้า - ออก พื้นที่ว่างส่วนใหญ่ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นสถานที่ที่สร้างขอบเขตต่อการใช้สอยของพื้นที่นั้นๆ ส่วนความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัสดุในการก่อสร้าง วิธีการก่อสร้าง ซึ่งเกิดจากการพัฒนาที่ขาดการชี้แนะที่ถูกต้อง และไม่เคารพต่อรูปแบบของภูมิทัศน์เมืองในอดีต ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งทั้งทางรูปแบบของสถาปัตยกรรมและด้านภูมิทัศน์ของเมืองด้วยจึงทำให้พัฒนาการของสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์ของเมือง อยู่ในลักษณะที่ขาดการต่อเนื่องจากในอดีต ซึ่งอาคารในสมัยใหม่นี้มีลักษณะที่ชิงเด่นกัน สีฉูดฉาดหลากหลาย มีรูปแบบตามความพอใจของเจ้าของ และในปีพ.ศ. 2555 บริเวณทัศนสถานหญิงถูกรื้อถอน เพื่อให้สร้างสวนสาธารณะ จะเห็นได้ว่าเมืองเก่าเชียงใหม่จะมีพื้นที่สีเขียวเพิ่มขึ้นจากเดิม และศาลจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งในอดีตเคยเป็นที่ตั้งว่าการค้าสนามหลวง นครเชียงใหม่ ซึ่งปัจจุบันได้กลายเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่

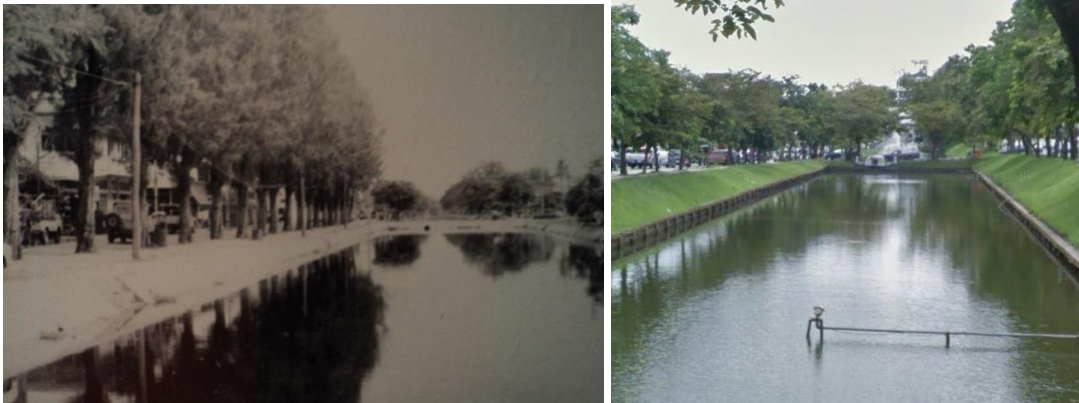
⁶⁵ ดวงจันทร์ อภาววัชรุตม์ เจริญเมือง. เมืองและการผังเมืองในประเทศไทย กรณีเมืองเชียงใหม่. ศูนย์ศึกษาปัญหาเมืองเชียงใหม่ และกลุ่มมังราย, 2541.

ภาพที่ 3.39 ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองเชียงใหม่ แสดงการเปลี่ยนแปลงเมือง ปี พ.ศ. 2538
ที่มา: Google Earth

ภาพที่ 3.40 ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองเชียงใหม่ แสดงการเปลี่ยนแปลงเมือง ปี พ.ศ. 2554
ที่มา: Google Earth

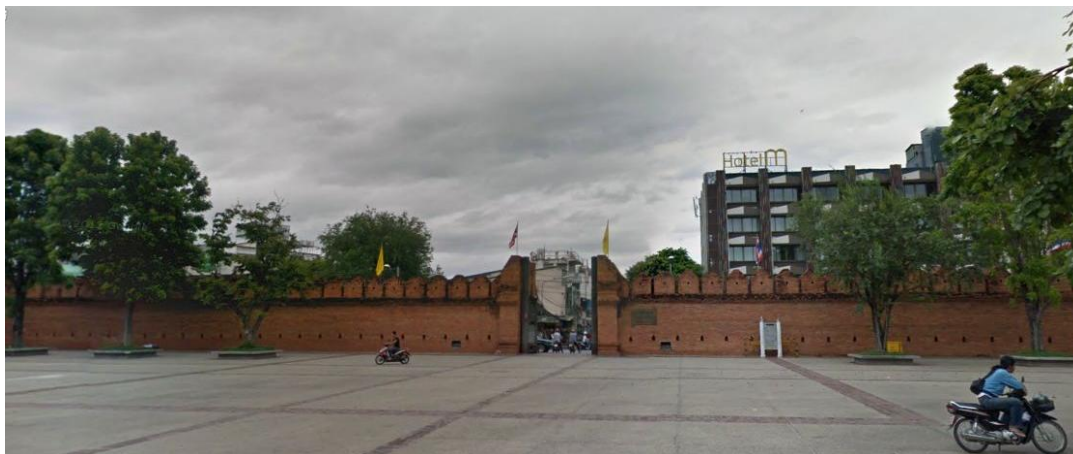
ภาพที่ 3.41 แสดงภาพถ่ายบริเวณคูเมือง เชียงใหม่ในอดีตและปัจจุบัน
ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (ไม่ปรากฏปีที่ถ่าย)

ภาพที่ 3.42 แสดงความขัดแย้งทั้งทางรูปแบบของสถาปัตยกรรมและด้านภูมิทัศน์

ภาพที่ 3.43 แสดงบริเวณตลาดประตูเชียงใหม่

ภาพที่ 3.44 แสดงสภาพประตูท่าแพในปัจจุบัน

ซึ่งกำแพงเมืองและคูเมืองที่เห็นกันอยู่ในสภาพปัจจุบัน มีการก่อสร้าง รื้อถอน และบูรณะซ่อมแซมในหลายสมัย แต่จะมีเหลือให้เห็นอยู่บ้างตามส่วนที่ต่อเนื่องกับแจ่งและประตูเมือง อย่างไรก็ตาม กำแพงเมืองส่วนที่เหลืออยู่ในปัจจุบันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่เน้นให้เห็นรูปร่างเมืองสี่เหลี่ยมเกือบจัตุรัสได้พอสมควร นอกจากนี้ยังมีกำแพงเมืองเชียงใหม่อีกส่วนที่เหลืออยู่คือ กำแพงดิน หรือที่เรียกกันว่า กำแพงเมืองชั้นนอก เป็นกำแพงที่มีลักษณะแนวคันดินเป็นรูปครึ่งวงกลม เริ่มจากบริเวณแจ่งศรีภูมิล้อมมาทางด้านตะวันออกของเมืองจนถึงบริเวณแจ่งกุ้เฮือง ปัจจุบันสภาพกำแพงชั้นนอกได้เปลี่ยนแปลงไปเกือบหมดแล้ว เหลือเพียงดินบางส่วนแต่ก็ถูกบุกรุกทำลายเสียหายเป็นอย่างมาก

3.4 ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น⁶⁶

คือ ประเพณีที่สังคมถือว่า ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนหรือดเว้นไม่กระทำตามจะเป็นความผิดรุนแรง เพราะอาจมีผลทำให้เดือดร้อนมาสู่บุคคล ครอบครัว และชุมชนได้มักเกี่ยวข้องกับศีลธรรม บทบัญญัติ หรือกฎหมาย ที่สังคมให้ความเชื่อถือ ดังได้ปรากฏเป็นความผิดในลักษณะต่างๆ ดังนี้ ผิดผี ผิดรีต (หรือ ผิดฮีต) ผิดคลอง ผิดครู ผิดป่า ผิดบ้าน ผิดเมือง ผิดกฎหมายประเพณีเป็น ประเพณีที่สังคมร่วมกันกำหนดขึ้นว่าควรจะปฏิบัติให้เป็นแบบแผนเช่นใด เมื่อใด ที่ไหน และอย่างไร สามารถจำแนกได้ ดังนี้

- ประเพณีบูชาเสาอินทขิล ซึ่งเป็นหลักเมืองของนครเชียงใหม่ที่ตั้งอยู่ภายในวัดหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วัดนี้เป็นวัดที่ถูกสร้างขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าแสนเมืองมา ซึ่งเป็นกษัตริย์รัชกาลที่ 8 แห่งราชวงศ์มังราย สร้างอยู่ในตัวเมืองเชียงใหม่ ชาวเชียงใหม่มีความเชื่อ

⁶⁶ ชมรมอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีเชียงใหม่.2539.ประเพณีเก่า เชียงใหม่ 700 ปี. ม.ป.ท.

ว่า เมื่อสักการบูชาเสาอินทขิลแล้ว บ้านเมืองจะพ้นภัยพิบัติและมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้น จึงเป็น ประเพณีสักการบูชาผาทั่งทุกวันนี้

- ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เช่น การเกิด การตาย การแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ สืบชะตา เป็นต้น
- ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น การแรกนา สูขวัณข้าว-ขวัณควาย การเอามือเอาแรง ทำนาทำสวน การหล่องเหมืองดีฝ่าย เลี้ยงผีขุนน้ำ ทานข้าวหลามและข้าวจี (ทานข้าวใหม่) เป็นต้น
- ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา เช่น ปอยน้อย(บรรพชา) ปอยเป๊กซ์ (อุปสมบท) ปอยหลวง (ทำบุญฉลองเสนาสนะ) ขึ้นพระธาตุหรือไหว้พระธาตุ (สงฆ์น้ำพระธาตุ) ทานสลากภัตต์ ตั้งธัมมหลวง (ฟังเทศน์มหาชาติ) เข้าพรรษา ออกพรรษา ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ปอยล้อ (การประชุมเพลิงพระภิกษุสงฆ์ที่มรณภาพ) เป็นต้น
- ประเพณีเนื่องในเทศกาล เช่น ปีใหม่-สงกรานต์ เดือนยี่เป็ง เป็นต้น
- ประเพณีเกี่ยวกับครอบครัว บ้าน เมืองเช่น เลี้ยงผีปู่ย่า ฟ้อนผีมด-ผีเมง สืบชะตาบ้าน ชะตาเมือง เข้าอินทขิล (บูชาเสาหลักเมือง) แผลงบ้านหรือไหว้ผีเสื้อบ้าน (ไหว้ผีหมู่บ้าน) ปอยข้าวสังข์(ทำบุญอุทิศส่วนกุศลถึงผู้ตาย) เป็นต้น

ภาพที่ 3.45 ประเพณีลอยกระทง ปล่อยโคมล้านนา

ที่มา: www.tpts.ac.th สืบค้นเมื่อ วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2556 [ออนไลน์]

ภาพที่ 3.46 ประเพณีสงกรานต์

ที่มา: www.panyathai.or.th สืบค้นเมื่อ วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2556 [ออนไลน์]

ภาพที่ 3.47 ประเพณีบุญซำฮิ้นทขิล

ที่มา: student.nu.ac.th สืบค้นเมื่อ วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2556 [ออนไลน์]

ภาพที่ 3.48 ประเพณีสืบชะตาเมือง

ที่มา: www.rihes.cmu.ac.th สืบค้นเมื่อ วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2556 [ออนไลน์]

3.5 งานเทศกาลและประเพณีในเมืองเชียงใหม่

งานเทศกาลและประเพณีในเมืองเชียงใหม่ เป็นประเพณีวัฒนธรรมที่สำคัญเมืองหนึ่ง พื้นที่ศึกษาเมืองเชียงใหม่เป็นสถานที่ที่ใช้จัดกิจกรรม เส้นทางต่างๆ ในเมืองก็จะถูกใช้เพื่อกิจกรรมเช่นกัน จึงควรมีแนวทางจัดการพื้นที่ว่างและพัฒนาให้เหมาะสม ตามช่วงเวลาและสถานที่ที่ใช้จัดงานมีดังนี้

ตารางที่ 3.1 แสดงสถานที่ที่ใช้จัดงานและเส้นทางขบวนแห่สำหรับเทศกาลต่างๆ

เทศกาล	ลักษณะงาน	สถานที่
1. สงกรานต์ (เดือนเมษายน)	ขนทรายเข้าวัด เส้นทางขบวนแห่ พระพุทธรูปและนาง สงกรานต์ เส้นทางดำหัวผู้ว่าฯ	วัดทุกแห่งในพื้นที่ ถนนราชดำเนิน ถนนท่าแพ ถนนเจริญ เมือง ถนนราชดำเนิน ถนนท่าแพ
2. งานประเพณีใส่ขันดอก อินทิลและสี่ขะตาเมือง (เดือนพฤษภาคม)	ทำบุญ ใส่บาตรดอกไม้ พิธีทางศาสนา	วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร แจ้งเมืองและประตูเมือง อนุสาวรีย์ สามกษัตริย์
3. วันวิสาขบูชา (เดือนพฤษภาคม-มิถุนายน)	ทำบุญ ฟังเทศน์-ธรรม เวียนเทียน	วัดทุกแห่งในพื้นที่ วัดที่สำคัญ ได้แก่ วัดพระสิงห์ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร
4. ทานสลากภัตร (เดือนสิงหาคม – กันยายน)	ทำบุญ ฟังเทศน์ – ธรรม กวนข้าวทิพย์	วัดทุกแห่งในพื้นที่ สองฝั่งริมแม่น้ำปิง
5. ลอยกระทง – ยี่เป็ง (เดือนพฤศจิกายน – ธันวาคม)	ทำบุญ ฟังเทศน์ ลอย กระทง	วัดทุกแห่งในพื้นที่ สองฝั่งริมแม่น้ำปิง ถนนท่าแพ ถนนราชดำเนิน ถนนวิชยา นนท์ถนนสองฝั่งริมแม่น้ำปิง

จากการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่ ได้พบหลักฐานยืนยันว่า มีการสถาปนาเมืองเชียงใหม่ให้เป็น เมืองแห่งนพบุรีศรีนครพิงค์ โดยพญามังรายซึ่งเป็นกษัตริย์ผู้สร้างเมืองเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ.1839 เพื่อให้เป็นศูนย์กลางอาณาจักรล้านนาระดับตั้งแต่นั้น โดยเริ่มจากการสร้างบ้านแปงเมืองขึ้น จนเกิดความรุ่งเรือง และลงสู่ความตกต่ำ กลายเป็นเมืองร้างไปช่วงสมัยที่พม่าปกครอง และสามารถกลับมาฟื้นฟูสภาพเมืองให้มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นอีกครั้งในสมัยพระเจ้ากาวิละ ทำให้เมืองมีการใช้พื้นที่สี่ทิศมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งกลายเป็น

เมืองเก่าที่มีชีวิต(Living Ancient city) หรือมีการกลับมาใช้สอยอีกครั้ง โดยลักษณะเด่นด้านภูมิประเทศเมืองเชียงใหม่ตั้งอยู่ในแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูนเป็นที่ราบในหุบเขาที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในภาคเหนือตอนบน มีการเลือกตำแหน่งที่ตั้งสอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์ คือ หน้าเมืองหันไปทางทิศตะวันออก ซึ่งมีพื้นที่ผิวดินลาดเอียงลงสู่แม่น้ำปิง และหันหลังของเมืองไปทางทิศตะวันตกทางด้านดอยสุเทพซึ่งเป็นที่สูง เพื่อการลำเลียงน้ำฝนจากภูเขาмаากักเก็บไว้ในคูเมืองเพื่อใช้ประโยชน์ หากน้ำเหลือใช้ ก็ปล่อยให้ระบายลงแม่น้ำปิง ผ่านคูที่ขุดขึ้นเรียกว่า ลำคูไหลเชื่อมระหว่างคูเมืองกับน้ำแม่ข่า เพื่อเป็นการป้องกันน้ำท่วมเมืองด้วย ส่วนแม่น้ำปิงก็ได้ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำติดต่อกับภายนอก จะเห็นว่าเมื่อเข้าถึงเมืองทางด้านหน้าจะมองเห็นกลุ่มอาคารต่างๆรวมกลุ่มกันอยู่ในกำแพงเมือง โดยมีฉากหลังเป็นพระธาตุดอยสุเทพ ทำให้ภาพของเมืองเด่นชัดและสวยงาม อีกทั้งเชียงใหม่มีองค์ประกอบเมืองตามลักษณะเมืองในอดีตครบถ้วน จากการศึกษาแนวองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองเก่ารวมทั้งแนวคิดทฤษฎีองค์ประกอบทางภูมิทัศน์เมือง ตามแนวคิดทางจินตภาพเมืองของ เควิน ลินซ์ โดยเมืองเชียงใหม่มีโครงสร้างและองค์ประกอบของเมือง มีขอบเขตชัดเจนล้อมรอบด้วยแนวกำแพงเมืองและคูเมือง มีประตูเมือง 5 ประตู บ่อบมมุมเมือง (แจ่ง) 4 มุม คูคันดินส่วนเมืองชั้นในมีรูปลักษณะเป็นผังเกือบสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีโครงข่ายถนนตัดกันในลักษณะเกือบจะเป็นเส้นตาราง มีวัดกระจายตัวอยู่ทั่วไปซึ่งแสดงถึงลักษณะของชุมชนเมืองเก่า ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญและทรงคุณค่าทางรูปธรรม ส่วนองค์ประกอบทางนามธรรมของเมืองเชียงใหม่ ได้แก่ เอกลักษณะทั้งในด้านการเมือง การปกครอง ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อทางศาสนา ภาษา การแต่งกาย หรือแม้กระทั่งอาหารการกิน ซึ่งเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม การปกครอง และศิลปวัฒนธรรม มีคุณค่าให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาและทำให้เกิดความภูมิใจในสิ่งที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้

ทั้งหมดที่กล่าวมานั้นเป็นคุณลักษณะที่มีความแตกต่างจากเมืองเก่าอื่นๆในประเทศไทย โดยมีการสืบเนื่องในการตั้งถิ่นฐาน มีการขยายตัวของเมืองทั้งแนวนอนและแนวตั้ง รวมไปถึงมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ รูปทรงของสิ่งก่อสร้างของเมืองตลอดตามช่วงสมัย แต่สิ่งที่ยังคงปรากฏคุณค่าของความเป็นเมืองเชียงใหม่ และเป็นสิ่งที่สามารถหาจุดเชื่อมโยงพื้นที่ทางประวัติศาสตร์แห่งนี้ ก็คือวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี และโบราณสถานที่สำคัญ ซึ่งเป็นสิ่งที่ยังคงเหลือและเป็นร่องรอยหรือสัญลักษณ์แสดงความเป็นเมืองเชียงใหม่ในอดีต หรือ เป็นการบ่งบอกถึงเมืองที่มีอารยธรรมมาอย่างยาวนาน ดังนั้นจากการเปลี่ยนแปลงของเมืองเชียงใหม่ จึงเกิดคำถามขึ้นว่าเมืองเก่า เชียงใหม่ควรเป็นในรูปแบบใดเพื่อให้สอดคล้องและสามารถเชื่อมโยงความเป็นพื้นที่เมืองเก่าที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์

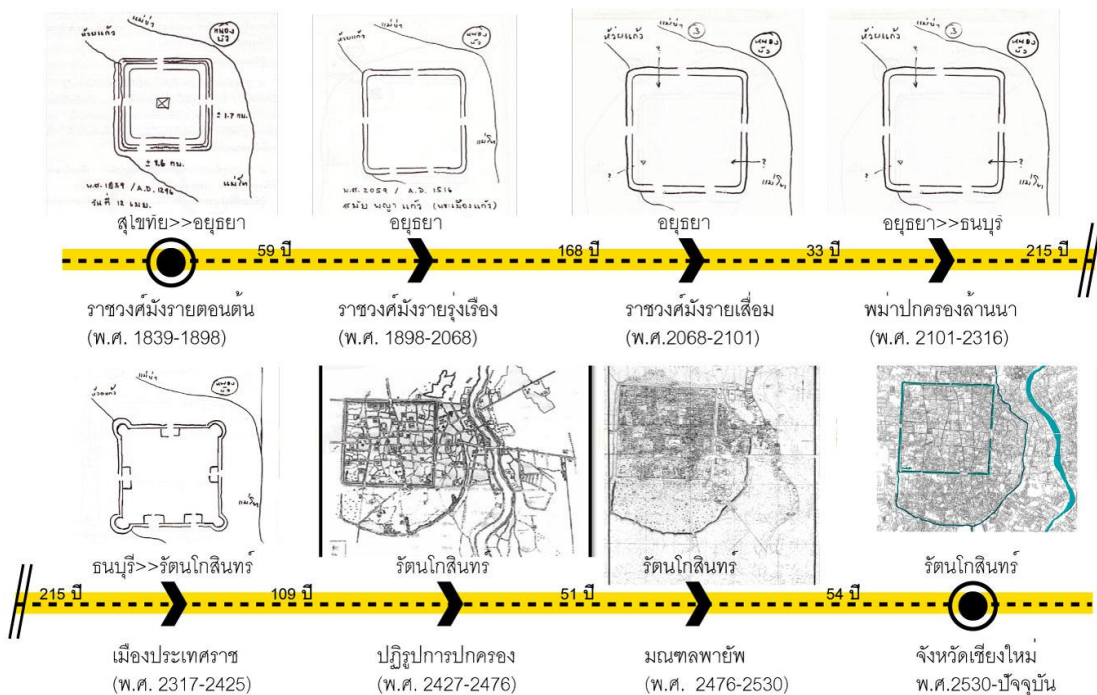
บทที่ 4

วิเคราะห์กายภาพและองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองเก่า เชียงใหม่

จากการที่ได้ศึกษาประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางกายภาพของเมืองเชียงใหม่ (ในบทที่ 3) ซึ่งสามารถทราบถึงรายละเอียดของเมืองเก่า เชียงใหม่ โดยการศึกษา วิเคราะห์จากประวัติศาสตร์ พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ ตามช่วงสมัยดังต่อไปนี้

4.1 วิเคราะห์องค์ประกอบของเมือง

จากการศึกษาพัฒนาการทางด้านประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่ พบว่า มีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยง กับลักษณะทางกายภาพของเมืองมาตั้งแต่ก่อนการสร้างเมืองเชียงใหม่ และมีพัฒนาการต่อเนื่องและควบคู่กันมาโดยตลอด ทำให้ลักษณะทางกายภาพของเมืองเชียงใหม่ มีระบบของเมืองที่ชัดเจนเมื่อเปรียบเทียบกับเมืองโบราณอื่นๆ ดังนั้น เพื่อสะท้อนให้เห็นภาพของลักษณะทางกายภาพเมืองในปัจจุบันที่เปลี่ยนไปจากเดิม จึงได้วิเคราะห์พัฒนาการทางด้านกายภาพจากวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของเมือง ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 8 ช่วงเวลา ตามช่วงการปกครองของเมืองตั้งแต่ยุคเริ่มก่อสร้างเมือง เชียงใหม่ ได้ดังนี้

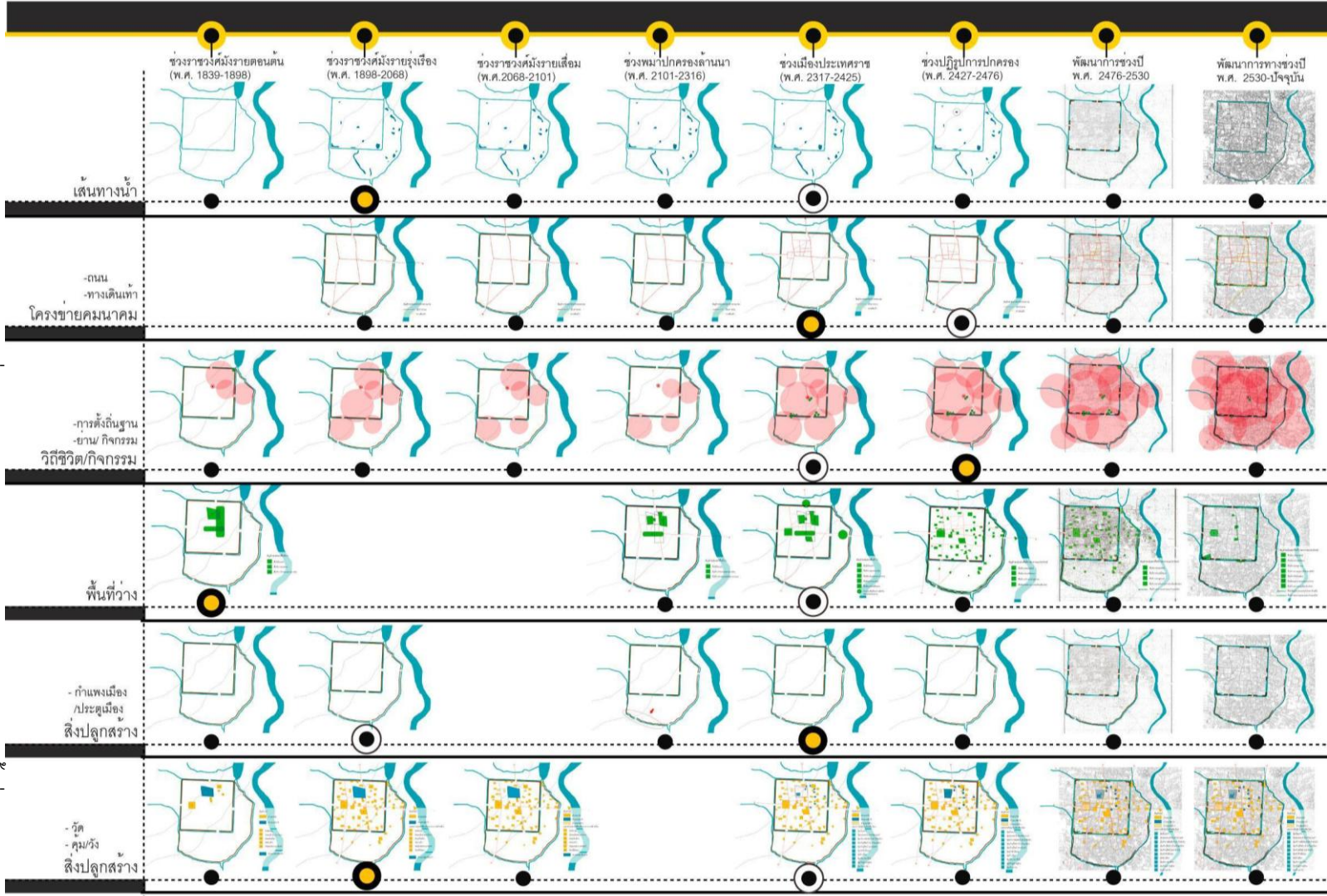
ภาพที่ 4.1 ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพื้นที่

โดยหัวข้อหลักจากการจำแนกองค์ประกอบของเมืองมีส่วนทำให้เมืองสวยงาม มีชีวิต มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น และเกิดความประทับใจแก่ผู้พบเห็น โดยมีองค์ประกอบต่างๆ⁶⁷ ดังนี้

- ระบบเส้นทางน้ำ นับว่าเป็นทรัพยากรทางธรรมชาติที่สำคัญและมีคุณค่า ได้แก่ คลองแม่ข่า แม่น้ำปิง รวมไปถึงหนองบัว หนองน้ำขนาดใหญ่ของเมือง รวมไปถึงคลองคูเมืองที่เกิดจากการขุดเมื่อเริ่มการสร้างเมือง ทั้งเป็นเส้นทางน้ำเพื่อการระบายน้ำฝน ระบายน้ำจากภูเขาเพื่อไม่ให้ท่วมตัวเมือง เพื่อการรับน้ำเข้ามาใช้สอย อุปโภคบริโภคภายในเมือง และมีทัศนียภาพที่สวยงามของเมือง
- โครงข่ายคมนาคม ได้แก่ ถนนที่มีลักษณะเป็นแนวแกนผ่านเข้าสู่ตัวเมือง ได้แก่ ถนนราชดำเนิน และถนนพระปกเกล้าซึ่งเป็นเส้นทางของการเข้าเมืองของกษัตริย์ในยุครพญามังราย และทางเดินเท้า ซึ่งเป็นส่วนประกอบของเมืองที่เชื่อมโยงโบราณสถานและส่วนต่างๆ ของเมืองเข้าด้วยกัน เกิดการเข้าถึงซึ่งกันและกัน โดยอาศัยเส้นทางคมนาคมเหล่านี้
- วิถีชีวิต/กิจกรรม ได้แก่ การตั้งถิ่นฐานในการดำรงชีวิตของกลุ่มคน กลุ่มช่าง ชุนนาง โดยมีการประกอบกิจกรรม ประเพณี ความเชื่อ ที่สร้างเอกลักษณ์ให้แก่พื้นที่ เพื่อเป็นส่วนประกอบให้เมืองเกิดความเคลื่อนไหว มีชีวิต เช่น ย่านวัวลาย มีเอกลักษณ์ในการทำเครื่องเงิน ย่านวัดหมื่นตุม มีเอกลักษณ์ในการทำซ่อง เป็นต้น
- พื้นที่ว่าง ได้แก่ บริเวณพื้นที่โล่งว่างภายในเมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ใช้ในการประกอบกิจกรรมตั้งแต่ในอดีตตั้งแต่ช่วงสมัยการสร้างเมืองโดยพญามังราย ในฐานะเป็นช่วงหลวงของเมืองในการจัดพิธีกรรมของกษัตริย์ ที่ประชุมทัพ หรือเป็นตลาดกลางแจ้ง รวมไปถึงพื้นที่ว่างที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เพื่อนันทนาการ เทศกาล ประเพณีที่สำคัญต่างๆ ของเมือง ร่วมกัน เช่น สวนสาธารณะ สนามเด็กเล่น ลานกิจกรรมเอนกประสงค์ของเมือง เป็นต้น
- สิ่งก่อสร้าง ได้แก่ สถาปัตยกรรมต่างๆที่เกิดจากมนุษย์สร้างขึ้น เช่น กำแพงเมือง ประตูเมือง วัด อาคารที่พักอาศัย ดึกแถว รวมทั้งส่วนประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรม เป็นต้น

⁶⁷ สุรัสวดี นิปรียาย. แนวทางการอนุรักษ์เมืองเก่านครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์การศึกษาด้านหลักสูตรภาควิชาการวางแผนภาคและผังเมืองมหาบัณฑิต. ภาควิชาการวางแผนภาคและผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

แผนผัง 4.1 การวิเคราะห์พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ จากวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของเมือง 8

4.1.1 พัฒนาการทางด้านระบบเส้นทางน้ำ

พัฒนาการทางด้านระบบเส้นทางน้ำช่วงปี พ.ศ. 1839-1898

สภาพเส้นทางน้ำที่ไหลเข้าหล่อเลี้ยงเมืองเก่า เชียงใหม่มี 2 เส้นทาง ได้แก่ คูเมืองชั้นใน เป็นคูที่เกิดจากการขุดล้อมรอบกำแพงเมืองทั้ง 4 ด้าน รับน้ำจากห้วยแก้วที่ไหลลงมาจากดอยสุเทพ ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือบริเวณแจ้งหัวลิน ซึ่งเป็นพื้นที่สูงกว่าด้านอื่นเป็นจุดเริ่มต้นของการรับน้ำส่งมาตามคูเมือง แล้วลำเลียงไปตามคลองทั้ง 4 สายทั้งหมดไหลมาบรรจบกันที่แจ้งชะตาด้านใน ส่วนคูเมืองชั้นนอกเกิดจากแนวลำน้ำตามธรรมชาติโดยมีลำน้ำแม่ข่าเป็นคูคลองโอบล้อมเมืองชั้นนอกซึ่งในช่วงสมัยนี้มีการใช้น้ำคูเมืองด้านใน และคลองแม่ข่า ในการอุปโภคบริโภค อีกทั้งทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองมีหนองน้ำใหญ่ ที่มีชื่อเรียกว่า “หนองบัว” ซึ่งเป็นชัยมงคล 1 ใน 7 ประการที่สำคัญของมงคลทำเลด้านที่ตั้งของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นอ่างเก็บน้ำหรือหนองใหญ่อีสานของเมืองเชียงใหม่ ตามตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ และยังมีแม่น้ำปิงเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่

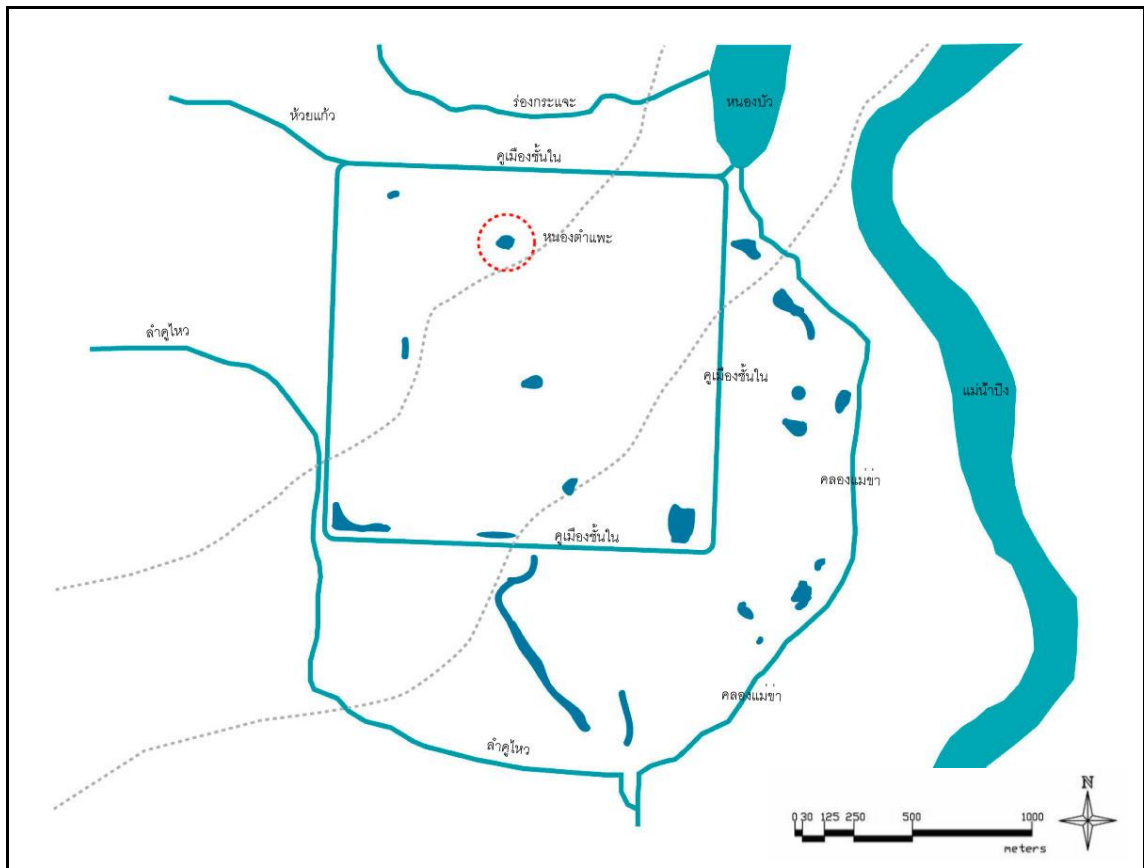
แผนผังที่ 4.2 แสดงพัฒนาการทางด้านเส้นทางระบบการระบายน้ำช่วงปี พ.ศ. 1839-1898

พัฒนาการทางด้านระบบเส้นทางน้ำช่วงปี พ.ศ. 1898-2427

สภาพเส้นทางน้ำทั้งสองเส้นทาง รวมถึงแม่น้ำปิงและหนองบัวยังคงอยู่ในสภาพเดิม แต่เริ่มมีการขุดหนองน้ำทั้งภายในคูเมืองชั้นใน และคูเมืองชั้นนอกอีกหลายแห่งเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ในการอุปโภค บริโภค ซึ่งพื้นที่ในการขุดหนองน้ำนั้นโดยทั่วไปเป็นพื้นที่ลาดต่ำ ซึ่งน้ำในคูเมืองจะไหลลงทางด้านทิศใต้ จึงเป็นพื้นที่ลุ่ม เช่น หนองบวกหาด(สวนสาธารณะภายในกำแพงเมืองในปัจจุบัน) หนองหญ้าแพรก(สถานีดับเพลิงเชียงใหม่) หนองจลิน(หนองจลิน หรือวัดเจ็ดลิน) และบริเวณแจ่งชะต้ำด้านในเป็นหนองน้ำ เป็นต้น

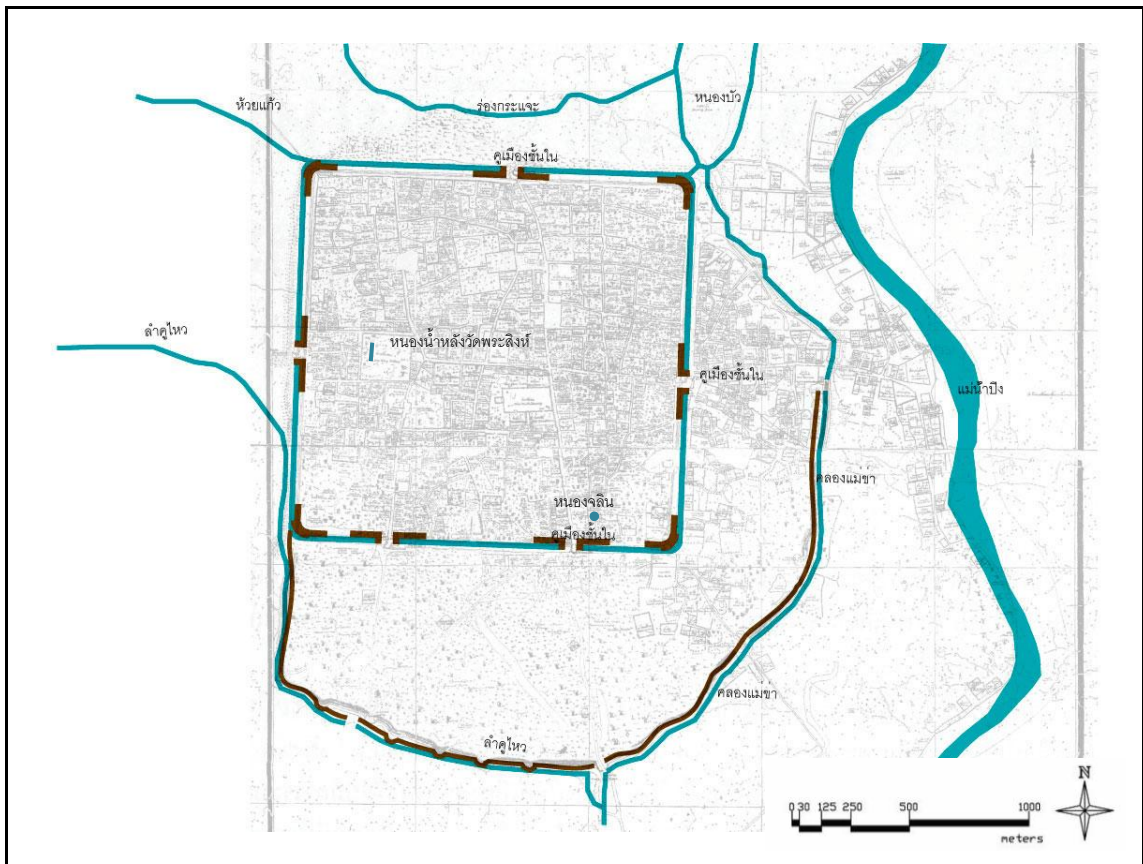
แผนผังที่ 4.3 แสดงพัฒนาการทางด้านเส้นทางระบบการระบายน้ำช่วงปี พ.ศ. 1898-2427

พัฒนาการทางด้านระบบเส้นทางน้ำช่วงปี พ.ศ. 2427-2476

สภาพทั่วไปของแหล่งน้ำในเมืองเชียงใหม่ทั้งหมด ทั้งคูเมืองชั้นใน คลองแม่ข่า แม่ฟ้าหลวง และหนองบัว รวมทั้งหนองน้ำต่างๆภายในเมืองยังคงสภาพเดิมแทบทั้งสิ้น และมีหนองน้ำเพิ่มเข้ามาที่มีชื่อว่า หนองตำแพะ ซึ่งปรากฏเข้ามาในบริเวณพื้นที่เวียงแก้ว จากสันนิษฐานว่าเกิดจากการขุดไว้เพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภคภายในพื้นที่เวียงแก้ว

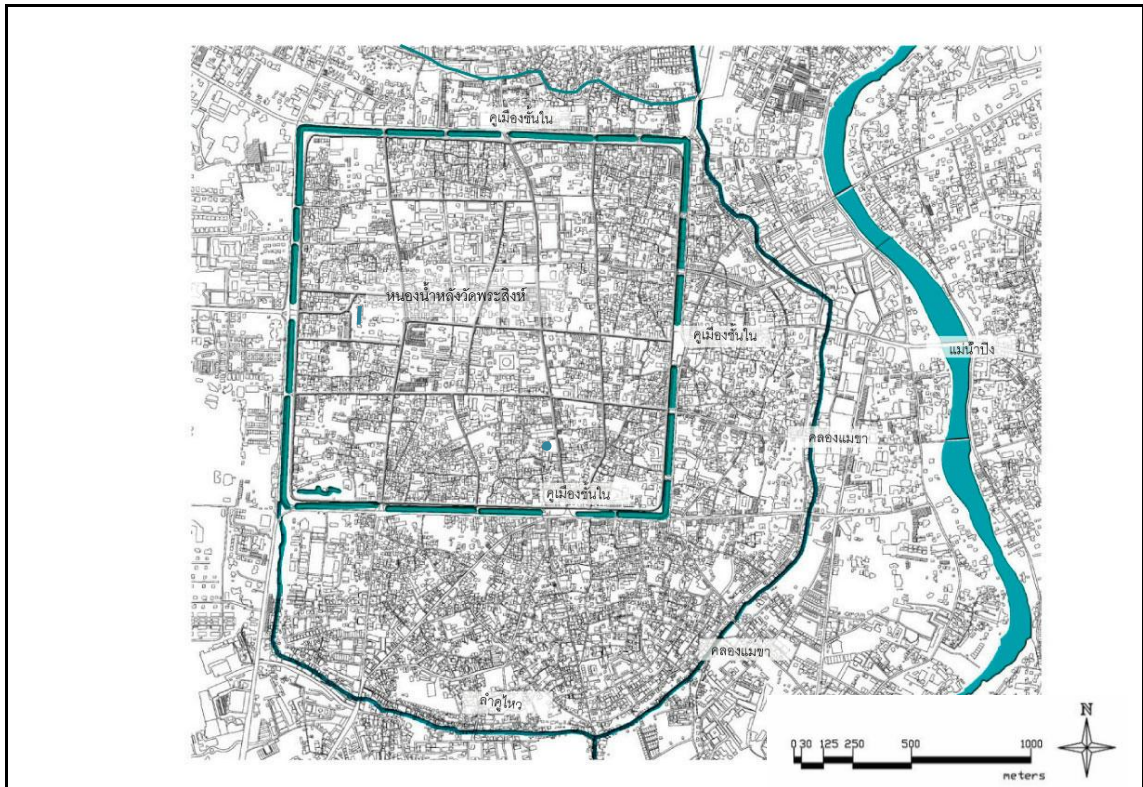
แผนผังที่ 4.4 แสดงพัฒนาการทางด้านเส้นทางระบบการระบายน้ำช่วงปี พ.ศ. 2427-2476

พัฒนาการทางด้านระบบเส้นทางน้ำช่วงปี พ.ศ. 2476-2530

สภาพแหล่งน้ำตั้งแต่ช่วงปีพ.ศ. 2476 เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน หนองบัวซึ่งมีสภาพเป็นหนองน้ำใหญ่เพื่อรับน้ำไม่ให้เข้าท่วมภายในตัวเมือง มีลักษณะที่ตื้นเขินและค่อยๆ หมดสภาพการเป็นหนองน้ำไป ส่วนหนองน้ำต่างๆ ภายในเมืองค่อยๆ ตื้นเขิน บางแหล่งน้ำถูกถมเพื่อสร้างสถานที่ต่างๆ ส่วนหนองน้ำภายในเมืองชั้นในยังคงหลงเหลืออยู่ 2 แหล่ง ได้แก่ หนองน้ำหลังวัดจลิน และหนองน้ำหลังวัดพระสิงห์ ส่วนเส้นทางน้ำสายสำคัญของเมืองเชียงใหม่ ได้แก่ คุเมืองชั้นในยังคงสภาพเดิมซึ่งรับน้ำจากห้วยแก้วแต่มีการตาดคอนกรีตตามตลิ่ง และคลองแม่ข่ายังเป็นเส้นทางระบายน้ำของเมืองลงสู่แม่น้ำปิง ส่วนแม่น้ำปิงมีสภาพคับแคบลงเนื่องจากถูกบุกรุกที่ดินริมน้ำ เพื่อสร้างที่อยู่อาศัย

แผนผังที่ 4.5 แสดงพัฒนาการทางด้านเส้นทางระบบการระบายน้ำช่วงปี พ.ศ. 2476-2530

พัฒนาการทางด้านระบบเส้นทางน้ำช่วงปี พ.ศ. 2530-2555

สภาพคูเมืองชั้นในมีสภาพตื้นเขินจากการทับถมของตะกอน ทำให้สูญเสียระบบระบายน้ำแบบในอดีตที่เคยมีสภาพเป็นฝายรับน้ำ แต่ยังคงรับน้ำจากห้วยแก้วลงสู่คูเมือง แต่ขาดการรับรู้และกลายเป็นเพียงองค์ประกอบของเมืองเท่านั้น ส่วนหนองบัวพื้นที่รับน้ำขนาดใหญ่ของเมือง ถูกเปลี่ยนไปเป็นย่านการค้า อาคารพาณิชย์ การรับน้ำเพื่อใช้หล่อเลี้ยงให้ตัวเมืองจึงหมดคุณค่าลง และมีความเสี่ยงต่อการถูกน้ำท่วมเข้าภายในตัวเมือง รวมทั้งคูคลองแม่ข่าที่มีสภาพเป็นเพียงคลองปล่อยน้ำเสียและตื้นเขิน เส้นทางน้ำคับแคบลง เนื่องจากถูกบุกรุกตามแนวลำคลอง และแม่น้ำปิงยังมีสภาพคับแคบต่อเนื่องจากในช่วงปีพ.ศ. 2476 ส่วนหนองน้ำภายในเมืองชั้นในยังคงหลงเหลืออยู่ 2 แห่งได้แก่ หนองน้ำหลังวัดจลิน และหนองน้ำหลังวัดพระสิงห์ แต่ถูกบดบังจากสิ่งปลูกสร้างและหมดคุณค่าลง

แผนผังที่ 4.6 แสดงพัฒนาการทางด้านเส้นทางระบบการระบายน้ำช่วงปี พ.ศ. 2530-2555

จากการศึกษาองค์ประกอบ พัฒนาการทางด้านระบบเส้นทางน้ำ สามารถสรุปได้ว่า ระบบน้ำของเมืองเชียงใหม่ ในเขตพื้นที่เมืองเก่า มีเส้นทางน้ำ 2 ส่วน ได้แก่ คูเมืองชั้นในและคูเมืองชั้นนอก โดยคูเมืองชั้นในเป็นคูที่เกิดจากการขุดล้อมรอบกำแพงเมืองทั้ง 4 ด้าน ส่วนคูเมืองชั้นนอกเกิดจากแนวลำน้ำตามธรรมชาติโดยมีลำน้ำแม่ข่าเป็นคูคลองโอบล้อมเมืองชั้นนอก อีกทั้งยังพบว่าภายนอกคูเมืองมีสระน้ำขนาดใหญ่รวมอยู่ด้วย ซึ่งเป็นอ่างเก็บน้ำหรือหนองใหญ่อีสานของเมืองเชียงใหม่ ตามตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ระบุชัดเจนว่า “มีหนองน้ำใหญ่อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมือง” ที่มีชื่อเรียกว่า “หนองบัว” ซึ่งเป็นชัยมงคล 1 ใน 7 ประการที่สำคัญของมงคลทำเลที่ตั้งของเมืองเชียงใหม่บนที่ราบเชิงดอยสุเทพ มีลักษณะพื้นที่ลาดจากตะวันตกลงสู่แม่น้ำปิงทางทิศตะวันออก ตัวเมืองนอกจากจะได้รับน้ำจากลำน้ำปิงแล้ว ยังได้รับน้ำจากทางเส้นทางอื่น เช่น น้ำแม่ข่า น้ำแม่โท ลำคูไหว เป็นต้น⁶⁸ ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือบริเวณแจ้งหัวลิน เป็นพื้นที่สูงกว่าด้านอื่นเป็นจุดเริ่มต้นของการรับน้ำส่งมาตามคูเมือง โดยอาศัยรางลินรับน้ำจากห้วยแก้ว แล้วลำเลียงไปตามคลองทั้ง 4 สายทั้งหมดไหลมาบรรจบกันที่แจ้งชะต้ำด้านใน บริเวณวัดทรายมูล หากน้ำในแจ้งชะต้ำมีปริมาณมาก จะใช้วิธีการระบายออกโดยการส่งผ่านท่อส่งไปทางด้านใต้ของวัดล้ามช้าง ทำให้เมืองเชียงใหม่มีน้ำใช้ตลอดปีและไม่ทำให้น้ำท่วม ซึ่งในอดีตมีการขุดสระน้ำและสร้างสิ่งที่ใช้ในการระบายน้ำ ทั้งในลักษณะของคูน้ำคันดิน คลองหรือรับน้ำจากที่สูงซึ่งเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติมากักเก็บน้ำไว้ใช้ในการอุปโภคบริโภค รวมไปถึงระบบของเมืองเชียงใหม่ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับทางน้ำอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้เนื่องจากทางน้ำหรือคันดินเหล่านี้ตัดผ่านบรรดาชุมชนเล็กๆที่รายรอบตัวเมืองแทบทั้งสิ้น และถือได้ว่าเมืองเชียงใหม่เติบโตอาศัยพึ่งพาทางน้ำ ดังผังเมืองเชียงใหม่ที่กำหนดให้พื้นที่ทางทิศใต้ของเมืองเป็นพื้นที่ด้อยกว่าทางทิศเหนือ และกลางเวียง เนื่องจากลักษณะทางกายภาพทางด้านทิศเหนือบริเวณแจ้งหัวลินมีพื้นที่ระดับสูงกว่าพื้นที่ด้านทิศตะวันออก(แจ้งศรีภูมิ) และด้านทิศใต้ (แจ้งกุเฮืองและแจ้งชะต้ำ) ซึ่งโดยทั่วไปนั้นทางด้านทิศใต้เป็นพื้นที่ลาดต่ำ น้ำในคูเมืองและน้ำในเวียงจะไหลลงทางด้านทิศใต้ จึงเป็นพื้นที่ลุ่ม สังเกตได้ว่าพื้นที่ภายในกำแพงเมืองทางด้านทิศใต้นั้นมีหนองน้ำหลายแห่ง เช่น หนองบวกหาด(สวนสาธารณะภายในกำแพงเมืองในปัจจุบัน) หนองหญ้าแพรก(สถานีดับเพลิงเชียงใหม่) หนองจลิน(หนองจลิน หรือวัดเจ็ดลิน) และบริเวณแจ้งชะต้ำด้านในเป็นหนองน้ำ ต่อมาหนองเหล่านี้ค่อยตื้นเขิน ภายหลังจึงถูกถมไปเพื่อสร้างสถานที่ต่างๆ ดังนั้นระบบทางน้ำจึงเป็นคุณลักษณะทางกายภาพของเมืองอีกอย่างหนึ่ง ที่มีส่วนสำคัญในการเชื่อม

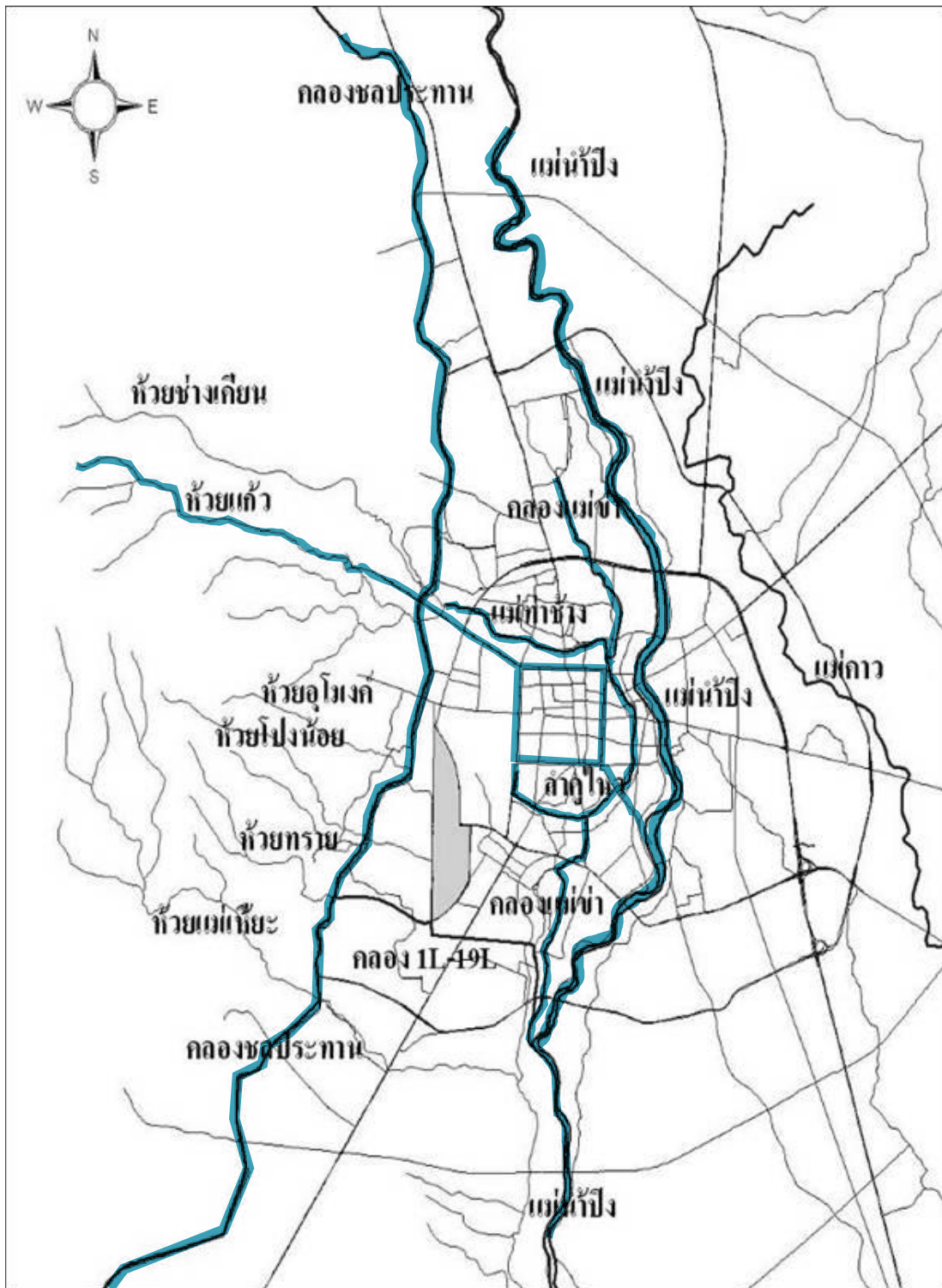
⁶⁸ สวัสดิ์ อ่องสกุล. ชุมชนโบราณแห่งเชียงใหม่-ลำพูน: อัมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2543

โยงผังทางกายภาพของเมืองเชียงใหม่ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าระบบระบายน้ำภายในเมืองเชียงใหม่ นั้น มี 3 ทาง คือ

1. ตามแนวคูเมืองด้านทิศเหนือ มีทางระบายน้ำออกจากคูเมือง เป็นร่องน้ำออกจากบริเวณหลังวัดโลกโมลี ไหลออกไปรวมกับร่องน้ำที่ไหลมาจากทิศตะวันตกหรือดอยสุเทพ เรียกว่า ร่องกระแจะไหลผ่านข้างที่ทำการธนาคารออมสินสาขาข้างเผือกและไหลไปทางหน้าสนามกีฬาเทศบาลนครเชียงใหม่ไหลไปลงที่หนองบัวที่นอกแจ่งศรีภูมิ และลงน้ำแม่ข้า แต่ปัจจุบันนี้หนองบัวถูกทับถมกลายเป็นพื้นที่ของเอกชน

2. บริเวณนอกกำแพงเมืองที่แจ่งกุ้เฮือง มีทางน้ำไหลออกจากคูเมือง คือ ลำคูไหว ไหลติดกับแนวกำแพงด้านนอก ผ่านด้านข้างของโรงพยาบาลสวนปรุง ผ่านด้านเหนือของป่าช้าประตูหายยา ไหลไป ทางทิศตะวันออกไปรวมกับน้ำแม่ข้าไหลลงแม่น้ำปิง

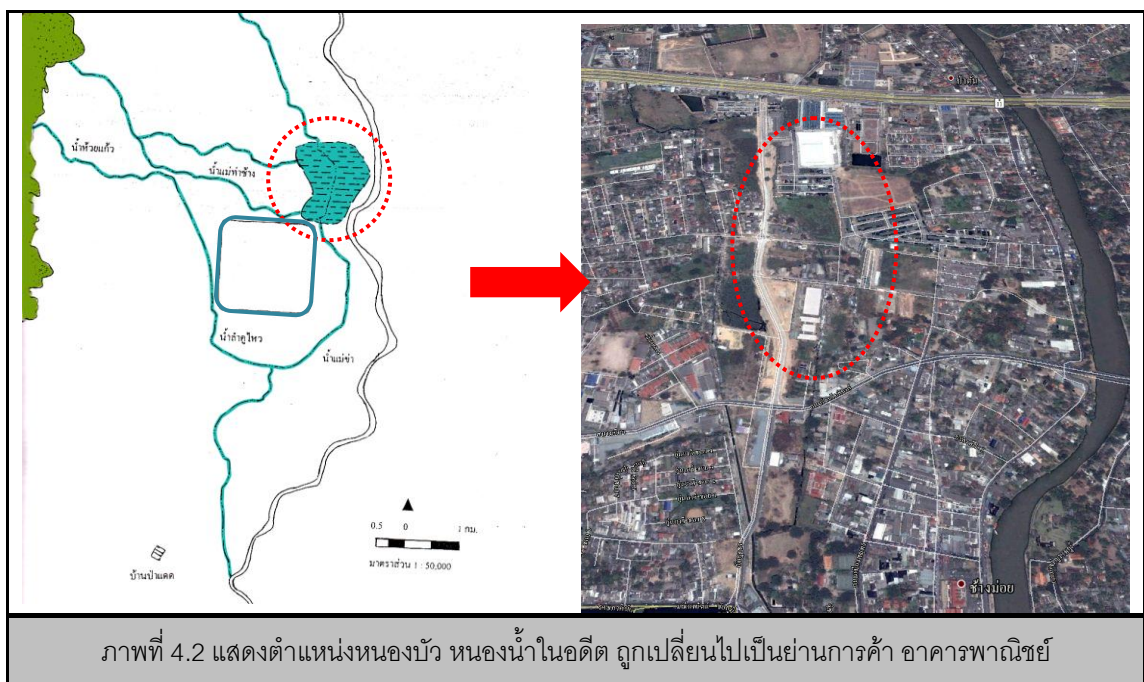
3. แจ่งชะต้ำ (มุมเมืองด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้) สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นทางระบายน้ำออกได้อีกทางหนึ่ง คงจะมีทางน้ำไหลผ่านประตูระแกง ไหลไปรวมกับน้ำแม่ข้าที่ติดกับกำแพงชั้นนอก

แผนผังที่ 4.7 แสดงลักษณะของทางน้ำที่สำคัญในการหล่อเลี้ยงตัวเมืองเชียงใหม่

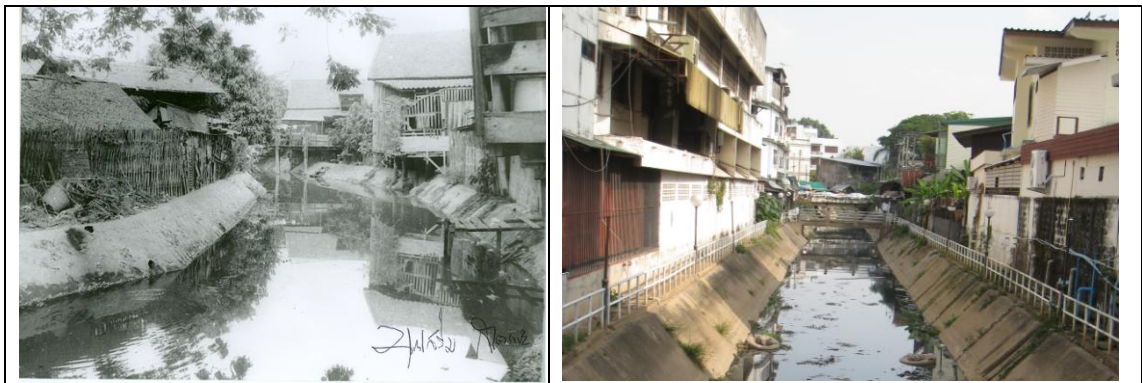
ที่มา : หน่วยวิจัยภัยพิบัติทางธรรมชาติ คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

จากสภาพปัจจุบันแนวคูเมือง บริเวณแจ้งหัวริน ที่เป็นตำแหน่งในการรับน้ำของเมืองเชียงใหม่ในอดีต เพื่อไหลมาบรรจบที่แจ้งชะด้าซึ่งเป็นพื้นที่ต่ำสุด ซึ่งมีส่วนช่วยในการระบายน้ำของพื้นที่ และป้องกันปัญหาน้ำท่วมเข้าเมืองเชียงใหม่ มีสภาพตื้นเขินจากการทับถมของตะกอนทำให้สูญเสียระบบระบายน้ำแบบในอดีต ส่วนบริเวณคูเมืองกลายเป็นเพียงองค์ประกอบของเมืองเท่านั้น สภาพโดยทั่วไปของคูเมืองยังดูในสภาพที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปมากนัก แต่รายละเอียดของโครงสร้างได้ถูกปรับเปลี่ยนตามช่วงสมัย มีระบบควบคุมระดับน้ำโดยมีการใช้ฝายกั้นน้ำ ในการไล่น้ำจากแจ้งหัวรินทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ระบายออกทางแจ้งชะด้าด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ขอบคูเมืองภายนอกได้รับการปรับปรุงเป็นทางเท้า ส่วนฝั่งตรงข้ามภายในคูเมืองได้ปรับเป็นแนวสวนหย่อม และหนองบัวซึ่งเป็น 1 ในชัยมงคล 7 ประการ ถูกเปลี่ยนไปเป็นย่านการค้า อาคารพาณิชย์ จึงขาดพื้นที่รับน้ำของเมืองขนาดใหญ่ คุณค่าและความสำคัญในการรับน้ำเพื่อใช้หล่อเลี้ยงให้ตัวเมืองจึงหมดคุณค่าลงและมีความเสี่ยงต่อการถูกน้ำท่วมเข้าภายในตัวเมือง รวมทั้งปัญหาขาดการรับรู้ของแนวคูคลองแม่ข้าที่มีคุณค่าและความสำคัญที่เป็น 1 ในชัยมงคล 7 ประการ รวมถึงเป็นนิเวศทางน้ำของเมืองอีกด้วย แต่เนื่องจากปัจจุบันกลายเป็นสภาพเป็นเพียงคลองปล่อยน้ำเสียและตื้นเขิน ซึ่งเกิดจากผู้คนขาดการรับรู้ถึงคุณค่าและความสำคัญเหล่านี้ อีกทั้งภายในเมืองเชียงใหม่ยังคงหลงเหลือหนองน้ำในสมัยพญามังราย 2 แห่ง ได้แก่ หนองน้ำจลิน หลังวัดจลิน และ หนองน้ำหลังวัดพระสิงห์

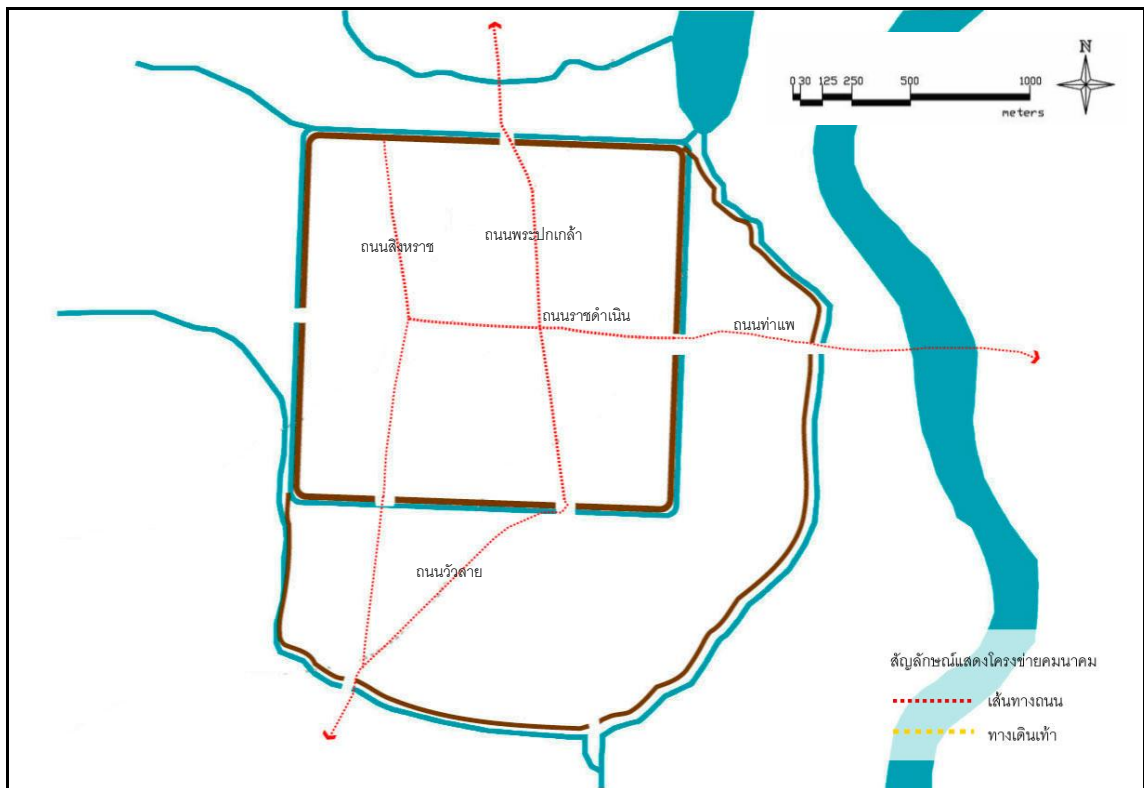
ภาพที่ 4.3 สภาพคลองแม่เช่า ซึ่งเป็นคลองระบายน้ำออกจากเมืองเชียงใหม่ลงสู่แม่น้ำปิง 1 ในชัยมงคล 7 ประการ ปัจจุบันเป็นคลองปล่อยน้ำเสีย มีวัชพืชขึ้นปกคลุมและมีสภาพตื้นเขิน ในช่วงชุมชนระแงงทางด้านทิศใต้

ภาพที่ 4.4 แสดงการเปลี่ยนแปลงสภาพคลองแม่เช่าระหว่างปี พ.ศ. 2510 และ ปีพ.ศ. 2554 ในบริเวณย่านช้างม่อยทางทิศตะวันตก โดยโครงสร้างในช่วงนี้เป็นมีการดาดคอนกรีตอย่างชัดเจน และอาคารหันหลังให้กับน้ำโดยขาดการรับรู้ต่อพื้นที่

ที่มา: บุญเสริม สัตราภักย์ ถ่ายเมื่อปี พ.ศ.2510 (ภาพซ้าย) ปิยภัทร นามไพธ ถ่ายเมื่อปี พ.ศ.2554 (ภาพขวา)

4.1.2 พัฒนาการทางด้านโครงข่ายคมนาคม

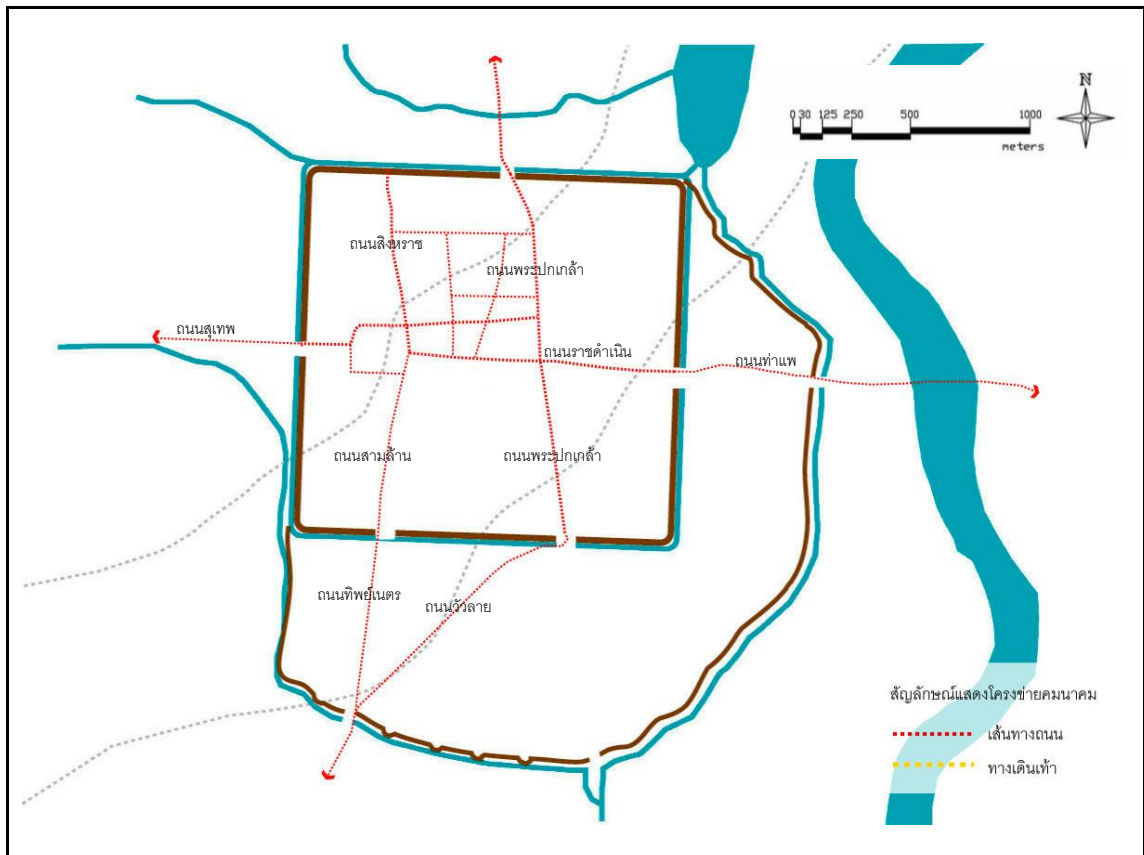

พัฒนาการทางด้านโครงข่ายคมนาคมช่วงปี พ.ศ. 1898 - 2316

เริ่มมีการปรากฏโครงข่ายคมนาคมขึ้นมาในช่วงปี พ.ศ. 1899 ซึ่งภายในกำแพงเมืองชั้นใน มีรูปแบบการสัญจรตามลักษณะในการแบ่งออกเป็นตารางเพื่อให้มีความสอดคล้องกับลักษณะของกำแพงเมือง โดยมีเส้นทาง 2 เส้นทางได้แก่ ถนนพระปกเกล้า อยู่ทางด้านทิศเหนือ เริ่มมีการตัดตั้งแต่ประตูช้างเผือกโดยตัดผ่านถนนราชดำเนิน บริเวณสี่แยกกลางเวียง ไปยังประตูเชียงใหม่ทางทิศใต้ แล้วออกนอกประตูเมืองไปยังถนนวัวลาย

ถนนราชดำเนิน ได้เริ่มตัดจากประตูท่าแพทางด้านทิศตะวันตกติดกับกำแพงเมืองชั้นนอก โดยตัดผ่านประตูท่าแพ เข้ามาถึงถนนพระปกเกล้าบริเวณสี่แยกกลางเวียง ไปสิ้นสุดที่วัดพระสิงห์ทางทิศตะวันตก และมีถนนสิงหราชที่เริ่มตั้งแต่กำแพงเมืองทางทิศเหนือยาวต่อเนื่องลงไปถึงประตูสวนปรุงและไปบรรจบที่กำแพงเมืองชั้นนอก ซึ่งคติความเชื่อถือเป็นทิศกาลกิณี ที่จะต้องนำศพออกจากเมืองประตูสวนปรุง

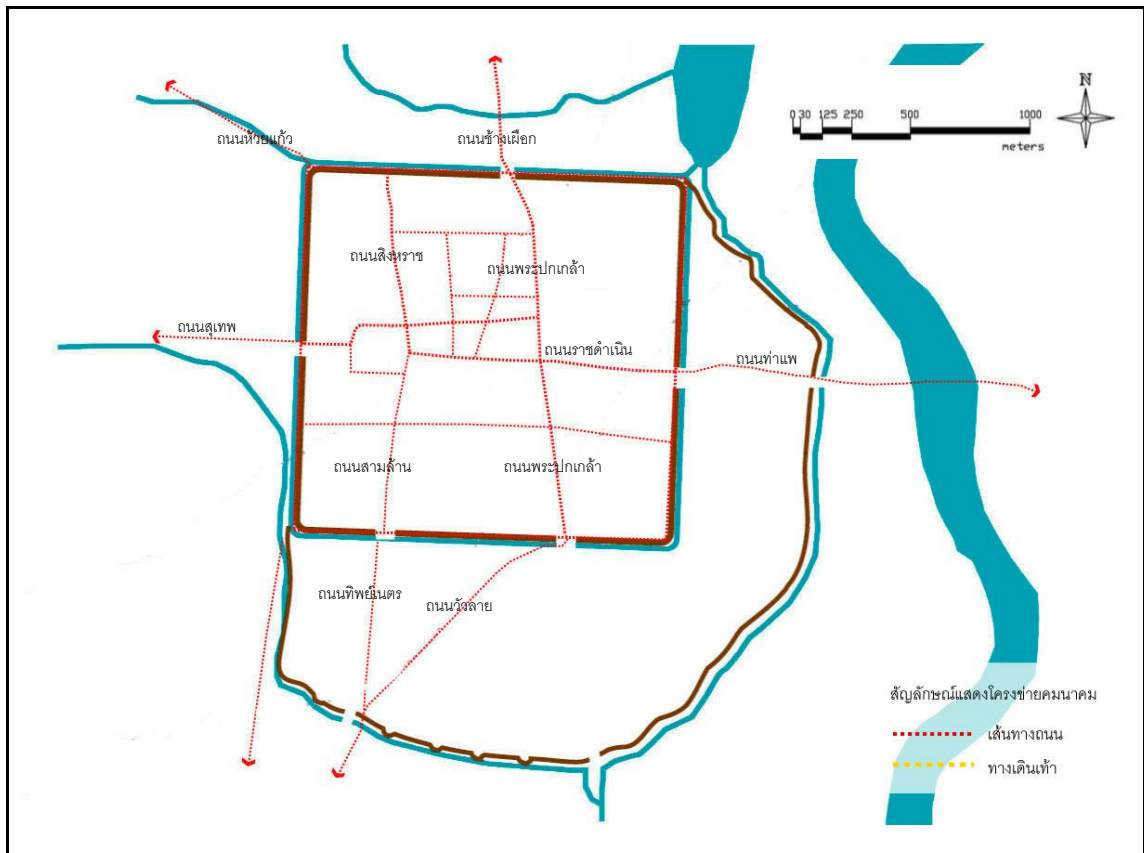
แผนผังที่ 4.8 แสดงพัฒนาการทางด้านโครงข่ายคมนาคมช่วงปี พ.ศ. 1898 - 2316

พัฒนาการทางด้านโครงข่ายคมนาคมช่วงปี พ.ศ. 2316-2427

มีการสร้างถนนต่อเนื่องออกสู่อกกำแพงเมืองชั้นในทั้ง 4 ทิศทาง โดยทางทิศใต้ได้เชื่อมต่อกับถนนพระปกเกล้าออกนอกประตูเมืองเชียงใหม่โดยเชื่อมลงไปถนนวัวลาย ไปทางทิศใต้และเจาะประตูเมืองชั้นนอก เพื่อสร้างถนนนอกไปทางนอกเมือง และยังมีถนนซอยย่อยอยู่ล้อมรอบเวียงแก้ว ซึ่งเป็นพื้นที่ของกษัตริย์ที่มีความสำคัญต่อเมือง

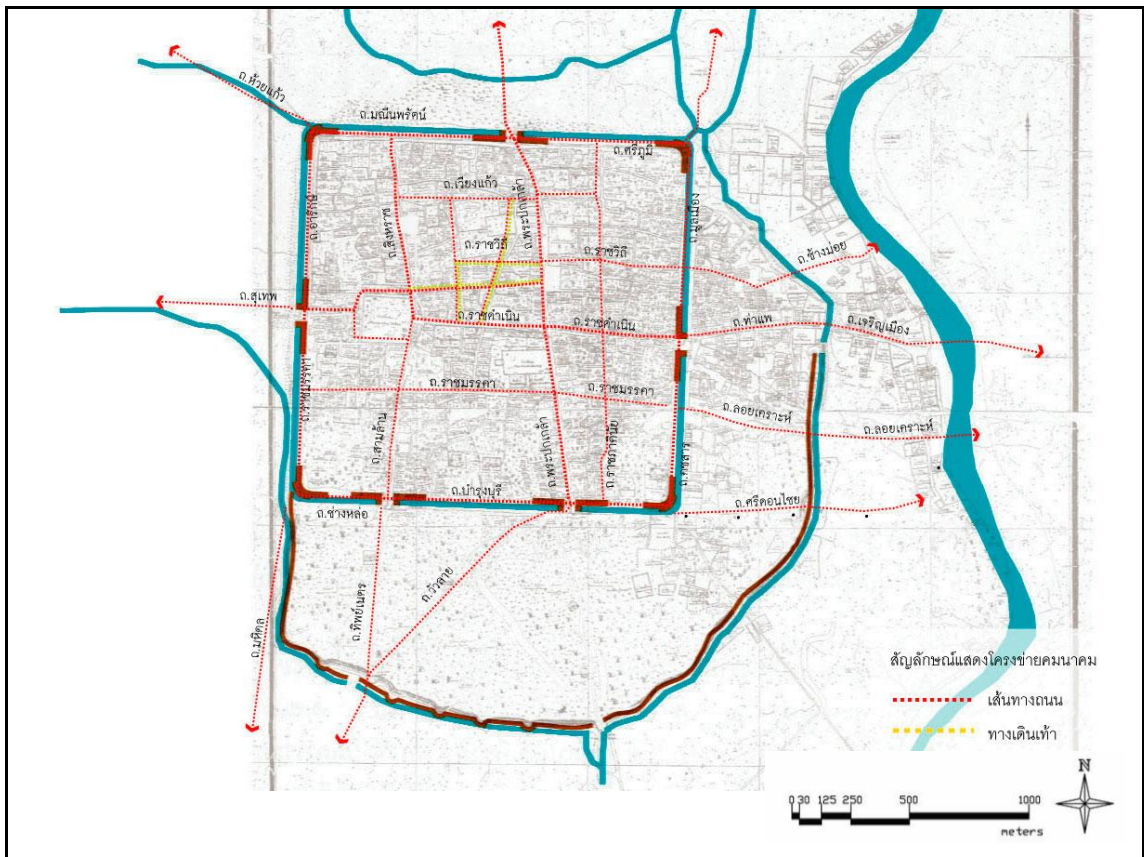
แผนผังที่ 4.9 แสดงพัฒนาการทางด้านโครงข่ายคมนาคมช่วงปี พ.ศ. 2316-2427

พัฒนาการทางด้านโครงข่ายคมนาคมช่วงปี พ.ศ. 2427-2476

เมื่อมีการรื้อประตูเมืองเพื่อเชื่อมถนนภายในเมืองและถนนภายนอกกำแพงเมือง ยิ่งทำให้เห็นถนนที่เหลื่อมกันชัดเจนขึ้น เช่น ถนนพระปกเกล้าต่อเชื่อมกับถนนช้างเผือก ที่ยังคงปรากฏแนวถนนที่เหลื่อมกันจนถึงทุกวันนี้ สภาพถนนภายในเขตพื้นที่เมืองเก่ายังคงเส้นทางต่อเนื่องจากอดีตที่ผ่านมาและยังมีการตัดเส้นทางสายรองภายในคูเมืองเพิ่มขึ้น ได้แก่ ถนนราชมรรคาที่ตัดตั้งแต่กำแพงเมืองทางทิศตะวันออกผ่านถนนพระปกเกล้า และถนนสามล้านไปทางทิศตะวันตกเพื่อเชื่อมโยงเส้นทางระหว่างอาคารศาสนสถานและพื้นที่พักอาศัยภายในเมือง และมีการปูพื้นถนนด้วยอิฐ รวมถึงได้เริ่มมีการสร้างถนนเชิงใหม่เพื่อเชื่อมต่อกับนอกเมืองเกือบทุกทิศทาง

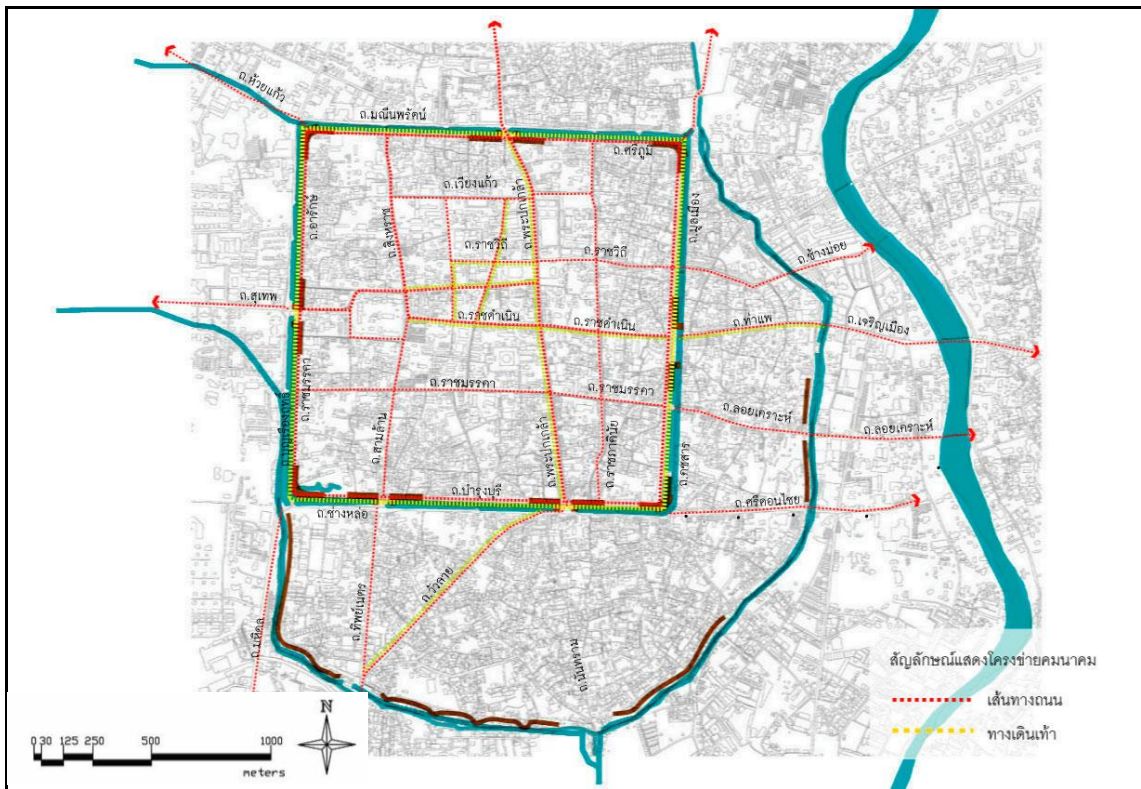
แผนผังที่ 4.10 แสดงพัฒนาการทางด้านโครงข่ายคมนาคมช่วงปี พ.ศ. 2427-2476

พัฒนาการทางด้านโครงข่ายคมนาคมช่วงปี พ.ศ. 2476-2530

สภาพถนนโดยทั่วไปภายในเขตพื้นที่เมืองเก่ายังคงเส้นทางต่อเนื่องจากอดีตที่ผ่านมา แต่ต่อมากำแพงเมืองชั้นนอกเริ่มถูกรื้อถอนลงในช่วงทศวรรษออกเฉียงเหนือ บริเวณวัดไชยศรีภูมิเพื่อสร้างโครงข่ายถนนให้เชื่อมต่อเส้นทางออกสู่นอกกำแพงเมืองทุกทิศทาง อีกทั้งยังมีการสร้างเส้นทางถนนภายในเมืองเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะถนนตามตรอก ซอกซอยต่างๆภายในตัวชุมชนซึ่งจะมีความคับแคบและคดเคี้ยวไม่เป็นระเบียบ และได้ก่อสร้างถนนเพื่อเชื่อมโยงเมืองเชียงใหม่ออกสู่พื้นที่รอบนอกตัวเมือง

แผนผังที่ 4.11 แสดงพัฒนาการทางด้านโครงข่ายคมนาคมช่วงปี พ.ศ. 2476-2530

พัฒนาการทางด้านโครงข่ายคมนาคมช่วงปี พ.ศ. 2530-2555

เมืองเชียงใหม่มีการขยายตัวออกไปทุกทิศทาง เหตุผลเนื่องจากมีการขยายถนนที่เชื่อมต่อกับอำเภอเมือง และอำเภออื่นๆรอบนอกเป็น 4 เส้นทาง เพื่อให้มีการติดต่อเมืองบริวารกับเมืองเชียงใหม่ ในฐานะเป็นเมืองศูนย์กลางที่สะดวกยิ่งขึ้น และเนื่องจากการเชื่อมโยงเส้นทางเหล่านั้นอาศัยถนนสายเดียวที่เป็นเส้นทางมุ่งมายังจุดศูนย์กลาง ก่อให้เกิดปัญหาการจราจรติดขัด ซึ่งสภาพถนนโดยทั่วไปภายในเขตพื้นที่เมืองเก่ายังคงเส้นทางต่อเนื่องจากอดีตที่ผ่านมา ส่วนเส้นทางสัญจรที่ขนานแนวกำแพงเมือง และคูเมืองทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ถนนศรีภูมิขนานกับแนวกำแพงเมืองทางด้านทิศเหนือ ถนนบำรุงบุรีขนานกับแนวกำแพงเมืองทางด้านทิศใต้ ถนนมูลเมืองขนานกับกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันออก และถนนอารักษ์ขนานกับแนวกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันตก

ส่วนภายนอกถนนรอบเมือง มีการสัญจร 4 ด้าน ประกอบไปด้วยถนนมณีนพรัตน์ทางด้านทิศเหนือ ถนนช่างหล่อและถนนราชเชียงใหม่ทางด้านทิศใต้ ถนนคชสารและถนนไชยภูมิทางด้านทิศตะวันออก และถนนบุญเรืองฤทธิ์ทางด้านทิศตะวันตก และถนนสายรองเชื่อมพื้นที่ต่างๆเข้าหากัน ทางสัญจรประเภทนี้มีขนาดเล็กกว้างประมาณ 1-2 เส้นทาง ส่วนใหญ่มีการเดินเท้า และทางสัญจรมักคดเคี้ยวไม่เป็นเส้นตรง ขอบคูเมืองส่วนใหญ่ปรับปรุงเป็นทางเดินเท้า

แผนผังที่ 4.12 แสดงพัฒนาการทางด้านโครงข่ายคมนาคมช่วงปี พ.ศ. 2530-2555

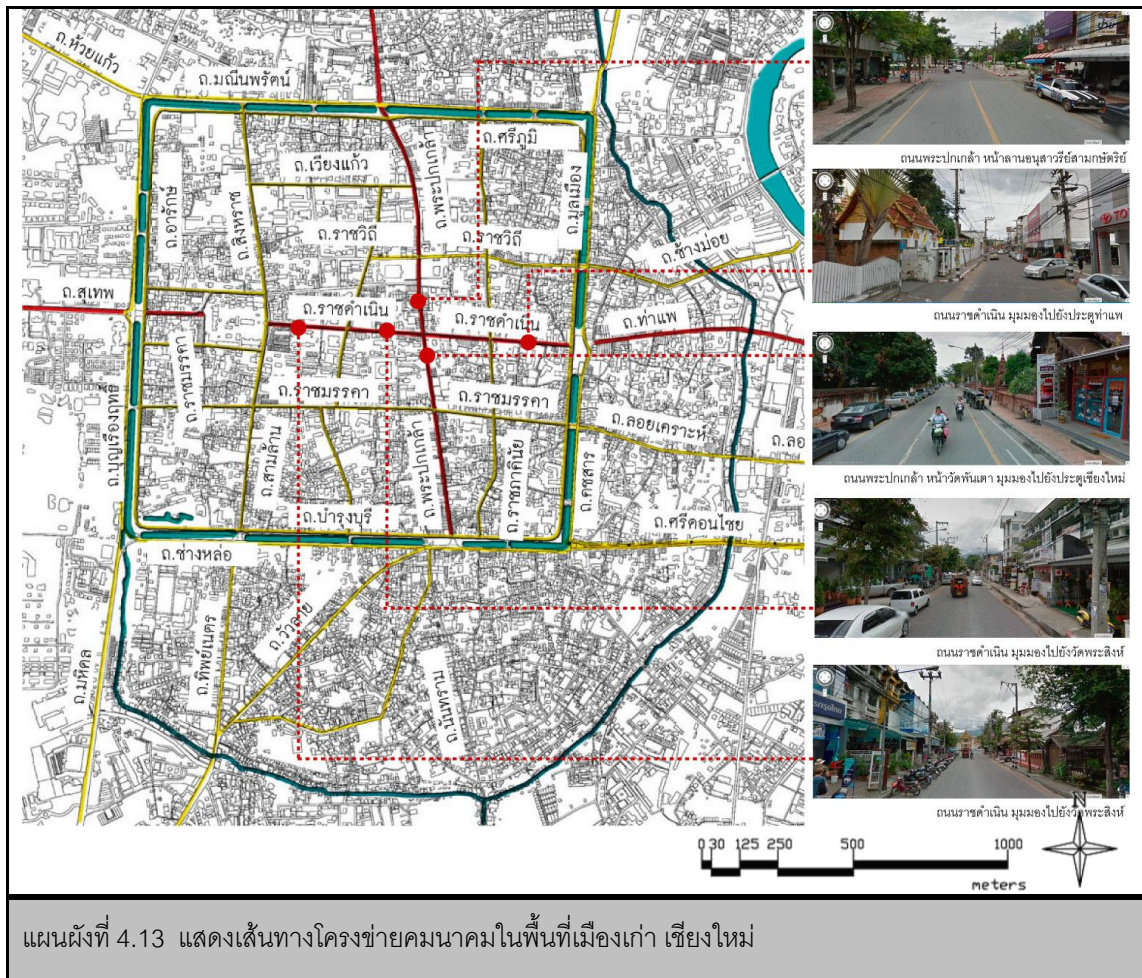
จากการศึกษาองค์ประกอบ พัฒนาการทางด้านโครงข่ายคมนาคม สามารถสรุปได้ว่า ในช่วงปี พ.ศ.1839-1898 ยังไม่มีการปรากฏเส้นทางการสัญจร โดยเริ่มมีการปรากฏขึ้นมาในช่วงปี พ.ศ.1899 ซึ่งภายในกำแพงเมืองชั้นในมีรูปแบบการสัญจรตามลักษณะในการแบ่งออกเป็นตารางเพื่อให้ความสอดคล้องกับลักษณะของกำแพงเมือง ส่วนลักษณะถนนในกำแพงเมืองชั้นนอกจะมีความคับแคบและคดเคี้ยว ไม่เป็นระเบียบ ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นว่าเป็นพื้นที่ที่ไม่มีความเป็นระเบียบมากนัก ต่อมาช่วงเมืองประเทศราช ได้มีการรื้อประตูเมืองเพื่อเชื่อมถนนภายในเมืองและถนนภายนอกกำแพงเมือง ทำให้เห็นถนนที่หลวมกันชัดเจนขึ้น ซึ่งถนนที่มีความสำคัญเป็นถนนแกนหลักของเมือง ได้แก่ถนนพระปกเกล้า และถนนราชดำเนิน ซึ่งในปัจจุบันการสัญจรภายในพื้นที่กำแพงเมืองชั้นใน ประกอบไปด้วยถนนสายสำคัญที่ตัดผ่านตัวเมือง ดังนี้

ถนนพระปกเกล้า เริ่มต้นจากทางด้านทิศเหนือซึ่งในอดีต เป็นถนนทางเข้าเมืองของกษัตริย์ เริ่มมีการตัดถนนตั้งแต่ประตูช้างเผือกโดยตัดผ่านถนนราชดำเนิน บริเวณสี่แยกกลางเวียงไปยังประตูเชียงใหม่ทางทิศใต้ แล้วออกนอกประตูเมืองไปยังถนนวัวลาย

ถนนราชดำเนิน ได้เริ่มตัดจากประตูท่าแพทางด้านทิศตะวันออกซึ่งเป็นเส้นทางการค้าของเมือง โดยตัดผ่านประตูท่าแพ เข้ามาถึงถนนพระปกเกล้าบริเวณสี่แยกกลางเวียง ไปสิ้นสุดที่วัดพระสิงห์ทางทิศตะวันตก และมีถนนสิงหราชที่เริ่มตั้งแต่กำแพงเมืองทางทิศเหนือยาวต่อเนื่องลงไปถึงประตูสวนปรุงและไปบรรจบที่กำแพงเมืองชั้นนอก ซึ่งคติความเชื่อถือเป็นทิศกาละกิติ ที่จะต้องนำศพออกจากเมืองประตูสวนปรุง

ส่วนเส้นทางสัญจรที่ขนานแนวกำแพงเมือง และคูเมืองทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ถนนศรีภูมิขนานกับแนวกำแพงเมืองทางด้านทิศเหนือ ถนนบำรุงบุรีขนานกับแนวกำแพงเมืองทางด้านทิศใต้ ถนนมูลเมืองขนานกับกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันออก และถนนอารักษ์ขนานกับแนวกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันตก

ส่วนภายนอกถนนรอบเมือง มีการสัญจร 4 ด้าน ประกอบไปด้วยถนนมณีนพรัตน์ทางด้านทิศเหนือ ถนนช่างหล่อและถนนราชเชียงแสนทางด้านทิศใต้ ถนนคชสารและถนนไชยภูมิทางด้านทิศตะวันออก และถนนบุญเรืองฤทธิ์ทางด้านทิศตะวันตก และถนนสายรองเชื่อมพื้นที่ต่างๆเข้าหากัน ทางสัญจรประเภทนี้มีขนาดเล็กกว้างประมาณ 1-2 เส้นทาง ส่วนใหญ่มีการเดินเท้า และทางสัญจรมักคดเคี้ยวไม่เป็นเส้นตรง ขอบคูเมืองส่วนใหญ่ปรับปรุงเป็นทางเดินเท้า

แผนผังที่ 4.13 แสดงเส้นทางโครงข่ายคมนาคมในพื้นที่เมืองเก่า เชียงใหม่

ภาพที่ 4.5 แสดงเส้นทาง และมุมมองจากเส้นทางถนนราชดำเนิน ไปยังวัดพระสิงห์ โดยขาดมุมมองที่ดีเนื่องจากถูกบดบังจากอาคารสูง และองค์ประกอบทางภูมิทัศน์
ที่มา: ปรับปรุงจาก Google street view

ภาพที่ 4.6 ถนนราชดำเนิน มุ่งหน้าไปยังวัดพระสิงห์ (ไม่ทราบปี พ.ศ.)

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

จากภาพรวมของโครงข่ายคมนาคม เมืองเก่าเชียงใหม่ไม่มีการจัดระเบียบการสัญจรอย่างเป็นระบบ รวมทั้งพื้นที่โบราณสถานยังขาดความต่อเนื่องในการเชื่อมโยงของพื้นที่ ยากต่อการรับรู้และการเข้าถึง และเลือนหายจากความทรงจำของคนในพื้นที่ และขาดความปลอดภัยจากผู้สัญจรเดินเท้า รวมถึงการสัญจรด้วยจักรยานยังขาดความปลอดภัย จากรถยนต์ที่มีความเร็ว ซึ่งก่อให้เกิดอันตรายและทำให้พลาดในการเดินชมโบราณสถานในหลายๆแห่ง อีกทั้งการอนุญาตให้รถทัศนอาจรและรถโดยสารขนาดใหญ่เข้ามายังเขตพื้นที่โบราณสถานก็เป็นสาเหตุที่ทำให้พื้นที่ประวัติศาสตร์มีการจราจรเพิ่มมากขึ้น ทั้งยังทำลายความงามของเมืองลดลงและโบราณสถานให้เสื่อมโทรมลงได้

ภาพที่ 4.7 แสดงภาพบริเวณหน้าวัดพระสิงห์ ซึ่งเกิดปัญหาจากองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ถนน และอุปสรรคในการเดินทางเท้า

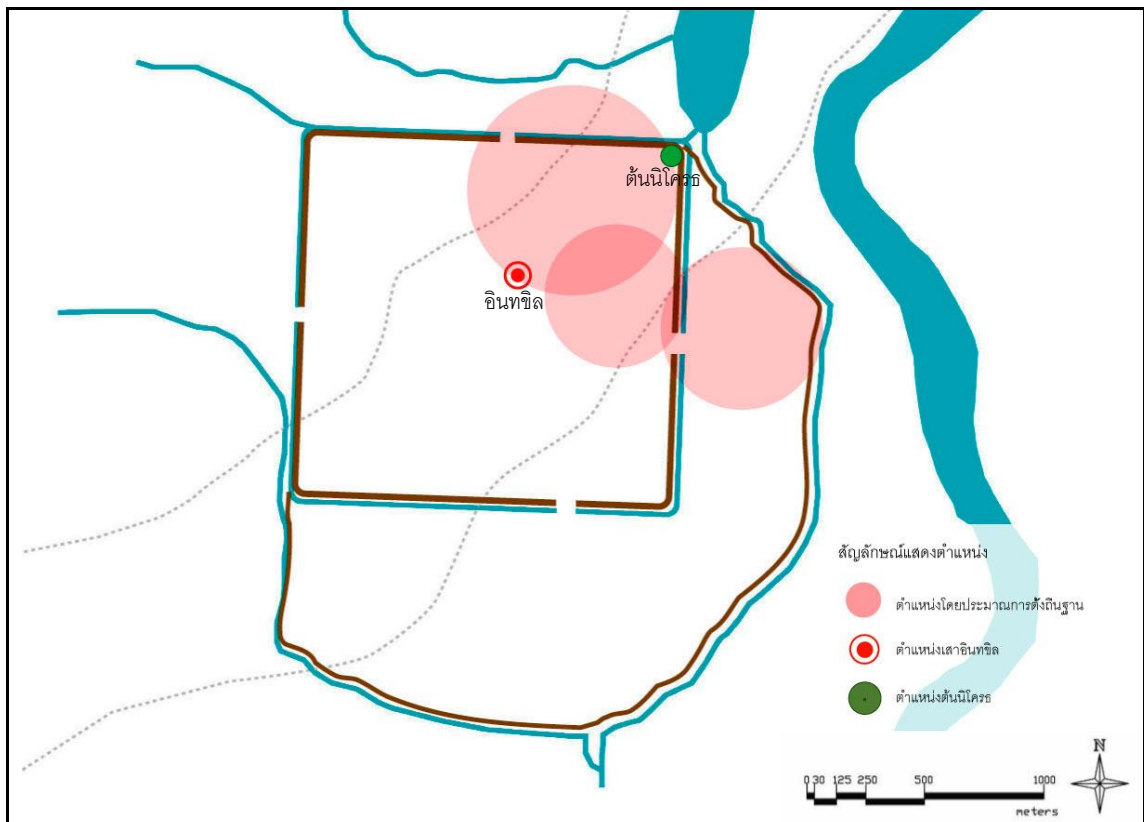

ภาพที่ 4.8 ปัญหาในด้านการเดินเท้าในเมือง เชียงใหม่

ภาพที่ 4.9 รถทัศนอาจรและรถโดยสารขนาดใหญ่เข้ามายังเขตพื้นที่โบราณสถาน ก่อให้เกิดการสันสะเทือนและทำลายโบราณสถานของเมืองเชียงใหม่

4.1.3 พัฒนาการทางด้านการตั้งถิ่นฐาน

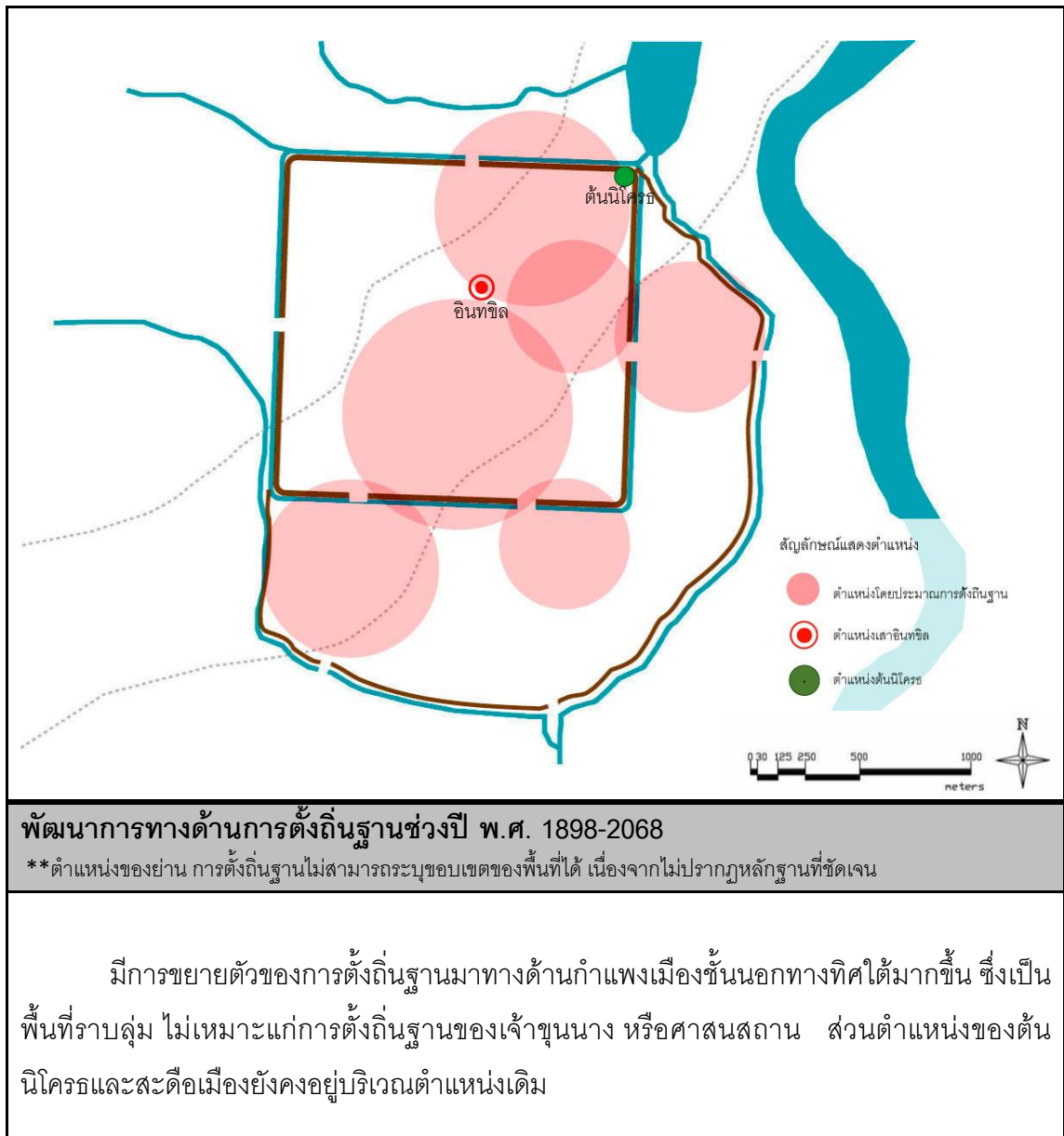

พัฒนาการทางด้านการตั้งถิ่นฐานช่วงปี พ.ศ. 1839-1898

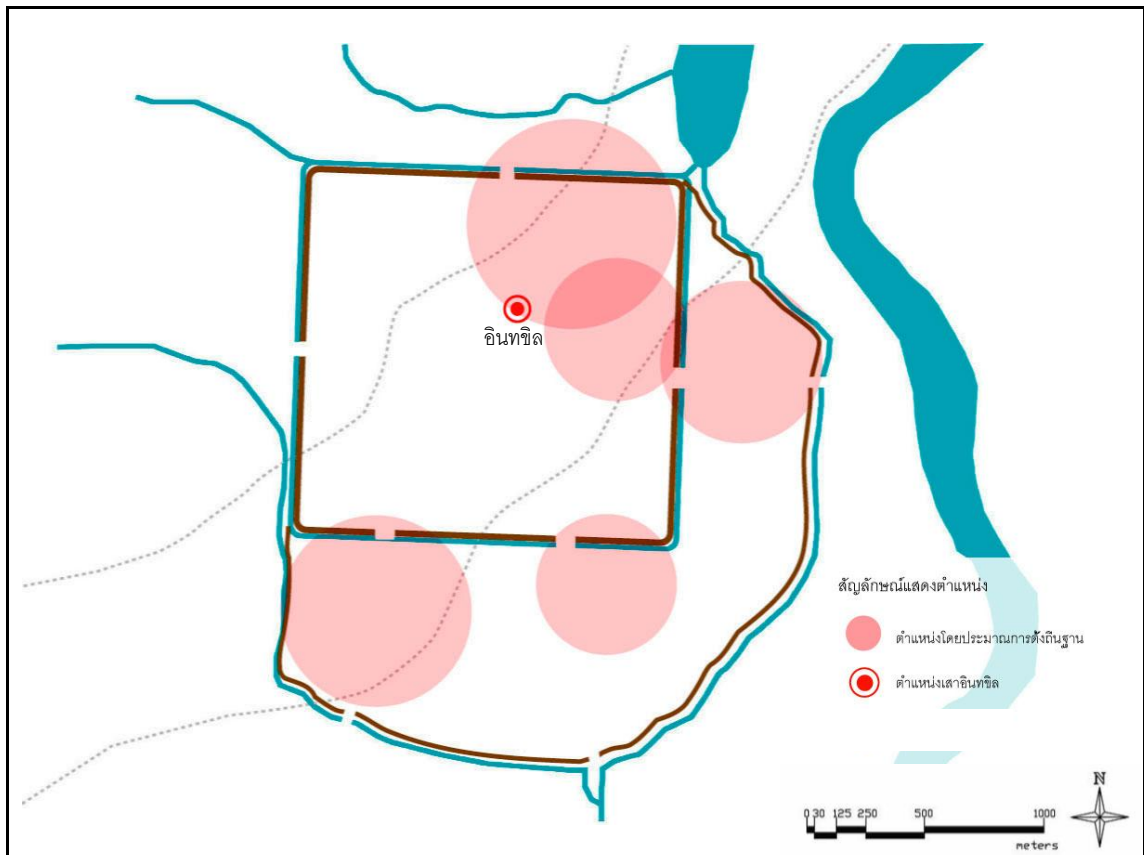
**ตำแหน่งของย่าน การตั้งถิ่นฐานไม่สามารถระบุขอบเขตของพื้นที่ได้ เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน

เริ่มมีชุมชนมารวมตัวกันอยู่ในบริเวณคูเมืองโดยการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองเชียงใหม่ในระยะแรก อยู่ภายในเขตสี่เหลี่ยมกำแพงเมืองชั้นใน ซึ่งภายในกำแพงเมืองเป็นที่ประทับของกษัตริย์ ขุนนางชนชั้นปกครองต่างๆ ส่วนกลุ่มคนที่มีความสำคัญรองลงมาได้แก่ ช่างฝีมือ และไพร่ ทัวไป อยู่นอกเขตกำแพงเมืองชั้นในและกำแพงเมืองชั้นนอก ซึ่งก่อนการตั้งถิ่นฐานในยุคเริ่มต้นนี้มีต้นนิโครธอยู่บริเวณแจ่งศรีภูมิ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นที่มาของความเป็นศรีเมือง เป็นสิริมงคล และมีตำแหน่งเสาอินทขิลเป็นสะดือ ที่เป็นคุณค่าของเมืองเชียงใหม่ในการเริ่มสร้างเมือง รวมไปถึงในพื้นที่เมื่อนั้น มีการจัดกิจกรรมต่างๆ และได้มีการกำหนดย่านที่อยู่อาศัยของกลุ่มคนต่างๆ เช่น ภายในเขตระหว่างกำแพงดินกับกำแพงเมืองเชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านของคนไทยกลุ่มต่างๆ ที่มีความสามารถในเชิงช่าง และมีการตั้งชื่อสถานที่ที่สอดคล้องกับชื่อกลุ่มช่างฝีมือ เช่น บ้านช่างซ่อม บ้านช่างหล่อ ซึ่งแสดงว่าช่างเหล่านี้มีหน้าที่รับใช้เจ้านายที่อยู่อาศัยภายในกำแพงเมืองชั้นในอย่างใกล้ชิด จึงมีการตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้กำแพงเมืองอย่างใกล้ชิด

แผนผังที่ 4.14 แสดงพัฒนาการทางด้านการตั้งถิ่นฐานช่วงปี พ.ศ. 1839-1898

แผนผังที่ 4.15 แสดงพัฒนาการทางด้านการตั้งถิ่นฐานช่วงปี พ.ศ. 1898-2068

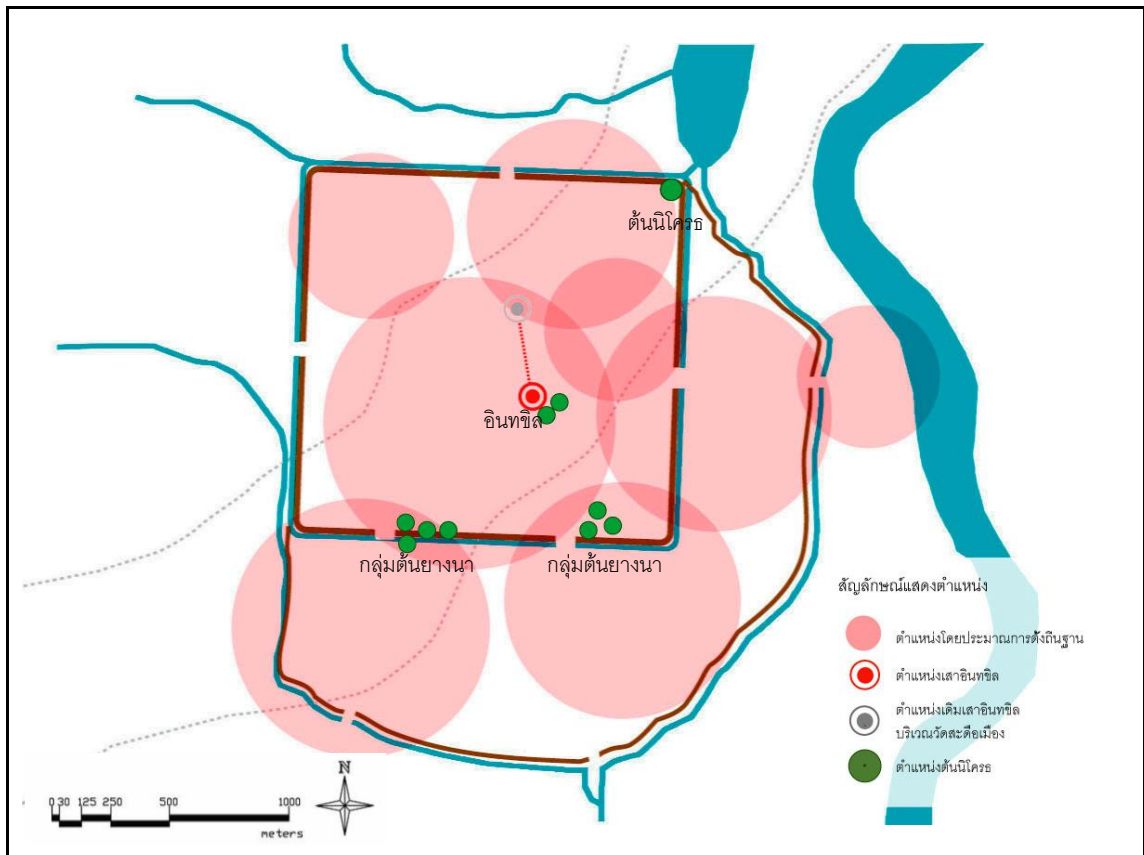

พัฒนาการทางด้านการตั้งถิ่นฐานช่วงปี พ.ศ. 2068-2316

**ตำแหน่งของย่าน การตั้งถิ่นฐานไม่สามารถระบุขอบเขตของพื้นที่ได้ เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน

หลังจากสมัยพญามังรายเสด็จและปกครองโดยพม่า เมืองเชียงใหม่ได้รับความเสียหายจากศึกสงครามจนกลายเป็นเมืองร้างส่งผลให้วังและเวียงต่างๆ เสื่อมสลายตามไปด้วย รวมทั้งการตั้งถิ่นฐานของชุมชนได้มีการกระจายออกไปตามเวียงบริวารต่างๆ ที่เคยอยู่กันมาอย่างหนาแน่นเริ่มเบาบาง และถูกปล่อยให้ร้างไปพร้อมกับเมือง และต้นนิโครช ที่เป็นไม้เสื่อเมือง ถูกโค่นลงเนื่องจากถูกหลอกกลอุบายในการทำลายบ้านเมืองจากพม่า

แผนผังที่ 4.16 แสดงพัฒนาการทางด้านการตั้งถิ่นฐานช่วงปี พ.ศ. 2068-2316

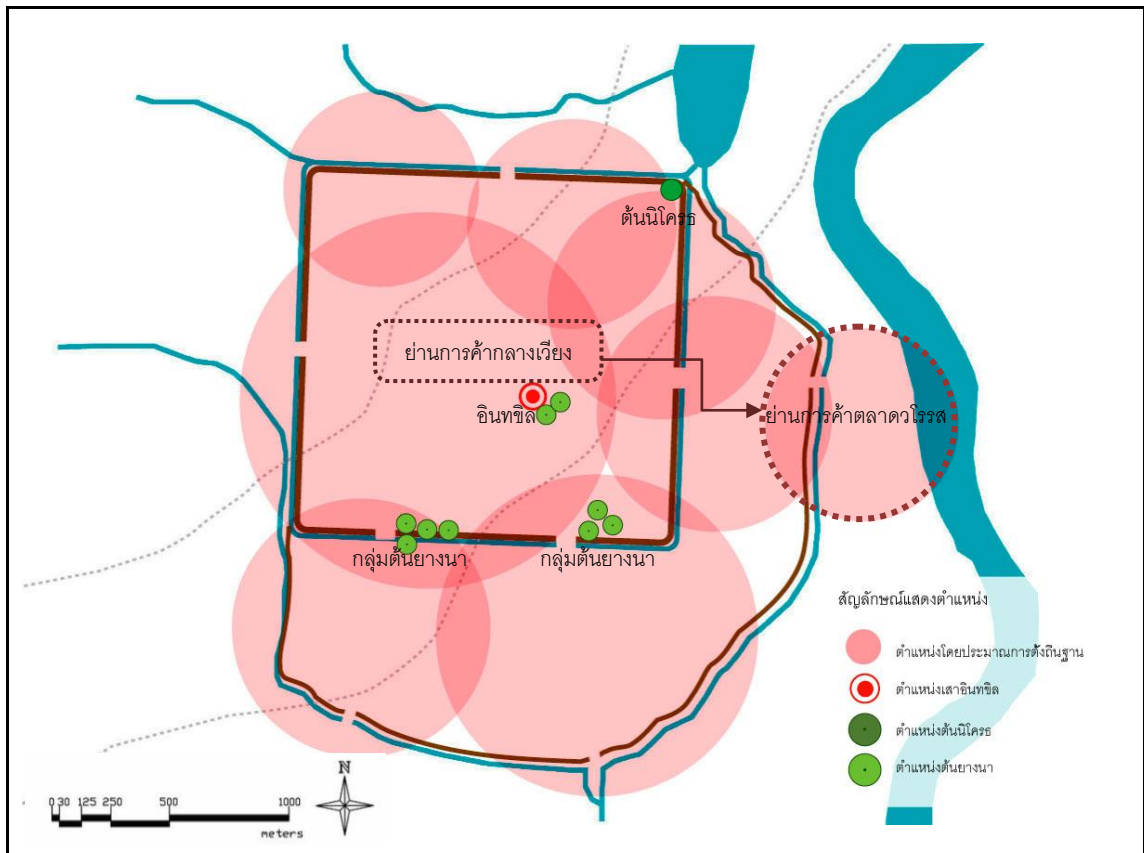

พัฒนาการทางด้านการตั้งถิ่นฐานช่วงปี พ.ศ. 2316-2427

**ตำแหน่งของย่าน การตั้งถิ่นฐานไม่สามารถระบุขอบเขตของพื้นที่ได้ เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน

พัฒนาการการตั้งถิ่นฐาน มีความชัดเจนมากขึ้นกว่าอดีต จากเดิมที่อยู่หนาแน่นเฉพาะภายในเขตเมืองเก่าชั้นใน โดยมีการตั้งถิ่นฐานมาทางทิศใต้ในพื้นที่กำแพงเมืองชั้นนอกเพิ่มมากขึ้นอย่างหนาแน่น และเกิดชุมชนใหม่ที่ขยายตัวไปทางทิศตะวันออกฝั่งแม่น้ำปิง เนื่องจากเป็นเส้นทางการสัญจรขนส่งสินค้า และเป็นเส้นทางหลักของเมืองที่มีผู้สัญจรผ่านจำนวนมาก จากนั้นในช่วงสมัยในสมัยพระเจ้ากาวิละฟื้นฟู เริ่มบูรณปฏิสังขรณ์บ้านเมืองครั้งยิ่งใหญ่ ทำให้ “อินทขิล” นั้นเริ่มมีบทบาทอีกครั้งหลังในฐานะเป็น “สะตือเมือง” จึงมีประเพณีบูชาเสาอินทขิลขึ้น และได้ทำการย้ายเสาอินทขิลจากหอพระแก้วร้างบริเวณวัดสะตือเมืองไปสร้างขึ้นใหม่ที่วัดเจดีย์หลวง อีกทั้งมีการปลูกดินยางนาไว้คู่กับเสาหลักเมือง หรือเสาอินทขิล และในยุคนี้จึงได้นำดินนิโครธซึ่งมีฐานะเป็นไม้เสื่อเมืองกลับมาปลูกใหม่บริเวณแจ้งศรีภูมิดังเดิม และมีดินยางนาตามประตูสวนปรุงและประตูเชียงใหม่อีกด้วยซึ่งจากภาพถ่ายลำต้นมีขนาดใหญ่ ซึ่งน่าจะมีการปลูกไว้นานกว่า 100 ปีขึ้นไป

แผนผังที่ 4.17 แสดงพัฒนาการทางด้านการตั้งถิ่นฐานช่วงปี พ.ศ. 2316-2427

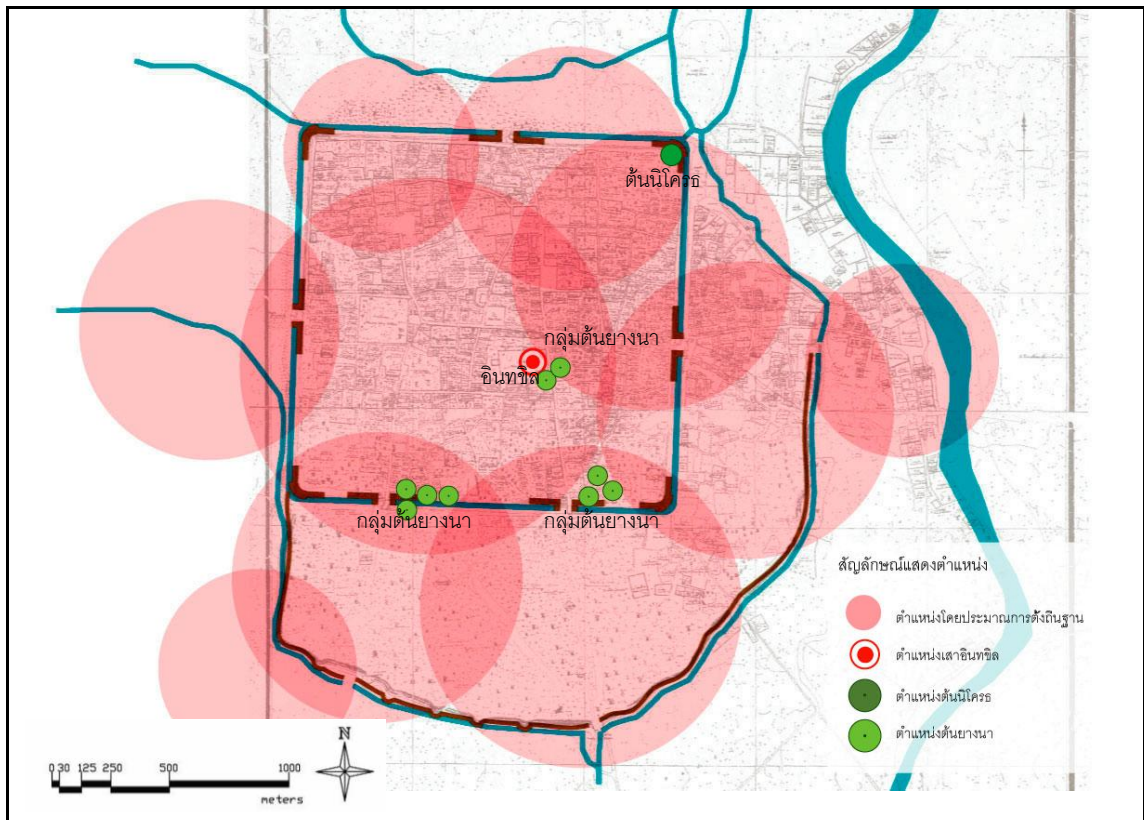

พัฒนาการทางด้านการตั้งถิ่นฐานช่วงปี พ.ศ. 2427-2476

**ตำแหน่งของย่าน การตั้งถิ่นฐานไม่สามารถระบุขอบเขตของพื้นที่ได้ เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน

การตั้งถิ่นฐานภายในพื้นที่กำแพงเมืองเริ่มมีการกระจายพื้นที่ โดยมีการขยายการตั้งถิ่นฐานมาทางทิศใต้บริเวณพื้นที่กำแพงเมืองชั้นนอกมากขึ้น อีกทั้งยังมีการตั้งถิ่นฐานรอบวัด ซึ่งมีวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน เช่น ชุมชนวัดหมื่นเงินกอง ชุมชนวัดหมื่นตุม ชุมชนวัดพวกแต้ม เป็นต้น ส่วนตลาดในช่วงนี้ มีการโยกย้ายออกภายนอกกำแพงเมือง โดยเฉพาะทางด้านตะวันออก เนื่องจากเป็นเส้นทาง商旅ขนส่งสินค้า ส่วนกลางเมืองได้ย้ายมาอยู่ริมแม่น้ำปิง เป็นย่านการค้าที่ติดต่อกับเส้นทางขนส่งทางน้ำ คือ “ตลาดวโรรส”

แผนผังที่ 4.18 แสดงพัฒนาการทางด้านการตั้งถิ่นฐานช่วงปี พ.ศ. 2427-2476

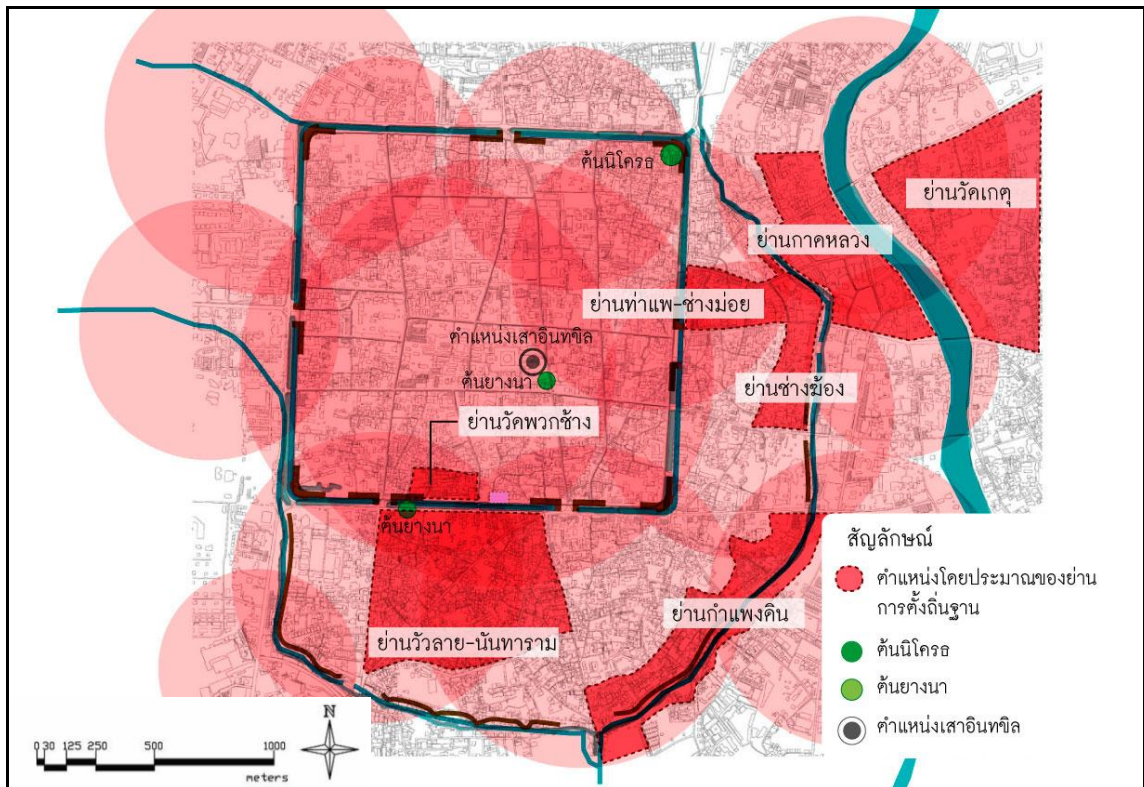

พัฒนาการทางการตั้งถิ่นฐานช่วงปี พ.ศ. 2476-2530

**ตำแหน่งของย่าน การตั้งถิ่นฐานไม่สามารถระบุขอบเขตของพื้นที่ได้ เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน

หลังจากการเปลี่ยนแปลงทางการปกครอง พัฒนาการของบ้านและชุมชนในช่วงเวลานี้มีการรวมกลุ่มของชุมชนต่างๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองอย่างชัดเจน พื้นที่เมืองเก่าส่วนใหญ่ถูกใช้เป็นที่อยู่อาศัย รongลงมาเป็นพาณิชยกรรม ศาสนสถาน และสถานที่ราชการ การใช้พื้นที่ประเภทอยู่อาศัยจะมีลักษณะกระจายไปทั่วพื้นที่ ส่วนประเภทพาณิชยกรรมอยู่ด้านตะวันออกตามแนวถนนมูลเมืองต่อเนื่องกับถนนท่าแพ เริ่มเกิดการขยายตัวของเมืองทั้งแนวตั้งและแนวนอน โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณทิศเหนือและทิศตะวันตก เนื่องจากมีการก่อสร้างมหาวิทยาลัย เชียงใหม่ขึ้น การขยายตัวทางเศรษฐกิจจึงเพิ่มมากขึ้น ก่อให้เกิดการหลั่งไหลเข้ามาเพื่อสร้างอาชีพ ดังนั้นที่อยู่อาศัยของกลุ่มคนเหล่านี้จึงมุ่งไปยังพื้นที่ว่างรกร้าง เช่น บริเวณกำแพงดินหรือกำแพงเมืองชั้นนอก ส่วนกลุ่มต้นยางนาซึ่งเป็นต้นไม้สำคัญของเมืองเชียงใหม่ ยังคงอยู่ตามประตูเมืองเชียงใหม่ และประตูสวนปรงดั้งเดิม

แผนผังที่ 4.19 แสดงพัฒนาการทางการตั้งถิ่นฐานช่วงปี พ.ศ. 2476-2530

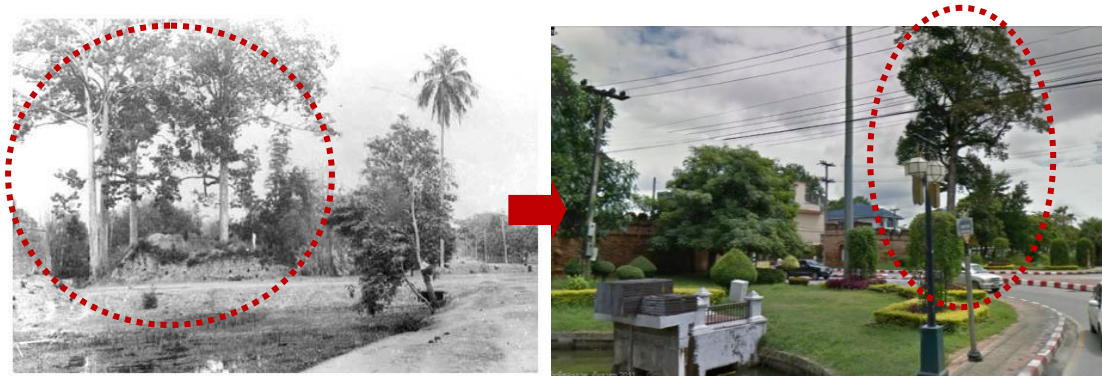

พัฒนาการทางด้านการตั้งถิ่นฐานช่วงปี พ.ศ. 2530-2555

เริ่มกลายเป็นพื้นที่เศรษฐกิจหรือย่านการค้าแห่งใหม่ และได้เกิดการขยายตัวเมืองสู่พื้นที่โดยรอบอย่างชัดเจน เมืองมีการเจริญเติบโตอย่างมีการขยายตัวของพื้นที่ปลูกสร้างในการตั้งถิ่นฐานมากขึ้นส่งผลต่อการขยายตัวและเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างมาก ก่อให้เกิดการอพยพของแรงงานบริเวณรอบนอกเข้ามาในพื้นที่เมืองเป็นจำนวนมาก และเนื่องจากการตั้งถิ่นฐาน การย้ายเข้ามาอยู่อาศัย จับจองพื้นที่ส่วนตัว และมีการค้าขายจากอาคารพาณิชย์เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จึงมีการสร้างเส้นทางถนนเพื่อรองรับกับพื้นที่เพิ่มมากขึ้น ดังนั้นต้นยางนาบริเวณประตูเชียงใหม่และประตูสวนปรุงจึงถูกตัดออก เหลือเพียง 1 ต้นเท่านั้นที่ประตูสวนปรุง เหตุผลเนื่องจากกีดขวางการสร้างเส้นทางจราจร

แผนผังที่ 4.20 แสดงพัฒนาการทางด้านการตั้งถิ่นฐานช่วงปี พ.ศ. 2530-2555

จากการศึกษาองค์ประกอบ พัฒนาการทางด้านการตั้งถิ่นฐาน สามารถสรุปได้ว่า สภาพการก่อสร้างเมืองเชียงใหม่ในการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยนั้น ได้เริ่มก่อตั้งเมืองในบริเวณแจ่งศรีภูมิ โดยมีความเชื่อว่าต้นนิโครธเป็นที่สักการะของคนพื้นเมืองในสมัยก่อนการสร้างเมือง ซึ่งเป็นที่มาของความเป็นศรีเมือง เป็นสิริมงคล ดังนั้น การก่อสร้างเมืองเชียงใหม่ จึงเริ่มต้นที่แจ่งศรีภูมิ ก่อน แล้วจึงขุดคู่อำแพงด้านอื่นมาตามลำดับ และกำหนดให้ต้นนิโครธเป็นไม้ล้อมเมือง⁶⁹ อีกทั้งยังเป็นจุดหมายตาของคนในอดีต รวมไปถึงการศึกษาจากภาพถ่ายเก่าได้ปรากฏต้นยางนาตามบริเวณประตูเมือง ได้แก่ ประตูสวนปรุงมีต้นยางนาขนาดใหญ่ถึง 4 ต้นโดยปัจจุบันเหลือเพียง 1 ต้นเท่านั้น (ดังภาพที่ 4.9) ส่วนประตูเมืองเชียงใหม่ที่ปรากฏต้นยางนาในภาพถ่ายแต่ปัจจุบันไม่หลงเหลือให้เห็นอีกต่อไป

ภาพที่ 4.10 แสดงตำแหน่งต้นยางนาบริเวณประตูสวนปรุงในอดีต(ไม่ทราบปี พ.ศ.) จำนวน 4 ต้น และต้นยางนาที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน พ.ศ.2555 เพียง 1 ต้น

ที่มา: ภาพด้านซ้ายจากหอจดหมายเหตุ

ภาพที่ 4.11 แสดงตำแหน่งต้นนิโครธ บริเวณแจ่งศรีภูมิ ซึ่งเป็นที่มาของความเป็นศรีเมือง เป็นสิริมงคล

⁶⁹ สวัสดิ์ อ่องสกุล.2543.ชุมชนโบราณแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

การตั้งถิ่นฐานของเมืองเชียงใหม่ ได้เริ่มมีชุมชนมารวมตัวกันอยู่ในบริเวณคูเมืองโดยการตั้งถิ่นฐานอยู่ภายในเขตสี่เหลี่ยมกำแพงเมืองชั้นใน ซึ่งภายในกำแพงเมืองเป็นที่ประทับของกษัตริย์ ชุมนางชนชั้นปกครองต่างๆ ส่วนกลุ่มคนที่มีความสำคัญรองลงมาได้แก่ ช่างฝีมือ และไพร่ ทัวไป อยู่นอกเขตกำแพงเมืองชั้นในและกำแพงเมืองชั้นนอกตามลำดับ โดยมีการตั้งถิ่นฐานทางทิศเหนือในระยะเริ่มต้น เนื่องจากในอดีตเมืองเชียงใหม่มีความเชื่อเรื่องเมืองมีตัวตน มีร่างกายนั้นจึงกำหนดให้เมืองมีลักษณะต่างๆ เหมือนดังเช่นคน ซึ่งการจัดวางพื้นที่ใช้สอยตามหลักความเชื่อดังกล่าวนั้น ได้มีการแบ่งไปตามชนชั้นของเมืองซึ่งมีอยู่ 3 กลุ่ม ได้แก่ พื้นที่อยู่อาศัยของพระมหากษัตริย์และการปกครอง พื้นที่ทางความเชื่อและศาสนา และพื้นที่อยู่อาศัยของช่างและขุนนาง อีกทั้งยังมีแม่น้ำท่าช้างไหลผ่านมีความเหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐาน จึงเป็นเขตที่มีประชากรหนาแน่น แต่ในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ได้เปลี่ยนไปพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานมีความชัดเจนมากขึ้นกว่าเดิม จากเดิมที่อยู่หนาแน่นเฉพาะภายในเขตเมืองเก่าชั้นใน โดยมีการตั้งถิ่นฐานมาทางทิศใต้ในพื้นที่กำแพงเมืองชั้นนอกเพิ่มมากขึ้นอย่างหนาแน่น และเกิดชุมชนใหม่ที่ขยายตัวไปทางทิศตะวันออกฝั่งแม่น้ำปิง เนื่องจากเป็นเส้นทางการสัญจรขนส่งสินค้า และเป็นเส้นทางหลักของเมืองที่มีผู้สัญจรผ่านจำนวนมาก ส่วนพัฒนาการของตลาดในช่วงนี้มีการโยกย้ายออกนอกกำแพงเมือง ซึ่งในอดีตตลาดมีลักษณะเป็นลานกลางแจ้ง จากนั้นได้เปลี่ยนมาเป็น “ร้านค้า” ที่เปิดค้าขายตลอดวันและ “ตลาดถาวร” ที่มีอาคารเข้ามาแทนที่ ตลาดสำคัญในช่วงนี้คือ “ตลาดวโรรส” เนื่องจากตำแหน่งที่ตั้งของตลาดสัมพันธ์กับการขนส่งสินค้าทางน้ำ

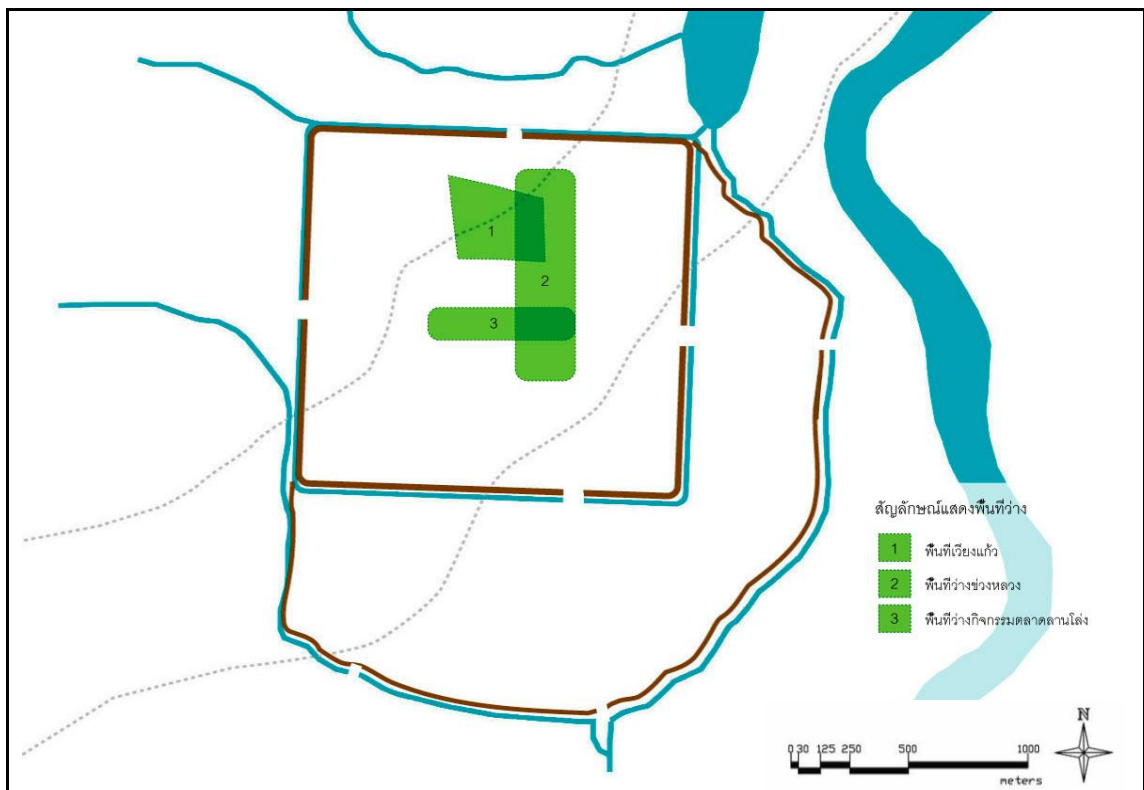
ภาพที่ 4.12 แสดงการเปรียบเทียบการค้าลานกลางแจ้งในช่วงสมัยพญามังราย ถึงช่วงสมัยพระเจ้ากาวิละ และการค้าในร่ม มีลักษณะการค้าถาวรในปัจจุบัน พ.ศ.2555

ที่มา: www.google.com สืบค้นเมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2556 [ออนไลน์]

อีกทั้งยังมีการปรับประโยชน์ที่อยู่อาศัยให้เป็นอาคารพาณิชย์กรรมมากขึ้น ก่อให้ประชาชนในพื้นที่ขาดการรับรู้ถึงภาพลักษณ์ ต่อองค์ประกอบของเมืองที่สำคัญ เช่น กำแพงเมือง คูเมือง ประตูเมือง ป้อมและโบราณสถานที่สำคัญของเมืองที่นับว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งในการสื่อถึงการตั้งถิ่นฐานของพื้นที่เมืองเก่า และขาดความสนใจในเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งทำให้คนในพื้นที่ขาดจิตสำนึกและขาดความตระหนักในการวางแผนมรดกวัฒนธรรมของเมืองเอาไว้ และขาดการรับรู้ทางเอกลักษณ์ และสัญลักษณ์ที่สำคัญของเมือง เช่น ขาดการรับรู้ถึงความสำคัญต่ออินทิล ซึ่งถือเป็นสิ่งคู่บ้านคู่เมือง เป็นที่สักการบูชาของชาวเมืองที่เชื่อว่าคุ้มครองให้เมืองรอดพ้นจากศัตรู และอยู่รอดอุดมสมบูรณ์ จึงมีประเพณีบูชาเสาอินทิลขึ้น และได้ทำการย้ายเสาอินทิลจากหอพระแก้วร้างบริเวณวัดสะตือเมืองไปสร้างขึ้นใหม่ที่วัดเจดีย์หลวง อีกทั้งมีการปลูกต้นยางนาไว้คู่กับเสาหลักเมือง หรือเสาอินทิล โดยพยายามบดบังความเชื่อดั้งเดิม ในการนำความเชื่อทางพระพุทธศาสนามาแทรก เช่น การให้ความสำคัญต่อองค์พระเจดีย์หลวงในฐานะศูนย์กลางของจักรวาล และเปลี่ยนแปลงให้อินทิลมีสภาพเป็นวัดอินทิลที่ถูกลดความสำคัญลงกลายเป็นเพียงส่วนหนึ่งของวัดเท่านั้น รวมไปถึงขาดการรับรู้ถึงย่านของกลุ่มช่างฝีมือในอดีต อาทิเช่น ย่านวัวลาย ย่านชุมชนพวกแต้ม ย่านวัดหมื่นตุม เป็นต้น ซึ่งเป็นอุปสรรคที่ไม่สามารถนำประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการมรดกวัฒนธรรมได้ จึงนำไปสู่การปล่อยปละละเลย ไม่ดูแลรักษามรดกของเมือง ก่อให้เกิดความสูญเสียคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ภูมิทัศน์ของเมือง และคุณค่าทางด้านสุนทรียภาพ ซึ่งอาจนำมาซึ่งความเสื่อมถอยของวัฒนธรรม ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของเมืองอีกด้วย

จากการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเชียงใหม่ถูกกำหนดให้เป็นเมืองศูนย์กลางที่มีความสำคัญระดับภาค ตามนโยบายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ส่งผลให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างมาก เกิดย่านพาณิชย์กรรม และที่พักอาศัยหนาแน่นเพิ่มขึ้นอีกหลายแห่ง เกิดการผสมผสาน ของกลุ่มคนต่างถิ่นมารวมตัวกัน ซึ่งการเข้ามาประกอบกิจกรรมต่างๆที่ไม่เหมาะสมกับเมืองเก่า ความต้องการพื้นที่ในการประกอบกิจกรรมการค้า ทำให้พื้นที่อาศัยเดิม พื้นที่เกษตรกรรม และพื้นที่โล่งว่างต่างๆ ลดน้อยลงตามสัดส่วนการเพิ่มกิจกรรมภายในเมือง ส่วนการค้าเพื่อกลางแจ้งในอดีตเปลี่ยนไปสู่การค้าตามอาคารร้านค้าตลอดทั้งวัน ไม่ต้องการพื้นที่โล่งของเมืองอีกต่อไป

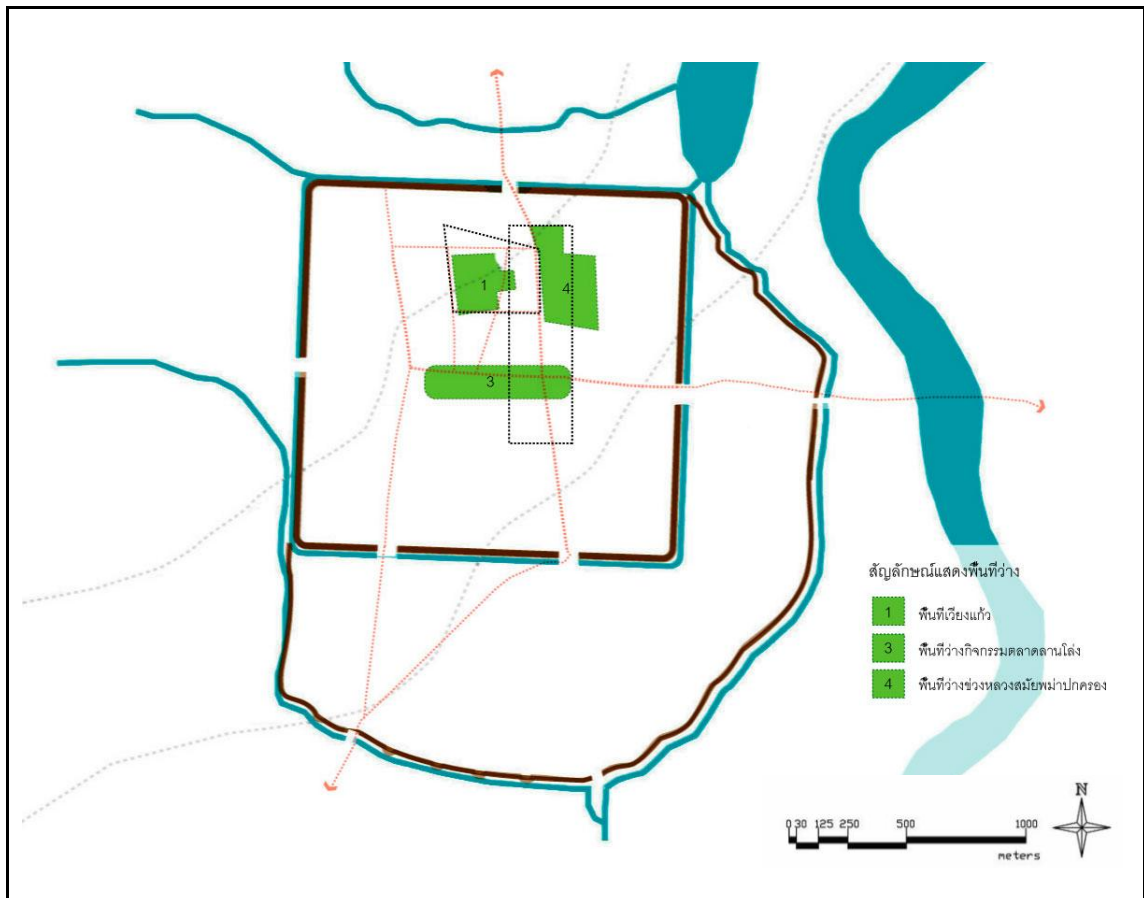
4.1.4 พัฒนาการทางด้านพื้นที่ว่าง

พัฒนาการทางด้านพื้นที่ว่างช่วงปี พ.ศ. 1839-2101

พื้นที่ว่างตำแหน่งที่ 1 พื้นที่ว่างบริเวณเวียงแก้วมีพื้นที่ขนาดใหญ่โดยประมาณ 37 ไร่ 3 งาน 26 ตารางเมตร ซึ่งเป็นพื้นที่ว่างในอดีตของเมืองเชียงใหม่มีความสำคัญและเป็นพื้นที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์และมีความหมายต่อผู้คนในเมืองอย่างมาก ใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีราชาภิเษกของพญาเมืองแก้ว ถวายพระเพลิงพระศพของกษัตริย์ อีกทั้งภายในพื้นที่เวียงแก้วแห่งนี้ยังมีสถานที่สำคัญ คือ “คู่มหลวง” หรือ “คู่มเวียงแก้ว” เป็นสถานที่ที่กษัตริย์ใช้ประทับและบริหารราชการแผ่นดิน พื้นที่ว่างตำแหน่งที่ 2 พื้นที่ว่างช่วงหลวงของเมืองเชียงใหม่ มีพื้นที่ครอบคลุมตั้งแต่วัดหัวข่วง ต่อเนื่องมาทางด้านทิศใต้ สิ้นสุดที่วัดเจดีย์หลวง ซึ่งช่วงหลวงแห่งนี้ใช้เป็นที่ประชุมทัพในช่วงการเกิดสงคราม ส่วนในยามปกติพื้นที่ช่วงหลวงในช่วงตั้งแต่ลานอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ในปัจจุบันต่อเนื่องมาทางทิศใต้ถึงสี่แยกกลางเวียงแล้วตรงไปทางทิศตะวันตกจนถึงบริเวณหน้าวัดพระสิงห์ได้ใช้ประโยชน์เป็นตลาดของเมือง ซึ่งมีลักษณะเป็นลานโล่งกลางแจ้ง ซึ่งแสดงดังภาพในตำแหน่งที่ 3 พื้นที่ว่างที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ ยังคงต่อเนื่องไปจนถึงช่วงสมัยช่วงราชวงศ์มังรายเสื่อม เมื่อปี พ.ศ.2101

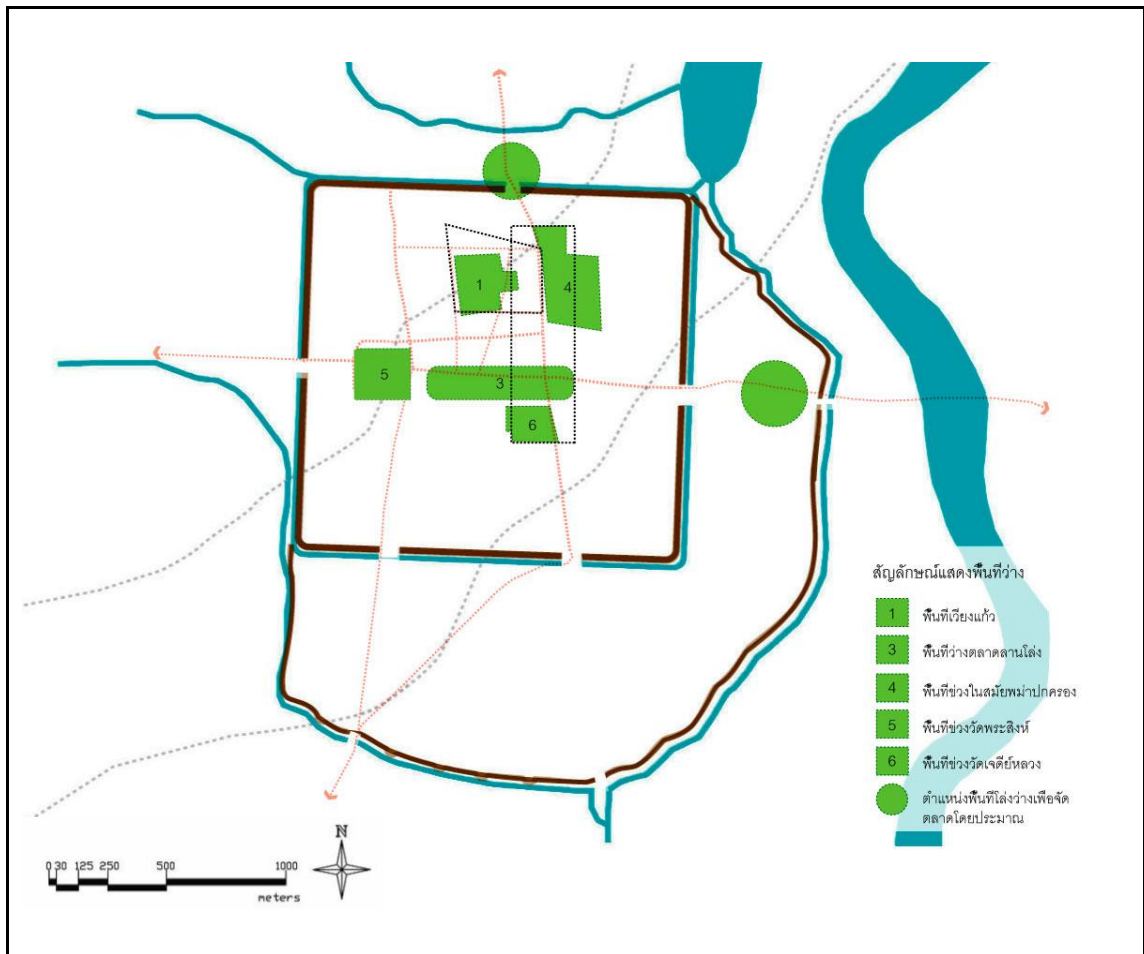
แผนผังที่ 4.21 แสดงพัฒนาการทางด้านพื้นที่ว่างช่วงปี พ.ศ. 1839-2101

พัฒนาการทางด้านพื้นที่ว่างช่วงปี พ.ศ. 2101-2316

ต่อมาในช่วงสมัย พ.ศ. 2101-2316 ได้สันนิษฐานว่าตำแหน่งที่ 4 พื้นที่บริเวณโรงเรียนยุพราชวิทยาลัยในปัจจุบัน เคยเป็นพื้นที่ช่วงหลวงในสมัยพม่าปกครอง ซึ่งพื้นที่ช่วงหลวงในช่วงราชวงศ์มังรายปกครองได้สูญสิ้นไปเหลือเพียงคุ่มหลวงเวียงแก้วที่ยังคงอยู่สืบเนื่องมา แต่พื้นที่ถูกลดทอนลงเหลือเพียงบางส่วนเท่านั้นในพื้นที่ตำแหน่งที่ 4

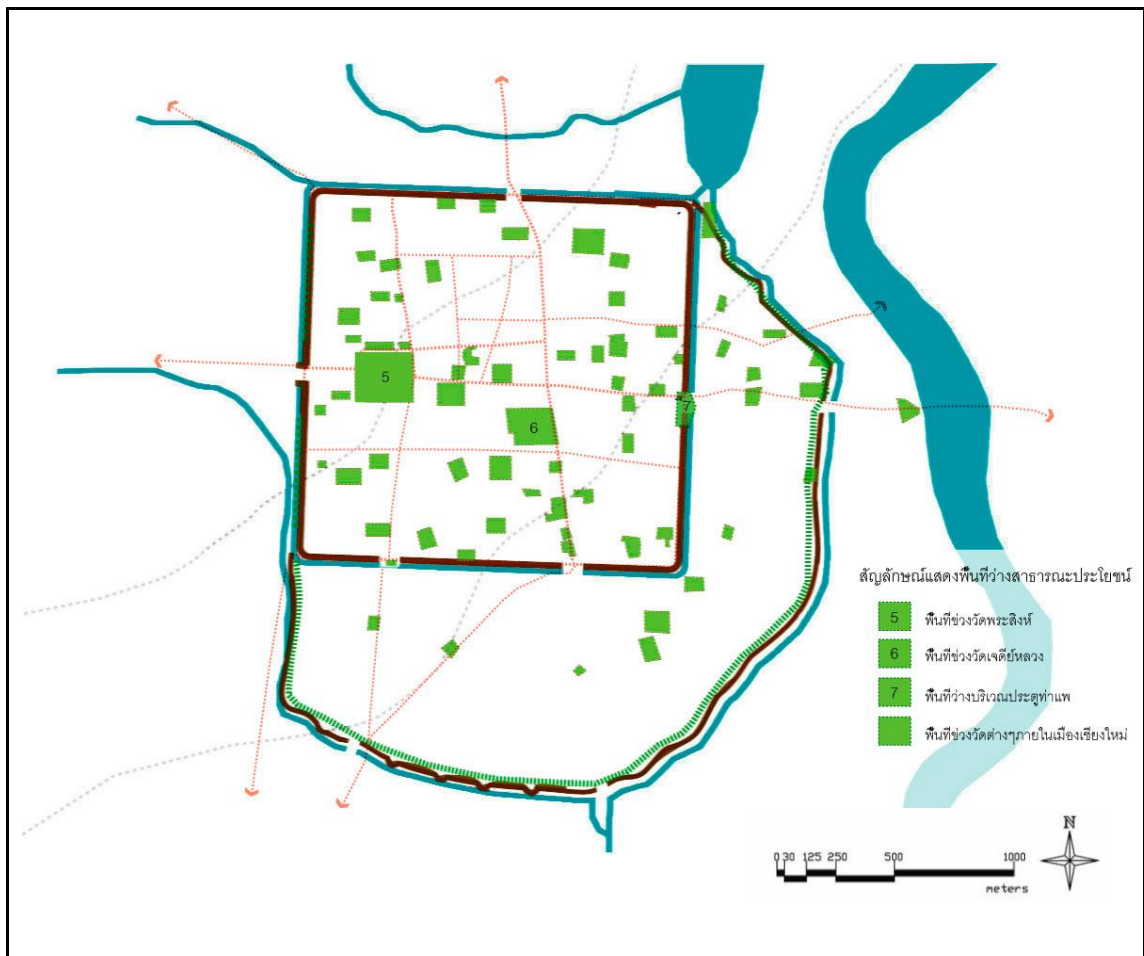
แผนผังที่ 4.22 แสดงพัฒนาการทางด้านพื้นที่ว่างช่วงปี พ.ศ. 2101-2316

พัฒนาการทางด้านพื้นที่ว่างช่วงปี พ.ศ. 2316-2427

ช่วงปีพ.ศ. 2316-2427 พื้นที่ว่างสิ้นสภาพลงหลังจากที่พม่าเข้าปกครองเมืองเชียงใหม่ ซึ่งตั้งแต่ปีพ.ศ. 2316 ได้ใช้กิจกรรมพื้นที่ว่างตามพื้นที่ข่วงศาสนาฐานซึ่งเป็นการกิจกรรมในแต่ละหมู่บ้าน แต่ละชุมชนเท่านั้น แต่หากเป็นการจัดกิจกรรมในระดับเมือง พื้นที่ว่างที่สำคัญ ได้แก่ วัดพระสิงห์ และวัดเจดีย์หลวง เป็นต้น ส่วนพื้นที่ของตลาดได้มีการขยายออกสู่ภายนอกกำแพงเมืองชั้นใน ซึ่งภายในเมืองนั้นมีตลาด 3 แห่ง คือ กาดหัวเวียงอยู่ประตูช้างเผือกด้านนอกเวียง กาดเชียงเรือก อยู่ที่ประตูเชียงเรือก(ประตูท่าแพ)ด้านนอกเวียง และกาดกลางเวียง ซึ่งเป็นกาดใหญ่ประจำเมือง

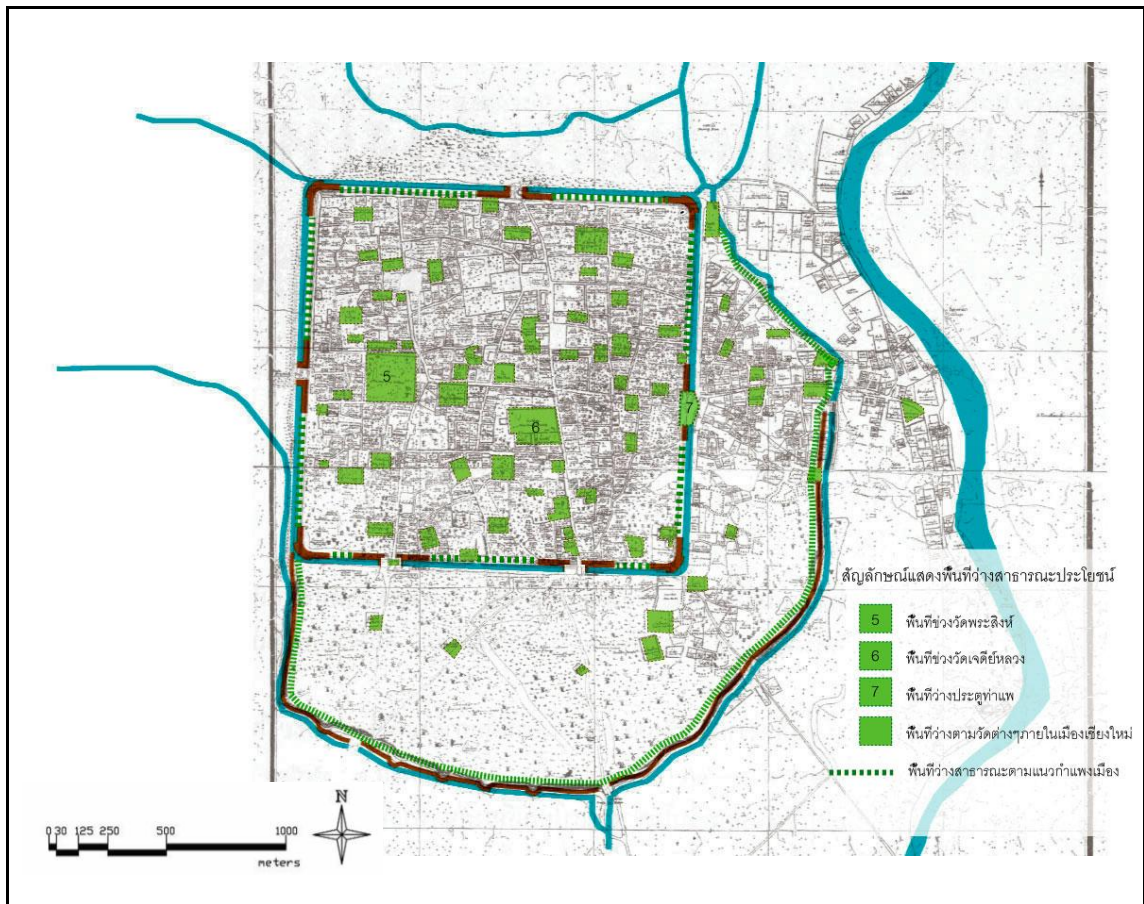
แผนผังที่ 4.23 แสดงพัฒนาการทางด้านพื้นที่ว่างช่วงปี พ.ศ. 2316-2427

พัฒนาการทางด้านพื้นที่ว่างช่วงปี พ.ศ. 2427-2476

พื้นที่ว่างช่วงปี พ.ศ. 2427-2476 ยังคงมีพื้นที่ว่างปรากฏอยู่ตามช่วงวัดเท่านั้น เนื่องจากยังมีการใช้งานพื้นที่บริเวณช่วงวัดจัดกิจกรรม ประเพณีต่างๆ เช่น เวียนเทียน เข้าพรรษา เป็นต้น ที่สามารถจัดกิจกรรมในแต่ละวัดของพื้นที่ชุมชนใกล้เคียงนั้นๆ ส่วนการจัดกิจกรรมในระดับเมือง เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีบูชาเสาอินทขิล ประเพณีสืบชะตาเมือง ก็ได้ใช้พื้นที่ว่างในช่วงวัดประจำเมืองที่เป็นจุดหมายตา ได้แก่ วัดเจ็ดยอดหลวง วัดพระสิงห์ อีกทั้งยังมีประตูเมืองท่าแพ ที่เป็นศูนย์รวมกิจกรรมของเมือง ส่วนตลาดตั้งแต่ช่วงปีพ.ศ. 2427 ได้มีการเปลี่ยนแปลงจากการค้าขายแบบลานโล่งกลางแจ้งชั่วคราว มาเป็นพื้นที่ค้าขายแบบถาวรโดยอยู่ภายใต้อาคาร

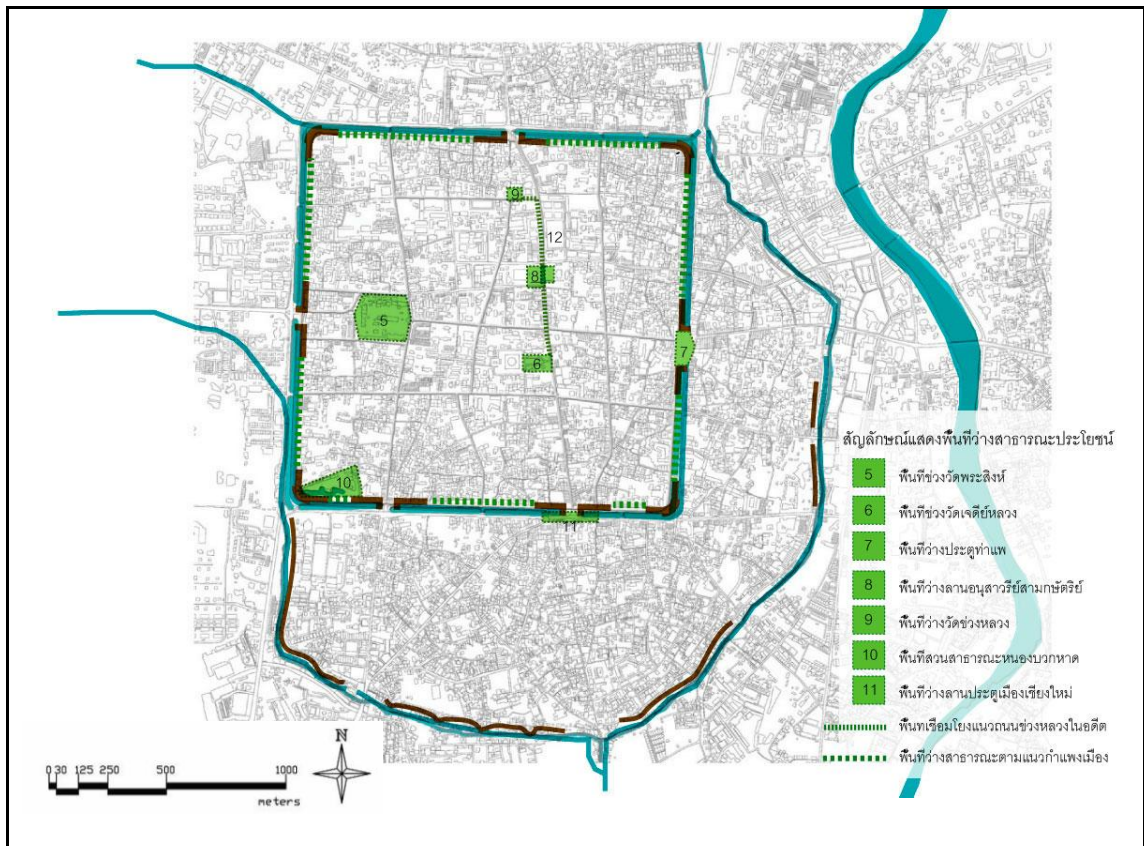
แผนผังที่ 4.24 แสดงพัฒนาการทางด้านพื้นที่ว่างช่วงปี พ.ศ. 2427-2476

พัฒนาการทางด้านพื้นที่ว่างช่วงปี พ.ศ. 2476-2530

พื้นที่ว่างช่วงปี พ.ศ. 2476-2530 มีการใช้พื้นที่ว่างในลักษณะที่เปลี่ยนไปจากปีที่ผ่านมา เนื่องจาก มีการพัฒนาในระดับเมืองเข้ามา จึงทำให้พื้นที่ข่วงวัดบางแห่งกลายเป็นพื้นที่ว่าง และบางส่วนเป็นพื้นที่ราชการ หรือขายให้เอกชน ซึ่งพื้นที่ว่างภายในข่วงวัดที่ใช้จัดกิจกรรมหลักๆของเมือง ยังคงเป็นพื้นที่วัดเจดีย์หลวง และวัดพระสิงห์ ส่วนพื้นที่ว่างของเมืองเก่าเชียงใหม่ ยังมีพื้นที่ตามประตูเมืองทั้ง 5 ประตู แต่ประตูท่าแพและประตูเชียงใหม่มีลานกิจกรรมที่สามารถเป็นที่ว่างในการจัดกิจกรรมของเมืองได้ รวมทั้งรอบกำแพงเมืองชั้นใน หลังจากที่ได้รื้อกำแพงเมืองออกจึงใช้พื้นที่ว่างเหล่านี้เป็นพื้นที่สาธารณะของเมือง

แผนผังที่ 4.25 แสดงพัฒนาการทางด้านพื้นที่ว่างช่วงปี พ.ศ. 2476-2530

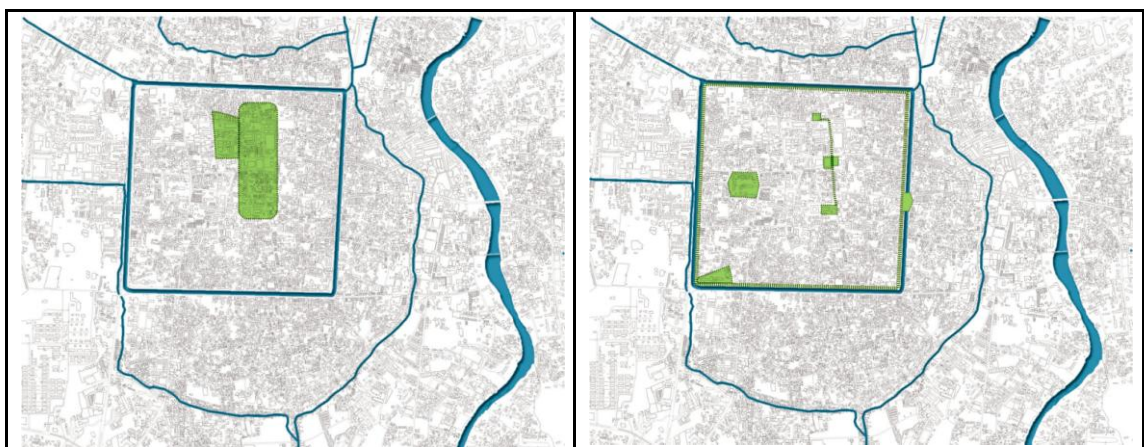
พัฒนาการทางด้านพื้นที่ว่างช่วงปี พ.ศ. 2530-2555

พื้นที่ว่างตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2530-ปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ว่างอย่างมาก เนื่องจากคุณค่าของพื้นที่ข่วงวัดถูกลดบทบาทลง แต่ยังมีวัดเจดีย์หลวง และวัดพระสิงห์ที่ยังคงเป็นพื้นที่ข่วงวัดสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งพื้นที่ว่างในภายในข่วงวัดเหลือเพียง 3 วัด ได้แก่ พื้นที่ข่วงวัดพระสิงห์ วัดเจดีย์หลวง และวัดหัวข่วง ซึ่งพื้นที่ว่างในการจัดกิจกรรมตำแหน่งใหม่ของเมืองที่สำคัญ ได้แก่ ลานอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ ซึ่งเป็นจุดรวมกิจกรรมที่สำคัญของคนเชียงใหม่ในปัจจุบันนี้ ซึ่งอยู่ในแนวของข่วงหลวงในอดีต อีกทั้งยังมีการจัดกิจกรรมประตูเมืองท่าแพและประตูเชียงใหม่ก็ยังเป็นจุดรวมกิจกรรมที่สำคัญของเมืองอีกด้วย ส่วนพื้นที่ว่างสาธารณะ คือ สวนบวกหาดและพื้นที่ว่างตามแนวคูเมือง ซึ่งเป็นสถานที่พักผ่อนของคนเมืองในปัจจุบัน ส่วนบริเวณทัศนสถานหญิงถูกรื้อถอน เพื่อให้สร้างสวนสาธารณะ และศาลจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งในอดีตเคยเป็นที่ตั้งว่าการค้าสนามหลวง นครเชียงใหม่ ซึ่งปัจจุบัน พ.ศ.2555 ได้กลายเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจังหวัดเชียงใหม่

แผนผังที่ 4.26 แสดงพัฒนาการทางด้านพื้นที่ว่างช่วงปี พ.ศ. 2530-2555

พื้นที่ว่างที่เคยเป็น "ช่วงหลวง" ได้สิ้นสภาพการไป ซึ่งเกิดจากกิจกรรมที่เปลี่ยนไป เหลือแต่เพียงที่ว่างที่แทรกอยู่ตามชุมชน หรือกลายเป็นส่วนหนึ่งของสถานที่ราชการ และเดิมตลาดในอดีตอยู่ใจกลางเมืองตั้งแต่หน้าวัดพระสิงห์ถึงสี่แยกกลางเวียงแต่ปัจจุบันได้มีการย้ายออกนอกกำแพงเมือง ส่งผลพื้นที่โล่งว่างถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นอาคารเพิ่มมากขึ้น

จากการศึกษาพบว่าช่วงหลวงในอดีตเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าและมีความหมายอย่างยิ่ง อีกทั้งช่วงหลวงยังเป็นที่ตั้งของสถานที่สำคัญ ได้แก่ พระราชวัง และสะดือเมือง ที่ถือว่าเป็นจุดรวมจิตใจของชาวเมือง ต่อมาพื้นที่ว่างถูกย้ายให้มาเป็นพื้นที่บริเวณรอบองค์พระเจดีย์หลวง ที่เป็นพื้นที่สาธารณะของคนทุกกลุ่ม ส่วนปัจจุบันพื้นที่ว่างของเมืองได้มีความเจริญมากขึ้น อาคารข้างเคียงได้เข้ามาบดบังและมีการใช้พื้นที่ที่เคยเป็นช่วงหลวงในอดีตในการสร้างอาคารสมัยใหม่ กิจกรรมที่ใช้สอยบนพื้นที่เดิมก็ถูกเปลี่ยนแปลง ส่วนพื้นที่ว่างได้ลดลง หายไปได้มีการตัดถนนในพื้นที่แทน แต่พื้นที่โล่งว่างที่ยังหลงเหลืออยู่เหลือเพียงแต่พื้นที่ว่างตามขอบเขตของสถานที่ต่างๆ ที่อยู่กระจ่ายกันออกไป ตามแนวเส้นทางสัญจร และบริเวณพื้นที่ต่างๆ ซึ่งเป็นสวนหย่อม พักผ่อนของเมือง จึงไม่สามารถแบ่งพื้นที่ว่างได้อย่างชัดเจน โดยไม่ได้อยู่ในพื้นที่ช่วงหลวงเดิม ส่วนพื้นที่ว่างของบริเวณช่วงหลวงเดิมที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ ช่วงหอคำ ช่วงอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ และช่วงวัดเจดีย์หลวง ส่วนพื้นที่บริเวณแนวกำแพงเมืองและคูเมืองทั้ง 4 ด้านเป็นพื้นที่โล่งว่างที่สำคัญของเมือง โดยทำหน้าที่เป็นพื้นที่ในการแบ่งเขตเมืองออกจากพื้นที่ชุมชน ช่วงหลวงยังคงเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญคู่มือเมืองเชียงใหม่ แต่ร่องรอยของพื้นที่ที่ถูกบดบังด้วยกิจกรรมใหม่ วิถีชีวิตใหม่ที่แทรกเข้ามา อีกทั้งยังมีพื้นที่ว่างสาธารณะ ชื่อว่า สวนบวภทาด เพื่อนันทนาการ ออกกำลังกาย พักผ่อนหย่อนใจ อยู่บริเวณแจ่งกู่เฮือง

แผนผังที่ 4.27 แสดงตำแหน่งพื้นที่ว่างในสมัยพญามังราย ที่เรียกว่า ช่วงหลวง ลานประกอบพิธีกรรม และเปรียบเทียบกับพื้นที่ว่างในปัจจุบัน พ.ศ.2555

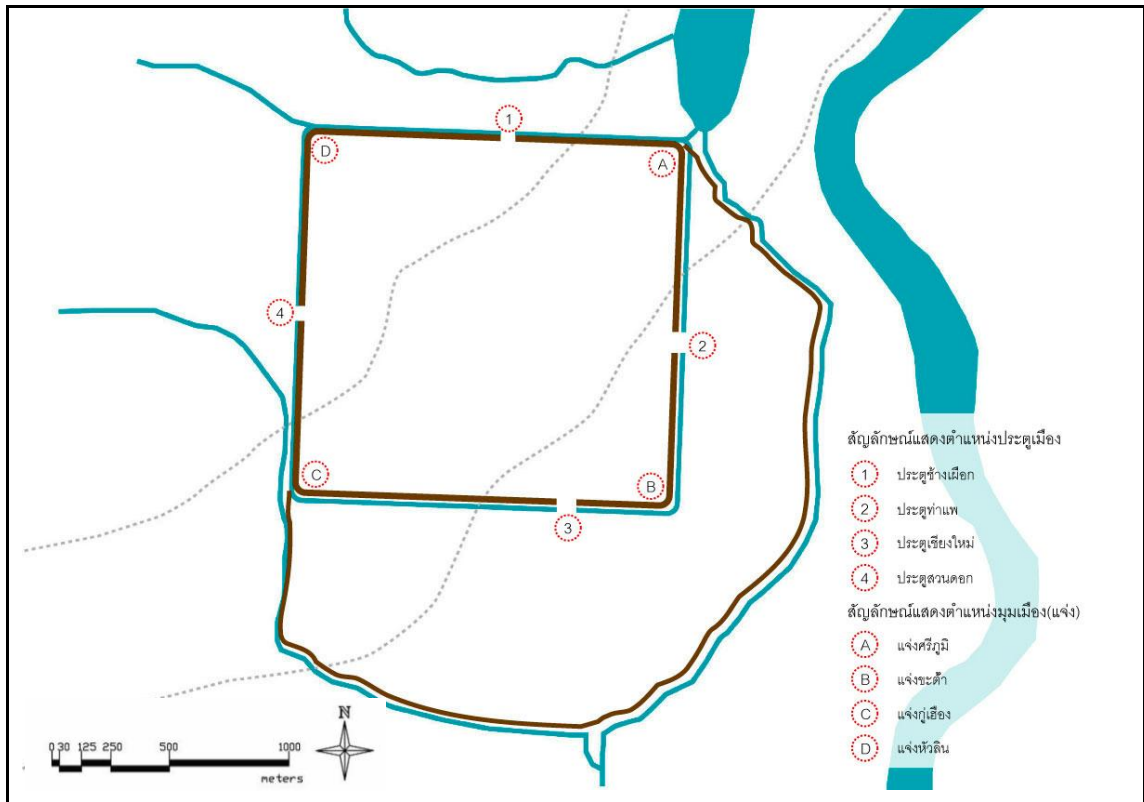
พื้นที่โล่งว่างหรือช่องหลวงในอดีต เกิดจากความต้องการพื้นที่โล่งว่างในการรองรับกิจกรรมที่สัมพันธ์กับคติความเชื่อของเมือง อันเป็นด้านนามธรรมและกิจกรรมด้านรูปธรรมที่ขึ้นอยู่กับพื้นที่ตามช่วงเวลา รูปแบบการดำรงชีวิตในประจำวัน รูปแบบที่พักอาศัย รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ดังนั้นเมืองช่วงเวลาและสถานการณ์ต่างๆเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทที่แตกต่างกัน พื้นที่โล่งที่มีความสัมพันธ์กับลักษณะการดำรงชีวิตของคนในช่วงเวลาหนึ่งได้ปรับเปลี่ยนสภาพไปเนื่องจากมีตัวแปรหลายปัจจัย มีความพยายามทำลายและลบล้างสัญลักษณ์เดิมของพื้นที่ โดยมีการทำลายพื้นที่ช่วง และวัดต่างๆ ด้วยวิธีการสร้างสถานที่ทำการเข้าไปแทนที่ พร้อมทั้งกำจัดและลดบทบาทของวัดลง รูปแบบทางสังคมมีการสังสรรค์ในพื้นที่สมัยใหม่ เช่น ห้างสรรพสินค้า สถานบันเทิง สนามกีฬา เป็นต้น ทำให้พื้นที่ช่วงในอดีตลดความสำคัญลงไป อีกทั้งมีเส้นทางถนนหลายสายตัดผ่านพื้นที่โล่งของเมือง และสถานที่สำคัญอันเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และศูนย์รวมจิตใจของเมือง เนื่องมาจากการขาดข้อมูลพื้นฐานในการวางแผน และมีมุมมองแนวคิดที่แตกต่างไปจากความเชื่อในพื้นที่นั้น

ภาพที่ 4.13 แสดงตลาดในอดีตหน้าวัดพระสิงห์ และสภาพพื้นที่หน้าวัดพระสิงห์ในปัจจุบัน

ที่มา: www.google.com สืบค้นเมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2556

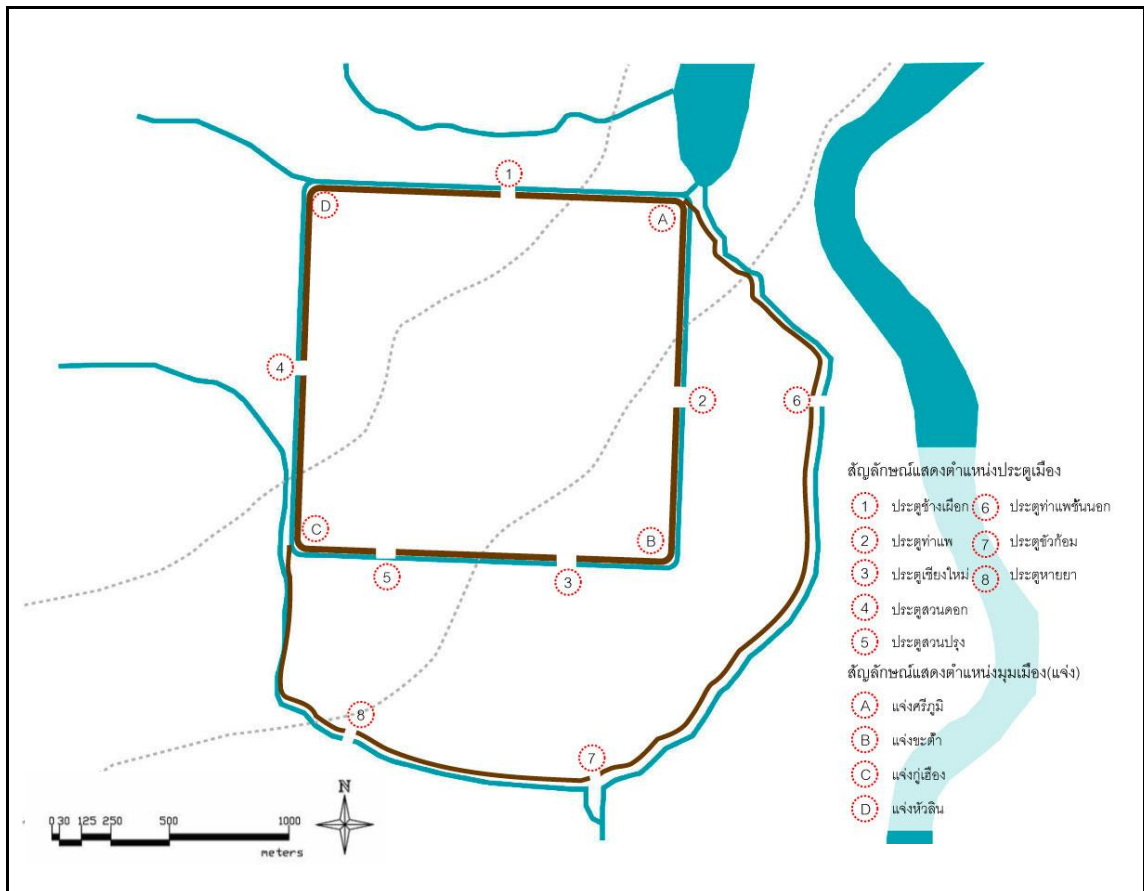
4.1.5 พัฒนาการทางด้านโครงสร้างของเมือง

พัฒนาการทางด้านโครงสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 1839-1898

โครงสร้างของเมืองเชียงใหม่ในยุคแรก เริ่มมีการขุดดินที่ขุดจากคูเมืองมาถมเป็นแนวกำแพงเมือง และก่ออิฐขนาดทั้งสองข้างเพื่อป้องกันดินทลาย จึงกลายเป็นกำแพงอิฐล้อมรอบเมืองทุกด้าน โดยเริ่มสร้างกำแพงเมืองบริเวณแจ่งศรีภูมิก่อน แล้วสร้างต่อเรื่อยๆจนมาบรรจบกัน มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยมีกำแพงเมืองทั้งหมด 3 ชั้น มีด้านยาวประมาณ 1.7 กิโลเมตร และมีความกว้างประมาณ 1.6 กิโลเมตร หลังจากนั้นมีการก่อสร้างประตูเมืองที่ทำจากไม้ โดยมีประตูเมืองอยู่ทั้งหมด 4 ประตู ได้แก่ ประตูช้างเผือกอยู่ทางด้านทิศเหนือ ประตูท่าแพอยู่ทางด้านทิศตะวันออก ประตูเชียงใหม่อยู่ทางด้านทิศใต้ และประตูสวนดอกอยู่ทางด้านทิศตะวันตก โดยมีการสันนิษฐานจากภาพถ่ายเก่าว่าประตูเมืองนั้นมีลักษณะ 2 ชั้นตำแหน่งประตูเป็นลับแล เนื่องจากมีความเชื่อว่าจะสามารถป้องกันสิ่งร้ายๆที่เข้าเมืองให้ลับสน และยังป้องกันการกรอภัยจากปืนใหญ่ ส่วนกำแพงเมืองชั้นนอก มีการขุดดินเพื่อก่อสร้างกำแพงเมืองชั้นนอกให้เป็นเนินดินแนวโค้ง เพื่อป้องกันการโจมตีจากข้าศึกให้แก่ไพร่ และชุมชนเมือง

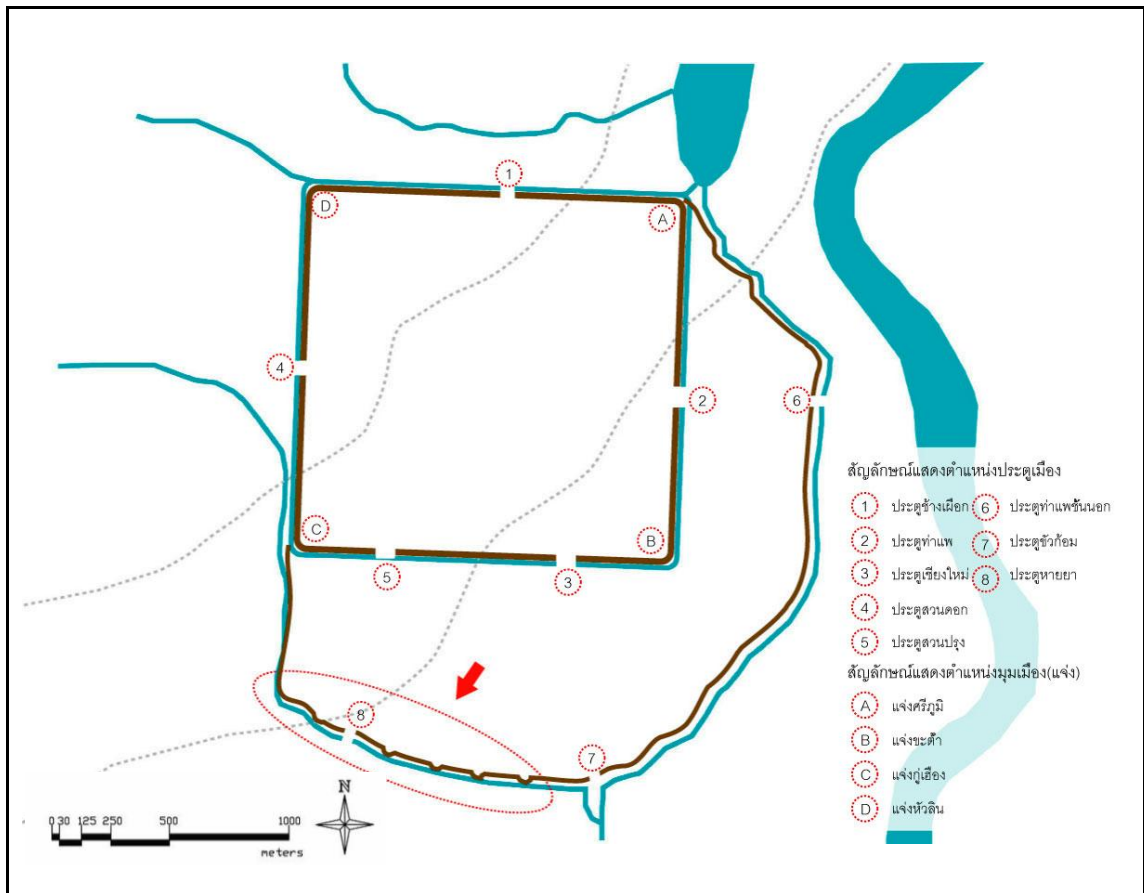
แผนผังที่ 4.28 แสดงพัฒนาการทางด้านโครงสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 1839-1898

พัฒนาการทางด้านโครงสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 1898-2101

ในช่วงพ.ศ. 1945 เริ่มมีการขุดเจาะประตูการเข้าออกของเมือง ซึ่งเป็นประตูที่ 5 คือ ประตูสวนปรุง หรือประตูสวนแร่ อยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ โดยมีความเชื่อว่าทางทิศใต้นั้นเป็นทิศกาละกิณี ซึ่งนำศพออกทางประตูแห่งนี้ นอกจากประตูเมืองชั้นในแล้วยังมีการขุดเจาะประตูชั้นนอกอีก 3 ประตู ได้แก่ ประตูท่าแพชั้นนอกที่ตั้งอยู่แนวเดียวกับประตูท่าแพทางทิศตะวันออก ประตูหัวก้อม ตั้งอยู่แนวเดียวกับประตูเชียงใหม่ และประตูหายยาตั้งอยู่แนวเดียวกับประตูสวนปรุง และในสมัยของพระเมืองแก้วได้มีการเสริมสร้างแนวกำแพงให้มีความกว้างประมาณ 2 วา ซึ่งมีการก่ออิฐ โบกปูนตามลำดับ

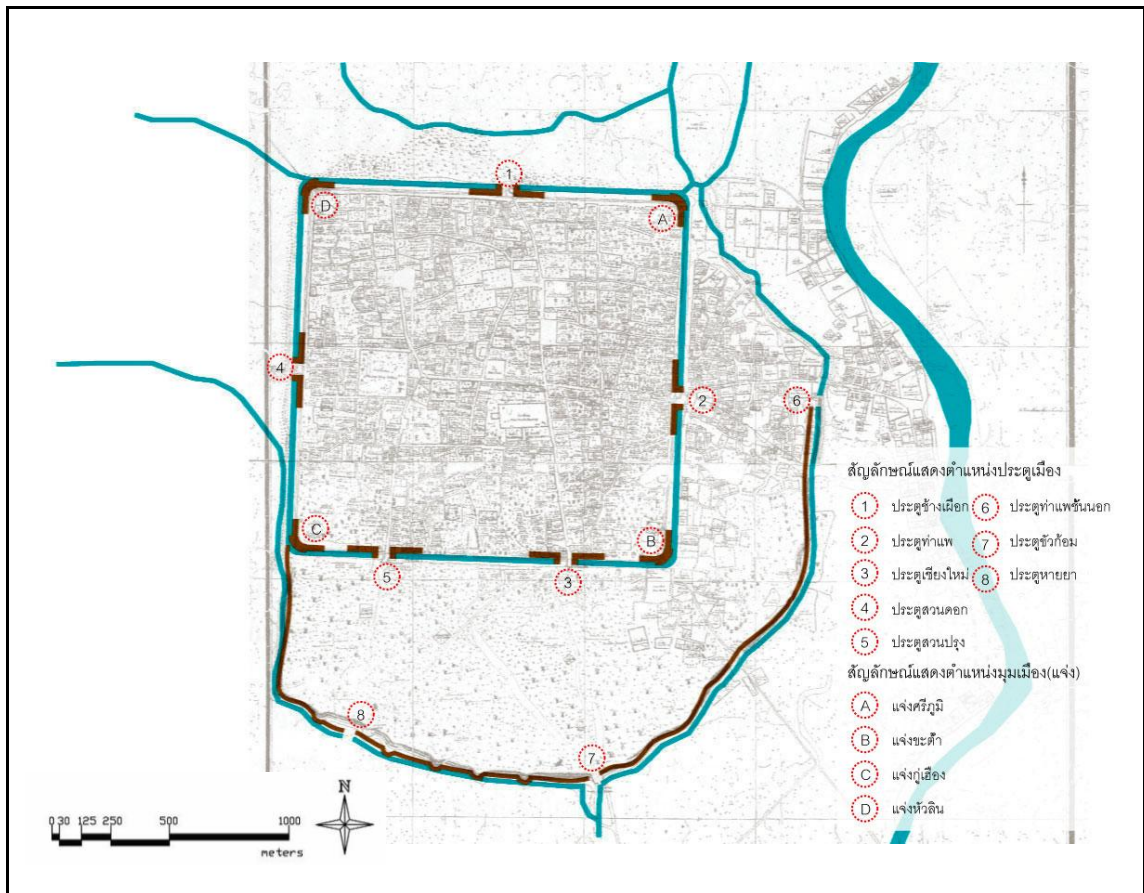
แผนผังที่ 4.29 แสดงพัฒนาการทางด้านโครงสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 1898-2101

พัฒนาการทางด้านโครงสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 2101-2476

โครงสร้างในช่วงนี้ได้ปรากฏแนวกำแพงเมืองชั้นนอกได้แบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงแรกตั้งแต่วัดตาเก็น (ปัจจุบันชื่อวัดชัยศรีภูมิ) ที่มุมกำแพงเมืองชั้นในทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือยาวตามคลองแม่ข่าเรื่อยไปจนถึงป้อมหัวหมูที่วัดแสนผางแล้วไปจบที่วัดบุพพารามเป็นช่วงของกำแพงอิฐ จากนั้นจึงเริ่มเปลี่ยนมาเป็นกำแพงดินพุ่งตรงไปขนานกับกำแพงเมืองแล้วอ้อมทางด้านทิศใต้เพื่อไปจบที่แจ่งกุเอือง ต่อมาช่วงพม่าปกครองเมืองเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. 2205 ได้มีการสร้างเสริมแนวคันดินกำแพงเมืองชั้นนอกต่อจากแนวเดิมในสมัยพญามังราย ซึ่งพม่าได้นำเอาบทเรียนจากการที่อยุธยาใช้แนวกำแพงดินเป็นฐานในการตั้งปืนใหญ่ เพื่อมาปรับแต่งแนวกำแพงดินเดิมและได้มีการสร้างหอรบ เป็นป้อมที่มุมกำแพงทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ รวมทั้งได้ก่อลูกป้อมโอบเสมาตลอดแนวกำแพงดิน แต่ลักษณะโครงสร้างของเมืองยังคงสืบเนื่องมาแต่ในอดีตจนถึงช่วงปี พ.ศ. 2444 ปรากฏารป้องกันเมืองถูกทิ้งร้าง ขาดการดูแล

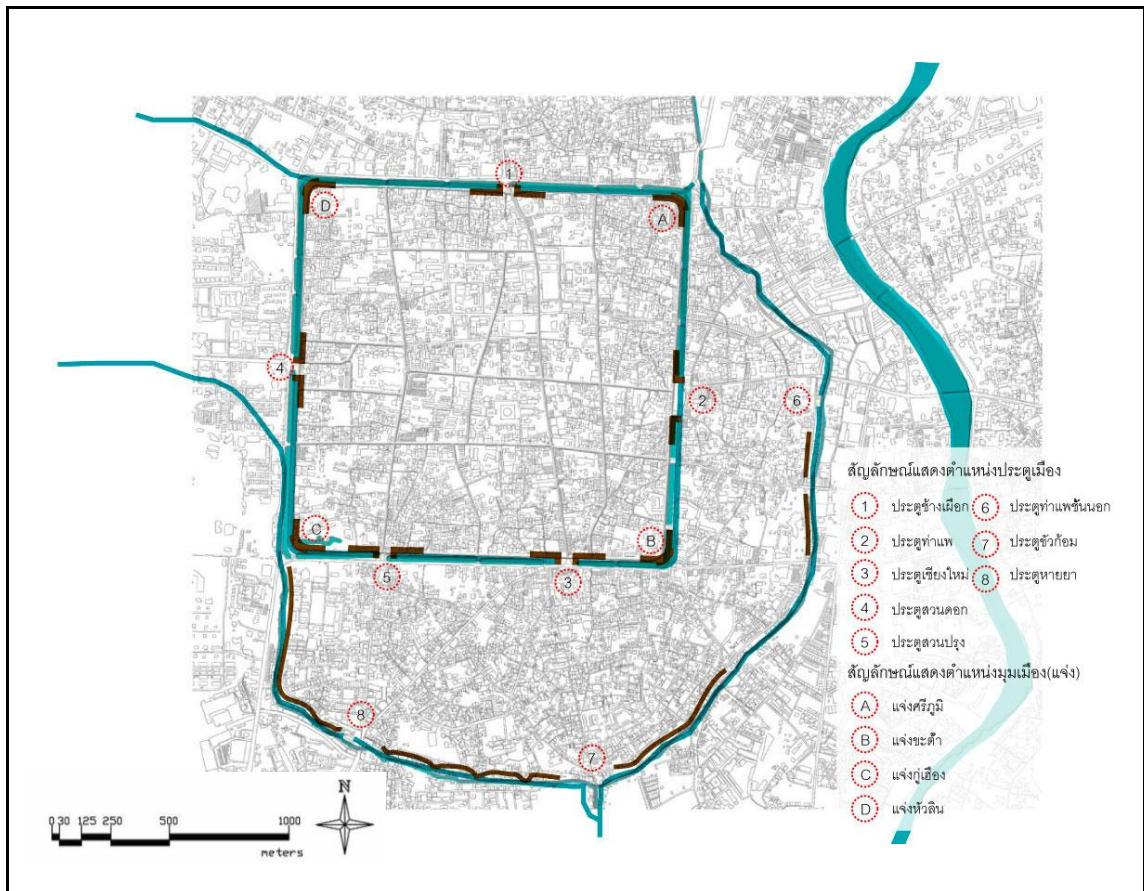
แผนผังที่ 4.30 แสดงพัฒนาการทางด้านโครงสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 2101-2476

พัฒนาการทางด้านโครงสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 2476-2530

โครงสร้างของเมืองเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมีคำสั่งให้รื้อกำแพงเมืองลง และได้มีการตัดถนนเลียบบนเมืองชั้นใน โดยมีแนวถนนบางส่วนทับไปบนแนวกำแพงที่ถูกรื้อถอนไปตามลำดับ โดยเริ่มตั้งแต่วัดดอกคำ ช่วงประตูท่าแพ และประตูช้างม้อย แล้วจึงมีการรื้อต่อไปเรื่อยๆ ภายหลังได้มีการนำต้นสนมาปลูกไว้แทน ทำให้กำแพงเมืองเชียงใหม่ถูกรื้อทิ้งคงเหลือเฉพาะบริเวณแจ้ง(มุมเมือง)และประตูเมืองต่างๆเท่านั้น ส่วนประตูท่าแพได้มีการรื้อของเก่าและสร้างขึ้นใหม่ทั้งหมดในปี พ.ศ.2529 ภายหลังได้มีการนำต้นสนมาปลูกไว้แทน ส่วนแนวกำแพงเมืองชั้นนอกส่วนที่เป็นวัดชัยศรีภูมิจนถึงวัดอุปารามถูกรื้อถอนลง และปรับให้เป็นถนน ในปีพ.ศ. 2479 เริ่มมีการทำลายตำแหน่งชัยมงคลของเมืองอย่างรุนแรง มีการพัฒนาและเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วนับตั้งแต่นั้นมา

แผนผังที่ 4.31 แสดงพัฒนาการทางด้านโครงสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 2476-2530

พัฒนาการทางด้านโครงสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 2530-2555

โครงสร้างของเมืองมีความเสื่อมสภาพลงตามพัฒนาการของเมือง กำแพงเมืองชั้นในเหลือเพียงแจ้ง มุมเมือง และประตูเมืองทั้ง 5 ประตูโดยยังคงโครงสร้างของความเป็นเมืองสี่เหลี่ยมให้สามารถรับรู้ได้ ส่วนกำแพงชั้นนอก(กำแพงดิน) ยังคงหลงเหลืออยู่ในบางช่วง แต่มีสภาพทรุดโทรมบางช่วงที่สูญหายไปแล้ว อีกทั้งยังถูกขุดเจาะให้กลายเป็นทางเข้า - ออก ส่วนบริเวณที่หมดสภาพโดยไม่หลงเหลือร่องรอยเริ่มตั้งแต่แจ้งศรีภูมิจนถึง บริเวณวัดแสนฝาง แยกถนนท่าแพ ส่วนช่วงบริเวณถนนระแกงถึงประตูหัวก้อม และประตูหายยาในส่วนนี้แนวกำแพงเหลือไม่ครบทั้งแนว ซึ่งได้ถูกทำลายเป็นถนนกำแพงดิน ส่วนกำแพงดินที่เหลืออยู่มีความสูงลดลงเหลือเพียงกำแพงดินธรรมดา ชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณนี้ ได้แก่ ชุมชนฟ้าใหม่ ชุมชน 5 ธันวาคม ชุมชนศรีท้าววัดหัวฝาย ส่วนช่วงตั้งแต่ประตูหายยาถึงแจ้งกุเอืองยังคงปรากฏร่องรอยให้เห็นเด่นชัด

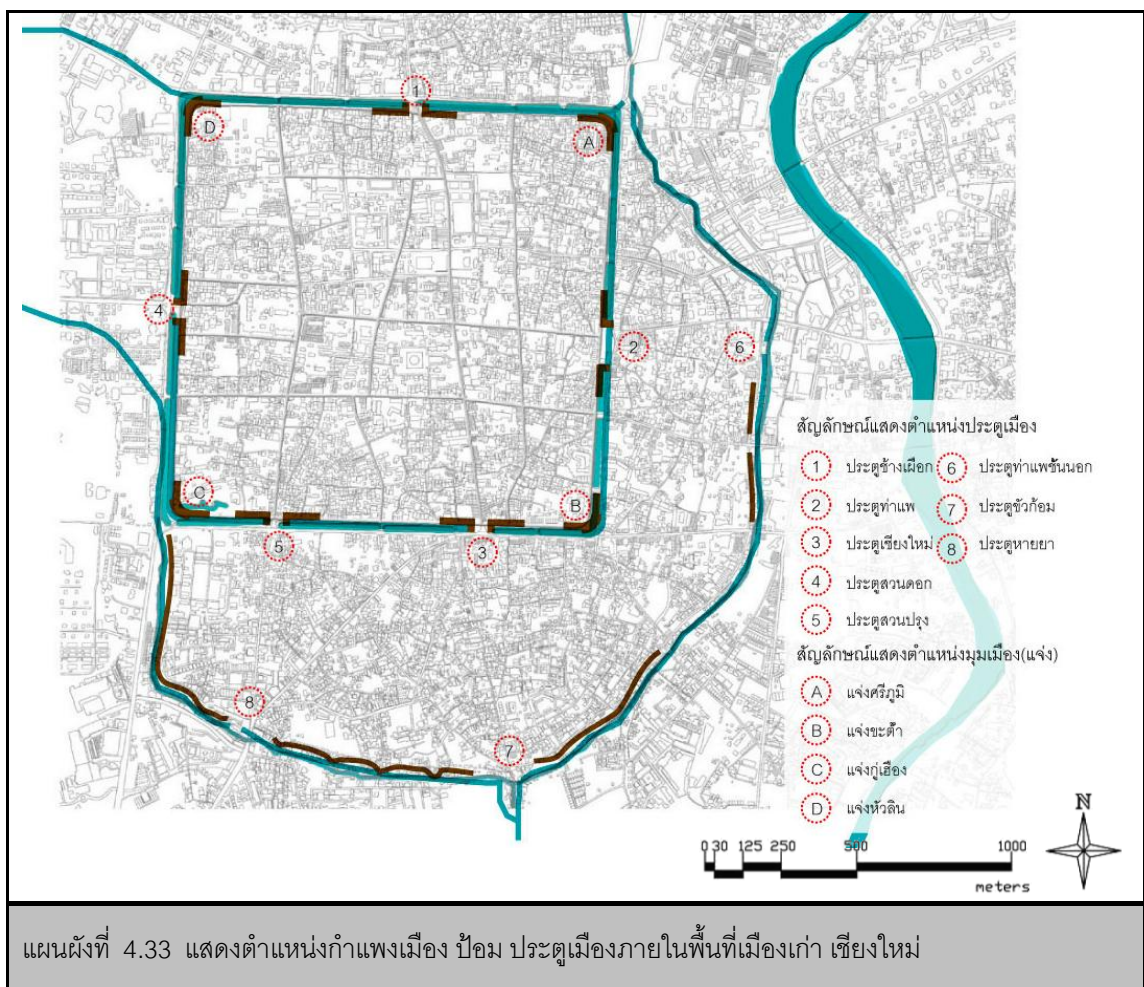
แผนผังที่ 4.32 แสดงพัฒนาการทางด้านโครงสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 2530-2555

จากการศึกษาองค์ประกอบ พัฒนาการทางด้านโครงสร้างของเมืองสามารถสรุปได้ว่า กำแพงเมืองในช่วงสมัยพญามังราย พ.ศ. 1839 มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีกำแพงเมืองทั้งหมด 3 ชั้น โดยมีด้านยาวประมาณ 1.7 กิโลเมตร และมีความกว้างประมาณ 1.6 กิโลเมตร มีประตูเมืองอยู่ทั้งหมด 4 ประตู ได้แก่ ประตูข้างเผือก ประตูท่าแพ ประตูเชียงใหม่ และประตูสวนดอก โดยมีการสันนิษฐานจากภาพถ่ายเก่าว่าประตูเมืองนั้นมีลักษณะ 2 ชั้นโดยตำแหน่งประตูเป็นลิ้นแฉก เนื่องจากมีความเชื่อว่าสามารถป้องกันสิ่งร้ายๆที่เข้าเมืองให้สับสน และยังป้องกันการกรอกยิงจากปืนใหญ่

ส่วนกำแพงเมืองชั้นนอก มีการขุดดินเพื่อก่อสร้างกำแพงเมืองชั้นนอกให้เป็นเนินดินแนวโค้ง เพื่อป้องกันการโจมตีจากข้าศึกให้แก่ไพร่ และชุมชนเมือง โดยเริ่มตั้งแต่แจ่งศรีภูมิ ลงมาตามแนวคลองแม่ข่าแล้ววกไปบรรจบที่แจ่งกุ้งเฮียงทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ต่อมาในช่วงพ.ศ 1945 มีการขุดเจาะประตูการเข้าออกของเมือง ซึ่งเป็นประตูที่ 5 คือ ประตูสวนปรุงหรือประตูสวนแร่ โดยมีความเชื่อว่าทางทิศใต้เป็นทิศกาลกิณี โดยนำศพออกทางประตูแห่งนี้ นอกจากประตูเมืองชั้นในแล้วยังมีการขุดเจาะประตูชั้นนอกอีก 3 ประตู ได้แก่ ประตูท่าแพชั้นนอกที่ตั้งอยู่แนวเดียวกับประตูท่าแพทางทิศตะวันออก ประตูหัวก้อม ตั้งอยู่แนวเดียวกับประตูเชียงใหม่ และประตูหายยาตั้งอยู่แนวเดียวกับประตูสวนปรุง ซึ่งในภาพรวมพัฒนาการของกำแพงเมืองในช่วงนี้ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์อย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด จนถึงช่วงการปกครองโดยพม่าเมื่อ พ.ศ. 2205 มีการสร้างเสริมแนวคันดินกำแพงเมืองชั้นนอกต่อจากแนวเดิมในสมัยพญามังราย ซึ่งพม่าได้นำเอาบทเรียนจากการที่อยุธยาใช้แนวกำแพงดินเป็นฐานในการตั้งปืนใหญ่ เพื่อมาปรับแต่งแนวกำแพงดินเดิมและได้มีการสร้างหอรบ เป็นป้อมที่มุมกำแพงทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ รวมทั้งได้ก่อลูกป้อมใบเสมาตลอดแนวกำแพงดิน ต่อมาในช่วงปฏิรูปการปกครองโครงสร้างเมืองยังคงอยู่ในรูปแบบเดิม มีเพียงแต่การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพไปจากเดิมเพียงเล็กน้อย แต่หลังจากช่วงปี พ.ศ. 2476 โดยเจ้าแก้ววรวงศ์มีคำสั่งให้รื้อกำแพงเมือง โดยมีความเห็นว่าเป็นบ้านเมืองไม่ต้องมีการป้องกันข้าศึกอีกต่อไป ทำให้กำแพงเมืองเชียงใหม่ถูกรื้อทิ้งคงเหลือเฉพาะบริเวณแจ่งและประตูเมืองต่างๆเท่านั้น กำแพงเมืองชั้นในและกำแพงเมืองชั้นนอก ประตู ป้อม มีความเสื่อมสภาพลงตามพัฒนาการของเมือง ส่วนกำแพงชั้นนอก(กำแพงดิน) ที่ยังคงหลงเหลืออยู่มีบางช่วงที่ยังคงอยู่แต่สภาพทรุดโทรม บางช่วงที่สูญหายไปแล้ว ซึ่งแนวกำแพงถูกทำลายจากผู้นุกรุกจากชาวบ้านกลายเป็นที่อยู่อาศัยตามแนวกำแพง อีกทั้งยังถูกขุดเจาะให้กลายเป็นทางเข้า – ออก ซึ่งนอกจากจะเป็นการทำลายโบราณสถานของเมืองอย่างรวดเร็ว ยังทำให้องค์ประกอบที่เป็น

โครงสร้างหลักของเมืองเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และเป็นการสูญเสียภาพลักษณ์ของความเป็นเมืองเก่า

สภาพโดยทั่วไปของกำแพงเมืองยังคงหลงเหลือโครงสร้างแนวกำแพงให้เห็นตามแจ่ง มุมเมืองและตามประตูเมืองเท่านั้น ซึ่งส่วนที่หายไปถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นถนน เป็นทางเท้าและสวนหย่อม โดยไม่หลงเหลือสภาพเดิมให้เห็นเลย ส่วนแนวกำแพงเมืองบริเวณประตูท่าแพเป็นกำแพงเมืองที่สร้างขึ้นใหม่ โดยไม่หลงเหลือร่องรอยของเดิมไว้เลย สภาพกำแพงเมืองเชียงใหม่มีเหลือให้เห็นอยู่บ้างตามส่วนที่ต่อเนื่องกับแจ่งและประตูเมือง กำแพงเมืองส่วนที่เหลืออยู่ในปัจจุบันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่เน้นให้เห็นรูปร่างเมืองสี่เหลี่ยมเกือบจัตุรัสได้พอสมควร

ภาพที่4.14 แสดงตำแหน่งป้อมมุมเมือง (แจ้งศรีภูมิ)

ภาพที่4.15 แสดงตำแหน่งป้อมมุมเมือง (แจ้งกุเฮือง)

ที่มา: www.google.com สืบค้นเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2556

ภาพที่4.16 แสดงตำแหน่งป้อมมุมเมือง (แจ้งหัวลิน)

ภาพที่4.17 แสดงตำแหน่งป้อมมุมเมือง (แจ้งชะต้ำ)

ที่มา: www.google.com สืบค้นเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2556 [ออนไลน์]

ภาพที่4.18 ภาพถ่ายบริเวณประตูสวนดอก

ภาพที่4.19 ภาพถ่ายบริเวณประตูท่าแพ

ที่มา: www.google.com สืบค้นเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2556 [ออนไลน์]

ภาพที่4.20 ภาพถ่ายบริเวณประตูข้างเผือก ที่มา: Google streetview สืบค้นเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2556

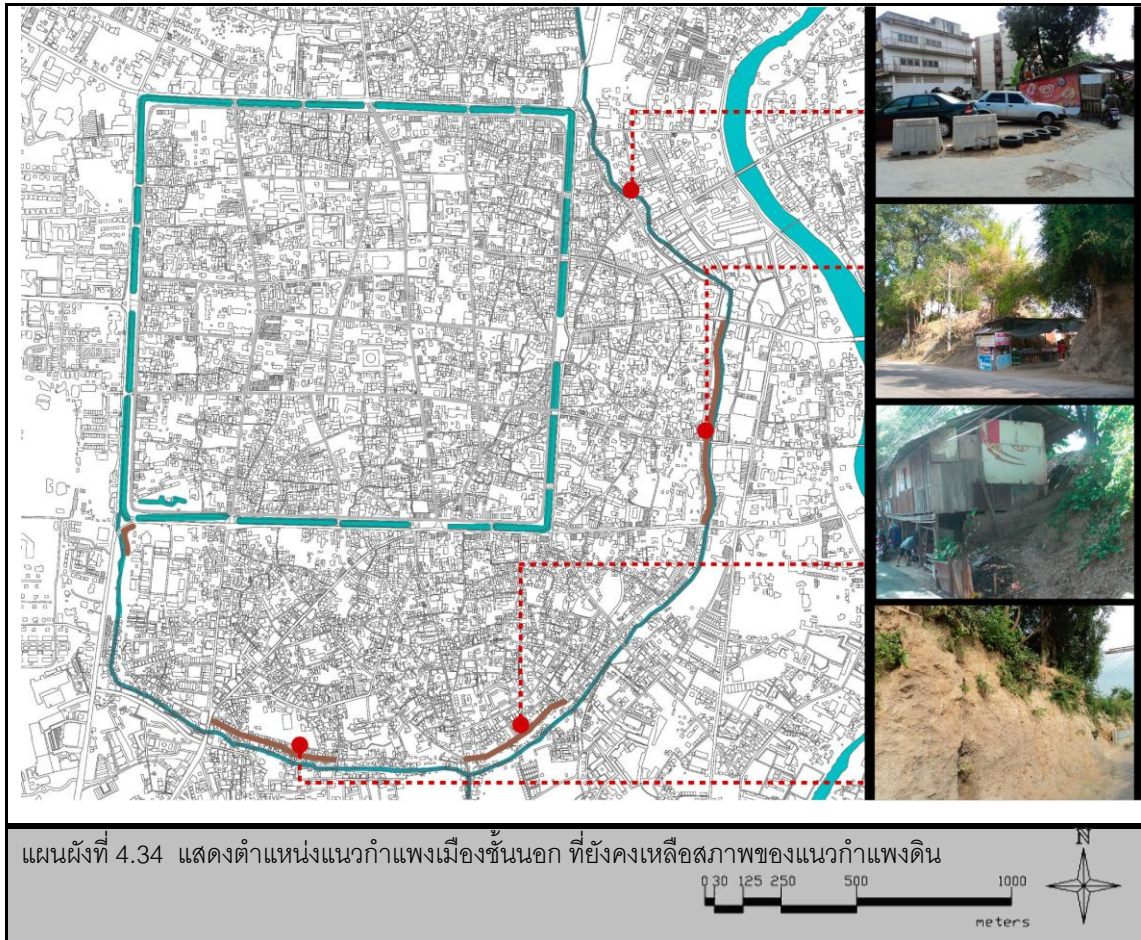
ภาพที่4.21 ภาพถ่ายบริเวณประตูเชียงใหม่ ที่มา: Google streetview สืบค้นเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2556

ภาพที่4.22 ภาพถ่ายบริเวณประตูสวนปรุง ที่มา: Google streetview สืบค้นเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2556

นอกจากนี้ยังมีกำแพงเมืองเชียงใหม่อีกส่วนที่เหลืออยู่คือ กำแพงดิน หรือที่เรียกกันว่า กำแพงเมืองชั้นนอกเป็นที่ดินของราชพัสดุ ลักษณะโครงสร้างส่วนใหญ่ก่อด้วยดิน มีบางช่วงที่ โครงสร้างส่วนนอกก่อด้วยอิฐมอญแต่โครงสร้างภายในก่อด้วยดิน สภาพกำแพงดินในปัจจุบันถูก ชาวบ้านบุกรุก ทำลายแนวกำแพงไปมาก บางส่วนถูกขุดเจาะให้เป็นเส้นทางสัญจร ทำถนนตัด ผ่าน บางส่วนถูกขุดเจาะเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย ส่วนบริเวณที่หมดสภาพโดยไม่หลงเหลือร่องรอยเริ่ม ตั้งแต่แจ่งศรีภูมิจนถึง บริเวณวัดแสนฝาง แยกถนนท่าแพซึ่งสภาพบริเวณนี้ได้กลายเป็นย่าน การค้า ที่หลงเหลือให้เห็นเพียงคลองแม่ข่าที่ปรากฏให้เห็นแนวกำแพงดิน ส่วนช่วงบริเวณถนนระ แกลงถึงประตูชัยก้อม และประตูหายยาในส่วนนี้แนวกำแพงเหลือไม่ครบทั้งแนว ซึ่งได้ถูกทำลายเป็น ถนนกำแพงดิน ส่วนกำแพงดินที่เหลืออยู่มีความสูงลดลงเหลือเพียงกำแพงดินธรรมดา ชุมชนที่ อาศัยอยู่บริเวณนี้ ได้แก่ ชุมชนฟ้าใหม่ ชุมชน 5 ธันวาคม ชุมชนศรัทธาวัดหัวฝาย ส่วนช่วงตั้งแต่ประตู หายยาถึงแจ่งกู่เฮืองยังคงปรากฏร่องรอยให้เห็นเด่นชัด สภาพโดยทั่วไปยังมีความต่อเนื่อง โดยมี วัชพืชและต้นไม้ปกคลุมตลอดแนวกำแพง ซึ่งสภาพบริเวณนี้ถูกบุกรุกน้อยกว่าช่วงอื่นๆ ส่วนช่วง กำแพงดินชั้นนอกจากถนนท่าแพถึงถนนลอยเคราะห์มีผู้บุกรุกเข้าไปใช้ที่ดินในเขตราชพัสดุ และ

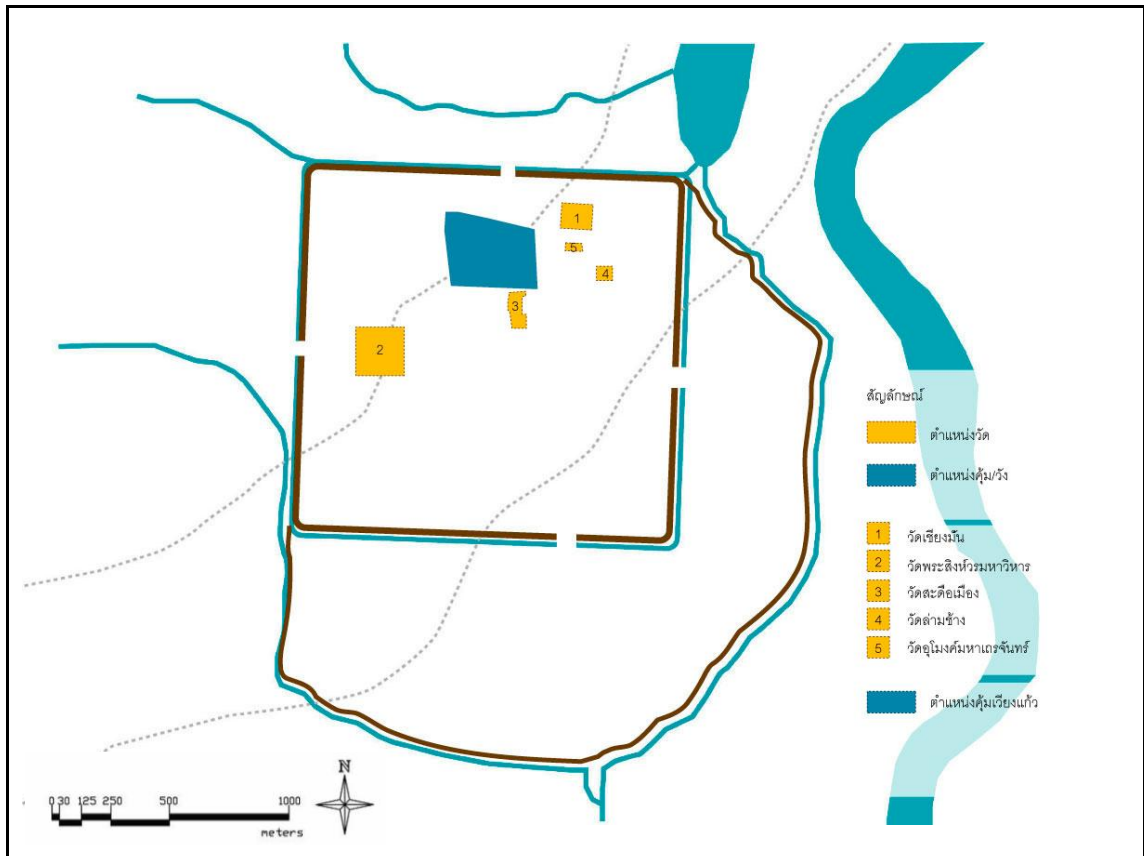
ทำการค้าขาย ทำให้สภาพกำแพงดินมีสภาพถูกเจาะทะลุเป็นทางเข้า-ออกบ้าน ส่วนบริเวณที่ยังคงเหลือชำรุด สภาพป้อมมุมเมืองมีเหลือเพียงตำแหน่งเดียว อยู่ทางด้านทิศตะวันตก เรียกว่าป้อมหายยา ส่วนสภาพพื้นที่ไม้ในพื้นที่เป็นพื้นที่ไม้ขนาดใหญ่ ซึ่งโดยส่วนมากจะพบต้นจามจุรีตามแนวเส้นทางน้ำ และไม้พุ่ม มีวัชพืชขึ้นปกคลุม และ เศษขยะ ซึ่งส่วนใหญ่มาจากผู้บุกรุกเข้ายึดครองกรรมสิทธิ์

ภาพที่ 4.23 สภาพบ้านเรือนที่บุกรุกแนวกำแพงเมืองชั้นนอก ที่มา: ถ่ายภาพโดยนางสาวสุปิยา ปัญญาทอง

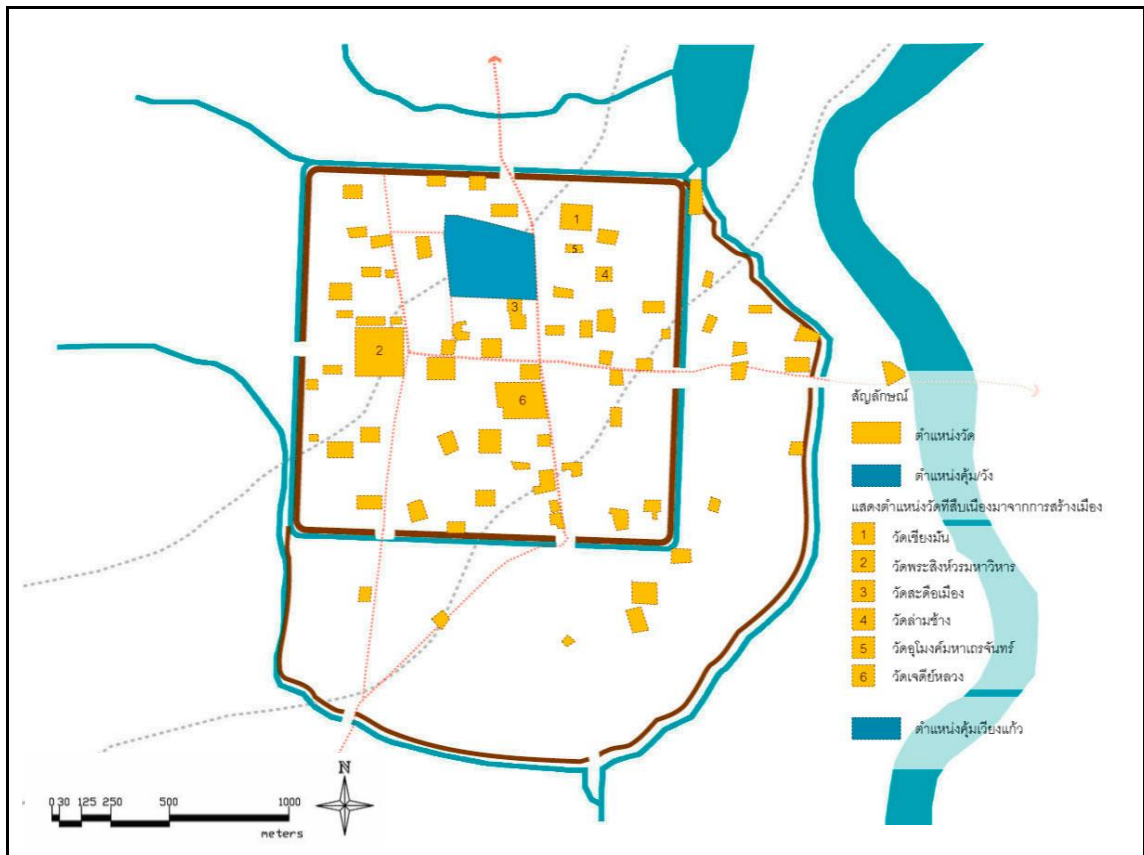
4.1.6 พัฒนาการทางด้านสิ่งปลูกสร้าง

พัฒนาการทางด้านสิ่งปลูกสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 1839-1898

ช่วงเริ่มสร้างเมืองเชียงใหม่ ได้มีการสร้างวัดเริ่มตั้งแต่พญามังรายสร้างเมือง จำนวน 5 วัด คือ วัดเชียงมั่น เป็นวัดแห่งแรกของเมือง และวัดสะดือเมือง วัดลุ่มช้าง วัดอุโมงค์มหาเถรจันทร์ และวัดพระสิงห์หรือวัดลีเชียง ส่วนคุ้มวัง ตั้งอยู่กลางเมือง ค่อนไปทางทิศเหนือ ประกอบด้วย “คุ้มหลวง” หรือ “คุ้มเวียงแก้ว” ที่ครอบคลุมพื้นที่ขนาดใหญ่อยู่ทางด้านทิศเหนือของกำแพงเมืองชั้นใน ซึ่งเป็นคุ้มวังแห่งแรก

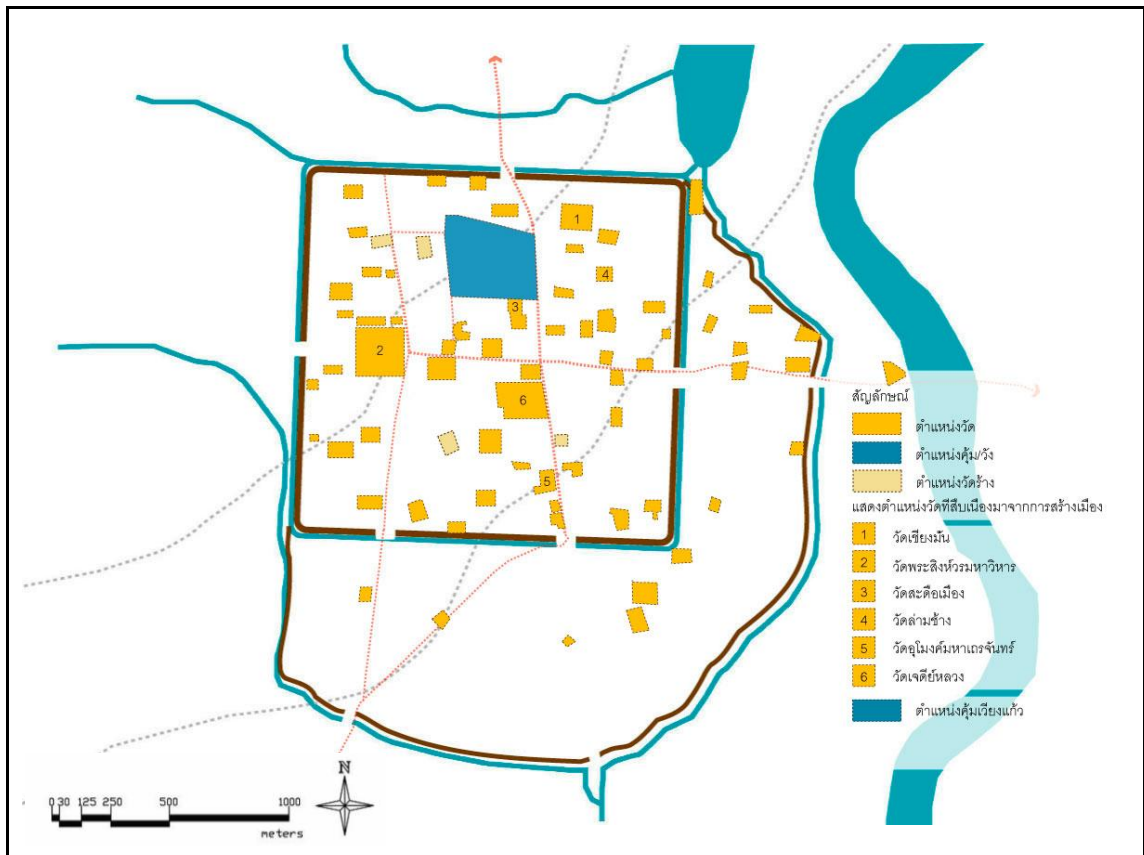
แผนผังที่ 4.36 แสดงพัฒนาการทางด้านสิ่งปลูกสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 1839-1898

พัฒนาการทางด้านสิ่งปลูกสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 1898-2101

ในช่วงตั้งแต่พ.ศ. 1928 เริ่มมีการสร้างวัดเจดีย์หลวงซึ่งมีความเชื่อว่าเป็นศูนย์กลาง และมีการสร้างวัดอื่นๆอีกมากมาย ซึ่งมีจำนวนทั้งหมด 91 วัดรวมทั้งในเขตคูเมืองชั้นในและคูเมืองชั้นนอก ส่วนคุ้มวัง ยังคงตั้งอยู่ในสถานที่เดิม ไม่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดไปจนถึงช่วงสมัยพม่าปกครอง

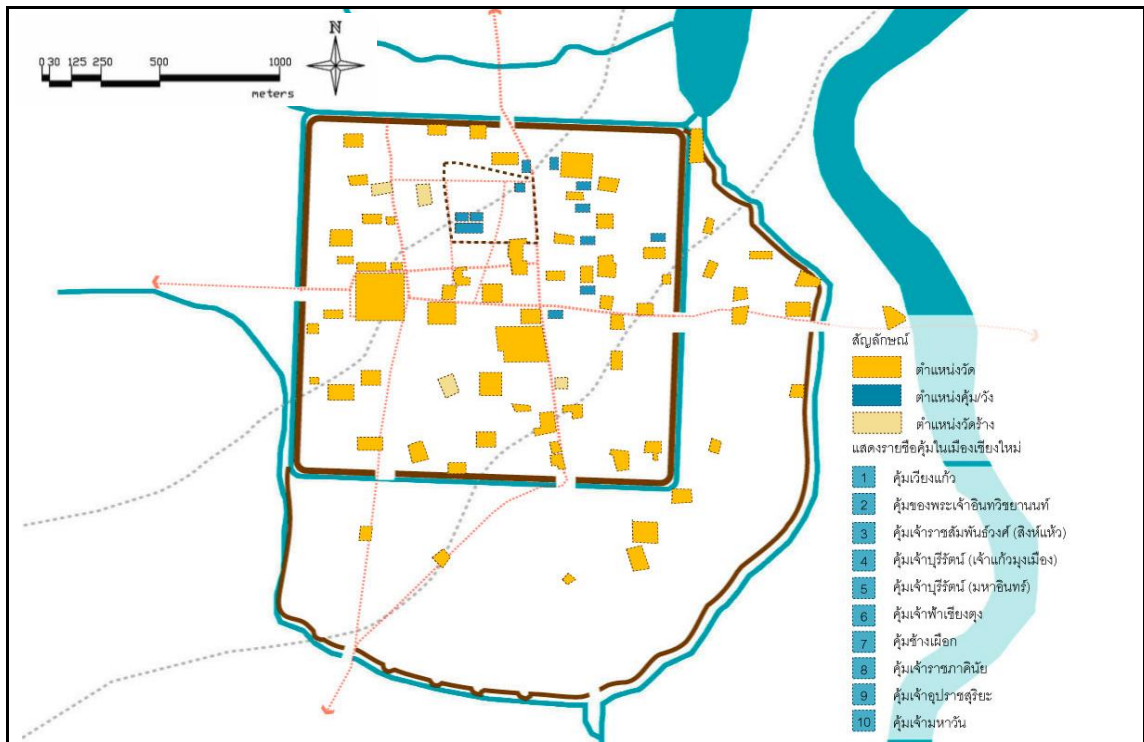
แผนผังที่ 4.37 แสดงพัฒนาการทางด้านสิ่งปลูกสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 1898-2101

พัฒนาการทางด้านสิ่งปลูกสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 2068-2317

เมืองเชียงใหม่ได้รับความเสียหายจากศึกสงครามตกอยู่ในการปกครองจากพม่า จนกลายเป็นเมืองร้างส่งผลให้วังและวัดต่างๆ เสื่อมสภาพตามไปด้วย แต่สิ่งปลูกสร้างยังคงอยู่ในลักษณะเดิม

แผนผังที่ 4.38 แสดงพัฒนาการทางด้านสิ่งปลูกสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 2068-2316

พัฒนาการทางด้านสิ่งปลูกสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 2317-2427

มีสถานที่ราชการเป็นองค์ประกอบใหม่ของโครงสร้างเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ โดยในช่วงสมัย พ.ศ. 2427 มีการสร้างคุ้มต่างๆขึ้นอีกหลายแห่ง ได้แก่

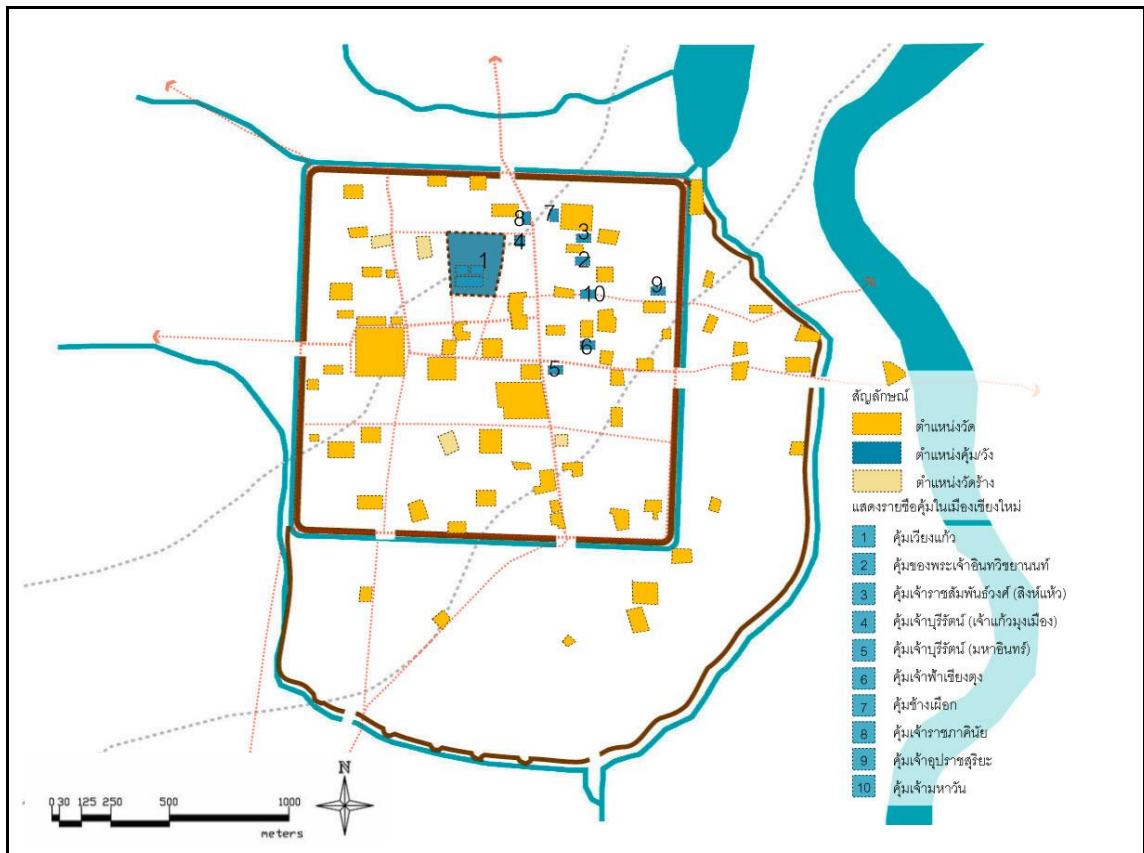
1. คุ้มของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ปัจจุบัน คือ โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย
2. คุ้มเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ (สิงห์แห้ว) ปัจจุบันอยู่หลังโรงเรียนยุพราชและใกล้วัดเชียงใหม่
3. คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง) ปัจจุบัน คือ สำนักงานยาสูบเชียงใหม่
4. คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) ตั้งอยู่บริเวณกลางเมืองตรงข้ามวัดพันเตา
5. คุ้มเจ้าฟ้าเชียงตุง ปัจจุบันอยู่ในความครอบครองของกรมธนารักษ์

นอกจากนั้น ในบริเวณพื้นที่รายรอบช่วงหลวงในอดีตยังมีคุ้มอื่นๆ อีกแต่ปัจจุบันเหลือแต่ชื่อ เช่น

1. คุ้มช่างเผือก สถานที่ปัจจุบันคือ อาคารที่ตั้งบริษัทการบินไทย ถนนพระปกเกล้า
2. คุ้มเวียงแก้ว ซึ่งปัจจุบัน คือ เรือนจำกลางจังหวัดเชียงใหม่
3. คุ้มเจ้าราชภาคินัย ปัจจุบันเป็นอาคารพาณิชย์หน้าวัดหัวขวง
4. คุ้มเจ้าอุปราชสุริยะ ปัจจุบันเป็น USIS
5. คุ้มเจ้ามหาดิน บิดาเจ้าจอมเมือง ปัจจุบันเป็นสำนักงานนายความหน้าโรงเรียนยุพราช

ส่วนวัด อาคารทางศาสนายังคงอยู่ในตำแหน่งพื้นที่ดั้งเดิม

แผนผังที่ 4.39 แสดงพัฒนาการทางด้านสิ่งปลูกสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 2317-2427

พัฒนาการทางด้านสิ่งปลูกสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 2427-2476

เมื่อปี พ.ศ. 2440 คุ้มหลวงกลางเวียงได้ เปลี่ยนสภาพพื้นที่เป็นที่ตั้งของโรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลพายัพ "ยุพราชวิทยาลัย" ส่งผลให้มีการโยกย้ายวังออกไปอยู่นอกกำแพงเมืองแล้ว ยกที่ดินขายหรือยกให้เป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ หรือบางส่วนขายให้เอกชน ต่อมา ช่วงปีพ.ศ. 2444 ปราบการป้องกันเมืองถูกทิ้งร้าง ขาดการดูแล และได้นำพื้นที่เวียงแก้วสร้างเรือนจำเชียงใหม่ ส่วนพื้นที่ของวัดส่วนใหญ่คงสภาพต่อเนื่องจากยุคอดีต และวัดอีกหลายแห่งหมดสภาพของความ เป็นวัดลงจนกลายเป็นวัดร้าง มีการจับจองและเปลี่ยนแปลงสภาพประโยชน์ใช้สอยที่ดินของ วัด

แผนผังที่ 4.40 แสดงพัฒนาการทางด้านสิ่งปลูกสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. พ.ศ. 2427-2476

พัฒนาการทางด้านสิ่งปลูกสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. 2476-2555

วัดส่วนใหญ่คงสภาพต่อเนื่องจากยุคอดีต และวัดอีกหลายแห่งหมดสภาพของความเป็นวัดลงจนกลายเป็นวัดร้าง มีการจับจองและเปลี่ยนแปลงสภาพประโยชน์ใช้สอยที่ดินของวัดกลายเป็นพื้นที่เศรษฐกิจ โดยเริ่มมีการก่อสร้างอาคารพาณิชย์ให้เช่าพื้นที่เพื่อจำหน่ายสินค้า จนกลายเป็นย่านธุรกิจที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ส่วนความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัสดุ วิธีการก่อสร้าง ซึ่งเกิดจากการพัฒนาที่ขาดการชี้แนะที่ถูกต้อง และไม่เคารพต่อรูปแบบของเมืองในอดีต ส่วนคุ้มวังได้กลายเป็นพื้นที่ของเอกชนทั้งหมด เหลือเพียงแต่คุ้มเวียงแก้วบริเวณท่าถนนหนิงถูกรื้อถอน เพื่อให้สร้างสวนสาธารณะ และคุ้มของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง) ที่ยังคงเป็นส่วนราชการ

แผนผังที่ 4.41 แสดงพัฒนาการทางด้านสิ่งปลูกสร้างของเมืองช่วงปี พ.ศ. พ.ศ. 2476-2555

ส่วนสิ่งปลูกสร้างได้พิจารณาจากระบบกิจกรรมของผู้อยู่อาศัย ซึ่งจำแนกประเภทการใช้สอยได้ ดังนี้

คุ้มวัง ตั้งอยู่กลางเมือง ก่อนไปทางทิศเหนือ ประกอบด้วย “คุ้มหลวง” และ “คุ้มเวียงแก้ว” ที่ครอบคลุมพื้นที่ขนาดใหญ่อยู่ทางด้านทิศเหนือของกำแพงเมืองชั้นในและเป็นวังแห่งแรก เป็นสถานที่ที่กษัตริย์ใช้ประทับและบริหารราชการแผ่นดิน ต่อมาในช่วงสมัย พ.ศ. 2427 มีการสร้างคุ้มต่างๆขึ้นอีกหลายแห่ง โดยเริ่มจากพระเจ้ากาวิละที่ทรงฟื้นฟูสภาพเมืองเชียงใหม่ที่ร้างไปให้กลับมาเจริญรุ่งเรืองใหม่ ซึ่งตลอดระยะเวลาของการเปลี่ยนแปลง มีการแบ่งแยกพื้นที่เดิมให้เป็นมรดกสืบทอดของเจ้านายบุตรหลาน ตลอดมาจนถึง พ.ศ. 2454-2482 มีการถ่ายโอนอำนาจการปกครองเป็นส่วนกลางแทน ส่งผลให้มีการโยกย้ายวังออกไปอยู่นอกกำแพงเมืองแล้วยกที่ดินขายหรือยกให้เป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ หรือบางส่วนขายให้เอกชน

วัด เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ควบคู่กับเมืองเชียงใหม่เริ่มตั้งแต่พญามังรายสร้างเมืองคือ วัดเชียงมั่น เป็นวัดแห่งแรกของเมือง นอกจากนี้ยังมีวัดสำคัญอื่นๆ ได้แก่ วัดสะดือเมือง วัดล้ามช้าง วัดอุโมงค์มหาเถรจันทร์ และวัดพระสิงห์หรือวัดลีเชียง ซึ่งสร้างในสมัยพญาผายู (พ.ศ. 1879-1898) เป็นวัดที่มีความโดดเด่นที่สุดที่เกิดขึ้นในระยะแรก โดยเฉพาะตำแหน่งที่ตั้งของวัดพระสิงห์ ที่แผ่ขยายในด้านความเชื่อของชาวล้านนาแล้ว ยังมีความสัมพันธ์กับแนวแกนในด้านแผนผังของเมืองด้วย ต่อมาในช่วง พ.ศ. 1928 -1944 มีการสร้างวัดเจดีย์หลวงซึ่งมีความเชื่อว่าเป็นศูนย์กลางจักรวาล ที่ให้สัญลักษณ์องค์พระเจดีย์ที่สูงใหญ่แทนเขาพระสุเมรุ สามารถมองเห็นได้ในระยะไกล หลังจากสิ้นสมัยการปกครองจากพม่า วัดส่วนใหญ่คงสภาพต่อเนื่องจากอดีต และวัดหลายแห่งหมดสภาพลงกลายเป็นวัดร้าง ซึ่งมีการจับจองและเปลี่ยนแปลงประโยชน์ใช้สอยให้กลายเป็นสถานที่ราชการ โรงเรียนแทน วัดในเขตกำแพงเมืองชั้นในยังมีสภาพที่ดี และใช้เป็นที่ประกอบศาสนกิจ ประเพณีและกิจกรรมต่างๆของเมือง ซึ่งความมั่งคั่งด้านสถาปัตยกรรมด้านนาของวัดนั้นทำให้กลายเป็นสถานที่ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว ดังนั้นหากเปรียบเทียบวัดในอดีตนั้น วัดเป็นศูนย์รวมของชุมชนคนในพื้นที่ ที่รวมกิจกรรมทั้งประเพณี ศิลปกรรม วัฒนธรรมต่างๆไว้ด้วยกัน ซึ่งองค์ประกอบที่ส่งเสริมคุณค่าของเมืองถูกทำลายลง เนื่องจากมีการบุกรุกโดยสร้างอาคารเข้ามาใกล้โบราณสถาน หรือถูกบดบังด้วยอาคารต่างๆ ที่สูงประชิดตัวโบราณสถาน ซึ่งเกิดปัญหาด้านการทำลายมุมมอง บดบังความสำคัญของโบราณสถานนั้นไป เช่น เจดีย์หลวง ที่ปัจจุบันถูกบดบังด้วยอาคารสูง ซึ่งในอดีตมีความเชื่อเรื่องศูนย์กลางจักรวาล ซึ่งเปรียบเสมือน เขาพระสุเมรุ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองและยังสามารถมองเห็นในระยะไกล ซึ่งการก่อสร้างอาคารในปัจจุบันมีการสร้างขึ้นโดยไม่คำนึงถึงเอกลักษณ์ ไม่มีความกลมกลืนต่อเนื่องกับอาคารพื้นถิ่น

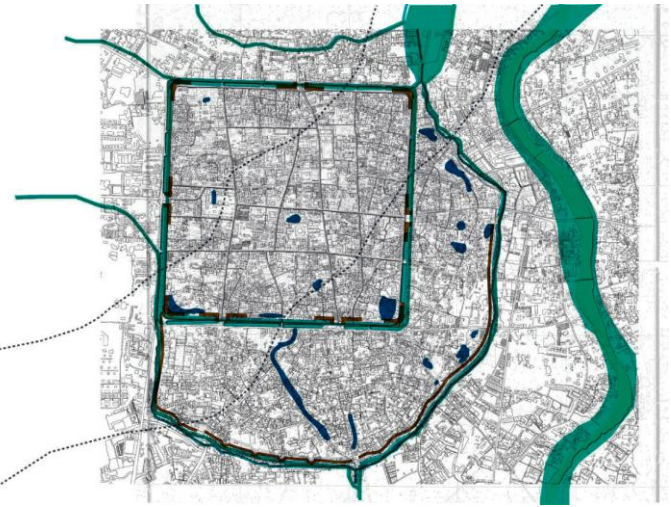
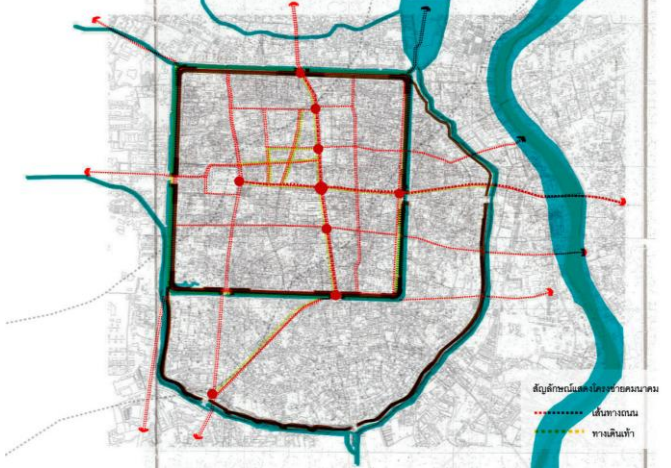
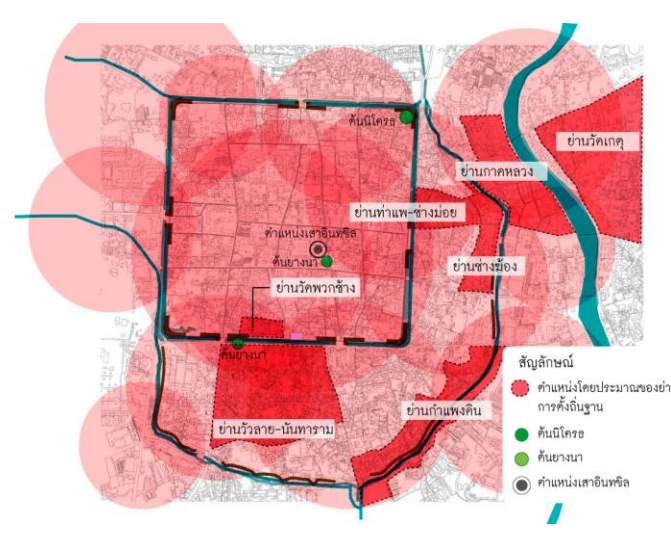
ก่อให้เกิดทัศนียภาพที่ไม่เหมาะสม(ดังภาพที่4.23) ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งทั้งทางรูปแบบของสถาปัตยกรรมและด้านภูมิทัศน์ของเมืองด้วยจึงทำให้พัฒนาการของสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์ของเมือง อยู่ในลักษณะที่ขาดการต่อเนื่องจากในอดีต ซึ่งอาคารในสมัยใหม่มีลักษณะที่ซึ่งเด่นกัน สีสันทึ่หลากหลาย มีรูปแบบตามความพอใจของเจ้าของ ที่ไม่คำนึงถึงความกลมกลืน และเอกลักษณ์ของความเป็นเมืองเก่า ซึ่งเป็นการทำลายสภาวะแวดล้อมของเมืองเก่าโดยชัดเจน เป็นผลให้บรรยากาศความเป็นเมืองเก่าลดคุณค่าลงอย่างมาก ส่วนด้านองค์ประกอบต่างๆ ของเมือง เช่น ป้ายโฆษณาที่มีขนาดใหญ่เกินไป หรือมีสีสันทึ่ดูฉูดฉาด ไม่สอดคล้อง กกลมกลืนกับพื้นที่เมืองเก่า จึงเปรียบเสมือนเป็นการทำลายภูมิทัศน์ และทัศนียภาพของเมืองด้วย

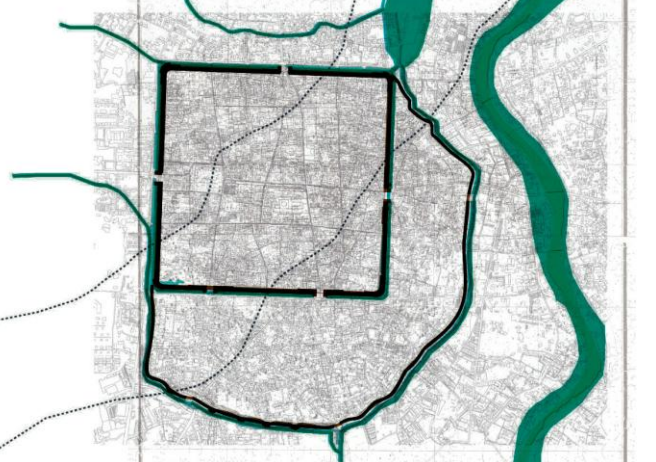
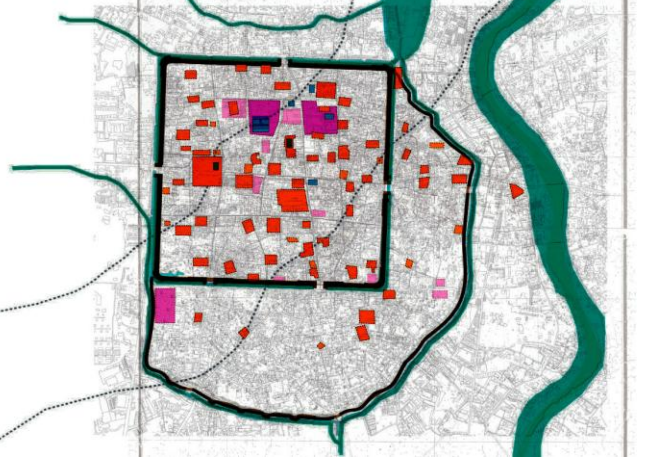
ภาพที่ 4.23 อาคารที่สูงประชิดตัวโบราณสถาน ทำลายมุมมอง บดบังความสำคัญของโบราณสถาน
ที่มา: Google streetview สืบค้นเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2556

ภาพที่ 4.24 ความขัดแย้งทางรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่ทำลายคุณค่าของพื้นที่เมืองเก่า

องค์ประกอบของเมือง	ปัญหาจากการเปลี่ยนแปลง	สรุปคุณค่าองค์ประกอบของเมือง
	<ul style="list-style-type: none"> - คูเมืองชั้นในและคูเมืองชั้นนอก(คลองแม่ข่า)มีสภาพตื้นเขินจากการทับถมของตะกอน ทำให้สูญเสียระบบระบายน้ำ แบบในอดีต อีกทั้งคลองแม่ข่ามีสภาพเป็นเพียงคลองปล่อยน้ำเสีย - คูเมืองกลายเป็นเพียงองค์ประกอบของเมืองเท่านั้น - โครงสร้างถูกปรับเปลี่ยนตามช่วงสมัย มีระบบควบคุมระดับน้ำโดยมีการใช้ฝายกันน้ำ ในการไล่น้ำจากแจ้งหัวลินทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ระบายออกทางแจ้งชะต้ำด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ขอบคูเมืองภายนอกได้รับการปรับปรุงเป็นทางเท้า ส่วนฝั่งตรงข้ามภายในคูเมืองได้ปรับเป็นแนวสวนหย่อม - หนองบัวซึ่งเป็น 1 ในชัยมงคล 7 ประการ ถูกเปลี่ยนไปเป็นย่านพาณิชยกรรม จึงขาดพื้นที่รับน้ำของเมืองขนาดใหญ่ คุณค่าและความสำคัญในการรับน้ำเพื่อใช้หล่อเลี้ยงให้ตัวเมืองจึงหมดคุณค่าลงและมีความเสี่ยงต่อการถูกน้ำท่วมเข้าภายในตัวเมือง - ขาดการรับรู้ของแนวคูคลองแม่ข่าที่มีคุณค่าและความสำคัญที่เป็น 1 ในชัยมงคล 7 ประการ รวมถึงเป็นนิเวศทางน้ำของเมือง 	<p>สภาพระบบเส้นทางน้ำ โดยมีแม่น้ำปิงและคลองแม่ข่าตั้งแต่การเริ่มสร้างเมืองเชียงใหม่ แต่คูเมืองชั้นในเป็นคลองที่ขุดจากมนุษย์ เพื่อเป็นพื้นที่กักเก็บน้ำไว้ใช้สอยหล่อเลี้ยงภายในกำแพงเมือง และเป็นคูเมืองป้องกันข้าศึก ซึ่งระบบน้ำของเมืองเชียงใหม่มีความสำคัญตั้งในยุคการเริ่มสร้างเมือง มาจนถึงปัจจุบัน แต่จะมีการเปลี่ยนแปลง สภาพคู คลอง และสภาพแหล่งน้ำในช่วงการปฏิรูปการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาเมือง จึงเป็นผลต่อเนื่องทำให้สภาพน้ำเน่าเสีย และตื้นเขิน แต่จากการซ้อนทับของแผนผังระบบเส้นทางน้ำนั้น จะเห็นได้ว่าแหล่งน้ำที่ชัดเจนและสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันที่ยังคงอนุรักษ์และรักษาไว้ได้ คือ คูเมืองชั้นใน คลองแม่ข่า และแม่น้ำปิง ที่มีสภาพคับแคบลงจากในอดีต ส่วนหนองบัวและหนองน้ำต่างๆภายในเมือง ถูกทับถมเปลี่ยนสภาพกลายเป็นอาคาร ที่พักอาศัย ซึ่งไม่สามารถฟื้นฟูกลับมาได้อีก</p>
<p>ระบบเส้นทางน้ำ</p>		
	<ul style="list-style-type: none"> - ขาดการรับรู้ในการเข้าถึงพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ไม่มีการจัดระเบียบการสัญจรอย่างเป็นระบบ - พื้นที่โบราณสถานยังขาดความต่อเนื่องในการเชื่อมโยงของพื้นที่ - ยากต่อการรับรู้และการเข้าถึง และเลือนหายจากความทรงจำของคนในพื้นที่ - ขาดความปลอดภัยจากผู้สัญจรเดินเท้า รวมถึงการสัญจรด้วยจักรยานยังขาดความปลอดภัย จากรถยนต์ที่มีความเร็ว ซึ่งก่อให้เกิดอันตราย - ทำให้พลาดในการเดินชมโบราณสถานในหลายๆแห่ง - การอนุญาตให้รถจักรยานและรถโดยสารขนาดใหญ่เข้ามายังเขตพื้นที่โบราณสถานก็เป็นสาเหตุที่ทำให้พื้นที่ประวัติศาสตร์มีการจราจรเพิ่มมากขึ้น ทั้งยังทำลายความงามของเมืองลดลงและโบราณสถานให้เสื่อมโทรมลงได้ 	<p>เส้นทาง โครงข่ายคมนาคม สามารถสรุปจากการซ้อนทับกันได้ว่า ถนนพระปกเกล้า และถนนราชดำเนิน นั้นมีความชัดเจนในด้านประวัติศาสตร์ที่สืบเนื่องกันมาทุกยุค ทุกสมัย โดยมีจุดตัด และจุดเชื่อมต่อไปยังโครงข่ายเส้นทางอื่นๆ ภายในเมือง รวมทั้งตลอดเส้นทาง 2 สายนี้มีโบราณสถาน และสถานที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ ในด้านประวัติศาสตร์ อีกทั้งยังเป็นเส้นทางที่ส่งเสริมให้เกิดจินตภาพของเมือง และมีศักยภาพในการเชื่อมโยงพื้นที่โบราณสถานของเมืองเข้าด้วยกัน จึงสมควรได้รับการอนุรักษ์ พัฒนา ให้คงความชัดเจนของเส้นทางประวัติศาสตร์ สืบเนื่องต่อไป</p>
<p>โครงข่ายคมนาคม</p>		
	<ul style="list-style-type: none"> - จากการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของเมืองเชียงใหม่ มีการพัฒนาและขยายตัวของพื้นที่ปลูกสร้างมากขึ้น - มีการอพยพถิ่นฐานเพื่อเข้ามาอาศัยภายในตัวเมือง รวมทั้งเข้ามาประกอบธุรกิจประเภทต่างๆ - ขาดการเชื่อมโยงกับพื้นที่ประวัติศาสตร์ ความเป็นเมืองเก่า - เกิดการผสมผสาน ของกลุ่มคนต่างถิ่นมารวมตัวกัน ซึ่งการเข้ามาประกอบกิจกรรมต่างๆที่ไม่เหมาะสมกับเมืองเก่า - เมืองเชียงใหม่สูญเสียเอกลักษณ์ของความเป็นเมืองเก่าที่มีธรรมชาติ ต้นไม้พื้นถิ่น คุณค่าบรรยากาศของความเป็นเมืองเก่าไป - ขาดจิตสำนึก และผูกพันในการหวงแหนต่อคุณค่าและเอกลักษณ์ของพื้นที่ 	<p>จากการซ้อนทับกันการตั้งถิ่นฐานของแต่ละยุคสมัยนั้น สามารถสรุปได้ว่าลักษณะของย่าน การตั้งถิ่นฐานในจากในอดีตเปลี่ยนแปลงไป บางแห่งสิ้นสภาพของความเป็นย่าน บางแห่งยังคงสภาพอยู่จนถึงปัจจุบัน จากการกระจายตัวของ การตั้งถิ่นฐานในวงกว้าง แต่กิจกรรม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ รวมถึงการตั้งถิ่นฐานของคนเมืองเชียงใหม่ ยังคงมีประเพณีที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในบางพื้นที่เท่านั้น ที่สามารถรับรู้กิจกรรม วิถีชีวิต จากการเกาะกลุ่มกันสร้างตัวเป็นย่านได้แก่ ย่านวัวลาย ย่านวัดพอกแต้ม ย่านกำแพงดิน วัดท่าแพ ย่านกาดหลวง และย่านวัดเกตู เป็นต้น เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวยังคงมีเอกลักษณ์ที่สืบเนื่องกิจกรรมจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันได้อย่างชัดเจน ส่วนพื้นที่ภายในเมืองเก่าอื่นๆ</p>
<p>การตั้งถิ่นฐาน</p>		

ตารางที่ 4.2 สรุปจากการศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของเมือง (ต่อ)

องค์ประกอบของเมือง	ปัญหาจากการเปลี่ยนแปลง	สรุปคุณค่าองค์ประกอบของเมือง
	<ul style="list-style-type: none"> - พื้นที่ว่างที่เคยเป็น "ช่วงหลวง" ได้สิ้นสภาพการไป ซึ่งเกิดจากกิจกรรมที่เปลี่ยนไป เหลือแต่เพียงที่ว่างที่แทรกอยู่ตามชุมชน หรือกลายเป็นส่วนหนึ่งของสถานที่ราชการ - ตลาดในกลางเวียงได้ย้ายออกนอกกำแพงเมือง ส่งผลพื้นที่โล่งว่างถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นอาคารเพิ่มขึ้น - พื้นที่ว่างของเมืองได้มีความเจริญมากขึ้น อาคารข้างเคียงได้เข้ามาบดบังและมีการใช้พื้นที่ที่เคยเป็นช่วงหลวงในอดีตในการสร้างอาคารสมัยใหม่ - กิจกรรมที่ใช้สอยบนพื้นที่เดิมก็ถูกเปลี่ยนแปลง - พื้นที่ว่างได้ลดลง หายไปได้มีการตัดถนนในพื้นที่แทน แต่พื้นที่โล่งว่างที่ยังหลงเหลืออยู่เหลือเพียงแต่พื้นที่ว่างตามขอบเขตของสถานที่ต่างๆ ที่อยู่กระจายกันออกไป ตามแนวเส้นทางสัญจรและบริเวณพื้นที่ต่างๆ ซึ่งเป็นสวนหย่อม พักผ่อนของเมือง จึงไม่สามารถแบ่งพื้นที่ว่างได้อย่างชัดเจน 	<p>จากการซ้อนทับกันของพื้นที่ว่างในแต่ละยุค ทำให้สามารถพบว่า พื้นที่ว่างบริเวณช่วงหลวงยังคงหลงเหลืออยู่บางส่วน ในพื้นที่ว่างลานอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ ที่ยังคงสภาพปัตยกรรมที่สะท้อนถึงยุคประวัติศาสตร์ และพื้นที่บริเวณวัดเจดีย์หลวง ที่ยังคงสภาพพื้นที่ว่างในการจัดกิจกรรมสืบเนื่องจากในอดีตจนถึงปัจจุบัน ส่วนพื้นที่ว่างในอดีตอื่นๆ ได้หมดสภาพไป รวมทั้งพื้นที่ตลาดกลางแจ้งทั้ง 3 แห่ง ส่วนพื้นที่ว่างภายในวัดต่างๆ ยังมีพื้นที่บางส่วนของบริเวณวัดที่ใช้ในการกิจกรรม ประเพณีของคนในพื้นที่ แต่บางส่วนถูกใช้เป็นลานจอดรถ และเปิดให้เช่าพื้นที่ในการค้าขาย ดังนั้นพื้นที่ว่างลานอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ และพื้นที่ว่างภายในวัด รวมไปถึงพื้นที่ว่างตลอดแนวกำแพงเมืองชั้นนอก และแนวกำแพงเมืองชั้นในที่เห็นสมควรในการอนุรักษ์ และฟื้นฟู ให้เกิดพื้นที่ที่มีคุณค่าต่อไป</p>
พื้นที่ว่าง	<ul style="list-style-type: none"> - ร่องรอยของพื้นที่ว่างถูกบดบังด้วยกิจกรรมใหม่ วิถีชีวิตใหม่ที่แทรกเข้ามา 	
	<ul style="list-style-type: none"> - สภาพโดยทั่วไปของกำแพงเมืองยังคงหลงเหลือโครงสร้างแนวกำแพงให้เห็นตามแจ้ง มุมเมืองและตามประตูเมืองเท่านั้น ซึ่งส่วนที่หายไปถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นถนน เป็นทางเท้าและสวนหย่อม โดยไม่หลงเหลือสภาพเดิมให้เห็นเลย - กำแพงเมืองชั้นนอก(กำแพงดิน)มีผู้บุกรุกเข้าไปใช้ที่ดินในเขตราชพัสดุ และทำการค้าขาย ทำให้สภาพกำแพงดินมีสภาพถูกเจาะทะลุเป็นทางเข้า-ออกบ้าน ส่วนบริเวณที่ยังคงเหลือขำรด - แนวกำแพงเมืองชั้นนอกที่หลงเหลืออยู่ มีวัชพืชขึ้นปกคลุม และ เศษขยะ ซึ่งส่วนใหญ่มาจากผู้บุกรุกเข้ายึดครองกรรมสิทธิ์ 	<p>จากการซ้อนทับแผนผังโครงสร้างของเมือง สภาพโดยทั่วไปของโครงสร้างนั้นยังคงชัดเจนต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน แต่สภาพกำแพงเมืองเชียงใหม่ทางกายภาพนั้น หมดสภาพของกำแพงเมืองลง หลงเหลือเพียงแต่ร่องรอยในบางช่วง ซึ่ง กำแพงเมืองชั้นนอกได้หมดสภาพการของกำแพงเมืองเก่าอย่างสิ้นเชิง เหลือเพียงแจ้ง (มุมเมือง) และประตูเมือง ที่ยังคงเอกลักษณ์ของเมือง กรอบสี่เหลี่ยมให้เห็น ส่วนกำแพงเมืองชั้นนอก หรือกำแพงดินนั้น หลงเหลือเพียงบางช่วงเท่านั้นที่ยังคงหลงเหลืออยู่ จึงสมควรมีการอนุรักษ์แนวกำแพงเมืองชั้นนอก และแนวกำแพงเมืองชั้นใน ตลอดแนวเพื่อคงคุณค่า เอกลักษณ์ของการเป็นเมืองเก่า เชียงใหม่ไว้ให้เกิดการรับรู้ต่อเนื่องต่อไป</p>
โครงสร้างเมือง		
	<ul style="list-style-type: none"> - องค์ประกอบที่ส่งเสริมคุณค่าของเมืองถูกทำลายลง เนื่องจากมีการบุกรุกโดยสร้างอาคารเข้ามาใกล้โบราณสถาน หรือถูกบดบังด้วยอาคารต่างๆ ที่สูงประชิดตัวโบราณสถาน - เกิดปัญหาด้านการทำลายมรดก บดบังความสำคัญของโบราณสถาน - การก่อสร้างอาคารในปัจจุบันมีการสร้างขึ้นโดยไม่คำนึงถึงเอกลักษณ์ ไม่มีความกลมกลืนต่อเนื่องกับอาคารพื้นถิ่น ก่อให้เกิดทัศนียภาพที่ไม่เหมาะสม - เกิดความขัดแย้งทั้งทางรูปแบบของสถาปัตยกรรมและด้านภูมิทัศน์ของเมือง - ขาดการต่อเนื่องจากในอดีต ซึ่งอาคารในสมัยใหม่นี้มีลักษณะที่ชิงเด่นกัน สีสันทึ่หลากหลาย - ขาดการคำนึงถึงความกลมกลืน และเอกลักษณ์ของความเป็นเมืองเก่า ซึ่งเป็นการทำลายสภาวะแวดล้อมของเมืองเก่าโดยชัดเจน เป็นผลให้บรรยากาศความเป็นเมืองเก่าลดคุณค่าลงอย่างมาก 	<p>สิ่งปลูกสร้างภายในพื้นที่เมืองเก่า เชียงใหม่ ที่ยังคงคุณค่า ต่อเนื่องจาก อดีต จนถึงปัจจุบันที่ชัดเจนนั้น คือ วัด ที่แทบจะไม่มีเปลี่ยนแปลง มีเพียงบางวัดเท่านั้นที่กลายเป็นวัดร้าง แต่ยังคงอยู่ในพื้นที่ของรัฐบาลที่สามารถอนุรักษ์ไว้ได้ ส่วนคุ้มวัง ได้มีการเปลี่ยนแปลงหมดสภาพไปกลายเป็นพื้นที่ อาคารของเอกชน ซึ่งจากภาพโดยรวมแล้ว สิ่งปลูกสร้างที่สมควรได้รับการดูแล อนุรักษ์ไว้วันนี้ คือ วัด โบราณสถาน ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่สามารถแสดงถึงบทบาทความเป็นทางของแต่ละยุคสมัยไว้ได้ และคงคุณค่า ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ไว้สืบเนื่องต่อไป</p>
สิ่งปลูกสร้าง		

4.3 คุณค่าโดยรวมของพื้นที่เมืองเก่า

4.3.1 พื้นที่เขตเมืองชั้นใน

เขตเมืองชั้นในมีขอบเขตที่ชัดเจน ที่ล้อมรอบด้วยแนวกำแพงเมืองและคูเมือง เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญมาตั้งแต่ในอดีต อีกทั้งยังมีความสำคัญในการเป็นจุดเริ่มต้นของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครอง เป็นที่ตั้งของวังเจ้านาย ที่อยู่อาศัยของข้าราชการ ช่างฝีมือ และประชาชน รวมทั้งเป็นศูนย์รวมความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรม ซึ่งมียุคประกอบที่สำคัญและคุณค่า ได้แก่ วัด เจดีย์ กำแพงเมือง คูเมือง ประตูเมือง ตลอดจนอาคารเรือนไม้พื้นถิ่น และเรือนพื้นถิ่นประยุกต์ เป็นต้น

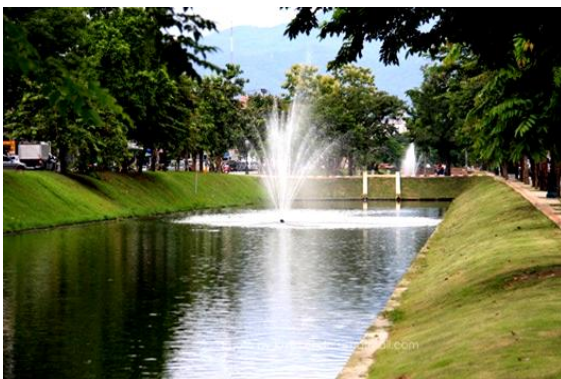
เขตเมืองชั้นในมีโครงข่ายถนนตัดกันในลักษณะเกือบจะเป็นเส้นตาราง มีแนวถนนราชดำเนินเป็นเส้นแกนตะวันออก-ตะวันตก โดยมีวัดพระสิงห์วรมหาวิหารเป็นจุดปลายของเส้นแกนในทิศตะวันตกและประตูท่าแพอยู่ในทิศตะวันออก ตามแนวถนนราชดำเนิน มีวัดต่างๆ ตั้งอยู่ ได้แก่ วัดทุ่งยู่วัดศรีเกิด วัดไชยพระเกียรติ วัดลำเกา วัดพันอ้น และ วัดหมื่นล้าน ในส่วนแนวแกนเหนือ-ใต้ มีถนนพระปกเกล้าเชื่อมประตูช้างเผือกทางด้านทิศเหนือไปสู่ประตูเชียงใหม่ทางทิศใต้ โดยมีวัดเจดีย์หลวง วัดพันเตา วัดหัวขวงแสนเมืองมาหลวง และวัดอื่นๆรวมไปถึงลานอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ เรียงตัวอยู่บนแนวดังกล่าว ในเขตเมืองชั้นในมีวัดกระจายตัวอยู่ทั่วไปซึ่งแสดงถึงลักษณะของชุมชนเมืองเก่า แต่วัดบางแห่งได้กลายเป็นวัดร้าง บางแห่งคงเหลือเพียงเจดีย์ อาคารบ้านเรือนจะเรียงรายอยู่ตามถนน โดยที่ วัด อาคารสาธารณะ คู่มุ และร้านค้า มักจะอยู่ติดกับถนนหลัก ในขณะที่บ้านเรือนทั่วไปจะอยู่ติดกับถนนตรอก ซอยที่มีขนาดเล็กลงไป มีพื้นที่โล่งขนาดใหญ่ที่ชัดเจน เช่น ลานด้านหน้าอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ลานในวัดต่างๆ เป็นต้น มีต้นไม้ใหญ่กระจายตัวอยู่ทั่วบริเวณ และรวมกลุ่มกันหนาแน่นบริเวณริมแนวคูเมือง และยังมีสถาปัตยกรรมที่สำคัญที่มักจะอยู่ภายในวัดที่แสดงถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนา รวมไปถึงอาคารสาธารณะ เช่น ที่ทำการราชการ โรงเรียน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ผสมไม้ในส่วนของการตกแต่งรูปแบบอิทธิพลศิลปะตะวันตก เช่น อาคารศาลแขวงเชียงใหม่ หอศิลป์วัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ (ศาลากลางเก่า) ตึกยุพราช(ในโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย) และยังมีคุ้มซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่

ภาพที่ 4.26 แสดงองค์ประกอบทางพื้นที่ว่างลานอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ ถ่ายเมื่อพ.ศ. 2555

ภาพที่ 4.27 แสดงองค์ประกอบทางกายภาพบริเวณประตูเมืองท่าแพและประตูเชียงใหม่

ภาพที่ 4.28 แสดงองค์ประกอบทางกายภาพบริเวณคูเมือง

ภาพที่ 4.29 แสดงองค์ประกอบทางกายภาพในด้านโบราณสถานของเมืองเชียงใหม่

ภาพที่ 4.30 อาคารศาลแขวงเชียงใหม่ในอดีต ปัจจุบันเป็นพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่น

ภาพที่ 4.31 แสดงรูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรม

4.3.2 พื้นที่เขตเมืองชั้นนอก

เขตเมืองชั้นนอกเป็นพื้นที่ที่มีพัฒนาการมาแต่อดีตพร้อมๆ กับเขตเมืองชั้นใน มีขอบเขตชัดเจน คือ ล้อมรอบด้วยแนวกำแพงเมืองชั้นนอก คลองแม่ข่า และ ลำคูไหว โดยมีแนวกำแพงเมืองชั้นนอกล้อมรอบซึ่งมีลักษณะเกือบจะเป็นรูปครึ่งวงกลม ตามแนวคลองแม่ข่าและลำคูไหว โดยเริ่มจากมุมกำแพงเมืองชั้นในด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือบริเวณแจ่งศรีภูมิโค้งโอบมาทางทิศตะวันตกจนถึงแนวกำแพงเมืองด้านทิศใต้ จากนั้นจึงหักมุมเป็นเส้นตรงขึ้นไปบรรจบกับมุมทิศตะวันตกเฉียงใต้ของกำแพงเมืองชั้นในที่บริเวณแจ่งกุ้งเฮือง โดยมีประตูหน้าเมืองด้านทิศตะวันออก (อยู่ในแนวเดียวกับประตูท่าแพ) เชื่อมตัวเมืองกับท่าแพและแม่น้ำปิง ประตูก้อม (ซำก้อม) ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ และ ประตูหายยาด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ สำหรับนำศพออกไปเผาที่สุสานหายยา ทั้งนี้มีการสันนิษฐานว่า กำแพงเมืองชั้นนอกบางส่วนก่อด้วยอิฐเช่นเดียวกับกำแพงเมืองชั้นใน แต่ในปัจจุบันกำแพงเมืองได้พังลงไปหมดแล้วคงเหลือเพียงบางส่วนของป้อมหายยาและร่องรอยของแนวกำแพงเมืองบางช่วงในลักษณะของเนินดินมีวัดกระจายตัวอยู่ทั่วไป ซึ่งแสดงถึงลักษณะของชุมชนเมืองเก่า เป็นย่านชุมชนที่อยู่อาศัย ของช่างฝีมือและประชาชน จึงเป็นศูนย์รวมทางด้านสังคมและวัฒนธรรม มีความโดดเด่นในด้านย่านช่างฝีมือ งานหัตถกรรมเครื่องเงิน เครื่องเงิน โดยเฉพาะบริเวณถนนวัวลาย โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญและทรงคุณค่า เช่น วัด เจดีย์ ป้อม และแนวกำแพงเมืองเรือนแก้วไม้ ตึกแก้ว ก่ออิฐถือปูนผสมไม้

เขตเมืองชั้นนอกเป็นที่ตั้งของวัด แต่วัดบางแห่งได้กลายเป็นวัดร้างคงเหลือเพียงเจดีย์ มีถนนหลักตัดผ่านเพียงไม่กี่สายเช่น ถนนวัวลาย ถนนทิพย์เนตร และบางช่วงของ ถนนศรีดอนไชย ถนนลอยเคราะห์ ถนนท่าแพ ถนนช่างม่อย แต่มีโครงข่ายของถนนขนาดเล็ก ตรอกซอย ครอบคลุมทั่วพื้นที่วัดสำคัญที่ยังคงอยู่ เช่น วัดศรีสุพรรณ วัดหมื่นสารวัดนันทาราม วัดธาตุคำ สถาปัตยกรรมที่มีเป็นจำนวนมากคือ เรือนพื้นถิ่น ที่สะท้อนถึงความเป็นย่านชุมชนเก่า นอกจากนี้สถาปัตยกรรมที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ รวมไปถึงชุมชนดั้งเดิมที่อยู่ภายในพื้นที่เขตเมืองชั้นนอก เป็นพวกช่างฝีมือที่เป็นเชื้อสายของพวกที่ถูกเทครัวมาจากยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าวใส่เมือง ได้แก่ บ้านวัวลาย เป็นชุมชนทำเครื่องเงิน บ้านช่างหล่อ เป็นชุมชนช่างปั้นหล่อพระพุทธรูปศิลปะเชียงแสนตั้งแต่สมัยพระเจ้ากาวิละสืบมา บ้านช่างซ่อม เป็นชุมชนชาวเชียงแสนที่ถูกเทครัวมา เคยมีชื่อเสียงในการทำซ่อมและเกวียน บ้านนันทาราม เป็นชุมชนชาวเขิน มีชื่อเสียงในการทำเครื่องเงินและชุมชนวัดศรีสุพรรณ เป็นชุมชนช่างเงินที่อยู่ติดกับบ้านวัวลาย เป็นต้น

ภาพที่ 4.32 แสดงองค์ประกอบทางกายภาพบริเวณกำแพงเมืองชั้นนอก

ภาพที่ 4.33 แสดงองค์ประกอบทางกายภาพพื้นที่คลองแม่ข่า ตามหลักชัยมงคล 7 ประการ

ภาพที่ 4.34 แสดงคุณค่าทางสถาปัตยกรรม วัดศรีสุพรรณ

ภาพที่ 4.35 แสดงเอกลักษณ์ชุมชนดั้งเดิมที่อยู่ภายในพื้นที่เขตเมืองชั้นนอกเป็นพวกช่างฝีมือต่างๆ

ที่มา: : www.google.com สืบค้นเมื่อวันที่ 9 มีนาคม 2556 [ออนไลน์]

นอกจากการวิเคราะห์หลักฐานจากทางด้านประวัติศาสตร์ และพัฒนาการทางกายภาพ เพื่อหาภาพลักษณ์ องค์ประกอบที่สำคัญ ผู้ศึกษายังได้ทำการสำรวจภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลของสภาพทางกายภาพโดยรวมของพื้นที่ในปัจจุบัน ซึ่งสามารถระบุองค์ประกอบของเมือง ได้ดังนี้

4.4 การวิเคราะห์องค์ประกอบของเมือง

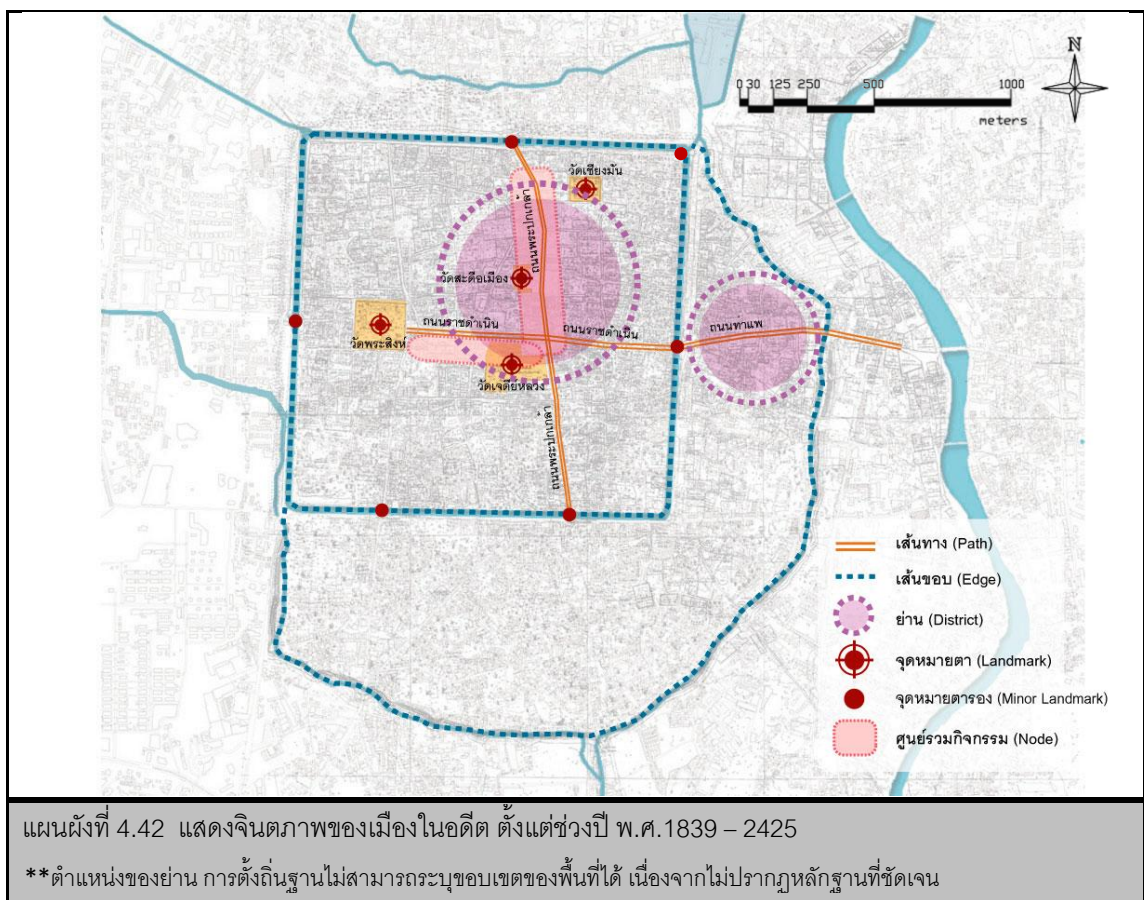
ตามทฤษฎีของ เควิน ลินช์ (Kevin Lynch) และสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กำหนดองค์ประกอบของเมืองเป็นมโนภาพของเมืองด้านความงามที่มีลักษณะเฉพาะอันชัดเจน แตกต่างไปจากเมืองอื่น อันชวนให้ระลึกถึง และจดจำได้ง่าย ซึ่งจะมีลักษณะแตกต่างกันออกไป ตามลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม รวมถึงผู้คนและกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองนั้นๆ โดย Kevin Lynch และสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่าเมืององค์ประกอบทางกายภาพของที่ไม่แตกต่างกันมากนัก ซึ่งสามารถนำมาสอดคล้องกันในด้านองค์ประกอบของเมืองเก่า เพราะฉะนั้นผู้ศึกษาจึงนำแนวคิดของเควิน ลินช์ (Kevin Lynch) โดยให้แนวคิดองค์ประกอบในการรับรู้ของเมืองได้ดังนี้

4.5.1 จินตภาพของเมืองในอดีต

ซึ่งวิเคราะห์จากจินตภาพของเมือง ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ.1839 – 2425 ซึ่งอยู่ในยุคการเริ่มสร้างเมือง จนถึงช่วงก่อนการปฏิรูปการปกครอง

- เส้นทาง โคร่งข่ายคมนาคม (Path) ในช่วงอดีต คือ เส้นทางนพระปกเกล้า เป็นเส้นทางเข้าหลักของกษัตริย์จากประตูช้างเผือก และเส้นทางนราชดำเนิน เป็นเส้นทางหลักของคนเมือง ผู้ประตูท่าแพซึ่งเป็นย่านการค้าขาย

- เส้นขอบ (Edge) จัดได้ว่าเป็นเส้นแสดงขอบเขตของเมืองทั้งเขตเมืองชั้นใน และเขตเมืองชั้นนอก โดยกำหนดขอบเขตบริเวณ ได้แก่ คูเมือง และแนวคลองแม่ข่าซึ่งถือว่าเป็นแหล่งเส้นทางน้ำที่สามารถกำหนดขอบเขตของเมือง
- ย่าน (Districts) คือ การตั้งถิ่นฐานในอดีต ตั้งแต่ยุคเริ่มสร้างเมือง ได้แก่ ย่านกลางเวียง ซึ่งเป็นพื้นที่โดยรวมของกษัตริย์และขุนนาง ส่วนย่านท่าแพเป็นกลุ่มของไพร่ ประชาชนทั่วไปในการตั้งถิ่นฐานเพื่อติดต่อค้าขายกับทางน้ำปิง
- ศูนย์รวมกิจกรรม (Node) รวมถึงพื้นที่ว่าง (Openspace) ซึ่งในอดีตประกอบไปด้วยพื้นที่ช่วงหลวงในการประกอบพิธีกรรม กิจกรรมต่างของกษัตริย์และประชาชนในเมือง และภาคกลางเวียงพื้นที่ว่างในการเป็นศูนย์รวมกิจกรรมทางการค้าในอดีต
- จุดหมายตา (Landmarks) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แสดงตำแหน่งจุดเด่นของเมือง คือ สะดือเมืองเสาดินทิล วัดพระสิงห์ วัดเจดีย์หลวง วัดเชียงมั่น ส่วนที่หมายตารองนั้น ได้แก่ ประตูท่าแพ ประตูเชียงใหม่ ประตูสวนปรุง ประตูสวนดอก และประตูช้างเผือก รวมไปถึงตึนนีโคโรซึ่งเป็นจุดหมายตารองของเมือง อยู่บริเวณแจ่งศรีภูมิ

4.5.2 จินตภาพของเมืองในปัจจุบัน ปีพ.ศ. 2555

เส้นทางสัญจร (Path)

- เส้นทางสัญจรหลัก ได้แก่ ถนนพระปกเกล้า เริ่มต้นจากทางด้านทิศเหนือซึ่งในอดีต เป็นถนนทางเข้าเมืองของกษัตริย์ เริ่มมีการตัดถนนตั้งแต่ประตูช้างเผือกโดยตัดผ่านถนนราชดำเนิน บริเวณสี่แยกกลางเวียง ไปยังประตูเชียงใหม่ทางทิศใต้ แล้วออกนอกประตูเมืองไปยังถนนวิเวลาย ถนนราชดำเนิน ได้เริ่มตัดจากประตูท่าแพทางด้านทิศตะวันออกซึ่งเป็นเส้นทางการค้าของเมือง โดยตัดผ่านประตูท่าแพ เข้ามาถึงถนนพระปกเกล้าบริเวณสี่แยกกลางเวียง ไปสิ้นสุดที่วัดพระสิงห์ ทางทิศตะวันตก และมีถนนสิงหราชที่เริ่มตั้งแต่กำแพงเมืองทางทิศเหนือยาวต่อเนื่องลงไปถึงประตูสวนปรุงและไปบรรจบที่กำแพงเมืองชั้นนอก ซึ่งคติความเชื่อถือเป็นทิศกาละภิกณี ที่จะต้องนำศพออกจากเมืองประตูสวนปรุง

- เส้นทางสัญจรรอง ได้แก่ ถนนต่างๆ รอบคูเมืองทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ถนนศรีภูมิขนานกับแนวกำแพงเมืองทางด้านทิศเหนือ ถนนบำรุงบุรีขนานกับแนวกำแพงเมืองทางด้านทิศใต้ ถนนมูลเมืองขนานกับกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันออก และถนนอารักษ์ขนานกับแนวกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันตก ส่วนภายนอกถนนรอบเมือง มีการสัญจร 4 ด้าน ประกอบไปด้วยถนนมณี นพรัตน์ทางด้านทิศเหนือ ถนนช่างหล่อและถนนราชเชียงแสนทางด้านทิศใต้ ถนนคชสารและถนนไชยภูมิทางด้านทิศตะวันออก และถนนบุญเรืองฤทธิ์ทางด้านทิศตะวันตก และถนนสายรองเชื่อมพื้นที่ต่างๆเข้าหากัน

ขอบเขตพื้นที่ (Edge)

คือ จัดได้ว่าเป็นเส้นแสดงขอบเขตของเมืองทั้งเขตเมืองชั้นใน และเขตเมืองชั้นนอก โดยสามารถกำหนดขอบเขตบริเวณในปัจจุบัน ได้แก่ ขอบเขตของแนวกำแพงเมืองชั้นนอก และแนวกำแพงเมืองชั้นใน รวมไปถึงคูเมือง และแนวคลองแม่ข่า ซึ่งเป็นแหล่งเส้นทางน้ำที่สามารถกำหนดขอบเขตของเมืองแนวต่างๆ ตามสภาพกายภาพ

ย่าน (District)

คือ การตั้งถิ่นฐานบริเวณที่มีลักษณะทางกายภาพชัดเจน ซึ่งแสดงของเขตจากพื้นที่การตั้งถิ่นฐานของชุมชน ได้แก่ ย่านการค้าและธุรกิจภาคหลวง และถนนท่าแพ ช้างม่อย ย่านเครื่องเงินถนนวัวลาย ย่านพวกแต้ม ย่านกำแพงดิน

จุดหมายตา (Landmark)

คือ เครื่องหมายที่ดึงดูดความสนใจ เป็นจุดเด่น มองเห็นได้ชัดทั้งในระยะใกล้และไกล ได้แก่ วัดเจดีย์หลวง วัดพระสิงห์ อนุสาวรีย์สามกษัตริย์ประตูเมือง เป็นต้น ส่วนที่หมายตารอง ได้แก่ กำแพงเมือง ประตูเมือง เป็นต้น

	
<p>ภาพที่ 4.46 จุดหมายตา วัดเจดีย์หลวง</p>	<p>ภาพที่ 4.47 จุดหมายตา วัดพระสิงห์</p>
	
<p>ภาพที่ 4.48 แจ่ง(มุมเมือง) แนวกำแพงเมือง</p>	<p>ภาพที่ 4.49 จุดหมายตา ประตูเมือง</p>

ศูนย์กิจกรรม (Node)

คือ จุดเปลี่ยนการเดินทาง หรืออาจจะเป็นบริเวณที่มีกิจกรรมแต่ละประเภทเด่นชัด ได้แก่ ศูนย์กิจกรรมทางการค้าภาคหลวง ศูนย์กิจกรรมการค้ากลางคืนถนนช้างคลาน และถนนเจริญประเทศ ศูนย์กิจกรรมการค้าประตูช้างเผือก ศูนย์กิจกรรมการค้าประตูเชียงใหม่ และห้างสรรพสินค้าภาคสวนแก้ว รวมไปถึงที่ว่างของเมือง (open space) ได้แก่ ลานอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ ลานประตูท่าแพ ถนนสายต่างๆ ส่วนที่ว่างเพื่อประกอบกิจกรรมนันทนาการได้แก่ สวนสาธารณะหนองบวหาด บริเวณประตูท่าแพ สวนสาธารณะสี่แยกสมเพชร สวนสาธารณะบริเวณอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ ที่ว่าง บริเวณคูเมือง เป็นต้น อีกทั้งยังมีที่ว่างตามเขตโบราณสถาน

แต่ละแห่ง เพื่อเว้นไว้เปิดมุมมองแก่โบราณสถานแห่งนั้น และศูนย์ราชการต่างๆเพื่อใช้ในประกอบกิจกรรม

ภาพที่ 4.50 พื้นที่ว่างบริเวณสวนสาธารณะหนองบวหาด

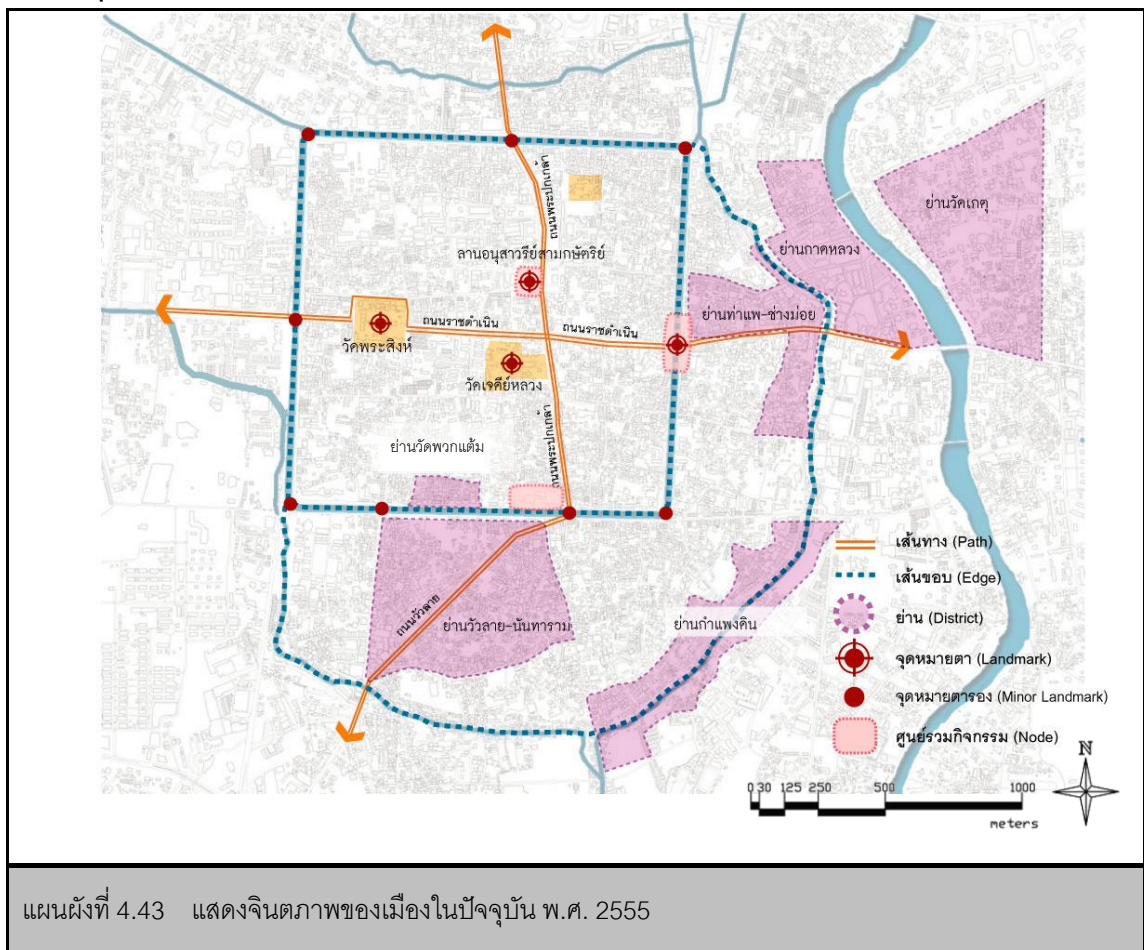

ภาพที่ 4.51 แสดงพื้นที่ว่างบริเวณช่องประตูท่าแพ

ภาพที่ 4.52 แสดงพื้นที่ว่างรอบๆคูเมือง

4.6 สรุปการวิเคราะห์องค์ประกอบทางจินตภาพของเมือง

จากการศึกษาจินตภาพของเมือง พบว่า ในอดีตเมืองเชียงใหม่มีลักษณะที่เด่นชัด ตั้งแต่เส้นทางการเข้าสู่ตัวเมืองด้านหน้าเมือง จากทางทิศตะวันออกโดยมีถนนเจริญเมือง ผ่านไปตามถนนท่าแพเข้าสู่ตัวกำแพงเมืองชั้นในตามเส้นทางถนนราชดำเนิน ซึ่งพบกับที่หมายตาหลัก คือวัดพระสิงห์ ซึ่งตามเส้นทางมีการปรากฏภูมิทัศน์เมืองที่สวยงาม โดยมีแม่น้ำปิงเป็นทัศนียภาพของเมืองทางด้านหน้า ส่วนด้านหลังทางทิศตะวันออกมีทิวเขาดอยสุเทพ รวมทั้งมีวัดกระจายตามพื้นที่เมืองเก่า และอาคารบ้านเรือนที่อยู่ท่ามกลางต้นไม้ที่ร่มรื่นโดยไม่ทำลายคุณค่าของเมือง ส่วนอีกเส้นทางได้แก่ถนนพระปกเกล้าจากทางทิศเหนือ ไปตามทางด้านทิศใต้ซึ่งผ่านศาลแขวงซึ่งเป็นองค์ประกอบของพื้นที่ ทำให้เกิดที่ว่างขนาดใหญ่กกลางเมือง เป็นจุดรวมกิจกรรมของเมืองได้ รวมถึงจุดรวมกิจกรรมหน้าวัดพระสิงห์ซึ่งเป็นพื้นที่ตลาดในอดีตและจุดรวมที่วัดเจดีย์หลวง ซึ่งเป็นที่หมายตาของเมืองอีกหนึ่งจุด และขอบเขตของเมืองนั้น ได้แก่ คูเมือง และแนวกำแพงเมือง คูเมืองชั้นนอกซึ่งเป็นขอบเขตของพื้นที่เมืองเก่า

ภูมิทัศน์ของเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเป็นอย่างมาก เนื่องจากเกิดการพัฒนาที่ซ้อนทับกันกับพื้นที่ในอดีต ก่อให้เกิดการบุกรุก โดยการสร้างอาคารสิ่งก่อสร้าง บดบังมุมมองทิวทัศน์ ทำลายโบราณสถาน จนก่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ดีของเมืองถูกทำลายไปอย่างต่อเนื่อง พื้นที่เมืองเชียงใหม่ ได้ขยายออกจากพื้นที่เมืองเก่ามาก ซึ่งพบว่าปัญหาด้านขอบเขตของพื้นที่(Edge) เนื่องจากบางบริเวณยังขาดความเด่นชัด เช่น กำแพงดินที่เกิดจากการบุกรุกเข้าตั้งถิ่นฐาน ภูมิคุ้มเมืองคลองแม่ข่าทำให้เส้นทางน้ำแคบลง เส้นทาง(Path) การเข้าถึงพื้นที่เมืองเก่ามีหลายเส้นทาง โดยประกอบไปด้วยเส้นทางแนวแกนหลักของเมือง ได้แก่ ถนนพระปกเกล้า และถนนราชดำเนินที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ เนื่องจากเป็นเส้นทางที่มีคุณค่าและความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ของเมือง อีกทั้งมีเส้นทางออกจากเมืองเก่าไปยังย่านที่มีการพัฒนา ส่วนย่าน(District) มีความปะปนกันอยู่ในแต่ละพื้นที่ ส่วนที่หมายตา(Landmark) มีหลายแห่ง องค์ประกอบหลักของเมืองมีทั้งที่เหมาะสมและไม่เหมาะสม แต่เนื่องจากปัจจุบันจุดหมายตาของเมืองเก่า เชียงใหม่ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ที่ชัดเจนนั้น ได้แก่ วัดเจดีย์หลวง วัดพระสิงห์ และลานอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ ที่มีศักยภาพในการเป็นจุดหมายตาของพื้นที่เมืองในปัจจุบัน แต่โบราณสถานหรือวัดอื่นๆในเมืองก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของจุดหมายตาเช่นกันที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ แต่จะเป็นการอนุรักษ์ที่มีความเข้มข้นที่น้อยกว่าวัดเจดีย์หลวง และวัดพระสิงห์ เนื่องจากวัด 2 แห่งนี้มีคุณค่าความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ที่เข้มข้น รวมทั้งเป็นโบราณสถานที่เป็นองค์ประกอบตามแนวแกนหลักที่สำคัญของเมือง ส่วนพื้นที่ว่างสาธารณะ และพื้นที่ว่างในการรองรับกิจกรรมของเมืองมีความขาดแคลน ซึ่งพื้นที่ที่ใช้ในการจัดกิจกรรมของเมืองในปัจจุบัน มักจะใช้พื้นที่บริเวณศูนย์ราชการ และพื้นที่โบราณสถานแทน ซึ่งบางองค์ประกอบที่มีความเหมาะสม มีคุณค่า แต่ขาดความชัดเจนหรือถูกบดบังจนไม่สามารถรับรู้และมองเห็นได้ ส่วนบางองค์ประกอบที่ไม่เหมาะสมในการรับรู้และมองเห็น แต่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด และชัดเจน ซึ่งทำให้ทำให้จินตภาพของเมืองเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต

ดังนั้นจากการวิเคราะห์จินตภาพของเมืองเก่า เชียงใหม่ ซึ่งได้นำจินตภาพของเมืองในอดีตมาซ้อนทับกับจินตภาพของเมืองในปัจจุบันจะเห็นได้ชัดว่าพื้นที่ที่ทำให้เกิดจินตภาพของเมืองในอดีตนั้นมีความสัมพันธ์กับพื้นที่ในปัจจุบันเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นตัวเชื่อมโยงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ อีกทั้งยังคงมีลักษณะที่ชัดเจน แต่จะพบในบางองค์ประกอบเท่านั้นที่ขาดการเชื่อมโยงกับจินตภาพในอดีต เพราะฉะนั้นจึงควรมีการอนุรักษ์ พื้นที่องค์ประกอบของเมือง เพื่อนำเสนอให้คนสามารถรับรู้ และมีความเด่นชัดในความเป็นเมืองเก่า เชียงใหม่ ซึ่งจะมีการเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขในบทต่อไป

บทที่ 5

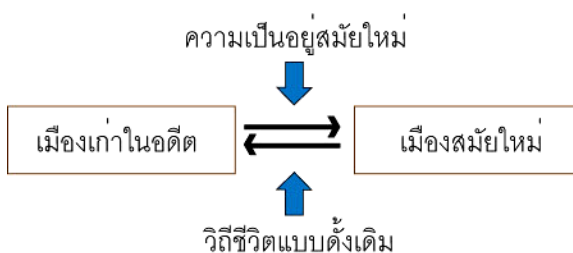
แนวทางในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์เมืองเก่า จังหวัดเชียงใหม่

จากการศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบและโครงสร้างทางกายภาพของเมือง ถึงสภาพปัญหาและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนบทบาทการเปลี่ยนแปลงของเมืองเก่า เชียงใหม่ ที่ได้นำเสนอในบทที่ 4 สามารถนำมาพิจารณาตามการศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ภูมิทัศน์ของแหล่งที่ตั้ง รวมถึงสภาพแวดล้อมโดยรอบพื้นที่ และคุณค่าทางด้านความเชื่อ วัฒนธรรม เพื่อเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์เมืองเก่า เชียงใหม่ ได้ดังนี้

5.1 กรอบความคิดในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์เมืองเก่า เชียงใหม่

ความเป็นเมืองเก่าในอดีต และเมืองสมัยใหม่นั้นมีความสอดคล้องกันในลักษณะทางจินตภาพของเมืองมาหลายยุคหลายสมัย โดยอาศัยจากองค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรมเป็นตัวเชื่อม ซึ่งสิ่งก่อสร้างของเมืองเก่าในอดีตนั้นสามารถเชื่อมต่อกับสิ่งก่อสร้างของเมืองสมัยใหม่ได้ โดยการสงวนรักษา ในด้านเอกลักษณ์ ความเป็นของแท้ดั้งเดิม รูปแบบ รูปทรง ประโยชน์ใช้สอย และสีสันทัน เพื่อให้การเชื่อมโยงพื้นที่ในอดีต และพื้นที่ปัจจุบัน ที่ซ้อนทับกัน สะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่าง ความเหมือนหรือคล้ายคลึงกันในพื้นที่ โดยผ่านสถาปัตยกรรม สภาพแวดล้อม กิจกรรมวิถีชีวิตซึ่งทำให้เกิดการรับรู้ การเรียนรู้ถึงความเป็นมาของอดีตบนพื้นที่ปัจจุบันที่มีการใช้สอยที่แตกต่างออกไป แต่ยังสามารถคงเอกลักษณ์ คุณค่า จิตวิญญาณ หรือกายภาพของพื้นที่ได้ โดยที่ไม่ได้ทำให้อดีตเป็นเพียงสิ่งที่ถูกลืมเลือนหายไป อีกทั้งยังช่วยในการส่งเสริมคุณค่า เอกลักษณ์ของเมืองเก่า เชียงใหม่ให้คงอยู่สืบต่อไป

ดังนั้นในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์เมืองเก่า เชียงใหม่ควรอนุรักษ์ สงวนรักษาสภาพทางกายภาพความเป็นเมืองเก่าให้คงคุณค่าความแท้ดั้งเดิมไว้ให้ได้มากที่สุด ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม และศิลปวัฒนธรรมของชาติ จะต้องอยู่ภายใต้แนวคิดของการอยู่ร่วมกันระหว่างพื้นที่เมืองเก่า และการอยู่อาศัยในพื้นที่เมืองสมัยใหม่

ภาพที่ 5.1 กรอบความคิดในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์เมืองเก่า

ที่มา: จากการวิเคราะห์โดย สุปิยา ปัญญาทอง

จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องกับเมืองเก่า เชียงใหม่ จึงเสนอแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์เมืองเก่า เชียงใหม่ทางด้านกายภาพออกเป็น 2 แนวทาง ดังนี้

แนวทางการอนุรักษ์แบบที่ 1 เป็นแนวทางในการอนุรักษ์ในระยะต้นเพื่อการสงวนรักษา (Preservation) ด้วยการเน้นการรักษาสภาพสถาปัตยกรรมให้อยู่ในสภาพที่ดี และสามารถคงคุณค่า ให้มีการเปลี่ยนแปลงให้น้อยที่สุดโดยไม่สูญเสียภาพลักษณ์เดิม และได้มีการทำนุบำรุงอย่างต่อเนื่อง เพื่อส่งเสริมให้เมืองมีสภาพแวดล้อมและลักษณะทางภูมิทัศน์ที่เหมาะสมยิ่งขึ้น

แนวทางการอนุรักษ์แบบที่ 2 เป็นแนวทางในการปรับปรุงภูมิทัศน์ ในรูปแบบการพัฒนาสภาพแวดล้อมทางภูมิทัศน์เมือง ด้วยการฟื้นฟู และพัฒนาเมือง เพื่อรักษาสภาพสภาพแวดล้อมรวมทั้งส่งเสริมมุมมอง ทศนียภาพ ภาพลักษณ์ของภูมิทัศน์เมืองที่ดียิ่งขึ้น

5.2 การวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่เมืองเก่าเชียงใหม่

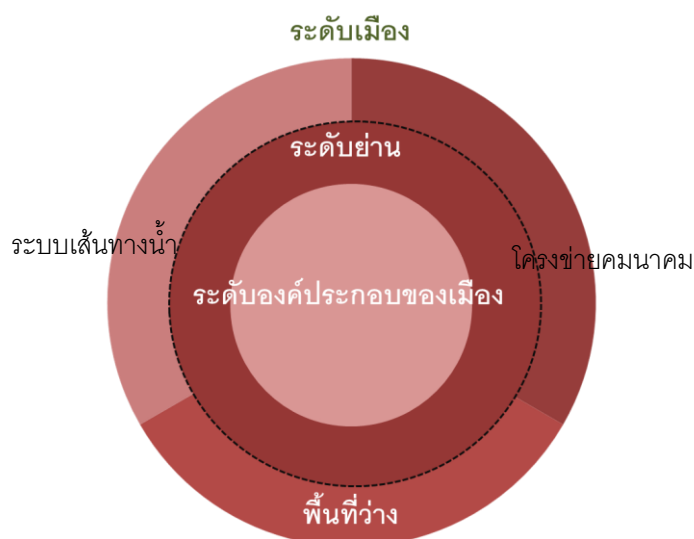
พื้นที่เมืองเก่าเชียงใหม่ได้รับบทบาทที่สำคัญในระดับภาค โดยบทบาทที่ได้มาจากศักยภาพของทำเลที่ตั้งที่สามารถติดต่อโดยสะดวกจากเมืองหลวง จึงได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเรื่อยมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ก่อให้เมืองแห่งนี้เกิดกิจกรรมต่างๆมากมายที่เอื้อต่อการประกอบอาชีพที่หลากหลาย ทำให้เมืองเกิดการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วและมีอารยธรรมต่างๆ สืบเนื่องมา ซึ่งปัจจุบันเมืองเก่าเชียงใหม่ที่ประชากรเข้ามาอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น ประกอบกับกิจกรรมภายในเมืองที่ส่งผลกระทบต่อการศึกษาและผลกระทบต่างๆต่อเมืองเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดิน พื้นที่ว่างในเมือง ปัญหาสภาพแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งพื้นที่ที่มีคุณค่าความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และโบราณสถานของเมือง เชียงใหม่ เป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบค่อนข้างมาก ทำให้สิ่งที่เป็นคุณค่าของเมืองเริ่มเลือนหายไป ทำให้ลักษณะเมืองกลายเป็นเมืองที่ไม่มีเอกลักษณ์ ดังนั้นสามารถวิเคราะห์หาโอกาสศักยภาพของเมือง เพื่อเสนอแนะแนวทางในเพื่อพัฒนาเมือง เพื่อให้เมืองเก่าเชียงใหม่แห่งนี้เป็นเมืองเก่าที่มีชีวิต มีเอกลักษณ์ของพื้นที่ ทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน

ตารางที่ 5.1 การวิเคราะห์ด้วย SWOT ANALYSIS ในการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าเชียงใหม่

จุดแข็ง	จุดอ่อน
<ol style="list-style-type: none"> 1. เป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มคนดั้งเดิม ที่มีความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนักถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของพื้นที่ได้เป็นอย่างดี 2. มีแหล่งโบราณสถานและองค์ประกอบ โครงสร้างของเมืองที่ยังคงสภาพและสะท้อนให้เห็นถึงความ เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่อยู่เป็นจำนวนมาก 3. มีขอบเขตของที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่เป็นศูนย์กลาง ของเมืองที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายจากทุกทิศทาง 4. มีจำนวนนักท่องเที่ยว สัดส่วนที่เกินครึ่งในการเข้ามาท่องเที่ยวในเขตเมืองเก่าต่อพื้นที่เมืองเก่าทั้งหมดซึ่งสามารถพัฒนาศักยภาพจากการท่องเที่ยวการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมซึ่งเป็นจุดขายของเมืองเชียงใหม่ได้ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. พื้นที่โบราณสถาน ยากต่อการรับรู้และการเข้าถึง และเลือนหายจากความทรงจำของคนในพื้นที่ 2. ไม่มีเส้นทางที่ชัดเจนและปลอดภัยในการเดิน เข้าถึงพื้นที่โบราณสถาน 3. ความเสื่อมโทรมขององค์ประกอบต่างๆภายใน เมืองเก่าทั้งรูปธรรมและนามธรรม ก่อให้เกิดการ สูญเสียคุณค่าและความสำคัญของพื้นที่โดยรวม 4. สภาพพื้นที่โดยรอบโบราณสถานส่วนใหญ่เสื่อมโทรมและขาดการพัฒนาให้สามารถรับรู้ได้ว่า สถานที่นี้เป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ 5. คนรุ่นใหม่ขาดความเข้าใจเรื่องคุณค่า ความสำคัญของพื้นที่
โอกาส	ภาวะคุกคาม
<ol style="list-style-type: none"> 1. จากระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการ อนุรักษ์เมืองเก่า มีการส่งเสริมการอนุรักษ์เมืองเก่า และการสนับสนุนด้านงบประมาณและการ จัดการ 2. คุณค่าทางวัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่ มีความ เชื้อต่อการพัฒนาให้เป็นพื้นที่โดดเด่นทางด้าน ประวัติศาสตร์ของเมืองได้ 3. องค์ประกอบของเมืองเชียงใหม่ที่สำคัญสามารถ สะท้อนความเป็นเอกลักษณ์ของเมืองเก่าและมี ศักยภาพสูงในการส่งเสริมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทาง ประวัติศาสตร์ได้ 4. ส่งเสริมให้พื้นที่ว่าง รกร้าง โดยรอบสิ่งก่อสร้าง และองค์ประกอบของเมือง ให้เป็นพื้นที่สีเขียว รวมทั้งช่วยส่งเสริมทัศนียภาพของความเป็นเมืองเก่าได้ 5. ร่องรอยของโบราณสถาน สิ่งก่อสร้างตามเส้นทาง ยังสามารถมองเห็นตามแนวเส้นทางแกนหลัก 	<ol style="list-style-type: none"> 1. จากการเป็นศูนย์กลางของเมือง ซึ่งทำให้มีความ ต้องการในการใช้ที่ดินเป็นอย่างมาก จึงให้ ความสำคัญในการพัฒนาเมืองด้านเศรษฐกิจ มากกว่าการที่จะพัฒนา ปรับปรุงเมืองในทางการ อนุรักษ์ ส่งผลให้รูปแบบอาคาร กิจกรรมต่างๆ เปีย ด บัง และ ทำ ลาย คุณ ค่า ของ พื้นที่ ประวัติศาสตร์ลง 2. อิทธิพลทางการพัฒนาเมืองแบบสมัยใหม่ ทำให้ เกิดการทำลายสิ่งก่อสร้างและองค์ประกอบที่ สำคัญของเมือง 3. การเข้ามาประกอบกิจกรรมต่างๆที่ไม่เหมาะสม กับเมืองเก่าทำให้ลักษณะเฉพาะของพื้นที่เมือง เสื่อมค่าลง 4. การวางแผนการพัฒนาเมืองยังขาดการให้ ความสำคัญต่อศิลปวัฒนธรรมของเมืองและขาด การคำนึงถึงผลกระทบที่เกิดต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมของ ย่านและคนในพื้นที่

5.3 ข้อเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์เมืองเก่า

รักษาไว้ซึ่งองค์ประกอบและโครงสร้างที่สำคัญของเมืองที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบันไม่ให้เสื่อมโทรมหรือสูญหายไป ตลอดจนการปรับปรุงภูมิทัศน์ สภาพแวดล้อมของเมืองที่เสื่อมโทรมให้กลับคืนสู่สภาพที่สมบูรณ์ และคงไว้ซึ่งความต่อเนื่องของวิถีชีวิตและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าและเอกลักษณ์ของเมืองเก่าได้อย่างชัดเจน จากการวิเคราะห์พื้นที่เมืองเก่า เชียงใหม่ได้ข้อเสนอแนะทางการอนุรักษ์ในงานวิจัยฉบับนี้ ทั้งหมด 3 ระดับ คือ ระดับเมือง ระดับย่าน และระดับองค์ประกอบของเมือง โดยจะต้องคำนึงถึงการรักษาสภาพความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ และบทบาทของเมืองเชียงใหม่เอาไว้ โดยการเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์ภูมิทัศน์เมืองเก่า เชียงใหม่

ภาพที่ 5.2 แสดงลำดับความสำคัญของการเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์เมืองเก่า เชียงใหม่

1. แนวทางในการอนุรักษ์ระดับเมือง

แนวทางในการอนุรักษ์ระดับเมืองยังคงลักษณะของความเป็นเมืองแบบเดิม โดยที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงจากความเป็นพื้นที่เมืองเก่า ของเชียงใหม่ยังมีเอกลักษณ์ที่มีความเป็นตัวตน ได้มุ่งเน้นการสงวนรักษาพื้นที่เมืองเก่า รวมถึงโบราณสถาน และอาคารสำคัญทางประวัติศาสตร์ให้คงอยู่ในสภาพเดิมที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ โดยเฉพาะลักษณะเฉพาะของเมือง เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดที่ควรแก่การอนุรักษ์ ซึ่งเอกลักษณ์เฉพาะ (Identify) ของเมืองเกิดจากภาพรวมที่ปรากฏในลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ โครงสร้างเมืองที่เกิดจากการก่อสร้างเมืองตามหลักฐานทางภูมิศาสตร์ สภาพแหล่งน้ำเส้นทางน้ำที่ใช้ในการหล่อเลี้ยงตัวเมืองเชียงใหม่ การรวมตัวกันของ

กลุ่มอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ที่ปรากฏอยู่ในเมือง หรือการใช้พื้นที่ในการทำกิจกรรมต่างๆ การแบ่งขอบเขตที่ดินด้วยถนนหรือลานโล่ง ซึ่งขนาดชุมชนหรือจำนวนประชากรถือเป็นส่วนหนึ่งของความสำคัญในเอกลักษณ์ชุมชนเมืองด้วย ดังนั้นการพิจารณาเอกลักษณ์ของเมืองจะอาศัยองค์ประกอบหลายๆอย่างมาประกอบกันที่จะทำให้เมืองนั้นมีลักษณะพิเศษแตกต่างออกไปจากเมืองอื่นๆ

1.1 ระบบเส้นทางน้ำ

ระบบเส้นทางน้ำ นับว่าเป็นทรัพยากรทางธรรมชาติที่สำคัญและมีคุณค่าของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งปัจจุบันนี้ คงหลงเหลือเส้นทางน้ำที่สำคัญ 3 เส้นทาง ได้แก่ แม่น้ำปิง คูเมืองชั้นใน เป็นคูคลองรับน้ำที่เกิดจากมนุษย์สร้างขึ้น และคูเมืองชั้นนอกหรือคลองแม่ข้าเกิดจากธรรมชาติ เพื่อรองรับในการนำไปใช้ในการอุปโภค บริโภคภายในเมืองและถ่ายเทลงสู่แม่น้ำปิงหากน้ำในคูเมืองมีจำนวนมากเกินไป เพื่อไม่ให้เข้าท่วมตัวเมือง รวมไปถึงหนองบัว หนองน้ำขนาดใหญ่ของเมือง ที่เป็นแหล่งรับน้ำขนาดใหญ่ของเมือง

แม่น้ำปิงถือว่าเป็นเส้นทางน้ำในเชียงใหม่เปรียบเสมือนหัวใจของชุมชนที่ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานขึ้น จึงควรได้รับการอนุรักษ์ปรับปรุงภูมิทัศน์สภาพแวดล้อมริมน้ำ โดยมีข้อเสนอแนะให้มีการอนุรักษ์โดยการสงวนรักษาพื้นที่แหล่งน้ำความเป็นของแท้ดั้งเดิม จึงไม่ควรไปทำลายหลักฐานที่สำคัญในการเล่าเรื่องจากอดีต และให้มีการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อคงคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และเอกลักษณ์ของเมือง โดยใช้มาตรการทางด้านการออกกฎหมาย หรือข้อบัญญัติเฉพาะพื้นที่เพื่อใช้เป็นข้อกำหนดในการจัดการพื้นที่ริมน้ำ และมีมาตรการจูงใจต่างๆ ให้หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ประชากรในท้องถิ่นร่วมกันดูแลรักษาสภาพแวดล้อมของชุมชน แนวทางการรักษาสภาพแวดล้อมของคลอง ระบบนิเวศที่ส่งผลให้เกิดภูมิทัศน์ที่สวยงาม รวมถึงใช้เสริมสร้างพังกันน้ำที่เหมาะสมโดยไม่ขวางการเชื่อมต่อชุมชนบ้านเรือนกับน้ำจนเป็นอุปสรรคในการเข้าถึง และรักษาคุณค่าทางภูมิทัศน์ของแม่น้ำปิงโดยไม่ปิดกั้นมุมมองเข้าสู่แม่น้ำ และจะต้องไม่ไปทำลายวิถีชีวิตความเป็นอยู่บริเวณริมแม่น้ำ ซึ่งพังกันน้ำแบบธรรมชาตินั้นเหมาะสมที่สุด และมีข้อดี ช่วยรักษาและสร้างความสมบูรณ์ให้แก่ธรรมชาติ โดยใช้พืชพรรณไม้ท้องถิ่นหลายๆ ประเภท ทั้งไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม และไม้คลุมดินเพื่อลดการพังทลายของหน้าดินอีกด้วย

คูเมืองชั้นในสามารถอนุรักษ์ได้โดยรักษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของคูเมืองไม่ให้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากการขยายถนน และควรรับน้ำเข้าสู่ภายในคูเมืองทุกช่วงฤดู โดยให้มีน้ำไหลทุก

ช่วงเวลา เพื่อไม่ให้น้ำนิ่งก่อให้เกิดการตกตะกอนและเน่าเสีย เพื่อรักษาสภาพคูเมืองที่มีคุณค่าของเมืองเชียงใหม่ไว้สืบเนื่องต่อไป

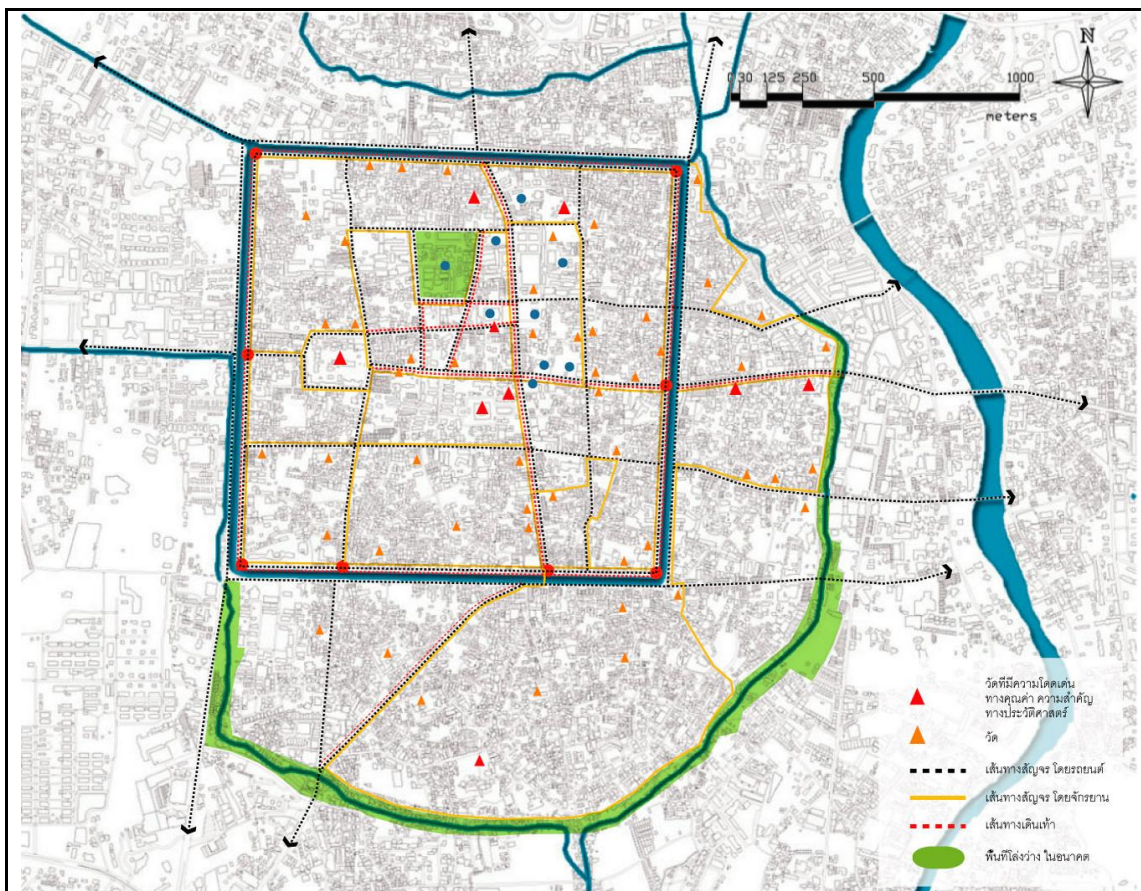
คูเมืองชั้นนอกในอดีตเป็นเส้นทางน้ำที่หล่อเลี้ยงตัวเมืองในพื้นที่เมืองเก่า เชียงใหม่ มีคลองแม่ข่าที่เป็น 1 ในชัยมงคล 7 ประการ ที่มีคุณค่าและความสำคัญต่อเมืองเชียงใหม่ ในฐานะเป็นแหล่งกำเนิดศิลปวัฒนธรรม ประเพณีทางน้ำ เป็นที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของมนุษย์ อีกทั้งยังเป็นแหล่งประกอบอาชีพเพื่อการเกษตร และเป็นแหล่งผลิตอาหาร รวมไปถึงใช้เป็นแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค แต่เนื่องจากในปัจจุบันคลองแม่ข่าได้กลายเป็นเพียงพื้นที่เพื่อรองรับและระบายน้ำฝน และน้ำเสียเท่านั้น ผู้ศึกษาจึงได้เสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองแม่ข่า โดยการปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนริมสองฝั่งคลองแม่ข่า โดยเสนอให้มีการกำจัดวัชพืชบริเวณริมน้ำและผักตบชวาบนผิวน้ำ เพื่อทัศนียภาพที่เป็นระเบียบเรียบร้อย รวมไปถึงการเข้าถึงพื้นที่ริมน้ำ เสนอแนวคิดให้สร้างทางเท้าเพื่อเชื่อมต่อกับบ้านต่างๆ ตลอดริมคลองแม่ข่า เพื่อให้สามารถเข้าถึงพื้นที่ และยังช่วยสร้างทัศนียภาพที่สวยงามเป็นระเบียบเรียบร้อย เนื่องจากคลองแม่ข่ามีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็น 1 ในชัยมงคล 7 ประการ ที่มีความสำคัญในการตั้งถิ่นฐาน โดยเสนอให้มีการทำทางเดินริมน้ำตั้งแต่ช่วงแจ้งศรีภูมิ ไปจนถึงประตูท่าแพ ชั้นนอก บริเวณวัดแสนฝาง โดยมีถนนท่าแพผ่านกลาง และมาเริ่มต่อเนื่องบริเวณอาคารสำนักงาน AIS ตรงข้ามวัดแสนฝาง โดยสร้างทางเดินต่อเนื่องไปจนถึงประตูระแกง และอ้อมไปทางด้านทิศตะวันตกเพื่อมาบรรจบกันที่แจ้งกู๋เฮือง ซึ่งวัสดุที่เลือกใช้ควรเป็นวัสดุที่กลมกลืนกับพื้นที่ดั้งเดิม เช่น ไม้ หรือวัสดุที่ทำให้รู้สึกถึงไม้ โดยอาจสร้างเป็นท่อนหรือแพลอยน้ำเพื่อรองรับในฤดูน้ำหลาก ซึ่งการสร้างทางเดินริมคลองแม่ข่า สามารถเข้าถึงพื้นที่ได้และยังเป็นการหันเอาหน้าบ้านของชาวบ้านหันกลับเข้าสู่แม่น้ำ อีกทั้งยังช่วยให้ผู้คนในพื้นที่สามารถรับรู้ เห็นความสำคัญต่อพื้นที่เกิดการรักและหวงแหน ช่วยกันดูแลรักษาคุณภาพน้ำ ที่เป็นประโยชน์ในการขยายวงกว้างออกไปสู่การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอีกด้วย เพราะนอกจากจะสร้างเป็นทางเดินริมน้ำแล้ว ยังเป็นพื้นที่ช่วยในการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ทางนิเวศ และการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์อีกด้วย และยังสามารถเป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับพักผ่อนของคนเมือง เชียงใหม่ที่จะมีการนำเสนอในหัวข้อการอนุรักษ์พื้นที่ว่างต่อไป

1.2 โครงข่ายคมนาคมและทางเดินเท้า

1. ควรมีการเชื่อมต่อพื้นที่สีเขียวหรือจุดประโยชน์และนันทนาการของเมือง รวมไปถึงพื้นที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โดยมีโครงข่ายถนนหลักเป็นตัวเชื่อม และปรับปรุงภูมิทัศน์โดยการให้

วัสดุพื้น และองค์ประกอบที่คล้ายคลึงเพื่อให้เกิดการรับรู้ โดยการอนุรักษ์ถนนที่มีอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งพบว่าถนนที่มีอยู่ในปัจจุบันค่อนข้างสอดคล้องกับโครงสร้างของเมืองในอดีต แม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมและตัดแปลงถนนแนวหลักไปบ้าง แต่ก็ยังคงเป็นโครงสร้างทางกายภาพที่สำคัญ และมีคุณค่าที่สมควรได้รับการเก็บรักษาและปรับปรุงให้เป็นโครงข่ายที่สมบูรณ์ และไม่ควรทำการขยายผิวจราจรเพื่อรองรับปริมาณการจราจรมากขึ้น เนื่องจากส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์เมืองได้

2. ควรปลูกไม้ยืนต้นพื้นถิ่นทั้งแนวถนนทางเข้าสู่เมืองและเชื่อมต่อเข้าภายในตัวเมือง เพื่อนำสายตาให้เกิดการรับรู้ในการเข้าสู่พื้นที่เขตเมืองเก่า เชียงใหม่ อีกทั้งยังช่วยให้เกิดการเชื่อมโยงกันระหว่างโบราณสถานแต่ละแห่ง นอกจากนี้ยังช่วยให้ร่มเงาและภูมิทัศน์ที่สวยงามแก่เส้นทางการสัญจรอีกด้วย โดยเลือกพันธุ์ไม้ที่มีความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ของเมืองเก่า หรือที่เป็นต้นไม้พื้นถิ่น ที่มีความเหมาะสมในการดำรงระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมของพื้นที่ หรือใช้พืชพรรณชนิดเดียวกันในการบ่งบอกความแตกต่างของพื้นที่บริเวณนั้น

แผนผังที่ 5.1 แสดงการเชื่อมโยงความต่อเนื่องของเมือง เพื่อเป็นตัวเชื่อมให้คนสามารถรับรู้ถึงประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม ซึ่งหมายถึงการร้อยพันคุณค่าของเมืองให้คนได้รับรู้

3. การรื้อฟื้นทางเท้าทั้งสองฟากถนน เพื่อเป็นทางเดินสำหรับผู้คน และควรใช้วัสดุที่มีความเชื่อมโยงกันกับพื้นที่เมืองเก่า โดยการใช้กระเบื้องสีแดงอิฐปูพื้นทางเดิน ในการสร้างสัญลักษณ์โดยการนำเอา ลักษณะพื้นผิว (Pattern) ของอิฐกำแพงเมืองเชียงใหม่ โดยเป็นตัวแทนที่บ่งบอกความเป็นสถานที่สำคัญ มาใช้แทนสัญลักษณ์ได้ และยังช่วยสร้างความต่อเนื่องเชื่อมโยงกับพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของเมือง และสามารถรับรู้ถึงความพิเศษ

ภาพที่ 5.3 แสดงการเชื่อมต่อพื้นที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โดยมีโครงข่ายถนนหลักเป็นตัวเชื่อม และปรับปรุงภูมิทัศน์โดยการใช้วัสดุพื้น และองค์ประกอบที่คล้ายคลึงเพื่อให้เกิดการรับรู้บริเวณเชื่อมโยงกัน

4. ควบคุมแนวการมองและมุมมองที่สำคัญของเมือง (Visual corridor) เส้นทางหลักเข้าสู่เมืองเก่า ควรสร้างเอกลักษณ์และจุดหมายตาที่ระบุงการมาถึงย่านเมืองเก่า รวมถึงการเปิดมุมมอง (Vista) ตามแนวเส้นทางการสัญจรเข้าสู่บริเวณย่านเมืองเก่า ซึ่งแนวการมองที่สำคัญ ได้แก่ แนวมองทางด้านทิศเหนือ-ใต้ ของเมืองนับตั้งแต่ประตูช้างเผือก ถึงประตูเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นแนวแกนที่สำคัญเนื่องจากตลอดเส้นทางนั้น มีโบราณสถานที่มีคุณค่าและความสำคัญของเมือง กระจายตามข้างถนนตลอดสองฟาก ซึ่งได้แก่ วัดเจดีย์หลวง วัดพันเตา ช่วงหลวง อนุสาวรีย์สามกษัตริย์ ศาลแขวงเชียงใหม่ วัดดวงดี เป็นต้น และบริเวณแนวแกนทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก ซึ่งเป็นถนนแนวแกนที่อยู่ตรงกลางของเมืองตั้งแต่ประตูท่าแพ ไปจนถึงวัดพระสิงห์ และแนวถนนที่มีความสำคัญรองลงมา ได้แก่ แนวถนนรอบเวียง และรอบคูเมือง ซึ่งจะสามารถมองเห็นทัศนียภาพของเมือง ได้แก่ แนวกำแพงเมือง ประตูเมือง คูเมืองได้อย่างชัดเจน ซึ่งปัจจุบันมีความกว้างของ

ถนนที่ไม่สม่ำเสมอ อีกทั้งยังเป็นช่วงของอาคารพาณิชย์กรรมที่มีการค้าขาย มีการจัดทำป้ายร้าน ป้ายโฆษณาสินค้า โดยการชิงเด่นกัน ซึ่งก่อให้เกิดแนวทางการมอง มุมมอง และภาพลักษณ์ลดน้อยลง

ดังนั้นการควบคุมแนวมุมมองและมุมมองที่สำคัญของเมืองเก่า เชียงใหม่ นอกจากมีการควบคุมระยะการถอยร่นของอาคารสิ่งปลูกสร้างต่างๆแล้วนั้น ควรมีการกำหนดไม่ให้มีการก่อสร้างหรือติดตั้งองค์ประกอบภูมิทัศน์ถนน (Street furniture) เช่น เสาไฟฟ้า ป้ายโฆษณา ตู้โทรศัพท์ ตู้ไปรษณีย์ ฯลฯ อยู่ในแนวมอง ตำแหน่งที่จะมองเห็น โดยลักษณะของสิ่งประกอบภูมิทัศน์ถนนต้องมีลักษณะที่เหมาะสม และสอดคล้องกับเอกลักษณ์ของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งมีการพิจารณาดังนี้

- ควรกำหนดการวางองค์ประกอบภูมิทัศน์ถนนที่มักจะอยู่ตามทางเท้า โดยวางองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ ให้คงความกว้างของทางเดินเท้าไว้ไม่น้อยกว่า 1.50 เมตร โดยสิ่งประกอบเหล่านี้ไม่ล้ำเข้ามาบนทางเท้า และตำแหน่งที่วางควรเลือกวางให้เป็นระเบียบ ไม่กระจาย กระจาย เช่น การเรียงเป็นแนวเส้นเดียวกัน ระยะห่างเท่าๆกัน และควรรวมกลุ่มไว้ในโครงสร้างเดียวกัน เพื่อความสะดวกตาและสามารถเก็บกวาดทำความสะอาดได้ง่าย

- ควบคุมองค์ประกอบภูมิทัศน์ถนน ให้มีรูปแบบเรียบง่าย ขนาดพอเหมาะต่อการใช้สอย มีความคงทนดูแลรักษาง่ายเพื่อให้อยู่ในสภาพที่ดีตลอดไป

- สีขององค์ประกอบภูมิทัศน์ ควรเลือกใช้สีกลางๆ เช่น สีเทา สีน้ำตาล เป็นต้น เพื่อให้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมของเมือง และไม่ควรทำให้ดูแปลกแยกแข่งกับโบราณสถานและควรออกแบบให้เป็นสิ่งเดียวกันทั้งชุดตลอดทั้งเมืองในรูปแบบเดียวกัน เช่น ป้ายสื่อความ ถังขยะ ตู้ไปรษณีย์ ตู้โทรศัพท์ เป็นต้น

- สายไฟและเสาไฟฟ้าทั่วไปควรเป็นสายไฟติดตั้งบนเสา ควรสำรวจให้สายไฟอยู่ในสภาพที่ดี ไม่พันกันระเกะระกะ บริเวณที่อยู่ใกล้โบราณสถานสำคัญควรใช้ระบบเดินสายใต้ดิน

อีกทั้งเมืองเก่า เชียงใหม่เป็นเมืองที่มีคุณค่าความสำคัญด้านประวัติศาสตร์และแหล่งศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญแล้ว ยังมีเส้นทางถนนแนวแกนหลักของเมืองที่เชื่อมโยงการจราจรระหว่างภายนอกและภายในเมือง ซึ่งเป็นสาเหตุที่ดึงเอาการจราจรเข้ามาในพื้นที่เขตเมืองเก่า ทำให้ถนนดังกล่าวมีปริมาณการจราจรค่อนข้างหนาแน่น นอกจากนี้ยังมีการอนุญาตให้รถยนต์ขนาดใหญ่ขนาดใหญ่วิ่งเข้าออกในตัวเมือง โดยสามารถวิ่งได้ทั่วเมืองโดยไม่มีการจำกัดรถยนต์และเส้นทาง ซึ่งทำให้การเดินเท้าการจราจรยังขาดความสะดวกและขาดความปลอดภัย ทำให้เกิดการพลัดในการเดินชมโบราณสถานในหลายๆแห่ง อีกทั้งยังทำลายความงามของเมืองลดลงและโบราณสถานให้เสื่อมโทรมลงได้ จากสภาพปัญหาต่างๆ จึงควรมีการจัดระบบสัญจรและระบบการจราจรในเขตพื้นที่เมืองเก่า เพื่อลดปริมาณการจราจรในพื้นที่ ดังนี้

5. ควรมีการควบคุมขนาดและน้ำหนักของยวดยานพาหนะต่างๆ ที่จะวิ่งเข้า - ออกเมืองเก่าเชียงใหม่ เพื่อไม่ให้ส่งผลกระทบต่อโบราณสถานและสภาพแวดล้อม และเพื่อความปลอดภัยของประชาชนในพื้นที่ เช่น การกำหนดไม่ให้รถบรรทุก รถโดยสารขนาดใหญ่ และรถทัศนาวิ่งผ่านเข้ามาในเขตเมืองเก่า เชียงใหม่ ส่วนรถยนต์ควรมีมาตรการในการตรวจคัดกรองและขอความร่วมมือจากประชาชนในพื้นที่ ให้เลี่ยงไปใช้เส้นทางอื่นในการวิ่งเข้า-ออกเมืองแทน และส่งเสริมการใช้ยวดยานขนาดเล็ก เช่น รถจักรยานและจักรยานยนต์ในการสัญจรเข้า-ออกภายในเมือง ซึ่งอาจให้มีการปิดการจราจรในช่วงวันหยุดเสาร์ - อาทิตย์ หรือวันหยุดนักขัตฤกษ์ แล้วเปิดให้เป็นทางเท้าเพื่อส่งเสริมการจับจ่ายซื้อของ โดยอาจให้มีหาบเร่แผงลอยที่เป็นระเบียบเรียบร้อยร่วมอยู่ด้วยเป็นสัดส่วน

6. ส่งเสริมให้มีทางเดินเท้า และสร้างเส้นทางต่อเนื่องระหว่างองค์ประกอบเมืองโบราณสถาน และพื้นที่เปิดโล่งในเมือง โดยจัดให้มีทางคนเดิน จักรยานหรือพาหนะขนาดเล็กเพื่อลดมลภาวะ เช่น รถจักรยาน รถลากจูง เป็นต้น

7. ควรจัดที่จอดรถในตำแหน่งที่เหมาะสมภายนอกเขตเมืองเก่า เพื่อเป็นจุดเปลี่ยนระบบการสัญจรเข้าถึงยังพื้นที่หลักและส่วนอื่นๆ ของเมืองเก่า เพื่อลดจำนวนการจราจร รวมทั้งผลกระทบด้านมุมมองและเกิดมลภาวะในพื้นที่เมืองเก่า

ภาพที่ 5.4 แสดงเส้นทางหลักเข้าสู่เมืองเก่า ก่อนการปรับปรุงอนุรักษ์

ที่มา: Google Street View

ภาพที่ 5.5 แสดงเส้นทางหลักเข้าสู่เมืองเก่า ควรสร้างเอกลักษณ์และจุดหมายตาที่ระบุงการมาถึง ย่านเมืองเก่า
ที่มา: ปรับปรุงจาก Google Street View

1.3 พื้นที่โล่งว่าง

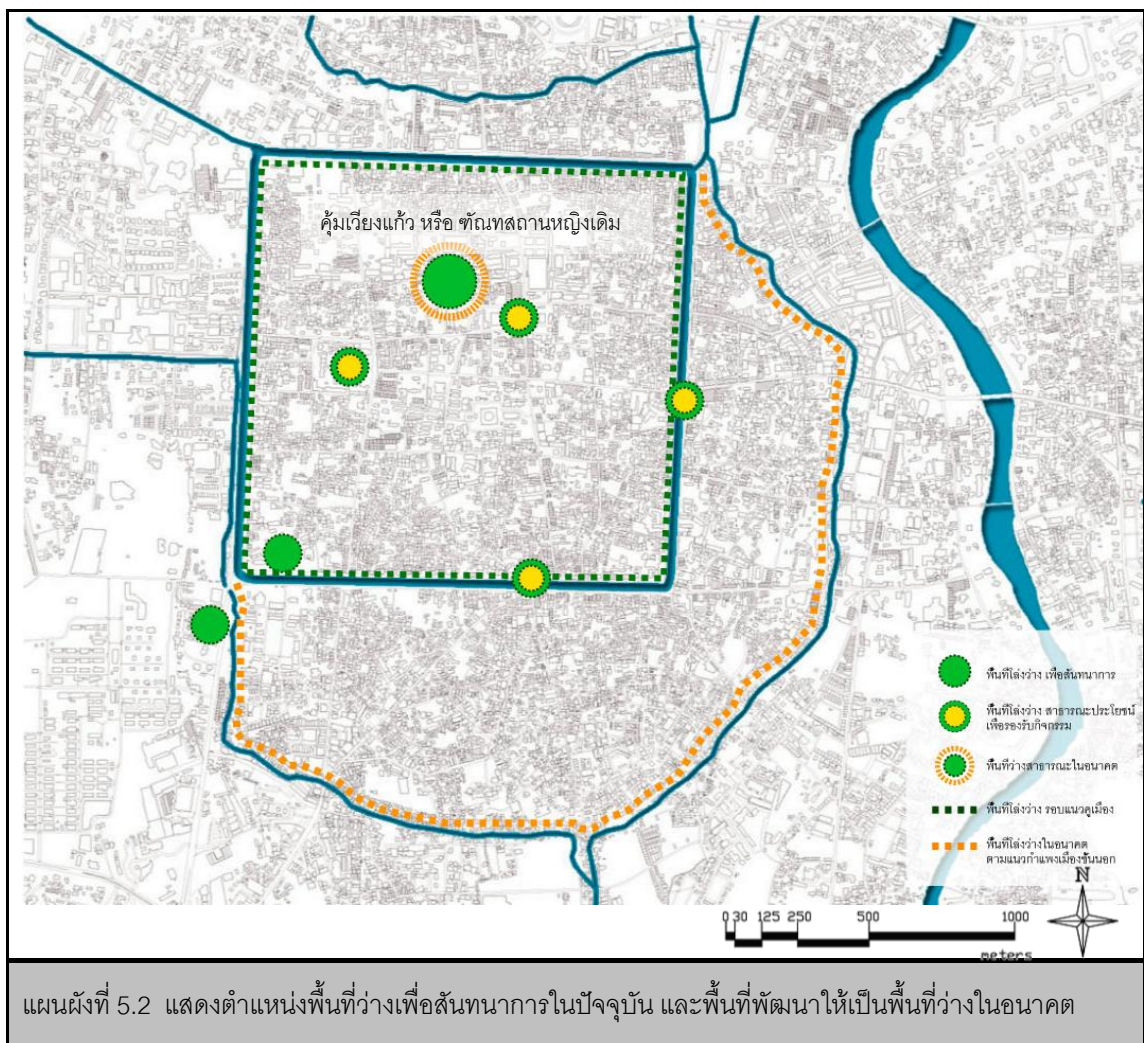
จากการวิเคราะห์ได้พบถึงปัญหาพื้นที่ว่างภายในเมืองเก่า เชียงใหม่ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่โล่งว่างประเภททางสัญจรที่มีการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ว่างค่อนข้างน้อย ทำให้กิจกรรมที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่เกิดจากความจำเป็น ได้แก่ การใช้เส้นทางสัญจรโดยรถยนต์ การเดินเท้า ผู้ศึกษาเสนอแนวคิดในการเน้นการปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพให้เหมาะสมต่อการเกิดกิจกรรม ประเพณี คุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โดยการปรับปรุงพื้นที่โล่งว่างภายในชุมชนให้มีความเหมาะสม เกิดการปฏิสัมพันธ์กับผู้คนที่อยู่อาศัย และชุมชนเมืองให้อยู่ร่วมกัน ดังนั้นควรอนุรักษ์โดยการฟื้นฟูพื้นที่ว่างภายในเมืองเชียงใหม่ เนื่องจากพื้นที่ว่างเดิมในอดีต และพื้นที่ว่างในปัจจุบันจากการเปรียบเทียบพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ว่างได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอย่างมาก ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ ที่เกิดจากการพัฒนาของเมือง ดังนั้นการอนุรักษ์พื้นที่ว่างภายในเขตเมืองเก่า สามารถอนุรักษ์ไปพร้อมๆกับการฟื้นฟู โดยการปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่เพื่อส่งเสริมกายภาพด้านการเป็น Landmark ที่สำคัญในพื้นที่ เพื่อรองรับกิจกรรมที่หลากหลาย โดยมีการเชื่อมโยงกับที่ว่างเปิดโล่งที่สำคัญของเมือง ซึ่งการพัฒนา พื้นที่ว่างภายในเมือง เพื่อให้มีความเชื่อมโยงถึงกัน ระหว่างพื้นที่ว่างกับโบราณสถานในพื้นที่เมืองเก่า และพัฒนาพื้นที่ว่างตามแนวกำแพงเมืองเก่า คูเมือง เป็นสวนสาธารณะแบบเส้น (Linear Park) เพื่อให้เป็นสถานที่พักผ่อน จัดกิจกรรม ประเพณีเทศกาลต่างๆของเมือง รวมทั้งส่งเสริมเอกลักษณ์และจินตภาพของเมืองให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

- ควรมีการควบคุมมวลอาคารให้สัมพันธ์กับพื้นที่ว่าง เพื่อไม่ให้เป็นที่สูญเปล่าที่ไม่มีการนำมาใช้ประโยชน์

- ปรับปรุงพื้นที่ว่างให้มีเอกลักษณ์ของสถานที่ โดยเฉพาะถนนพระปกเกล้า บริเวณช่วงหลวงของเมืองในอดีต เนื่องจากมีเส้นทางโครงข่ายของพื้นที่ว่างที่เชื่อมต่อกับลานอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ ที่ด้านหลังเป็นอาคารหอศิลป์วัฒนธรรม และฝั่งตรงข้ามมีศาลแขวงที่ปัจจุบันเปลี่ยนสภาพกลายเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และคุ้มเวียงแก้ว ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทั้งทางด้านกายภาพและทางด้านประวัติศาสตร์ของเมือง ดังนั้นการปรับปรุงพื้นที่ว่างของเมืองเพื่อให้มีคุณค่าและเอกลักษณ์ของพื้นที่ จึงควรมีการปรับปรุงพื้นที่อาคารที่มีคุณค่าและความสำคัญทางประวัติศาสตร์และบริบทโดยรอบ โดยการควบคุมการต่อเติมบริบทรอบด้าน และอาคารที่สร้างขึ้น อีกทั้งยังมีการส่งเสริมให้พื้นที่ว่างมีการใช้ประโยชน์จากการเกิดประเพณี กิจกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ เช่น เทศกาลสงกรานต์ สรงน้ำพระ ประเพณีเป็ง เป็นต้น รวมทั้งปรับปรุงองค์ประกอบทางจินตภาพทั้งที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน และยังมีร่องรอยหลงเหลืออยู่เพื่อแสดงให้เห็นถึงพื้นที่โล่งว่างของเมือง เช่น แนวกำแพงเมือง ประตูเมือง คูเมือง เป็นต้น
- เสนอให้มีการจัดทำพื้นที่ว่างตลอดแนวกำแพงเมืองชั้นนอก โดยมีการเชื่อมต่อกับพื้นที่ริมคลองแม่ข่า โดยมีการสร้างจุดหมายตา โดยมีการสร้างซุ้มประตูแบบล้านนา หรือมีการปลูกกลุ่มไม้ยืนต้นบริเวณประตูเมืองชั้นนอก ได้แก่ ประตูหายยา ประตูช่อแก้ว และประตูระแกง ได้แก่ ต้นทองกวาว ควรปลูกบริเวณประตูประตูหายยา และประตูช่อแก้ว เนื่องจากพื้นที่ในเขตกำแพงเมืองชั้นนอกทางด้านทิศใต้ เคยเป็นป่าทองกวาว และพื้นที่ทางด้านทิศตะวันออกเคยเป็นป่าต้นคำใต้ ดังนั้นจึงนำมาปลูกบริเวณประตูระแกง เพื่อฟื้นฟูและแสดงตำแหน่งของประตูทั้ง 3 แห่งนี้ ซึ่งปัจจุบันสูญหายไปแล้ว ยังขาดการรับรู้ต่อคนในพื้นที่และนักท่องเที่ยวที่เข้ามา

ในปัจจุบันได้มีการเพิ่มพื้นที่สีเขียวภายในพื้นที่กำแพงเมืองเชียงใหม่เพิ่มขึ้น 37ไร่ 3 งาน 26 ตารางเมตร ปรับปรุงพื้นที่จากทัศนสถานหญิงเดิมเป็นพื้นที่นันทนาการเพื่อเป็นศูนย์กลางและรองรับกิจกรรมหลากหลาย เปรียบเสมือนสนามหลวงของเมืองโดยมีการเชื่อมโยงกับที่ว่างเปิดโล่งที่สำคัญของเมือง และเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ โดยคำนึงถึงกายภาพและคุณค่าของพื้นที่ ซึ่งการเสนอแนวทางในการอนุรักษ์พื้นที่ว่างเมืองเก่า เชียงใหม่นั้นได้แบ่งลักษณะของพื้นที่ว่างออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ พื้นที่ว่างเพื่อเป็นพื้นที่สวนสาธารณะ ในการรองรับกิจกรรมนันทนาการในการเป็นพื้นที่พักผ่อน นั่งเล่น เดินเล่น วิ่งเล่น เป็นต้น โดยภายในพื้นที่เหล่านี้เป็นเพียงสวนสาธารณะที่ไม่เหมาะสมต่อการจัดกิจกรรมของเมือง ส่วนพื้นที่ว่างในลักษณะที่ 2 จะมีความแตกต่างจากพื้นที่ว่างประเภทสวนสาธารณะ เนื่องจากสามารถจัดกิจกรรม

ประเพณี เทศกาลของเมืองเชียงใหม่ โดยเป็นพื้นที่โล่งว่าง ซึ่งใช้พื้นที่เปรียบเสมือนเป็นช่วงเมืองของจังหวัดเชียงใหม่ได้ ซึ่งพื้นที่เหล่านี้ได้มีการซ้อนทับกันระหว่างพื้นที่ช่วงหลวงในอดีต และพื้นที่ว่างของปัจจุบัน ได้แก่ ลานอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ พื้นที่ว่างลานวัดเจดีย์หลวง และการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ว่างตลอดแนวถนนราชดำเนิน และถนนพระปกเกล้าในการจัดกิจกรรมถนนคนเดินในวันอาทิตย์ เป็นต้น ซึ่งการจัดกิจกรรมต่างๆของวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่เหล่านี้ จึงเป็นแนวทางการเสนอแนะในการส่งเสริมพื้นที่ว่าง อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมเอกลักษณ์ของความเป็นพื้นที่เมืองเก่าเชียงใหม่ได้ดียิ่งขึ้นที่สามารถช่วยให้คนจดจำและรับรู้ถึงเอกลักษณ์ความเป็นตัวตนของเมือง

ออกแบบพื้นที่ให้เป็นที่โล่งว่าง เพื่อรองรับกับกิจกรรม ประเพณีทางวัฒนธรรมของเมือง และเป็นพื้นที่สำหรับการพักผ่อนหย่อนใจ และนันทนาการเป็นวัตถุประสงค์รอง ทั้งนี้กำหนดบทบาทต่อรูปแบบของกิจกรรมที่เข้ามาใช้ประโยชน์ที่ดินโดยรอบพื้นที่ให้ชัดเจน เพื่อเชื่อมโยงพื้นที่

กับหอศิลป์วัฒนธรรมและพื้นที่ว่างอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ รวมไปถึงจัดเส้นทางเดินทำให้เชื่อมต่อ
ต่อเนื่องกับวัด โบราณสถานตามเส้นทางแนวแกนหลักอันเป็นศูนย์รวมจิตใจของเมืองเชียงใหม่
โดยทิศทางในอนาคตของพื้นที่ว่าง ควรสอดคล้องกับลักษณะกิจกรรม พฤติกรรมและรูปแบบของ
การดำรงชีวิตของคนในสังคมอย่างแท้จริง และควบคู่ไปกับการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ที่มี
ความสำคัญยาวนาน อีกทั้งยังควรให้สัมพันธ์กับลักษณะโครงสร้างของเมืองในอดีต ได้แก่ ดอยสุ
เทพ คลองแม่ข่า แม่น้ำปิง แนวกำแพงเมือง และถนนแกนหลักของเมือง ได้แก่ ถนนราชดำเนิน
และถนนพระปกเกล้า โดยทำการปรับปรุงและพัฒนาพื้นที่ด้วยการเปิดพื้นที่โล่งตามขอบเขตแนว
กำแพงเมืองชั้นนอก เพื่อให้เป็นพื้นที่โล่งว่าง อีกทั้งยังได้เพิ่มพื้นที่เชิงวัฒนธรรมเข้ามา เพื่อ
เสริมสร้างพื้นที่ว่างของเมืองจะทำให้เมืองเชียงใหม่กลับคืนสู่เมืองในรูปแบบอุทยานนครดังอดีตอีก
ครั้ง และยังส่งผลให้ยกกระบวนคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทั้งทางด้านจิตใจ รวมถึงระบบนิเวศและ
สิ่งแวดล้อมของเมือง อีกทั้งพื้นที่ว่างที่เพิ่มเข้ามาใหม่ยังก่อให้เกิดความสัมพันธ์กับโครงสร้างของ
เมืองในอดีต ได้แก่ แนวคูเมือง กำแพงเมือง ประตูเมือง โครงข่ายการคมนาคม ซึ่งเป็นตำแหน่งที่
สำคัญของเมือง

ดังนั้นเน้นการสงวนรักษา โดยการส่งเสริมพื้นที่ว่างของเมือง และระบบโครงข่ายเส้นทาง
เชื่อมโยง สามารถช่วยส่งเสริมคุณค่าของมรดกวัฒนธรรม ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะส่วนที่ปรากฏให้
เห็นเป็นกายภาพเท่านั้น แต่รวมไปถึงองค์ประกอบที่จับต้องไม่ได้เป็นส่วนสำคัญ ซึ่งสะท้อนให้เห็น
ถึงความหลากหลายและความพิเศษของวัฒนธรรม การรักษาความแท้ของสิ่งที่จับต้องไม่ได้จึงควร
คำนึงถึง ที่เกิดจากคติความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณีที่ประสานการออกแบบและการใช้
สอยของสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ความเป็นของแท้ทางนามธรรม ได้แก่ คุณค่าด้านจิตวิญญาณ
ความเชื่อทางศาสนา ความเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ ซึ่งจำเป็นต้องทำความเข้าใจเพื่อ
นำมาใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์ทางกายภาพ

2. แนวทางการอนุรักษ์ระดับย่าน

แนวทางการเสนอแนะให้อุรักษ์พื้นที่ในระดับย่านนั้น จะมีการอนุรักษ์ในบริเวณที่มี
ความแตกต่างจากบริเวณอื่นในลักษณะที่ยังคงรักษาลักษณะที่เป็นอัตลักษณ์และคุณ
ลักษณะเฉพาะ รวมทั้งมีบูรณภาพ และความเป็นของเดิมแท้ จนกลายเป็นแหล่งมรดกทาง
วัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดเชียงใหม่ ทั้งในส่วนที่เป็นรูปธรรม(Tangible heritage) และส่วนที่
เป็นนามธรรม (Intangible heritage) จึงเห็นได้ว่าพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์ของความเป็นจะเป็นย่านเก่า
นั้น จึงควรเป็นพื้นที่ซึ่งมีความพิเศษ ที่สมควรได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างเหมาะสม เพื่อที่จะ

สามารถดำรงคุณค่าความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของเมืองเก่า เชียงใหม่ พร้อมไปกับการใช้ ประโยชน์อย่างยั่งยืน เพื่อคงไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศเมือง และประโยชน์สุขของประชาชน ซึ่งการอนุรักษ์ย่านควร ควบคู่ไปพร้อมๆกับการฟื้นฟู โดยการเปิดโอกาสให้คนในพื้นที่ได้มีการ "พัฒนา" อย่างถูกต้องและเหมาะสม จึงต้องคำนึงถึงรูปแบบอาคารทั้งเรื่องการออกแบบ เพื่อให้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมของย่าน และไม่ควรทำให้ดูแปลกแยก โดยการรักษาประเด็นเหล่านี้ให้คงความแท้ของเอกลักษณ์ความเป็นย่านอยู่ ด้วยการเลือกรูปแบบ การออกแบบ วัสดุ สี ควรเลือกใช้สีกลางๆ เช่น สีเทา สีน้ำตาล เป็นต้น รวมทั้งป้ายร้าน ป้ายชอยและเทคนิคช่างเดิม แต่อาจมีการเสริมเทคโนโลยี หรือความเป็นเมืองสมัยใหม่ที่สามารถนำมาผสมผสานกันได้แต่แต่ไม่ควรเสริมเติมแต่งวัสดุหรือรูปแบบวิถีชีวิตใหม่เข้าไปในพื้นที่ทั้งหมด ซึ่งการรับรู้ถึงพื้นที่ความเป็นย่านนั้นสามารถรับรู้จากทางสายตา ที่มีองค์ประกอบทางกายภาพเป็นสิ่งที่ช่วยอธิบายและควบคุมประเภทของสินค้า การค้าขายให้สอดคล้องกับบริบททางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ และตั้งอยู่ของความเป็นพื้นฐานดั้งเดิมของย่าน ซึ่งการควบคุมความสับสนจากกิจกรรมการค้าที่ไม่สอดคล้องออกจากพื้นที่ โดยจะต้องพยายามรักษาพื้นที่ไม่ให้มีการเปลี่ยนแปลงกิจกรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่เพิ่มขึ้น รวมไปถึงควรสืบทอด งานประเพณีต่างๆ เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีงามภายในชุมชน และสามารถรับรู้ถึงคุณค่าความสำคัญ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของย่าน การตั้งถิ่นฐานในอดีตให้สืบเนื่องถึงคนรุ่นหลังได้รับรู้และสานต่อแนวคิด วิถีชีวิตดั้งเดิมต่อไป

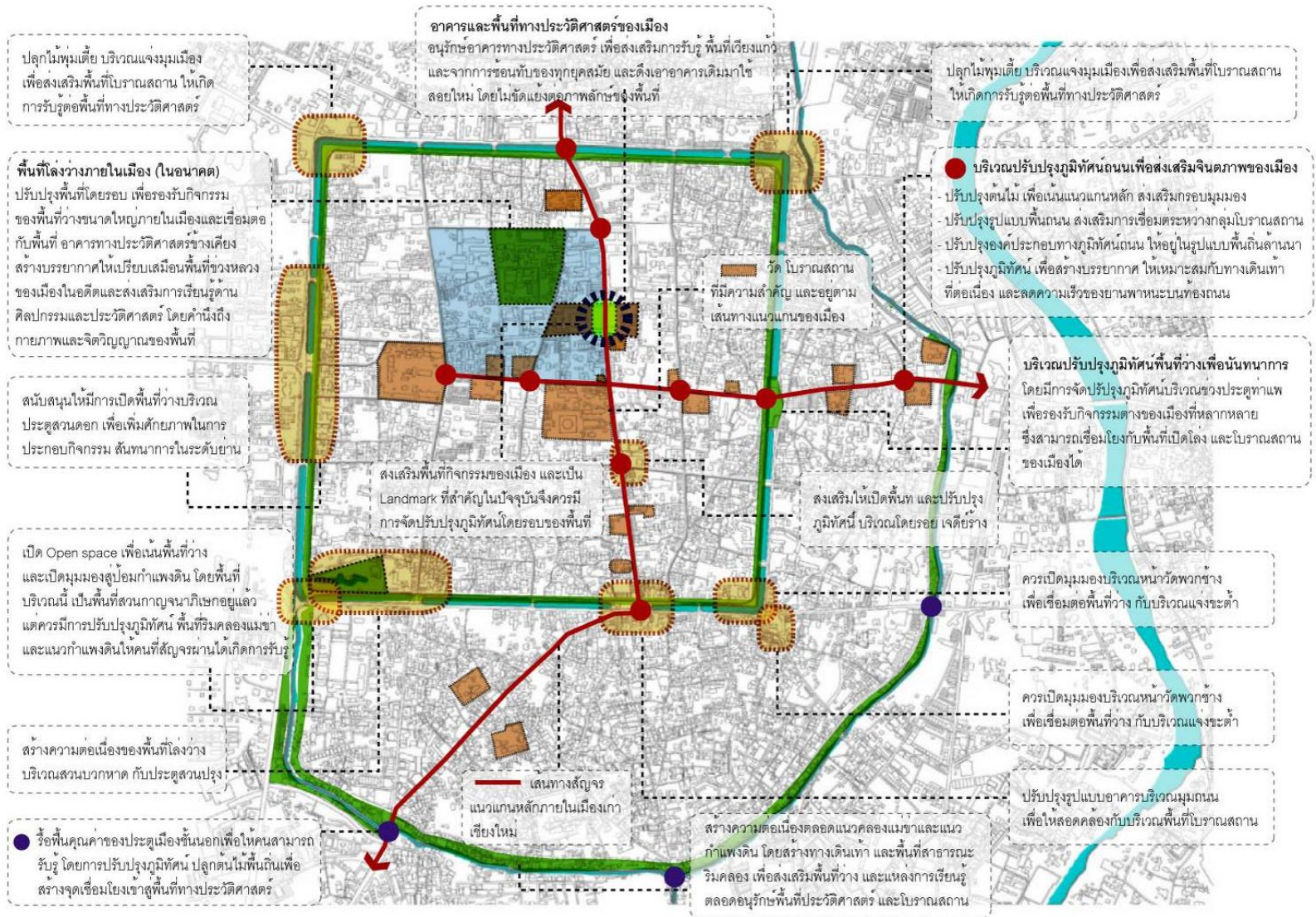
3. แนวทางในการอนุรักษ์ระดับโครงสร้าง และองค์ประกอบของเมือง

การเสนอแนวทางในการอนุรักษ์โครงสร้างและองค์ประกอบของเมือง จากการวิเคราะห์ถึงความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของเมืองในปัจจุบันนั้น เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ง่ายและสร้างความประทับใจเป็นอันดับแรกก่อนที่จะให้ความสนใจพื้นที่โดยรอบ ยังคงรูปแบบแนวของขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าไว้อย่างชัดเจน แต่องค์ประกอบของโครงสร้างเมืองเชียงใหม่ นั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงวัสดุก่อสร้างไปตามพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของเมือง แต่ปัจจุบันชิ้นส่วนซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของสถาปัตยกรรมที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ในขณะที่องค์ประกอบใหญ่ได้เสื่อมสลายไปตามพัฒนาการของเมืองหรือถูกทำลายเหลือเพียงสถาปัตยกรรมบางส่วน เช่น กำแพงเมือง ประตูเมือง หรือองค์ประกอบของเมืองที่สามารถรับรู้ถึงความเป็นเมืองเก่า ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เช่น โบราณสถาน วัด ศาสนสถานต่างๆภายในเมืองเก่า เชียงใหม่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้หากปล่อยให้สภาพแวดล้อมที่ไม่ดีจะทำให้คุณค่าสถาปัตยกรรมลดลง ดังนั้นจึงถือเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญต่อเอกลักษณ์ของเมือง โดยเป็นตัวแทนเมืองหรือชุมชนก็ได้ อีกทั้งยังใช้เป็นตัวแทนของเมืองในยุคสมัยต่างๆที่สามารถบอกเล่าเรื่องราวและเหตุการณ์ ความสำคัญทาง

ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม วัฒนธรรม ประเพณีของเมืองได้โดยในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมทำให้เกิดคุณค่าโดยการอนุรักษ์สงวนรักษา ควรกระทำให้มากที่สุดเท่าที่จำเป็น แต่ให้มีการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อคงคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของสถานที่นั้นไว้

ดังนั้นจึงควรฟื้นฟูแนวกำแพงเมือง จากแนวถนนที่สร้างทับอยู่บนแนวกำแพงเมือง-คูเมืองเดิม ควรมีสัญลักษณ์แสดงถึงสิ่งก่อสร้างในอดีต โดยการพัฒนาการเส้นทางตามแนวกำแพงเมือง ซึ่งอาจมีการใช้กลุ่มต้นไม้ หรือวัสดุพื้นผิวที่มีลักษณะที่มีความพิเศษจากบริเวณพื้นที่อื่นๆ เนื่องจากช่วยให้สามารถมองเห็นและรับรู้ตำแหน่งทิศทางได้ง่าย และเนื่องจากแนวกำแพงเมืองเก่าเชียงใหม่ ทั้งชั้นในและชั้นนอกนั้น สามารถรับรู้ได้เพียงในระยะใกล้ๆ จึงจำเป็นต้องใช้แนวไม้ยืนต้นและเปิดพื้นที่โล่งโดยรอบโบราณสถานในระยะที่เหมาะสม ส่วนแนวกำแพงเมืองชั้นนอก อาจจะต้องมีการรื้อย้ายที่อาคารจากการบูรณการออกไปก่อน จึงสามารถเสริมสร้างให้เห็น และรับรู้ถึงแนวกำแพงเดิม(ในส่วนของโดนบูรณการทำลายไปหมดแล้ว)

ส่วนด้านรูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมถือเป็นส่วนสำคัญที่มีผลต่อการรับรู้เอกลักษณ์ของความเป็นเมืองเก่า ซึ่งในปัจจุบันรูปแบบอาคารสิ่งก่อสร้างใหม่ๆที่เกิดขึ้นในเมือง เนื่องมาจากการแข่งขันทางพาณิชย์จนขาดการคำนึงถึงเอกลักษณ์ดั้งเดิมของเมือง ดังนั้นจึงมีการเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์ในลักษณะของการสงวนรักษา โดยการควบคุมด้านรูปแบบของอาคารเดิมที่จะทำการสร้างขึ้นใหม่ เมื่อมีการก่อสร้างอาคารในพื้นที่เขตการอนุรักษ์ รวมไปถึงควบคุมการใช้วัสดุและสีของอาคารเพื่อส่งเสริมบรรยากาศในเขตพื้นที่เมืองเก่า โดยกำหนดวัสดุในการสร้างอาคารใหม่หรือมีการรณรงค์ให้การตกแต่งอาคารเก่าในลักษณะของวัสดุธรรมชาติ หรือสีอาคารให้เป็นลักษณะของสีธรรมชาติ (Earth Tone) เช่น สีน้ำตาลเข้ม สีน้ำตาลอ่อน สีเทา เป็นต้น และควรมีการสั่งรื้อถอนหรือเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงอาคารที่ผิดต่อข้อบัญญัติ ที่ชิงเด่นและไม่เข้ากับบรรยากาศของเมืองเก่าเป็นผลให้บรรยากาศความเป็นเมืองเก่าลดคุณค่าลงอย่างมาก ดังนั้นจึงควรมีการกำหนดรูปแบบ ขนาด สี และวัสดุของอาคารสิ่งก่อสร้าง เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบและความเป็นเอกภาพในการเสริมสร้างบรรยากาศและเอกลักษณ์ของความเป็นเมืองเก่า จังหวัดเชียงใหม่ไว้ได้

5.4 สรุปแนวทางการอนุรักษ์เมืองเก่า เชียงใหม่

จากการวิจัยองค์ประกอบภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ เพื่อการอนุรักษ์เมืองเก่า เชียงใหม่ได้สามารถสรุปได้ว่า จากการศึกษาองค์ประกอบของเมืองนั้น เสนอให้พิจารณาจากแนวทางการอนุรักษ์พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของเมืองแบบองค์รวม ได้แก่ การมองภาพรวมของความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ ส่วนในประเด็นของการปรับปรุงภูมิทัศน์เมือง เสนอแนวทางในการอนุรักษ์เมืองให้คงความสมดุลซึ่งกันในด้านความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ และเมืองสมัยใหม่ โดยแบ่งแนวคิดในการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองออกเป็น 2 แนวคิด ได้แก่ แนวทางในการจัดการที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชนให้น้อยที่สุด หรือเป็นแนวทางการปรับปรุงภูมิทัศน์ในระยะแรก ส่วนแนวทางที่ 2 เป็นแนวทางการปรับปรุงที่เสนอแนวทางการปรับปรุงภูมิทัศน์โดยทำการรื้อย้ายชุมชนบางส่วนที่รูกล้ำและทำลายสภาพภูมิทัศน์ของเมืองออก และปรับปรุงให้เป็นพื้นที่สีเขียวของเมือง โดยการคำนึงถึงคุณลักษณะของเมืองเก่า เชียงใหม่ ซึ่งคำตอบในการเสนอแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์ของเมืองเก่า เชียงใหม่นั้น คือ เส้นทางเชื่อมโยง พื้นที่ว่างและโบราณสถาน เพื่อส่งเสริมประเพณี กิจกรรมและวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่เหล่านี้ และยังเป็นการส่งเสริมเอกลักษณ์ของความเป็นพื้นที่เมืองเก่า เชียงใหม่ได้ดียิ่งขึ้นที่สามารถช่วยให้คนจดจำและรับรู้ถึงเอกลักษณ์ความเป็นตัวตนของเมือง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ยังคงเหลือและเป็นร่องรอยหรือสัญลักษณ์ที่สามารถแสดงถึงความเป็นเมืองเชียงใหม่ในอดีตที่สืบเนื่องเอกลักษณ์มาจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งเมืองเชียงใหม่ยังมีคุณค่าและเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากเมืองอื่นๆ ซึ่งมีความเป็นของแท้ดั้งเดิม (Authenticity) จนกลายเป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์เป็นอย่างมากทั้งในส่วนที่เป็นรูปธรรม (Tangible heritage) และส่วนที่เป็นนามธรรม (Intangible heritage) โดยการอนุรักษ์เมืองเชียงใหม่นั้นควรจะต้องมีการอาศัยศักยภาพของพื้นที่ และเสริมสร้างความเชื่อมต่อของอดีตและปัจจุบัน เพื่อถ่ายทอดศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีที่ควรอนุรักษ์ และแสดงความเจริญรุ่งเรืองของเมืองเชียงใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลา ซึ่งต้องอาศัยหลักการและแนวทางในการอนุรักษ์ที่ถูกต้อง โดยวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้มีการนำกฎบัตรของสภากาชาดโบราณสถานระหว่างประเทศ (ICOMOS) ว่าด้วยการอนุรักษ์พื้นที่ประวัติศาสตร์และโบราณสถาน และระเบียบกรมศิลปากร ว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528 มาบูรณาการใช้ในการเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์เมืองเก่า เชียงใหม่ รวมไปถึงการศึกษาถึงประวัติศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณี เพื่อให้ทราบถึงเอกลักษณ์ของเชียงใหม่ ที่ส่งผลต่อลักษณะรูปแบบของพื้นที่สาธารณะในเมือง ซึ่งคุณค่าของเมืองเก่าเชียงใหม่ไม่ได้อยู่แค่เพียงคุณค่าทางกายภาพเท่านั้น แต่คุณค่าทางด้านวัฒนธรรมที่สามารถรับรู้จากความรู้สึก การสัมผัสที่ไม่ได้ปรากฏให้เห็นในทางกายภาพ ก็เป็น

องค์ประกอบที่สำคัญที่ทำให้เมืองเก่า เชียงใหม่มีความพิเศษ ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถสัมผัสได้จากเส้นทางการเชื่อมโยงความต่อเนื่องของโบราณสถานและพื้นที่ว่าง ซึ่งพื้นที่เปิดโล่งและเส้นทางเชื่อมต่อจะเป็นประโยชน์ต่อการมองเห็นและสามารถรับรู้ถึงความเป็นพื้นที่เมืองเก่าได้มากที่สุดที่สามารถรับรู้จากคุณค่าองค์ประกอบของเมือง โบราณสถาน และพื้นที่ว่างเพื่อสื่อความหมายของการเป็นเมืองเก่า อีกทั้งยังปรากฏในรูปแบบ เทศกาล ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรมต่างๆ ซึ่งการอนุรักษ์เมืองเก่าเชียงใหม่ ทั้งรูปธรรมและนามธรรมนั้น จึงเป็นเรื่องสำคัญ ที่ต้องการความรู้ ความเข้าใจในคุณค่า และความหมายของพื้นที่ประวัติศาสตร์และมรดกวัฒนธรรมอย่างถ่องแท้ จึงควรได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างเหมาะสม เพื่อที่จะสามารถดำรงคุณค่าความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญไว้ได้ พร้อมไปกับการใช้ ประโยชน์อย่างยั่งยืน และคงไว้ซึ่งความหมายและเอกลักษณ์ของที่สำคัญเมือง และคนรุ่นหลังต่อไป

5.5 บทสรุปจากการวิจัย

การอนุรักษ์นั้น ไม่ใช่การปฏิเสธสิ่งใหม่อย่างสิ้นเชิง แต่การอนุรักษ์คือการคงไว้ซึ่งสิ่งเก่าเพื่อให้คนสามารถรับรู้ถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ แต่การอนุรักษ์เป็นการยอมรับสิ่งใหม่ที่เข้ามาในพื้นที่เมืองเก่า เพื่อให้มีการปรับตัวไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังนั้นการอนุรักษ์เมืองเก่าเชียงใหม่ จึงไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบันที่กำลังพัฒนาให้ย้อนกลับไปเป็นเหมือนในอดีตทั้งหมด แต่เป็นการคงไว้ซึ่งความเก่า เพราะถ้าหากปฏิเสธการเข้ามาของเมืองสมัยใหม่ จะทำให้เมืองที่กำลังพัฒนากลายเป็นสภาพของเมืองนิ่ง และไม่มีการเคลื่อนไหว แต่การเข้ามาของสิ่งใหม่ในพื้นที่ของการอนุรักษ์นั้น จะต้องเป็นการเข้าพัฒนาอย่างมีความหมาย มีคุณค่าในตัวเอง และไม่ไปทำลายคุณค่าของความเป็นเมืองเก่าที่มีอยู่เดิม แต่จะต้องเข้ามามีบทบาทที่จะช่วยเสริม และเพิ่มคุณค่าของเมืองให้เพิ่มขึ้น

ผู้วิจัยพบว่าเมืองเก่า เชียงใหม่ยังมีประเด็นในการอนุรักษ์พื้นที่อีกหลายประการที่น่าสนใจที่มีเอกลักษณ์ที่ควรค่าแก่การศึกษาในแนวทางอื่นๆที่เป็นประโยชน์ต่อพื้นที่ โดยการจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เน้นการศึกษาองค์ประกอบทางกายภาพของเมือง ซึ่งเป็นเพียงมุมมองหนึ่งที่ผู้ศึกษาได้มีโอกาสได้เข้าไปสัมผัสคุณค่าในด้านต่างๆของเมือง เชียงใหม่ ซึ่งจากการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ภูมิทัศน์เมืองเก่า เชียงใหม่นั้น ผู้ศึกษาได้เสนอแนะแนวทางในระดับกว้างๆ เพื่อให้เป็นแนวทางในการช่วยเกิดการศึกษาในการพัฒนาเมืองสำหรับผู้สนใจต่อไป โดยผู้วิจัยหวังว่าแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิทัศน์เมืองเก่า เชียงใหม่นี้ จะช่วยให้คนในพื้นที่เกิดความรู้สึกหวงแหนผูกพัน และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ พัฒนาที่ถูกทาง ที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์เมืองเก่า เชียงใหม่ให้น่าอยู่และยั่งยืนต่อไป

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กวรรณิการ์ พรหมเสาร. เชียงใหม่ วันนี้ ณ ปีที่ 700.เชียงใหม่: วิทอินบุ๊ก ร่วมกับหอการค้าจังหวัดเชียงใหม่, 2539.

ไกรศรี นิมมานเหมินทร์. เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง ในลานนาไทยคดี, หน้า 48-62.เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, 2521.

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. พระนคร: โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, 2514.

คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากุฎรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า. ยุทธศาสตร์การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า พ.ศ. 2548 – 2552.สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กรุงเทพมหานคร, 2548.

ชมรมอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีเชียงใหม่. 2539. ประเพณีเก่า เชียงใหม่ 700 ปี. ม.ป.ท.

เดชา บุญค้ำ. การอนุรักษ์กับการพัฒนา. อาษา 31, 59 (มีนาคม 2537) :68-73.

ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง. เมืองและการผังเมืองในประเทศไทย กรณีเมืองเชียงใหม่. ศูนย์ศึกษาปัญหาเมืองเชียงใหม่และกลุ่มม้งราย, 2541.

ทศพร ไสดาบรรลุ. คติการสร้างเมืองเชียงใหม่ในวัฒนธรรมล้านนา. วิทยานิพนธ์การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมศาสตร์ ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.

ทิว วิชัยชัทคะ และคณะ. กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เทศบาลนครเชียงใหม่, 2529.

บริษัทวิทยากร จำกัด. แผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิมาย เสนอต่อสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, กรุงเทพมหานคร, 2541.

บุญเสริม สาตราภัย. ลานนาไทยในอดีต. เชียงใหม่: ช้างเผือกการพิมพ์, 2522.

ประสงค์ เอี่ยมอนันต์. การพัฒนาเมือง/ชุมชนเมืองในแนวอนุรักษ์. เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่าภายใต้โครงการบริหารจัดการและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม, 2550.

ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐิ. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน. โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

รณี เลิศเลื่อมใส. สะดือเมืองที่เสาอินทิลหลักเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539.

วรชาติ มีชูบพ. ย้อนอดีตล้านนา: รวมเรื่องน่ารู้จากแผนที่เมืองนครเชียงใหม่. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

ศิลปากร, กรม.. รายงานการสำรวจโบราณสถานเมืองเชียงใหม่. โครงการอนุรักษ์และบูรณะเมืองประวัติศาสตร์ งานผังรูปแบบฯ ฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถาน, 2530.

ศิลปากร, กรม.. เอกสารกองโบราณคดี หมายเลข 1/2532 ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี. บริษัทหิรัญพัฒน์ จำกัด: กรุงเทพมหานคร, 2532.

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบทและคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดลและ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. โครงการจัดทำแผนการจัดการและอนุรักษ์สภาพแวดล้อมเมืองเก่าเชียงใหม่ เสนอต่อสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. บริษัทสหธรรมิก จำกัด กรุงเทพมหานคร, 2537.

สร้อยดี อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2529.

สร้อยดี อ่องสกุล. ชุมชนโบราณแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2543.

สุรพล ดำริห์กุล. ข่วงเมืองและวัดหัวข่วง องค์ประกอบสำคัญของเมืองดินแดนล้านนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาฯ, 2549.

สุรัสดา นิปริยาย. แนวทางการอนุรักษ์เมืองเก่านครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์การศึกษาตามหลักสูตรภาควิชาการวางแผน ภาคและผังเมืองมหาบัณฑิต. ภาควิชาการวางแผนภาคและผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. โครงการจัดทำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม: เมืองเก่า ภายใต้โครงการบริหารจัดการและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม. สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: กรุงเทพมหานคร., 2550.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. ชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์ พัฒนาและบริหารจัดการเมืองเก่าเล่มที่ 1 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเมืองเก่าในประเทศไทย. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม: กรุงเทพมหานคร, 2554.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. ชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์ พัฒนา และบริหารจัดการเมืองเก่า เล่มที่ 2 แนวคิดและหลักเกณฑ์โดยทั่วไปเกี่ยวกับการอนุรักษ์ พัฒนา และฟื้นฟูเมืองเก่า. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : กรุงเทพมหานคร, 2554.

สุเทพ สุนทรภักษ์. "ระบบความเชื่อกับการพัฒนาทางกายภาพของเมืองเชียงใหม่" ใน กำแพงเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่. ทิพย์เนตรการพิมพ์. ม.ป.ป

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. แนวความคิดเกี่ยวกับการสร้างเมืองเชียงใหม่. ราชบัณฑิตสถาน 4 (กรกฎาคม-กันยายน 2539) หน้า 57-66

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. ้วยอาจ. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์, 2543.

อนุ เนินหาด, พ.ต.ท. ประวัติศาสตร์ชุมชนในเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: นพบุรุษการพิมพ์. (สังคมเชียงใหม่ เล่ม 10), 2548.

ภาษาอังกฤษ

Antony J. Catanese and James C. Snyder, Introduction to Urban Planning (New York: McGraw-Hill ; 1979), หน้า 304 -309.

ICOMOS. 1987. Charter for the Conservation of Historic Townscape Urban Areas (Washington Charter).

Lynch, Kevin. The Image of the City. USA: Cambridge, MIT Press, 1994.

Feilden, M. Bernard & Jokilehto, Jukka. 1993. Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites, Rome: ICCROM.

Feilden, B. M. & Jokilehto, J. 1998. Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites. second edition. Rome: ICCROM/UNESCO/ICOMOS.

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ชื่อ นางสาวสุปิยา ปัญญาทอง
 เกิดเมื่อวันที่ วันพฤหัสบดีที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2529
 ปัจจุบันอายุ 26 ปี
 บ้านเลขที่ 12 หมู่ ตำบลป่าแดด อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ประวัติการศึกษา

ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนพระหฤทัยเชียงใหม่
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย	สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย สาขาช่างเทคนิคสถาปัตยกรรม โรงเรียนเมโทรเทคโนโลยี
ระดับปริญญาบัณฑิต	สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาศิลปกรรมศาสตร์และ สถาปัตยกรรมสาขาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา วิทยาเขตภาคพายัพ ปี พ.ศ. 2554
ระดับปริญญาโท	ภาคศึกษานิเทศศาสตร์ สาขาศึกษานิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย